

84(58)7

X-72

Жаҳонгир ХОЛМИРЗАЕВ

*Сўнги
романтик*

**Kitob shu yerda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart**

Ilgarigi berilmalar miqdori _____

--	--

Жаҳонгир Холмирзаев

СЎНГГИ РОМАНТИК

Қиссалар, ҳикоялар ва бадилалар

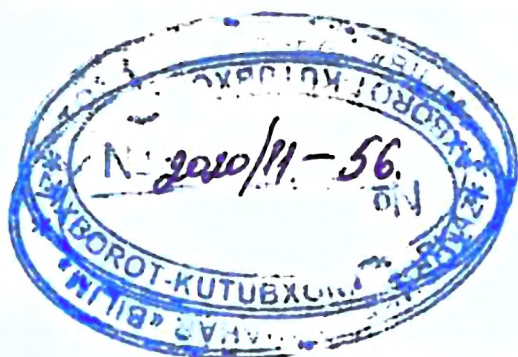
Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент – 2017

УЎК 821.512.133–3

КБК 84 (5 Ў) 7

X 72

Тўпловчи ва масъул муҳаррир:
С.Холмирзаева – филология фанлари номзоди,
доцент

Холмирзаев, Жаҳонгир.

Сўнги романтик / Ж.Холмирзаев. – Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017 – 240 б.

Жаҳонгир Холмирзаев машҳур ёзувчи, буюк адиб Шукур Холмирзаевнинг фарзанди. Ушбу тўпламдан Жаҳонгир Холмирзаевнинг хикоялари, эсселари ҳамда қиссалари ўрин эгаллаган. Уларда ёшларимизнинг бугунги ҳаёти, маънавияти, орзу ва интилишлари қаламга олинган. Адибнинг сўнги йилларда ёзган “Бу кунлар ҳам ўтиб кетар...”, “Илк қадам”, “Еттинчи ҳаёт”, “Тумор” каби автобиографик бадиалари ҳам ўз китобхонларини топади, деб умид қиламиз.

УЎК 821.512.133–3

КБК 84 (5 Ў) 7

© Ж.Холмирзаев

© Гафур Гулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2017

ISBN 978-9943-03-931-5

БУ ЙЎЛ: «БОРСА – Ё КЕЛАР, Ё КЕЛМАС»

Шодикул, «Жаҳонгирнинг асарлари ҳақида ўзингиз бир нарса ёзиб беринг. Қизик бўлади: сиз барибир тўғри гапирасиз-ку...» деганингизда илжайиб, елка қисувдим.

Кейин ўйлаб қарасам, ёзсам бўларкан: ўғлим бўлса, нима бўпти. Бундан ташқари, уни бошқа ҳар қандай кишига қараганда мен яхшироқ билсам керак. Ҳечқурса ижодга, ҳаётга муносабатини... Бу бола туғилганда, атрофимизда ўзбекча боғча йўқ эди. Русча боғчага бердик. Кейин мактабдаям олтинчи синфгача русчада ўқиди. Билардим: ўртача ўқирди. Масалан, адабиёт фанидан кўпинча «3» баҳо оларди. Аммо бешинчи синфдалик чоғидаёқ Лангфеллонинг машҳур «Гаявата» достонини ёд биларди. Музқаймоққа деб берган пулимизгаям китоб оларди. Купернинг «Сўнги могиқан» романидан тўрт нусха олган, яъни тўрт нашриётдан чиққанини ҳам олган эди. Кейин Америка ҳиндулари ҳақидаги асарлардан барча суратларни қирқиб олиб, битта дафтарнинг варақларига ёпиштириб, альбом қилган эди. Кейин бирдан мусиқага қизиқди: бир эмас, иккита гитара олдирди. Эшитсам, овози ҳам бор экан.

Ёзишга қизиқиши, назаримда, учинчи синфда бошланувди: бир талай бир бетлик, икки бетлик ҳикоялар ёзиб ташлаган, аксари ҳайвонлар ҳаётидан, бош қаҳрамонларидан бири – лос эди.

Кейин ўнинчи синфни тугатди: шундаям адабиёт фанидан баҳоси ўртача, умуман, дарсликка қизиқмас, Жек Лондон, О'Генри, Сетон Томпсон ва бошқа адибларнинг асарлари – унинг учун гўёки дарслик эди.

Жаҳонгирни Туркияга – бирон лицейга юборишни орзу қилардик. Қўлимиздан келмади. Отаси казо-казо,

ўзларининг боши «2»дан чиқмаган баъзи синфдошларининг Истамбулга бепўш-пўш жўнаб кетишгани болани гамгин қилиб қўйди. Уни халқ хўжалик институтига қўймоқчи бўлдик: ярим миллион сўм-купон сўрашди.

Ниҳоят, ўз-ўзича дорулфунуннинг журналистика бўлимига хужжатини кўтариб борган экан, қабулхонада ўтирган қизлар агтестатдаги баҳоларга кўзи тушибок четга суриб юборишибди: «Адабиётдан уч-у, журналист бўласанми?»

«Кўрасиз, ёзувчи бўламан», деб чиқиб кетибди.

Бу гапни эшитгач:

– Ўзи, у-бу нарса ёзаяпсанми? – деб сўрадим.

У пешонаси тиришиб, гарданини қашиди. Хотиним бош ирғади: «Ёзаяпти».

Бир куни столимга бир дафтар қўйди. Қисса экан. Ўқиб чиқиб, кўнглим бузилди. Унинг манглайдан ўпиб: «Ўғлим, тупур бошқа ҳамма нарсага. Ёз. Ўзингга ишон. Мен борман, устидан қараб бераман: бу – сен учун катта имконият...», дедим.

Ниҳоят, қиссанинг бош қисми «Тонг юлдузи» газетасида бир неча сонда чоп этилди.

Кейинги ҳикояларидан биттасини, Шодиқул, журналингизга беряпман. Шунинг ўзиёқ бу боланинг киму, нимадан иборат экани, қаноатлари қандоқ, шахс сифатида қандай – бу саволларга тўла жавоб бера олади, деб ўйлайман: ахир, асар ёзувчининг қалби – қиёфаси-да.

Энди бир мулоҳазам бор: Жаҳонгир – менинг фарзандим-у, аммо мана шу эврилиш, эътиқодлар, қадриятлар ўзгараётган, тўғрироғи, «янги»лари – аслари тикланаётган, яхши билан ёмоннинг фарқига фақат қалб кўзи билан қарабгина етиш мумкин бўлаётган мазкур Даврнинг боласидир.

Бу давр – инсон учун синовлар даври. Жаҳон ундан қандай ўтади? Ҳаёт кўрсатади.

Шукур ХОЛМИРЗАЕВ

1997.

(“Ёшлик” журнали), 1997 й. № 4.

ФАҚАТ ҲАЁТ АБАДИЙ¹

(қиссадан парча)

1

Инсон ҳаёти ҳақида қанча кўп ўйласам, шунча ишонмананки, у ўзининг қисқагина умрида кўп марта ўлиб, тагин тирилар экан. Мана, ҳозир ҳам шундай: мен каравотда ётибман-у, ҳис этаяпманки, кетаяпман. Ҳолбуки, менга пичоқ урганлари йўқ, заҳарлашгани ҳам йўқ, касал ҳам эмасман, соғ-саломатман. Мен энди ҳаётнинг маъноси ҳақида ўзимга савол бермайман, шунчаки мен ундан совидим. Тушундимки, ёшликнинг алдамчи шуълалари билан жиловланган орзуларим – хаёлий экан. Ажабо, энг сўнг қазо қиладиган умидлар энди йўқ. Ўзинг бирон-бир нарсани тушунмайдиган бу ҳаётдан нимани кутиш мумкин? Ҳа, йигирма икки яшарлик йигит учун бу фикрлар жуда оғир. Бироқ нима қилиш керак, қачонки шу қисқагина умринг ўзанини ўйлаб, қанчалар хатога йўл қўйганингни англаб турсанг? Вей, қанча ёлғончилик, сотқинликларни кўрдинг; қанча орзуларинг бор эди...

2

Кеча бир таниш қизни акамнинг туғилган кунига таклиф қилдим. Ўтиришдан кейин уни уйига кузатиб бораётганимда, учта йигит-унинг хушторлари экан, шекилли- мени тутиб уришди. Эсим оғиб қолибди. Бир маҳал ҳушимга келганимда йигитлар ҳам, қиз ҳам йўқ эди.

¹ Қисқартирилган нусхаси.

Уйга келиб, азбаройи қиздан хавотир олганим учун қўнғироқ қилдим. Қиз нима деди денг? «Мени ҳимоя қилолмадинг, шунинг учун улар билан кетдим», деди. Начора, балки у ҳақдир. Кучсизлар ўлади, кучлилар қолади – «жунгли қонуни» шундай бўлса керак. Демак, мен ожиз эканман. Қолаверса, учовига бас келолмасдим.

Ҳозир мен кўзгу олдида туриб, башарамга қараяпман. Чап юзим шишган, ўнг кўзимнинг таги кўм-кўк, пастки лабим ёрилган, хуллас, энди «чиройлик»кина бўлиб қолибман.

Ойна олдидан жилиб хонамга кирдим. Ҳеч нарсани ўқигим, ўйлагим келмас эди.

Шунда ўзим севган рассомларнинг уй деворидан жой олган портретларига қарай бошладим-у, фотосуратлар ёпиштирилган эски альбомим эсимга тушиб кетди. Уни шкафдан олиб, диванга ўтирдим.

3

Биринчи бетини очдим, унга икки яшар болакайнинг сурати елимланган. Болакай дўмбоққина қўлчалари билан ўйинчоқ айиқчанинг қўлидан ушлаб, беғубор кўзлари билан тикилиб, жилмайиб турибди.

Бу – мен, йигирма йил бурунги мен.

Альбомнинг иккинчи варағини очаман. Биз тоғдамиз: отам, онам ва мен.

Ўшанда мен олти ёшда эдим.

Жуда яхши эслайман: илгарилари ҳар йили биз баҳорда шаҳардан ташқарига – тоққа чиқардик.

Авжи баҳор кезлари бўларди ўша чоғлар: тоғ бағирларида лолалар энди-энди очила бошлаган, дарахтларда илк япроқлар пайдо бўлган, қуёшнинг ёрқин нурлари ҳам совуқ қишнинг нафаси кўтарилиб кетганидан далолат берарди. Бепоеён адирларга қараб, шалолалар шовқинини эшитиб, муздек чашма сувларидан симириб ҳам бойчечакнинг нозик бўйини ҳидлаб, киши беихтиёр хаёлкаш – романтик бўлиб қолганини сезмасди.

Бизнинг оиламиз бошқалар қатори йилнинг худди шу фаслида мана шундай тоғ бағрига келарди. Дадам гулхан ёқар, мен эсам калта-култа чўпларни йиғиб келардим. Онам гул терарди. Сўнгра биргалашиб ўзимизга егулик тайёрлар эдик.

Яна шу нарса кечагидек эсимда, этакда қолиб кетган водийда битта ям-яшил дарахт (номи эсимда йўк) ўсиб турарди. Ўткинчилар унинг бутоқларига турли тасмалар ва латта-пугталарни боғлаб чиқишарди. Дарахт мана шундай ранго-ранг латталарга бурканиб турарди.

Ҳар гал ўша дарахт яқинидан ўтганимизда дадам машинани тўхтатар, онам эса қўлимга рўмолча бериб «Бориб боғлагин, нимаики истагинг бўлса, рўёбга чиқади» дер эди.

Мен эсам бунга инониб чопиб кетардим.

4

Яна варақлайман альбомни. Мана бу – менинг чин холам. Термиз яқинида яшайди. У кишининг уйига биринчи марта борганим кечагидек эсимда. Бунга бир неча йил бўлди.

Ўшанда мен биринчи марта сомсага сирка сепиб ейишларини кўрганман. Қудуқдан сув тортиб ичишларини ҳам ўшанда кўрувдим. Унча чуқур бўлмаган қудуқчани тубида эса кичик-кичик балиқчалар сузиб юрарди.

Уларнинг оиласи катта, дастурхон бошида икки-уч соат бемалол ўтиришларини ҳам шунда кўриб ҳайрон бўлганман: холам дўконда ишлар, хоҳлаган пайти бориб очар, айрим нарсаларни уйида ҳам сотарди.

Қизик, улар яшаётган қишлоқнинг оти – Чашма эди. «Нега бундай, булоқ йўқ-ку» деб сўраганимда, «шунақа булоқ чиқсин деб қўйишган», дедилар.

Хуллас, ҳайрон қолса бўладиган нарсалар кўп эди.

Охирги марта Чашмада тўрт ой муқаддам бўлдим. Бироқ мен бу сафарни сабрсизлик билан кутгандим.

Чунки дадамнинг ёшликдан бирга катта бўлган бир дўсти катта бизнесчи бўлиб кетган, дадам менинг тенгираб юрганимни унга айтгач, у киши: «Майли, келсин, фирма очиб бераман. Магазини бўлади. Иш ўрғатаман», деб ваъда берган экан.

Бундан олдинроқ – айна ёз чилласида катта амакимнинг тўйига – Термизга борганимда, тўйхонада елиб-югуриб хизмат қилаётган бир қиз билан танишган эдим.

Уни холам ҳам мақтаган, биз икковлоннинг чой-товоқ ташишимиз ва ўзаро арзимаган гаплардан кулишимизни кўриб: «Тохир, шу қизга уйлансанг яхши бўларди. Туёғимиз узилмас эди. Ўйлаб кўр. Бундай қизлар меҳнаткаш бўлади. Эрнинг гапидан чиқмайди», деган эди.

Бу таклиф менга кутилмаганда маъкул тушган, қизнинг нималаринидир Абориген тоғамга ўхшатган бўлсам, унинг қандайдир соддалигини ўзимга ўхшатган эдим.

Қолаверса, ким бўлишимдан қатъи назар, уйланишим керак-ку? Балки уйлансам, ҳаётимда бирон-бир бурилиш содир бўлар?.. Университетнинг филологиясигами, журналистикасигами киролмасам киролмаман-да.

Бу мени адабиётдан совитадими?

Қолаверса, ҳамма ёзувчилар ҳам шу факультетларни битиришмаган.

Тўғри, мен жуда унақа «ёзувчи бўламан» дея олмайман. Аммо ҳеч бўлмаса ўзим учун ёзиб юришим аниқ: ёзганимда хумордан чиқасан-да киши, ҳатто ота-онангунг дўстларингдан сир тутган дарду қувончларингни ҳам қоғоздан яширмайсан.

Хуллас, тўйнинг эртаси қизга ҳазил-ҳазил билан яқинда уйларига совчи юборишимни айтувдим, кулибгина қўйди: у чиндан ҳам содда, бокира қиз эди.

Ана шунинг учун ҳам холамнинг уйига – Чашмага боришни бесабрлик билан кутарканман, хаёлимда яна

ёркин манзаралар чизила бошлаган эди: дадамнинг ўртоғи ёрдам берса, ишларим юришиб кетса, ўзим оёққа туриб олсам, хаётим чиндан ҳам ўзгаради: ўша қизга уйлансам, уни яхши кўриб қолишим ҳам мумкин... Бироқ йўл харажатиинг қимматлиги менинг оёғимга кишан солди.

Нихоят, сафарга отланадиган куним ҳам етиб келди. Юқорида айтган режаларим билан қандайдир куч-қувватга тўлиб, хатто шу боришдаёқ биринчи қадамим – янги мустақил хаётга қўйган қадамимдек туюлиб, Термизга жўнадим.

Пезддан тушибоқ, дадам ёзиб берган манзил бўйича бизнесчи ўртоғининг уйини излаб кетдим. Топдим. Деворлари пишиқ ғиштдан қурилган, темир дарвозаси оғзида иккита ажинакучук ётарди. Мени кўриб, «душманлик» билан қарши олишди. Бир амаллаб ҳовли қўнғироғини босдим.

Дўмбоқ, ёшгина-ю, сочи тўкилиб кетган йигит чиқиб келди. Йигитнинг қовоғи солиқ эди.

«Фалон кишининг ўғлиман. Тошкентдан келдим», деб таништирдим ўзимни. У ҳам ўша «пистон» кишининг кичик ўғли экан. Чехраси хиёл ёришди-ю, лекин:

– Отамнинг мазаси йўқ, – деди. – Дўхтирлар бировга кўрсатманглар дейишган.

– Шунақаям бўлар экан-да?

Йигит тошиб турган эканми, ё мени отам туфайли ўзига яқин олдим, бирдан:

– Дўхтирлар «бели гарячка» дейишди, – деди бидирлаб. – Лекин отам ичмайдилар ҳисоб... Жуда оз ичадилар. Бир табибни чақириб қаратган эдик, ўша... ўша «ўтиб кетади, восвос бўпти», деди. Илгариям бир марта шундай бўлудилар.

– Аттанг.

– Биз жуда камбағалчиликдан шу даражага етувдик. Отамнинг душманлари кўп. Бир-икки йил олдин рекетчилар хат ёзиб кўрқитишди. Отам уларга ҳеч нарса бермадилар... Кейин, шу касални топдилар. Ол-

динлари ухламай тонг отқизар эдилар. Кейин-кейин шундай бўлиб қолдилар...

– Тушундим.

5

Чашмада ҳам мени шумхабар кутиб турган экан. Холам ғамгин кулимсираб айтди:

– Сенинг О... билан гаплашиб турганингни кўришган экан танишлари. Қизнинг отасига айтибди. Отаси: «У бола Ташканда яшаётган бўлса, қизимни опқочиб кетиш ҳам қўлидан келади», дебди хотинига...

– Кейин?

– Қизини эрга бериб юборди. Қандайдир қариндошига... Сен хафа бўлма, қиз топилади. Ёшсан...

О.нинг синиққина жилмайишлари, соддалиги, ҳаракатчанлиги кўз олдимга келиб, унга жуда-жуда ачиндим. Сўнгра, шу ҳолимда ўзим ҳам уни бахтиёр қилолмаслигимга инониб, бирдан хўрлигим келди: «Э, худойим, нима гуноҳим бор?» – дедим ичимда. – Эндигина, ишларим юришай деганида, бутун режаларим картон уйчадек бузилиб кетди. Энди уйга қайси юз билан қайтиб бораман?»

Тошкентга боргач, нима қилишимни ҳам тасаввур этолмасдим. Нимагаки, бу ёққа жўнагуниmgача бир тижорат дўконида ёрдамчи сотувчи бўлиб ишлаб турувдим.

Энг ёмони шуки, мен бу ёққа жўнаш олдидан «ўз ихтиёрим билан» ишдан бўшаб, бир таниш омборчидан қарзга пул кўтарувдим: икки карра қилиб қайтармоқчи эдим.

Энди нима бўлади?

6

Вагон мутасаддиси «қирқ минутдан кейин» жўнашимизни айтди. Мен жомадонимни қўйиш учун вагонга, ундан купега кирдим. Ўрта яшар бир аёл ўтирарди.

– Салом алайкум. Бешинчи жой шу ердами? – дедим.

– Мана бу пастки қават бўлса керак, – деб жавоб берди хотин.

Мен ўриндик қопқасини кўтариб, юкимни қўйдим. Сўнг дераза пардасини четга сурдим.

Пастда одамлар қандайдир шошқин қувонч билан пирожни, вино ва ҳар хил сақичнамо ширинликлар харид қилишар ва вагонларга қараб чоғишар эди.

Мен тўшакни ёғоч ўриндиққа ёздим-да, секин чўзилиб ётдим. Кўнглимга қил сиғмасди. Кўзимни юмиб ётарканман, купемизга тагин кимдир кирганини сездим. Кирган киши аёл товуши билан салом берди. Анави хотин ўз ташвиши билан банд эканми, алик олмади.

«Барибир туриб ўтиришим керак. Ҳали ётишга вақт бор. Бунинг устига, хотинларнинг олдида чўзилиб ётиш ноқулай», деб ўйладим-да, ўрнимдан турдим.

Рўпарамда болали келинчак турарди. Кўринишидан йигирма ёшларда. Унинг ҳайрон қоларли даражадаги чиройи мени лол этди. Кўзлари қоп-қора ва катта-катта. Лекин қовоқлари шишиб кетган, тоза йиғлаган бўлса керак. Энида ўта арзон куртка, оёғида – товонлари қийшайиб, ранги ўнгиб кетган этик. Юзи рўмол билан ўралган.

Унинг боласи ўзига жуда ўхшарди; қизалоқнинг боши ҳам қийиқча билан ўралган, лўппи яноқлари уни яна-да суюмли қилиб кўрсатарди.

Жувон боласини бир қўлида кўтарганча бошқа қўли билан эшик тутқичидан ушлаб турар, афтидан, ўтиришга кўрқар эди. Мен дарҳол четга сурилиб:

– Нега тик турибсиз? Ўтиринг, – дедим.

– Вей, сиз анча пул тўлагансиз, мен бўлсам – бебилет, – деди. – Яқинда тушаман, акажон.

– Ўтирсангиз-чи.

– Бу ер сизнинг жойингиз ахир.

– Нима бўпти.

Нихоят, у ўтирди. Мен тагин четроққа – деразага сурилиб, ташқарида – йироқларда қолиб кетаётган тоғларга тикила бошладим. Хаёлимда эса аламли ўйлар: «Мен ҳаётимда нима ёмонлик, нима гуноҳлар қилдимки, қисмат мени мунчалар азоблайди? Нима учун бировларга барча эшиклар очик, менга эса – ёпиқ?.. Тўғри, отам амалдор эмас, онамнинг ҳам кўли кўп жойларга етмайди... Бироқ мен тирик жонман-ку?»

Шунда Термиз кўчаларида кўрган бир афишамни эсладим. Унда ёш хонанда кулиб турарди. Ҳолбуки, у бир вақтлар бизнинг ансамблда ноғора чалар, овози ҳам меникидан дуруст эмас эди. Қолаверса, мактабда менинг дипломатимни кўтариб юрар, мен билган инглизча, итальянча кўшиқларни хиргойи қилишимни, яъни ўргатишимни сўрагани сўраган эди.

Мен ўшанда гитара чалиш ҳам, кўшиқ айтиш ҳам – шунчаки ҳавас, ҳар бир кишиям билса зиён қилмайдиган бир сифат, деб билардим.

Бугунга келиб у шаҳарма-шаҳар концерт қўйиб юрибди. Мен эсам ўша-ўша...

Шунда хаёлим бўлинди. Назаримда, кимдир менга гап қотгандек бўлди. Бурилдим. Болали жувон менга тикилиб турарди.

– Кечирасиз, бир нима дедингизми?

– Ҳа, – деди у ғарибона бир тусда. – Нимадандир хафа кўринасиз. Тўғри, бу менинг ишим эмас-у...

– Йўғ-е, сизга шундай туйилгандир, – дедим.

– Кўзларингиздан кўриниб турипти, оғажон. Айтиб беринг, енгил тортасиз.

– Э, йўқ, ҳеч нарсамас, – деб яна ойнага юзландим.

Яна олисдаги тоғларга қарай бошладим-у, бу аёлнинг эшик оғзида туриб айтган гапи ёдимга тушди: «Сиз анча пул тўлагансиз, мен бўлсам бебилет».

Демак, ҳақиқатан ҳам бу – билетсиз, бунинг устига, боласидан бўлак ҳеч нарсаи йўқ. Демак, поезднинг паттаси – бунинг учун бир «дунё пул».

Эй, бунинг эри йўқми?

– Кечирасиз, билетингиз бўлмаса қандай чиқдингиз? Бизда билетсиз юрадиганларни қуён дейишади, – деб кулдим. Кулдимки, фикримни тушунсин, хафа бўлмасин деб.

У ҳазилни тушунди шекилли:

– Мени мелисалар ўтказворишди, – деди.

– Мелисалар-а?

– Ҳа, – уялиб кулимсиради у. Кейин давом этди: хўжайин билан ҳамиша обши вагонда юрардик. Купелисига биринчи марта тушишим... Бундан бурун хўжайин билан Сариосиёга қариндошларни кўргани бориб эдик. Кейин яна поездга ўтириб қайтдик. Биласизми, эрим кўп ичадилар, бунинг устига байрам келиб қолди... Хуллас, поездга чиққанларида маст эдилар. Биз проводник билан келишиб эдик: пулини кейин ўзига бермоқчи бўлиб. Бор-йўғи саксон сўм пулимиз қолиб эди, шу билан амаллаб уйга етиб олардик... Эрим бўлса, шу поезддан ароқ топтилар-да, яна ича бошладилар. Бир манзилга етганда, биз тушдик, оёқни ёзиш учун. Хўжайин шундай маст эдиларки, ҳеч нарсани билмасдилар. Дуч келган одамни ўпа бошладилар... Уйдаям ичардилар, мен-ку чидар эдим, аммо йўлда мунчалик бўлмасдилар. Ўзлари-ку мулойим. Мен у кишининг таксичи бўлишини истардим. Шунда камрок ичармидилар...

– Ўзлари неча ёшда? – деб сўрадим.

– Ўттиз саккизда.

– Сизга зўрға йигирма ёш бериш мумкин.

– Ўн саккиздаман, – деб кулди у. Кейин яна жиддий тортиб қолди. – Термизда мелисалар опқолишди у кишини. Қанча ялиндим – ёлвордим, йиғладим – қўйворишмади. Термизда мен ҳеч кимни танимаيمان. Шерободгача ярим соатлик йўл бор... Шундай. Мелисалар мени яна чиқаришди... – У чуқур хўрсиниб олди-да, яна давом этди.

– Эримнинг киссаларидан бир сўм ҳам чиқмаган. Мен бўлсам уйга етиб олишим керак. Автобус билан... Уша пул йўқ, ҳеч ерда ишламайман. Биронта ошхонага идиш ювадиган бўлибми, ер супурадиган бўлибми ишга кирадиган бўлдим. Лекин мени ишга олишмади. Ёш болам бор.

– Қариндошлар борми?

– Ҳа, биз бир ота-онадан саккиз фарзандмиз. Биз жуда камбағалмиз. Шунинг учун биз – беш қизни ёшлигимиздан эрга узатишди. Акаларим уйланиб тинчиб кетишган, уларни кўрмаганимга бир йилдан ошди. Катта опам олдинлари уйимизга тез-тез келиб турарди. Кейинги келишида бутун тақинчоқларим йўқолди. Битта-ю битта сирға – булар раҳматли онамдан ёдгорлик эди. Опам кетганидан кейин бу нарсаларнинг йўқолгани маълум бўлди... Кейин мен унинг уйига бориб эдим, у мени ҳайдаб юборди. Шундан кейин алоқамиз узилиб кетди. Баъзан яшагинг келмай қолади, оғажон. Лекин мана шу қизча деб...

– Ростини айтсам, нима дейишгаям ҳайронман, – дедим. – Қаранг, тўққиз бўлаяпти. Ўн минутдан кейин Шеробод... Вокзалга яқин турсангиз керак?

– О, йўқ. Биз Шерободнинг ўзида турамиз. Яъни Гагаринда. Унгача ўн километр бор...

– Менимча, ҳозир автобуслар юрмаса керак, – дедим.

– Сизнинг эса такси пулингиз йўқ. Кўчалар қоронғи, мастлар кўп...

– Бир амаллаб етиб оларман, – деди у.

Ниҳоят, эшикдан бошини суққан проводник:

– Станция Шеробод! – деди.

Мен ўрнимдан туриб, аёлнинг қизалоғини кўлимга олдим. Ва купедан чиқиб, йўл бошладим.

Миямда алкаш-чулкаш ўйлар: «Шундай паризод, ўн саккиз яшар паризод шундай хор-зор... – Перронга тушдик. Мен унга жуда ачинар эдим. Ҳатто: – Юзта шоҳ ҳам, қурувчи ҳам бир тола сочингизга арзимади».

Кўнглимни тоштириб юбораётган бошқа гапларни айтишни истардим: – Эй, синглим, ҳали ишга жойлашасан, эринг ичишни ташлайди, опанг тақинчоқларингни қайтариб беради... Энг муҳими, яхши кунлар келишига инон, шунда ҳамма нарса яхши бўлади!» Бироқ, ҳеч нарса бера олмадим.

Поезд бир-икки минут тургач, сигнал берди. Мен чўнтакларимни ковлаб, бор пулимни чиқардим. Юз сўм бор экан.

– Олинг буни, – деб узатдим.

– О, йўқ-йўқ, ололмайман, – деди у.

– Олинг ахир, бу болакайни кўтариб, ўн километр юриш осонми?

У барибир пулни олмади. Мен шахт билан унинг курткаси чўнтагига пулни тиқиб юбордим-да, жила бошлаган поездга чиқдим. У ҳеч нарса деёлмай тош қотганча қараб турарди. Бир-икки қадам юрилмасдан унинг кўзларида ёш кўрдим. Поезд узоқлашиб борар, келинчак ҳамон тик қотиб турарди. Ниҳоят, кўринмай кетди. Мен зинадан кўтарилиб, вагонга кирдим.

Дераза ёнидан ўтарканман, яна тўхтаб қолдим. «Эй, худойим, – деб ўйладим фавқулодда қандайдир енгил тортиб. – Фермер бўлолмаганим, ҳатто ўзим севмаган қизга ўланолмаганим, шунчалар фожиа эканми?

Нима бўлганда ҳам, бу сафарда нимадир қилдим, тўғрироғи, кимгадир фойдам тегди...

Демак, бекорга келмаган эканман. Ҳа... У бояқиш келинчак менга бир сўз айтолмаган бўлса ҳам, кўзларида миннатдорчилик ёшларини кўрдим-ку...»

Термизга қилган сафарим шу тариқа тугади.

7

Альбомнинг охириги варағини очдим. Унда бирон-та ҳам сурат йўқ эди.

Альбомни ёпдим.

Ўзимнинг қисқагина умрим ҳақида ўйладим. Ва айрим хулосаларга ҳам келдим...

Яқинда ойим шкафдан эски шимимни топиб, «уйда кийиб юр», деб бердилар. Шимни кийиб, чўнтақларига қўлимни тиксам, эски қопчиққа тегди. Уни чиқариб очишим билан Диноранинг телефон рақамига кўзим тушди. Балки у ҳалиям менинг қўнғироқ қилишимни кутаётгандир? Ахир, бу ҳаётда бирон-бир нарсани ҳам олдиндан билиш мушкул-ку?

«Бугуноқ, йўқ, ҳозирроқ сим қоқаман Динорага. Кейин кўчага чиқаман», деб ўйладим.

Кейин альбомни тагин бошидан тез-тез варақлай кетдим – бу бир хазинадек бўлиб қолган эди: мана – мен. Бу – онам, отам, севимли бувим.

Булар – синфдошларим, буниси – Динора. Мана, Аброр – Абориген тоғам.

Холамни ҳам кўргач, охирги бетни очдим. Ҳа, бунда ҳеч қанақа сурат йўқ.

Шунда бирдан тушундимки, мен ҳали охирги бетга етганим йўқ...

Ажабо, бу бетдаги биринчи сурат балки менинг бўлажак умр йўлдошимники бўлар, балки биринчи фарзандимники...

Бошда «мен ўлаяпман» деган эдим, энди эса «тирилаётганим»ни сездим.

Демак, инсон «ўлар экан» ва «тирилар экан», бироқ ҳаёт, ҳаётнинг ўзи абадий экан...

1996.

(“Тонг юлдузи” газетасининг 1996 йилнинг август ва сентябрь ойларидаги сонларида тўлиқ берилган. “Ёшлик” журналининг 1997 йил № 4 сонидан олинди.)

ОЛТИНЧИ ҲУКМ

Рассомнинг бўёқлар ҳиди анқиган ва ҳафта давомида супурги тегмаган устахонасида ҳаво бузилган – дим, тахта полда арзон сигарет қолдиқлари сочилиб ётар, бурчакдаги эски уч оёқ столда маҳаллий винодан бўшаган бир неча шиша ва дарз кетган стакан турар, деворларга эса турли мавзудаги ажиб-ажиб расмлар – картиналар илиб қўйилган эдики, шуларгина хонага бирмунча файз бериб, киши диққатини жалб этар эди.

Хонанинг ўртасида эса рассомнинг ўзи қаққайиб турар, унинг эғнида алақачон урфдан қолган костюм, кўкрак киссасидан қадимги соатнинг кумуш занжири осилган эди; унинг башарасини қоплаган соқоли нақ шу занжирга етиб тўхтаган, пешонасини сонсиз ажинлар кесиб ўтган, тўзғиган сочлари бармоқ билан таралган эди, холос.

Рассомнинг шундоқ рўпарасида «Қуёш чиқаяпти» деб номланган катта бир расм осиглиқ, бу ҳар қандай мезонга жавоб берадиган гўзал асар бўлиб, ижодкор бунга ёзиш, яъни чизиш учун олти ой меҳнат қилган эди.

Унинг хотини бир-икки ҳафтадан кейин даволашниш учун санаторийга бориши лозим, рассом бўлса, пулга зориқиб қолган, шунинг учун корчалон бир бизнесчи-бойваччани устахонасига таклиф этган, ушбу асарни унга тузукроқ бир баҳога сотишни мўлжаллаган эдики, шу тобда бойваччанинг ўзи ҳам шу ерда, хонанинг ҳавоси ва исқиртлигидан ижирганган холда нари-берига юриб, картинани ҳар томондан

томоша қилар, табиийки, рассом нарх бобида унинг ҳукмини кутарди.

Савдогар, ниҳоят, тўхтаб, билагидаги швейцар соатига қараб олди-да, иягини қашиди. Ўрта бармоғида биллур узук ялтирар, шу бармоқ устидаги қалин лаблари ва сергўшт, кип-қизил юзида енгил бир табассум ўйнар, шунга баробар оғзидаги бир қатор олтин тишлари ҳам гўё кулар эди.

– Биласизми, Қўзибой, менимча, асарнинг баҳосини жуда кўтариб айтдингиз, – деди ниҳоят ишбилармон. – Мен бир ярим минг доллар бера олишим мумкин, холос.

Тик турган ерида терлаб кетган рассом кафти билан пешанасини артди.

– Кечирасиз, ҳатто эксперт ўртоқларим ҳам бунинг баҳоси – беш мингдан кам эмас, дейишди. Мен шу тобда пулга жуда муҳтож бўлиб қолдим. Шунинг учун буни сотмоқчиман. Акс ҳолда... Хўп, майли, уч ярим минг бера қолинг, – деди рассом.

– Қўзибой, ўзингиз яхши биласизки, мен ёш бола-масман, – расамади билан жавоб бера бошлади бойвачча. – Қулай келган вақтда мен бу асарни бошқа бировга сотаман. Агар мен буни сиз айтган нархда олсам, зиён кўраман-ку, дўстим? Сизга пул керакми? Жуда зарил бўлиб қолдими? Марҳамат, бори шу, – деди-да, уч оёқ стол четига бир даста долларни қўйди. – Бу – икки минг доллар. Бундан бир цент ҳам ортиқ беролмайман.

Қўзибой расмга қаради, кейин пулга қаради. Сўнг-ра бурчакдаги картинага боқди: у бир неча йил бурун ишлагани – хотинининг расми эди.

– Бўпти. Асар сизники, – деди у хотинидан кўз узмай. – Олинг, марҳамат.

– Илҳом! – деб чақирди бизнесчи эшиқдан йўлакка мўралаб. – Картинани ол! Ана.

Хизматкор кириб, боя кўрганида оғзи очилиб қолган (кейин уларнинг савдолашишини билиб, ташқарига чиққан эди) асарни олиб, йўлакка йўрғалади.

Асарнинг янги хўжайини унга эргашиб чиқаркан:

– Хайр, Қўзибой. Сизни кўриб, ижодхонангизда бўлганимдан ҳам хурсандман. Мана менинг карточкам, телефонлар ёзилган. Қўнғироқлашиб турайлик.

– Раҳмат. Хайр, Ҳасанбой. – Рассом меҳмонни кўз қараши билан кузатиб, эшикни ёпди. Келиб, каравотга чўзилди. Унинг юраги эзилар-сиқилар, гап бу асарни олти ойда ишлаганида эмас, йўқ-йўқ, бу асарда у ана шу юрагини-қалбини ифодалаган, шу боис бутун борлиги бўшаб қолгандай эди.

У ўрnidан ирғиб турди-да, шишаларда қолган вино юқини стаканга қуйиб, отиб олди. Кейин яна каравотга чўзилди ва ухлаб қолди.

* * *

Эшикнинг тиқиллаши рассомни уйғотди. У эришиб, эшик олдига борди, уни очди ва тек туриб қолди. Рўпарасида ўрта яшар бир киши турар, унинг бошида ранги ўнгиб кетган шляпа, эгнидаги плаши эса ҳали уринмаган, оёғида ёшларбоп туфлиси бор эди.

– Вой, кимни кўряпман-а! – деб юборди рассом чиндилдан қувониб кетиб.

– Салом, Қўзибой. Чиндан ҳам кўришмаганимизга кўп вақтлар бўлди, – деб қўйди меҳмон.

– Ҳа, энди, машҳур ёзувчиларнинг биз фақирларни кўришга вақtlари бўлмайди-да! Кел, бир қучоқлашай, дўстим! Ҳазил қиляпман, – деди рассом ва уни қучиб олди.

Ёзувчи Саид Каримнинг плаши чўнтагида иккита вино бор экан. Уни чиқариб, столга қўйди. Бир муддат гурунглашиб, шишалардан бирини бўшатишди. Ниҳоят, ёзувчи бошини эгиб қолди-да, анча ўйга толди. Кейин:

– Қўзибой, дўстим, – деб гап бошлади. – Сен мени машҳур ёзувчи дейсан. Бўлсам бордирман... Аммо ўн кундан кейин ёлғиз ўғлимни уйлантиришим ке-

рак: тўйи бўлиши керак. Битта турк фирмаси эса китобимга берадиган қалам ҳақини яна йигирма кунга кечиктирди. Демак, хамир учидан патири ҳам йўқ... Мен фақат шу фирмаган ишонган эдим. Мунақа бўлди... Таклифномалар бўлса – жўнатилган. Икки юз кишига. Кафеда жой заказ қилганман, музикачи-ашулачиларга ҳам айтилган... Мен шу пайтгача ҳеч кимдан қарз олмаганман. Ҳатто қийналиб кетган чоғларимда ҳам... Борига шукр қилган одамман. Қара, оёғимда – ўғлимнинг туфлиси, плашни эса ўша турклар совға қилишган. Бу шляпани қачон олганимни эса эсласанг керак, аммо мен бундан сира уялмайман. Яхши кунлар келади ҳали... Қизиғи шундаки, менинг бутун қариндош-уруғларим, таниш-билишларим ҳамон мени пулдор ёзувчи, деб ҳисоблашади... – Шунда ёзувчи кафтлари билан юзини ёпди. – Қўзибой, ижодкорларгина бир-бирини тушунади. Ўн кундан кейин – тўй. Бутун умидим сендан...

– Бўлди. Бас қил. Гапирма, – деди рассом. – Сен бу ерга келиб жуда тўғри иш қилгансан. Мен ҳозиргина битта картинагни сотган эдим. Ана, столга қара, ётибди: икки минг доллар. Ҳатто қўлимни ҳам тегизганим йўқ. Ол уни!

Ёзувчи ўрнидан турди ва стол қошига борди. Пулни санаб, боя вино ўралган қоғозга қўйиб-авайлаб бандеролдай қилди. Кейин:

– Қўзибой, сенга қандай миннатдорчилик билдиришни билмайман, дўстим, – деди.

– Керак эмас менга бунақа гаплар, – деди рассом. – Уйингга жўна, ишинг бошингдан ошиб ётганини биламан. Бироқ, яширмайман, бир-икки ҳафтадан кейин бу пуллар менга керак бўлади.

– Тўйдан кейин дарҳол қайтараман. Ахир тўёна ҳам тушар, – деб жилмайди Саид Карим. Сўнг бир-икки қадам босиб, кескин ўгирилди. – Кечирасан, хаёл билан бўлиб, сенга таклифнома олиб келмабман. Таклифно-

маларни ўғлим тарқатаётган эди. Узр... Одатда, энг яқин одамларинг айтувсиз қолади...

– Тушунарли. Биламан. Тўйга албатта бораман, – деди рассом ва дўстини ҳам кўз қараши билан кузатди. Кейин эшик ёнига келди ва уни зичлаб ёпди.

Сўнгра сигарет тутатиб балконга – айвонга чиқди. Хаёлида эса олис хотиралар – талабалик йиллари: Саид ТошДУда, ўзи – театр-рассомлик дорилфунунида ўқишса-да, бир хонада ижарашин бўлиб яшаган пайтлари жонланиб кетган эди. О, улар Тошкентнинг барча боғларида бўлишар, Саид китобдан бош кўтармас, Қўзибой эскизлар чизар эди. Кейин иккиси – икки содда қишлоқи истиқбол ҳақида буюк орзуларга фарқ бўлиб, гурунглашарди.

* * *

Ёзувчи Саид Карим азбаройи хурсанд бўлганидан дачаси – Роҳатдан қайтишига ҳали вақт бор, бунинг устига, пул кетидан чопачоп қилиб, боғчасини тўрт-беш кундан бери кўрмаган эди.

Бу боғча – унинг кейинги йилларда топган-яратган бисоти – бойлиги эди: бўш вақтини фақат шу ерда ўтказар, бу ерда экилмаган кўчату гул навидан қолмагани, ҳисоб. Аммо уй қуришга кучи етмаганидан қўлбола бир қапа қуриб, электр чирок ҳам туширган, ўқтин-ўқтин шу ерда ётиб ҳам қоларди. Табиий, бундай кечаларда аёли бир неча бор қўнғироқ қилиб, ҳол сўрар, академик қўшнисининг телефонига улоғлик ускуна билан бир амаллаб уларни улар эди.

Катта йўлда автобусдан тушиб, дала ўртасидан ўтган сўқмоқ билан боғчасига етиб келса, Аҳмад довдир дарчани очишга ҳаракат қилар, терлаб кетган эди: бу ўрта яшар киши қўшни боғчаларда ҳам ёлланиб ишлаб юрар, арзимаган чойчақага Саид Каримнинг ҳам ерини чопар, полизини суғорар, бу ишлари ҳақида боғдаги ўтни ҳам ўриб кетарди.

– О, Аҳмад! – деб хитоб қилди Саид Карим.

– Э, домла? Ассалому алайкум! – таъзим қилди Аҳмад. – Мунингизни тилига тушунмай қолдим. Олма-ларни буташ керак эди. Ҳадемай гуллайди.

Саид Карим қулф осиглиқ занжирнинг улаб қўйилган жойини ажратди.

– Қулф очилмайди, занглаб кетган девдим-ку?... Юр, гап бор. Менинг кайфиятим жуда яхши!

У сабзозор сўқмоқдан илдам бориб, капанинг тўрсимдан ясалган эшикчасини очди. Ичкарига кириб, ёлғиз диванга тап этиб ўтирди-да, пулни ёнидан олиб, узун столга ташлади. Сўнг жойида ўтира олмай, яна сиртга чиқди-да, ҳовузча бўйидаги қўлбола сўрига кўтарилди. Бу ердан анча баланд, этакдаги дачалар ҳам баралла кўриниб турарди.

Адиб ана шу энишда жойлашган маконнинг нари томонида – уфқда булуг соясидек бўлиб турган тоғларга боқди. Тоғлар пойида оқариб кўринаётган дўлاناзорга тикилди, боғни макон тутган, аксари яқинда учиб келган турли қушларнинг чуғури қулоғига кириб, жуда яйраб кетди.

«Дўстларинг бўлса, қандоқ яхши! – деб ўйлади. – Умуман, дунё гўзал, вассалом!»

– Домла, мен ҳам сўрига чиқайми?

Ёзувчи деҳқонга қараб қулди.

– Ажойиб одамсиз, Аҳмадбой! Капага марҳамат! Бизнинг кошонамизга!

Аҳмад ёзувчига эргашиб, бошпанага кирди. У яланг-оёқ, яланг баданига кийган яктаги қатирмачоқ бўлиб кетган, соқоллари ўсиқ, бошини оққина қийиқча билан ўраб боғлаган эди. У кетмонини елкасидан олиб:

– Қулоғим сизда, домла, – деди.

– Қулоғинг менда бўлса, кетмонингни қўйиб кир... Ана шундай. Бу ерда ўғри йўқ... Хўш, менинг кайфиятим жуда яхши-да, Аҳмадбой дўстим! Биласан-ку, ўн кундан кейин ёлғиз фарзандимни уйлантираман!

– Қўшгани билан қўша қарисин.

– Ҳе, дўстим, шу пулни топиш учун қанча овора бўлганимни биласан-а?

– Э, топдингизми?

– Ана! Икки минг доллар!

– Доллар? Ҳм, ўзимизнинг пулимизда қанча бўлади?

– Юз минг, балки ундан ҳам кўпроқ.

– Юз минг... Мен бу пулни юз йилдаям ишлаб тополмасам керак, – ўзича минғирлади Аҳмад қоғоз ўрамидан кўз узмай. Кейин шошиб, илтимос қилди: – Битта кўрай, домлажон! Доллар пулини сира кўрганим йўқ.

– Марҳамат. – Ёзувчи қоғозни очди ва кулимсиради. – Ёшсан ҳали, бундан кўпини ҳам топасан. Ҳозир оддий деҳқонлар манаман деган рассому ёзувчидан ҳам кўпроқ пул топишяпти!

– Ҳе, бунақасини топиб бўпти.

– Умидсизланма, биродар... Ўтир. Мен ўрадан улбул олиб келай. Бир нарса пиширамиз. Хўш, гўшт бор, савзи, пиёз, картошка... – Саид Карим балки Аҳмад чиқиб, бўлажак товукхона – ҳозирча омбор вазифасини ўтаётган нариги қапа-катакдаги ўрадан айтилган нарсаларни олиб келар, деган ўйда унга қаради. Аҳмад пулнинг сеҳрига тушиб қолган, бамисоли илонга авралган каби эди.

Саид Карим яна кулимсиради-да:

– Оз-оздан вино ҳам ичамиз, – деб қападан чиқаркан, яна қувончини яширмади: – Қўзибой қандай олийжаноб инсон, тасаввур қилолмайсан, биродар! Ҳой, Қўзибойни гапиряпман... Майли, томоша қилақол. Ҳозир қайтиб келиб, у билан орамизда ўтган бир воқеани айтиб бераман. Чироқни ёқ... Нега бақраясан? Включателни боссанг-чи... Бўпти. Ўтир...

Саид Карим омборга кетди. Бир тоғорачада димламага яроқли нарсаларни кўтариб келганида, Аҳмад

довдир йўқ, столда пул ўралган қоғозгина ётарди. Саид Карим шошиб, ташқарига қаради. Бетон деворга суяб қўйилган кетмонни кўрди, холос. Сўнг у жаҳл ва алам билан сўқмоқдан югуриб, тупроқ йўлга чиқди: Аҳмаднинг изи ҳам йўқ эди.

Ёзувчи жуда хомуш бўлиб ортига қайтди-да, сўрига сакраб чиқди. Этакларга боқди-тикилди. Айрим хонадонлардан сигирнинг мўрагани эшитилар, қуюқ дарахтзорлар устида енгил туманми-тутунми кезар эди.

У яна қизариб қолган уфққа, энди батамом оқиш тусга кирган тоғларга, унинг пойидаги дўланазорга қаради. Қулоғига тагин қушларнинг (кеч тушаётгани учун) безовта, аммо тотли чуғур-чуғури эшитилди. Аммо дунё энди Саид Каримнинг кўзига асло гўзал кўринмас, аксинча, шу шарпадек тоғлар ҳам, дарахтлар ҳам, улар орасида юрган одамлар ҳам унга ёт, қандайдир ёвуз ва очкўз бўлиб кўринар эди.

Саид Карим сўридан тушиб, бошпанасига кирди. Телефон гўшагини кўтариб, унинг банд эмаслигини билди-да, милисахонанинг рақамини тера бошлади.

* * *

Тун. Шудринг тушган яйдоқ далада ялангоёқ, яримяланғоч Аҳмад чоракор гоҳ секинлаб, гоҳ чопқиллаб кетиб борар, кўксига босиб ушлаган бир даста пулни гоҳо йўқотиб қўймадимми, бошқа нарса эмасми бу, дегандай кўзига тутиб қараб-қараб кўяр ва бутун жони-борлиғи шунда яшириндек яна бағрига босарди. Бу бало, бу оҳанрабо шу қадар сирли, ҳаяжонли куч эдики, Аҳмад довдирни учиришга қодир, ақли ва мулоҳаза этиш иқтидорини батамом олиб қўйгандек эди. Шунинг учунмикан – Саид Каримнинг қилиш мумкин бўлган қандайдир ишлар ҳам хаёлига келмас, пулни олиб чиқдими, демак, қутулган каби бир ҳолатда эди.

Унинг бу ҳолатини аскарликка янги борган содда йигитнинг машққа саф тортилганда, бошини эгиб ту-

риши ҳақидаги латифага ўхшатиш мумкин: боланинг шапкаси ётоқда қолган, боши очиқлигини энди билиб, ердан кўз узмай тураркан: «Мен қарамаяпман – камандир ҳам кўрмайди мени», деб ўйларкан...

Бироқ Аҳмадбой бошқа масалада бемалол ўйлар эди: «Бу пул – менинг эртанги куним, истиқболим бу. Уйимни сотаман, арзонга бўлсаям – тахта-ёғочи учун ҳам олишади. Кейин анави колхоздан кетаётган кримликларнинг бирон ҳовлисини сотиб оламан. Кейин сизгир оламан, ижарага бир-икки гектар ер оламан. Ҳа... Хотиним бечора сизирни соғади: қатик ивитади, қурт қилади, қаймоғини сотиш ҳам мумкин. Мен бўлсам, энди фақат ўзимнинг еримда ишлайман, фақат ўзимнинг. Эртадан-кечгача бегоналарнинг томорқасида ишлаб юришни бас қиламан. Э, мардикорлик ҳам иш бўптими! Ундан кейин товуқхона қиламан. Жўжа оламан, ўнта, йўқ, юзта оламан. Кейин қўй олиб боқаман, қўй. Уғилларим кўпайиб, менга ёрдам беришади...»

Ана шундай порлоқ хаёллар билан йўртиб бораётган Аҳмадбой жилға бўйидаги юлғунлар қошида бир эмас, учта қорага кўзи тушиб, секинлаб қолди. Улар учовлон ҳам гапларини тугатган каби Аҳмадга тикилиб қолишди-да:

– Ҳўв, ошна, йўл бўлсин бемаҳалда? – деди биттаси.

– А, уй... уйимга шу далани кесиб чиқсам ҳам бўлади, – деб жавоб берди деҳқон. – Бировнинг ишини қилиб келяпман. Хотиним, ёш болам кутиб қолди...

– Қани, бу ерга кел-чи, бу ерларни яхши биладиган бўлса... Кел-кел, бир-икки нарсани сўраймиз. Кейин сени кузатиб қўямиз. Бизда машина бор. Ана, йўл бўйида турибди... Келсанг-чи энди! Албатта мажбур қилиш керакми?.. Одамлардан инсоф кетган. Йўлдан адашганга йўл кўрсатишнинг билишмайди...

Аҳмадбойнинг кўнгли нимадир хавфни сезди. Қочиб қолмоқчи ҳам бўлди-ю, улар машинада етиб олишларини ўйлаб, бу фикридан кечди. Юлғунзорга аста

жиларкан, сўзлаб турган йигит пешвоз чиқиб, деҳқоннинг тирсагидан олди: унинг қўли қаттиқ, шундай қисиб ушлагандики, гўёки Аҳмадбой қандайдир молу, семиз-ориқлигини билмоқчига ўхшарди.

Анави икковлон сигарет чекишар, аммо тутуни нашаники эди: Аҳмад дарров сезди.

– Ассалому алайкум, – деди у титроқ овозда. – Уйга боряпман. Хотиним, ёш болам кутиб қолди. Ўзим чоракор...

– Шундан бир-икки торт, – деб улардан бири сигаретни узатди.

– О, йўқ, мен чекмайман. Мен носвой ҳам чекмайман, – деди Аҳмад.

– Э, олсанг-чи, девона! Бу – топилмайди. Бир маза қиласан... Ол деяпман!

Аҳмад тумшуғи олдига келиб қолган сигаретни олиб, ютоққанча уч-тўрт марта дуд олди-ю, шу оннинг ўзида мияси сал айланиб, кайфи чоғ бўлиб кетди.

– Бу, кўкрагингга босиб турганинг нима? – деб сўраб қолди шунда унга пешвоз чиққан йигит ва қўлини узатди. – Бер-чи, нима экан бу матаҳинг?

– Э, бу шунчаки... кийим... Эскиси... Шу, э, тушириб қолдирибманми...

– Эскисини туширган бўлсанг, эгнингдаги – янгиси экан-да? – деб кулди йигитлардан бири ва сира иккиланмай Аҳмадбойнинг иягига пастдан бир урди: жағлари такиллаб, оғзи шўртанг бўлиб кетди. Тили ачиша бошлади.

– Мен сизларга нима қилдим, акалар?.. Мен шунчаки, бировнинг олмасини абрезка қиламан деб...

– Қани, бағрингга босиб турганингни чўз! – Уни урган йигит ҳам қўлини узатди.

Шунда кайф таъсиридами – Аҳмадбойнинг мақтангиси келиб кетди: аммо бу пуллар – унинг учун ҳаёт-мамот масаласи эдики, эсини йиғиб олиб, уни бағрига қаттиқроқ босганди, сигарет сўрдирган йигит

бир ҳамлада тахи бузилмаган пачкани тортиб олди ва чақмоғини чаққунча унинг пул эканини англади. Кейин кўзларини йириб очиб:

– Вой, вой, – деди. – Вей, қаранглар, биз кимни ушлабмиз, оғайнилар? Бу – милёнер-ку! Ялангоёқ милёнер!.. Хўш, кимники бу?

– Бу, бу... – Аҳмад Жабройил қаршисида тургандек жавоб берди: – Битта ёзувчини... Мен, мен шунчаки бойиб кетсам... Мен сигир сотволмоқчидим, кейин товуқхона...

– Жим бўл, қароқчи.

– Лекин меласага айтманглар, хотиним касал, бола... Майли, ярмисини олинглар.

– Бу қанча ўзи?

– Икки минг доллар.

– Ҳм, нима дединглар, йигитлар? Ўзи фақир экан, мана шу яғир чопондан бошқа бисоти бўлмаса керак. Хотини... Ҳм, бўпти, ярми бўлса – ярми-да!

– Машинага кирайлик. Санаймиз, – деди Аҳмаднинг иягига урган йигит.

– Хўп бўлади, аммо ёзувчи ёлғон гапирмайди... – Аҳмад уларга эргашиди-ю, сал юрмасдан юраги яна нимадир сезгандек бўлиб, тайсаллаб қолди: – Бормайман машинага... Шу ерда санайлик. Майли, мен гулхан ёқаман, ёруғида...

Шу пайт орқадан нақ гарданига урилган муштан у, кўзларидан ўт отилгандек бўлди-ю, юзтубан гуппа тушди. Учовлон секин жилиб, машинага киришди. Кичкина чироқ ёруғида пулни санашиди: икки минг доллар.

– Бу довдир бизни алдамаган. Ёзувчилар ҳам шуларга ўхшайди, тавба...

– Оғайнилар, бу пул бизга осмондан тушди, деяверинглар, – деди дехқонни чақирган йигит. – Келинлар, шунга Ғайратни сотиб олайлик. Айтишларича, терговчи пора олармиш... Ахир, у тўрт йил ўтириши керак!

– Бўпти, – дейишди бошқалар.

Сўнг беихтиёр юлғунлар ёнига қайтишди. Биттаси майсага ёзиғлик газетани газаклару ичимлик билан қўшиб ўрар экан, қолган иккиси деҳқоннинг устига боришди. Ағдариб кўришди: унинг жони чиқиб кетгандай кўзлари бақрайиб ётарди.

– Хў, насиб қилмаган экан сенга бу пуллар, ошна, фақир эдинг, фақирлигингча қолдинг.

– Кетдик! Ё яна битта урайми?

– Нимасини урасан... Уғри-ку бу... Ҳа-ҳа-ҳа! Қани, шаҳарга олға!

* * *

Улар машинага киргач, «кетар жафосига» деб ҳамда омад кулиб боққанини нишонлаш учун газетага ўроғлик шишадаги қолган ароқни ҳам пластмасс стаканларга қуйиб, табассум ила ичиб олишди. Ва тагин биттадан сигарет тутатиб, йўлга тушишди.

Маълумки, наша кишини ланж ва хаёлпараст қилади. Ана шу алфозда машинани елдириб кетаётган йигит тўрт кўча туташган жойда тўхтаб қолган каттакон юк машинасининг қуйруғига урилиб, ағдарилиб тушди. Тарақ-туруқ, гуп-гурс этган товушга йўл четидаги ДАН уйчасидан назоратчи-инспектор етиб келди. Юк машинаси қандоқ турган бўлса – шу ҳолда, ағдарилган «Жигули»нинг ичидан сас-садо чиқмасди. Инспектор рациясини олиб, дарҳол нарядни чақирди-да, «ўлжа»ни айланиб кўра бошлади.

Енгил машинанинг оёқлари осмонда, битта ғилдираги ҳамон айланиб турар ва ундан бензин ҳиди анқирди. Юк машинасининг ҳайдовчиси эса рулга пешанасини қўйганча қолган, чаккасидан қон оқарди. Инспектор «Жигули»да ёниб кетиш хавфи борлигиданми, фонар нурини яна унга – унинг ичига қаратди-да, ҳушсиз йигитларнинг тиззасида ва оёқостида сочилиб ётган долларни кўриб, кўзи ўйнаб кетди.

– Ё, тавба! – дея атрофга аланглаб олди. – Ҳа, доллар... Анча экан...

Ана шунда унинг киши билмас армони эсига тушиб кетди ва бу пулга омихта бўлиб, миясида айлана бошлади: «Бир умр ишласам ҳам бу пулни тополмайман. Нима қилай? Қаллоблик қўлимдан келмаса... Қўрқоқман. Худодан қўрқаман... Аммо – булар тўғри йигитлар эмас! Аниқ нарқаман булар... Эсиз умр... Дарвоқе, яқинда пенсияга чиқаман-а? Агар шу пуллар меники бўлганда, ҳечқурса, битта дўкон очиб олардим. Газет, журнал сотиб ўтирардим... Ўлимингни кутгандан кўра қимирлаб турганинг яхши-да! Э, Худо, бир фарзанд ҳам бермадинг. Етимни кўрсанг, тепиб ўт, деганлари рост экан: асраб олган ўғлим уйимни шип-шийдам қилиб кетди... Айтмоқчи, газет, журнал киоски очсам-у, болаларга ширинлик, «синикерс» сотадиган дўкон очсам, тойчоқларни қувонтирсам...»

Йироқдан эшитилган сирена овози қари инспекторнинг ҳушини ўзига келтирди. Елиб келаётган кўк чироқ орқасида «Тез ёрдам» ҳам келмоқда эди.

Инспектор синиб кетган эшик ойнасидан қўлини суқиб, кейин бошини суқиб, йигитларнинг ён-верию тиззаларига сочилган пулларнигина эмас, оёқ остидагиларини ҳам битта қўймай териб олди. Кейин четга чиқиб турди.

* * *

Ниҳоят, гиёҳвандлар опкетилиб, пачағи чиққан машина ДАН идораси биқинига худди кўрғазмага қўйилгандек ўрнаштириб бўлингач, инспектор хизмат бурчини ҳалол адо этган кишидек мамнун, аммо пулни тезроқ яшириб қўйиш дардида безовталиқ ичра соатига қараб-қараб чой ичаркан, ўрнига ўрин – ёш лейтенант келди.

Қари ходим воқеалар қайд этиладиган дафтарни ва постни унга топшириб, уйига шошиб жўнади. Уйига

пиёда борса ҳам бўларди: атиги чақирим нарида эди. Эгнида формаси, ўзи атрофдагиларга таниш бўлишига қарамай, ўткинчи машинада борди.

Кўп қаватли иморат эшигидан кирибоқ лифтга интилган чоғида биров унинг йўлини тўсдики, додлаб юборишига оз қолди. Аммо бировнинг ушбу гапи уни тутиб қолди:

– Амаки, бормисиз?

– Э, Раҳимжонмисан? Уф... Туф-туф... Бу ерда нима қилиб турибсан?

– Ахир, амакижон, бугун менинг туғилган куним-ку? – жиян ширакайф ва асабий эди. – Ҳамма қариндош-уруғ ўша ерда, фақат сиз йўқсиз. Ана шунинг учун келдим-да! ГАИга юз марта телефон қилдим, ҳеч ким жавоб бермади. Кейин, кеннойим айтдиларки, сменшиги вақтли келган бўлса, у киши уйга кетган, дедилар... Кейин, мана бу жинкўчадан келдим. Кайфим бор. Сизни хижолат қилмайин дедим, ГАИнинг олди-дан ўтсам-у...

– Хўп-хўп, – деди қари инспектор. – Раҳмат сенга... Тавба, кеннойинг ҳам тайинловди менга, сменани топшириб, жиянингизнинг уйига ўтинг, деб...

– Кетдик, амакижон. Мен сизни жуда яхши кўраман. Энг ҳалол инспектор сиз бўласиз...

– Хўп, жиян. Мен шундоқ уйга чиқиб тушай, жўнаймиз! Мана бу ҳужжатларни қўйиб тушаман.

– Беринг шу попкани менга. Мен йўқотмайман... Ҳозир кетишимиз керак!

– Ахир, мен бир минутга...

– Ярим минутгаям рухсат йўқ!

Шундай қилиб, инспекторнинг ўзи панада турган машинанинг рулига ўтирди.

Бир туман нарида жойлашган беш қаватли ғиштин иморат пойига етиб, машинадан тушдилар ва жиян амакининг тирсагидан олиб, йўлакка бошлади.

Бир қават тепага кўтарилганларида инспектор ваҳима ичида чарм папкани, демак, долларни ўриндикда қолдирганини эслаб:

– Раҳимжон, попка қопти! Опчиқай, илтимос, – деди.

– Э, мошинага ҳадди борми биров тегиб... Бўпти! Ўзим опчиқаман!

– Йўқ-йўқ, мен... бир-иккита телефон номерини кўриб чиқаман, холос. Боя авария бўлди. Шу масалада тепага қўнғироқ қилишим керак...

– Уф, хўп. – Жиян машина калитини узатди. – Мен эшикни очиб тураман.

Инспектор физиллаб пастга тушди-да, машина эшигини очиб, жилдни олди. Кейин негадир бармоқлари қалтираган ҳолда уни очиб, доллар устига кафтини қўйди: кафти куйиб кетгандек бўлди. Аммо бу – совқотган одамга ҳаёт бағишлайдиган иссиқлик эдики, кейинги ҳаёти шу ҳароратга боғлиқ эди.

«Эй, қаерга кўяй? – деб ўйлади бирдан. – Бу ерда қолдириб бўлмайди: ҳозир ҳамма нарса бўлиши мумкин. Уйга опчиқсам, йўқ: бирортаси кўриб қолса, ўғирлаб қўйишим ҳеч гап эмас! Ахир, мендек одам...»

У пулни бўлиб, ён чўнтақларига солди-да, жилдни ўриндикқа ташлаб, эшикни қулфлади. Бироқ зинапоядан кўтарилар экан, ўзини ноқулай сезиб, жиянининг болалари дарҳол шу қаппайган киссаларига қўл суқадигандек бўлаверди.

Инспектор тўхтади ва йўлка четида, кимнингдир эшиги ёнида тахлаб қўйилган бир тўп гиштга кўзи тушди. Ва енгил тортиб кетди: «Шу ерга яширсам-чи?.. Тўғри, уй эгаси уйини ремонт қилаётгандир. Аммо соат ўн икки бўлаяпти... Ана, сас-садоям эшитилмайди: балки булар ҳам тепададир? Қайтишда ҳаммадан олдин чиқаману оламан: шу ер тузук...»

Автоинспектор пулларни аста чиқариб, гиштлар орасига тиқиб юборди. Кейин, олишда адашмаслик

учун яхшилаб зехн солди. Ниҳоят, кўнгли хотиржам бўлиб, тепага кўтарилиб кетди.

* * *

Бу пайтда ушбу эшик ортидаги – уч хонали уйда оила бошлиғи, жуғрофия муаллими болғасини тополмай ҳар бурчак-ҳар тешикни тимирскилаб юрар, жуда хуноби ошиб кетган эди.

– Ҳой, Мадина, болға... болға қаерда?

– Ўзи нега керак бўлиб қолди болға? – сўради хотини ўз хонасидан.

– Бу ремонт охири мени жинни қилади. Ишчилар каравотимни сурганда бир оёғини синдиришган экан. Қийшайиб қолган-да, ерга тегмайди. Уч оёқда туради лопиллаб бу жонивор... Оғирлигимни бир томонга ташлаб ётаман. Кулгили... Э, худойим-ей, овқатга аяган пулингни буларга берасан, булар бўлса – қўл учида ишлашади.... Каравотни суришганда, линолиумниям йиртворишган!

– Болға нега керак, болға? – ўз каравотига ётиб олган хотин яна сўради.

– Вей, оёғини тўғрилаб қўйдим. Битта мих қоқиш керак-да ахир! Ёнидан қоқсам, қотиб қолади...

– Вей, шунинг учун шунча вайсашга нима бор. Ана, подъездда қанча ғишт ётибди. Опкиринг биттасини, ўша билан уринг михни! Жуда ношуд одамсиз-да, дадаси...

– Дарвоқе, дарвоқе, бу гал ҳам сен ҳақсан, хотинжон. Ҳозир шундай қиламиз!

Муаллим дарҳол йўлакка чиқиб, уюғлиқ ғишдан бирини олди. Салмоқлаб кўрди-ю, бошқа ғиштга бир туширган эди, бўлиниб кетди. Жуғрофия ўқитувчиси бу ишидан мамнун, яъни ўзини ишбилармондек туйиб, бошқа ғишт олди. Буям синиб тушди. Ўқитувчи яна бир ғиштни жаҳл билан олганди, ораликда, э, худойим, оппоққина қўлрўмолга ўралган бир нарсага

кўзи тушди. Бу – шунчаки қолиб кетган рўмолча эмасди, чунки ичидаги тўртбурчак нарса ўхшатиб ўралган эди. Муаллим уни олиб, аста очди-ю, қотиб қолди: қўлида илон, йўқ – шайтон табассум қилиб турарди.

У бу балони ўзидан ҳам яширмоқчидек дарров рўмолчага қайта ўради-да, яна жойига қўймоқчи бўлди. Кейин шошиб, қўйнига тикди ва уйга кириб, эшикни қулфлади.

Бир неча дақиқадан сўнг эр-хотин стол лампаси ёруғида бир-бирига юзма-юз ҳолатда ўтиришар, улар ўртасида бебаҳо доллар тўпи ётар, ундаги Амрико подшоларидан бири мағрур табассум билан гоҳ эрга, гоҳ хотинга қараётган каби, ўзининг бу уйда меҳмон экани, шунга қарамасдан бу хонадонни обод қилиб кетажagini сўзсиз баён қилаётгандек эди.

– Менга қулоқ солинг, – деди аёл. – Иккита боламиз бор, худога шукр. Тўртта нонхўр мана шу уч хонали квартирада яшаб келаяпмиз. Лекин бу хоналарда энди яшаш мумкин бўлмай қолди. Ҳатто фарзандларингиз ҳам: «Ойи, нега Эшматларнинг уйи унақа-ю, бизники бунақа?» дейдиган бўлди. Битта меҳмон олиб киролмаймиз... Ахир, вайрона бўлиб қолди бу! Шугина ремонтни ҳам эпюлмаяпмиз. Пул, пул йўқ, деб юрардингиз ўзингиз ҳам. Мана, худонинг ўзи етказди...

– Тўғри-тўғри, – рози бўлди эр. – Лекин сен Афандининг гапини айтаяпсан, хотин. Бир балоси бўлмаса, шудгорда қуйруқ на қилур? Мен, мен қўрқиб кетяпман, ишон... Шу ёшимгача ҳалол яшадим...

– Вей, сиз ўғирлик қилибсизми? – хуноб бўлиб кетди аёл. – Буни қўйган одам ҳам сизга даъвогарлик қилломайди энди... Тушунинг!

– Хўп, хўп, – яна аёлининг гапига рози бўлди эркак. – Лекин мен буни қанақа қилиб ўзимизнинг пулга алмаштираман? Ҳар қадамда мелиса кузатиб юрипти... Йўқ, қўрқаман, бўлмайди. Қўлимдан келмайди!

– Бўлмасам, менга беринг, ўзим алмаштираман. Сал тушсам, ҳар қанақа дўкончи жон деб олади. Айниқса, хорижий молларни сотадиган супермаркетларда бунинг бозори чаққон.

– Сен алмаштирасан?! – эрнинг кўзлари каттариб кетди. – Мумкин эмас!!

– Нимага ахир?! А-а, мени ўйлаяпсизми? – аёлнинг фиғони чиқиб кетди. – Мени аяб гапиряпсизми?.. Кечирасиз, шу бугунги кунгача мени зиғирчаям ўйлаганингиз йўқ! У ёғини айтсам, умримни заҳарлаб келаяпсиз. Ҳалоллик қорнимизни тўйдиргани шулки, бугун топганимиз эртага етмайди!

– Ҳа, рост, – деб йиғламсиради эр. – Аммо сени атайин бахтсиз қилиш... Гапирма, илтимос қиламан!

– Хўп, гапирмайман. Лекин, нима, пулни жойига қўяман, дейсизми?

– Ҳа.

– Ўзимизнинг гиштларнинг орасига?

– Ҳа.

– Бўтти. Чиқинг, – деб ўрнидан турди аёл. – Аммо ўзингизиям ўша гиштларнинг орасига қўйиб қўйинг!

– Вей, бу нима деганинг, хотинжон?

– Етар! Бу турмушдан тўйиб кетдим!

Эр бошини эгиб қолди... Ётганидан кейин туш кўрди: қамоқхона камерасида географиядан дарс ўтаётган эмиш. Бир маҳал қараса, маҳбусларнинг ўрнида қип-қизил гиштлар мультфильмлардаги ажиналардек кулаётган эмиш...

Муаллим уйғониб кетиб, қайта кўз юмолмади. Барвақт ўрнидан туриб ювинди, кийинди ва соатдан кўз узмай чой ичиб ўтирди. Ниҳоят, пулни кўкрак киссасига солиб ва шу пул тақалиб турган юраги қинидан чиққудек гуп-гуп урганича, нақ бозор яқинидаги ҳашаматли супермаркетга йўл олди.

У бу магазиннинг олдида ҳатто тўхтамасдан ўтар, киришга уялар эди.

Аста ичкарига қадам босиб, одамлар камлигини кўрди ва анча енгил тортиб, ялтироқ пештахта олдига борди.

– Ассалому алайкум, укахон, – деб мурожаат қилди ажнабий радиофонга тасма-лента қўяётган йигитга. – Сиздан бир нарсани сўрамоқчидим.

– Сўрайверинг. Лекин бизнинг моллар фақат долларга сотилади, – деди хизматчи унга қия қараб қўйиб.

– Буни биламан, – табассум қилди ўқитувчи. – Гап шундаки, мен долларнинг ўзини, нима десам экан, сотмоқчиман яъни ўзимизнинг сўмга алмаштирмамоқчиман.

Йигит буткул бурилиб олди. Муаллимдан кўз узмасдан сўради:

– Қанчадан сўрайсиз?

– Ҳм, мен билмайман, – дудукланиб деди муаллим. – Умуман, билмайман... Лекин энг паст баҳога ям розиман. Мана, мана, икки минг доллар...

– Чиқарманг. Ҳозир. Бир минут кута туринг.

Сотувчи йигит муаллимга тагин бошдан-оёқ зеҳн солиб, антиқа чий тутилган эшикдан кириб кетди. Йўлакдан юра-юра директорнинг хос хонасига етди. Бошмалдоғининг тирноғини тишида ғажиб, бир муддат ўйланди-да, темир эшикни очиб, башанг хонага кирди.

– Шеф, битта қуш келди. Патини юлдирмоқчи.

Шеф унга олайиб қаради.

– Одамга ўхшаб гапир.

– Битта меров доллар сотмоқчи. Икки минг долларим бор, дейди.

– Икки минг... – шеф ўрнидан турди-да, энди у сотувчига тикилди, – меров дедингми? Қайдан била қолдинг унинг бунақа эканлигини?

– У ҳатто бир доллар неча сўм туришиниям билмайди, шеф. Ким билади, бир жойдан ўмариб кел-яптими... Лекин ўмарадиган одамга ям ўхшамайди...

– Шундай де?

– Ҳа. Бир долларига бир сўмдан берсангиз ҳам, хурсанд бўлиб кетадиганга ўхшайди.

Шефнинг қовоғи уюлди. Ясама бир олийжаноблик билан:

– Унақа дема, Илҳомжон, – деди босиқлик билан. – Муҳтожликдан келгандир. Ҳозир ижодкорлар ҳам муҳтож бўлиб қолган пулга... Содда одамлар ҳам бўлади-да. Бор, чақириб кел-чи... Мен унинг ўзи билан гаплашиб кўрай-чи...

Салдан сўнг билагидаги швейцар соатига тикилиб турган хўжайиннинг ҳузурига география муаллимини бошлаб кирган Илҳом шефнинг имоси билан чиқиб кетди.

Шеф меҳмоннинг саломига алик олиб, тилла тишларини ярқиратган ҳолда:

– Марҳамат, ўтиринг, – деди. – Бемалол... Чой ҳам совипти. Ҳозир кофе буюрамиз.

– Э, йўқ, раҳмат. Мен шошиб турибман, – деди муаллим қимматбаҳо курсига омонат ўтириб. – Менда...

– Эшитдим, – унинг сўзини бўлди хўжайин. – Демак, сизда доллар бор?

– Бор. Икки минг. Мана... Мана, санаб кўришингиз мумкин. Бир долларниям олганим йўқ. Яъни, ишлатганим йўқ... Яъни, кам эмас, демокчиман...

– Тушунарли, – деб яна табассум қилди шеф пулга қараб олиб. Кейин юмшоқлик билан сўради: – Нимага кассага обориб алмаштирадингиз?

– Кассада... кассада жуда кам беради, дейишди, – яна дудуқланиб қолди муаллим.

– Ҳа, демак, мен сизга ошириб беришим керак, а?

– Йўқ, энди, мен розиман. Ҳимматингиз билади, тақсир... Эл қатори дегандай...

– Кечирасиз, қаерда ишлайсиз?

Муаллим жонланиб деди:

– Ўқитувчиман. Мактабда географиядан дарс бераман. Кўп йиллардан бўён...

– Ҳа-а, – деди чўзиб хўжайин. – Аттанг, аттанг, домла. Замонанинг айнигани шу экан-да: кимсан домла, география ўқитувчиси валюта билан ўйнашса, махинация билан шуғулланса?

– Махинация? – кўзининг пахтаси чиқиб кетди домланинг. – Кечирасиз, бу ёмон сўз...

– Махинация! – теран бир товушда таъкидлади шеф. – Қолаверса, катта ҳажмдаги иш бу: камида икки йил, у ёғи – ўн йил беради сизга, эшитдингизми?

– Э, э, мен ахир...

Хўжайин столдан пулларни олди-да:

– Мана, сейфга солиб қўяман буларни. Кейин органга қўнғироқ қилиб, нарядни чақираман. Қолганини ўзларинг гаплашаверасизлар. Аттанг...

– Вой-вой, жон ука, – дея ўрнидан туриб кетди ўқитувчи. – Унақа қилманг. Мен бошқа ҳеч қачон... Менга, менга, умуман, бу долларнинг...

– Нима?

– Мени тинч қўйинг, жон ука! Ўзи, бўларим бўлди...
Падарига лаънат шу долларнинг!

– Илтимос, – деди шеф. – Залга чиқиб туринг, домла. Менинг ишларим кўп. Мелиса келгунчаям қилиб оладиган ишларим бор. Чиқиб туринг.

– Хўп, хўп, – дея бирдан рози бўлди муаллим. Негадир: – Раҳмат, – деди кейин.

Кейин тислана-тислана йўлакка чиқди. Кейин харидорлар кўпайиб қолган залга чиқди. Кейин бошини ердан кўтармай пилдираб юриб, ташқарига – очик ҳавога чиқиб, энтикиб нафас олди-да, келган томонига эмас, қарши тарафга қараб йўрғалай қолди. Кейин эса чопа кетди.

* * *

– Илҳом, – деб чақирди хўжайин.

Илҳом кирди.

– Ишлар жойидами?

– Жойида, – деб кулди хизматчи. – Қочворди хунаса.
– Жуда соз! Энди сендан илтимос: шу картинани ху эшикнинг устига илиб қўй. Бу ёқда ўтирганларга баралла кўринади... Склизроз бўлиб кетяпсан-да, кеча – шунисиотиб олиб келганимиздан кейин осиб қўйишинг керак эди.

– Узр, хўжайин.

Директор уни бир нафас кузатди-да, бирдан сейфни очиб, ундан бояги доллар тахламини олди. Сўнг белидан буклаб санай бошлади. Санар экан, кулимсирар, оғзидаги тилла тишлари ярақлар эди. – Ҳа, нақд икки минг, – деди ниҳоят. Сўнг одатига кўра, ҳар бир долларни олиб, унга синчиклаб тикила ва рақамини ҳам ўқий бошлади-ю, дафъатан додлаб юборгудек бақирди: – Илҳом! Илҳомжон, бери кел! Пад-дарига лаънат... Э, кейин осиб қўясан шуниси... Буни кўр, укам, уф-ф...

Илҳом келиб, хўжайини узатган долларга тикилди, қадалиброқ тикилди.

– Доллар, – деб шивирлади кейин.

– Танимаяпсанми, галварс?

– Йўқ. Доллардақа доллар-ку?

– Қалбаки.

– Нима?

– Ўзимнинг пулларим – булар. Ўтган галги операциядан қолувди шу... Шунга харид қилувдим бу картинани. Тавба!

– Ҳа-а. Лекин жа эзилиб қопти. Қўлдан-қўлга ўтаверган дейман кечадан буён...

– Нима бўлган бўлсаям яна қўлимда у. – Директор пулни тахлаб, яна сейфга тикди. Уни кулфлади-да, калитни Илҳомга узатди. – Олиб қўй. Мабодо, ҳалиги клиент келиб қолса, бир яримингини бервор... Келмаса, сўмга алмаштир. Ишқилиб, йўқот буни! Тавба, қизиқ бўлди-ку...

– Хўп бўлади, шеф.

Хўжайин хурсанд бўлишини ҳам, хафа бўлишини ҳам билмай – паришон ҳолда уйига жўнади: гўё уйига борса, бу сирнинг тагига етадигандек илдам кадам отаркан, баланд пошнаси ерга ётқизилган плиталар орасига тушиб – қисилиб қолди-да, директор юз тубан учиб кетди. Башараси билан лавҳаларга урилиб, бўлганича бўлди. Амаллаб ўрнидан турганда, ўнг оёғини босолмади: почасини кўтариб қаровди, тўпиғи шишаётганини кўрди.

«Тавба, кейинги вақт нуқул шикаст ейман-а? Тўғри йўлдаям шунақа бўладими? – хўжайин изтиробга тушиб, оқсоқланиб йўл бўйига чиқди. – Энди унақа доллар билан ишламайман... Пулим етарли, худога шукр».

Хўжайин жуда эҳтиёткор ва иримчи киши эди: кўз тегади деб «Мерседес» машинасини шаҳар ичида минмас, аммо ҳар куни ишга бориш олдидан ва ишдан қайтгач, гаражга – гўёки салонга кирар, ялтиллаган «иномарка»ни силаб-сийпаб, негадир «жонивор, жонивор» деб қўярди.

Шу боришида ҳам таксидан тушибоқ гаражга кирди-ю, боши айланиб кетди. Машинага суянди-да, аста ерга ўтирди. Қанча вақт ўтирганини билмайди, ўзига келганида қаршисида малла тивит рўмолни елкасига ташлаб олган хотинини кўрди.

– Менга нима бўлди? – деб шивирлади у.

– Маст эмасмисиз?

– Аҳмоқ!

«Аҳмоқ» хотин бирдан чўнқайди-да, эрининг ҳаракатидан тўпиғида бир гап борлигини фаҳмлади. Шимнинг почасини кўтариши билан кўзлари ола-кула бўлиб кетди.

– Кўкариб кетибди-ку!

Хотиннинг меҳрибонлиги бошланди: эрини уйга суяб киритиб ётқизди, дўхтир чақириб қаратди...

Кейинги куни хўжайин шишни қайтарадиган, уюшган қонни юргизадиган дорилар суртиб боғланган оёғини стулга қўйиб, креслода ястаниб ётаркан, хотини залдан опчиқиб қўйган телевизорни масофадан бошқарувчи ускуна тугмаларини босиб, қизикроқ кўрсатув изларкан, 1-дастурда диктор эълон қилиб қолди:

– А сейчас вы будете посмотреть криминальные новости в передаче «На волне – 02».

Директор айна шу кўрсатувнинг ишқибозларидан эди, дарҳол тасвирни тиниқ қилиб, «Марлборо» сигаретидан биттасини тутатди.

Диктор шарҳлашда давом этди, тасвирлар эса экранда бирин-кетин ўта бошлади: Самарқандда пора олиш вақтида қўлга тушган завод директори, Афғонистон билан чегара яқинида қўлга олинган гиёҳванд моддалар ва уларнинг эгалари ҳам қисиниб-қимтиниб ўтишди... Ниҳоят, диктор:

– Энди эса, ўтган икки кун давомида шахримизда содир бўлган баъзи бир жиноятлар ҳақида ҳикоя қиламиз, – деб овозини кўтарди. Хўжайин ҳам беихтиёр хушёр тортиб, овозни кўтарди. Диктор давом этди: – «Маърифат» жамоа хўжалигида яшовчи Аҳмад Набиев деган шахс таниқли ёзувчи Саид Каримнинг дала боғида ер чопаётган эди. Ёзувчининг бошқа хонага ўтганидан фойдаланиб, унинг хужрасига киради ва нақ икки минг долларини ўғирлаб қочиб кетади. Ёзувчи дарҳол милиция бўлимига телефон қилиб, воқеани айтади ва милиция иш бошлайди. Ёзувчининг айтишича, у бу пулни дўсти – таниқли рассом Қўзибой Саидовдан қарзга олган экан...

– Э, қизиқ-ку бу! – деди хўжайин ўзига-ўзи ва сигарет ҳам халақит берадигандек уни кулдонга босиб ўчирди. – Хўш, хўш? – диққат билан тинглай бошлади.

– Маълум бўлишича, – деб давом этди шарҳловчи, – деҳқон Аҳмад Набиев пулни ўғирлаб қочганидан кейин

даладан кетган. Яъни кимсасиз-бежавотир ҳамда уйига яқин бўлгани учун сайхонликдан йўл олган. Аммо омадсиз деҳқон катта йўлга кетавериб, учта шахсга дуч келади. Улар наша чекканлари, ароқ ичганларини, феъл-хўйлари ҳам шубҳали эканини кўриб, Аҳмад Набиев мулоқот қилишни истамай, йўлига кетмоқчи бўлганида, улардан биттаси деҳқоннинг бошига оғир бир нарса билан уради. Жароҳатланган деҳқон йиқилиб, ҳушидан кетади. Йўлтўсарлар уни «ўлди»га чиқаришиб, машинага ўтириб жўнаворишади. Аммо буларнинг ҳам омади юришмайди: аварияга учраб, биттаси ҳалок бўлади, қолганлари ҳозир шифохонада. Шуларнинг биридан шифохонада олинган маълумотларга қараганда, ДАН назоратчиси етиб келади, аммо ярадорнинг у билан гаплашишга мажоли етмайди. «Жигули» урилган юк машинаси ҳайдовчиси берган маълумотга қараганда, енгил машина кабинасидан ДАН назоратчиси алланималарни териб олиб, қўйнига солган. Зудлик билан тергов қилинган назоратчи ўша икки минг долларни кабинадан олгани, жиянининг зиёфатига борганида эса, пулни бир уюм ғишт ичида қолдиргани ва базм тугагандан кейин уни тополмаганини айтди. Шундан кейин ғиштлар кимга қарашли экани аниқланиб, ўша киши сўроқ қилинганида, маълум бўлдики, исми-фамилияси Адҳам Ҳамидов, ўзи мактабда географиядан дарс берадиган киши экан. Шу киши дарҳол тан олди: ҳа, пулни олибди, ҳатто уни сўмга алмаштирмоқчи ҳам бўлибди...

Шу пайт супермаркет директорининг қулоғига сирена овозидек товуш эшитилди. Чўчиб тушиб, уни телефон жирингига ўхшатди-да, жон ҳолатда бўкириб юборди:

– Трубкани кўтарсанг-чи!

– Эшик кўнғироғи жиринглапти. Ҳозир! – деди хотини йўлақдан.

Телевизорда эса шарҳловчи яна давом этарди:

– Поэтому делу, будут предъявлены следующие обвинения, только после окончательного выздоровления подозреваемых. Ахмаду Набиеву – дехканину в краже в крупных размерах. Двоим молодым парням, оставшихся в живых, которые находились в машине, то есть Санжару Халилову – обвинение в покушении на убийство и Зафару Рустамову как соучастнику в покушении на убийство.

Сотруднику автоинспекции обвинение в злоупотреблении служебными обязанностями и присвоении чужих денег.

И пятое обвинение учителю географии, в попытке незаконной продажи валюты.

Дикторнинг сўзларини бугун борлиги билан тинглаб ўтирган хўжайин ётоққа бир неча киши кириб келганини ҳам сезмай қолди. Қутти учиб, қалтираб қолган бойвачча хотини елкасига туртганидан кейин бошини бурди.

– Ассалому алайкум, мен прокуратура ходимиман, бу киши жиноят қидирув бўлиmidан, – деди улардан бири ва хужжатини очиб кўрсатди.

– Нима, нима хизмат бор? – фавқулодда зўриқиб ва дўқ қилиб сўради хўжайин.

– Сиз қалбаки валюта сотишда айбланасиз, яъни доллар сотиб юргансиз. Мана, сейфингиздан чиққан икки минг доллар – қалбаки пуллар. Бундан ташқари, яна бир неча марта савдо-сотик бобида қилган махинацияларингиз учун ҳам жавоб берасиз, улар ҳақида кейин гаплашамиз...

– Сизлар... менинг сейфимни очдингларми? – беихтиёр сўради директор. Кейин: – Нима ҳаққинглар бор? – деб юборди ҳам. Сунг эса чайналиб қолди: – Английский замокниям...

– Ўша замокнинг калтини бизга ўз жиянингиз, яъни ўринбосарингиз Илҳом Хўжаев берди, – деди прокуратура ходими.

– Илҳом? Вой, аблах-е... Қанақа қилиб?.. Тавба...

– Шунанга. Бошқа лўттивозликларингиз ҳақидаям ариза ёзиб берган киши ўша бўлади.

Хўжайиннинг кейинги ҳаракатлари ҳам ихтиёрсиз бир тарзда бўлди, яъни у иккала қўлини ҳам аста узатдики, улар бамайлихотир кишан солдилар.

– Биладан, биладан, – деб тўнғиллади хўжайин. – Ўрнимга директор бўлади у. Ҳозир замон шундай: ўғлингизга ишонч қолмади... – Кейин бирдан сўкинди: – Нима кераги бор эди ўша картинанинг, онасини...

– Сўкманг, у яхши асар экан, – деди жиноят қидирув бўлимининг ходими. – Дарвоқе, уни эгасига қайтардик.

– Рассомга?

– Ҳа, Қўзибой Саидовга.

Хўжайин хонадан чиқар экан, аччиқ кулиб, бошини сараклатди. Сўнг телевизордаги дикторнинг охириги сўзлари қулоғига кириб, назарида, у ҳам ёлғон сўзлаётгандек туюлди:

– Йўқ, беш эмас, олти кишининг бошига етадиган бўлди ўша қуруқ қоғозлар...

(“Ёзувчилар” газетаси, 1997 й. 28 апрель) 1996 й.

ЎТКАН КУНЛАРДАН

Э, дўстим Горацио, ҳаётда шундай воқеалар бўлар эканки, улар сенинг донишмандларингнинг тушига ҳам кирмаган.

«Ҳамлет». Шекспир

Онам далаҳовлимизда помидор, булғори қалампир ва қорағат қовуриб, банка ёпиш билан банд, отам билан биз – акам ва мен – шаҳардаги уйимизда эдик. Оқшом пайти телефон жиринглади, дастакни олсам – онам: узоқ тоғли тумандаги бувим қазо қилганини айтди. Отам акам билан дарҳол йўлга отланишди. Эртаси куни опам билан мен ҳам йўлга чиқдик. Манзилга етиб борганимизда, момомизни кўмиб бўлишган, ҳовли-боғнинг сайҳон ерлари таъзиячилар билан тўла эди.

Таъзиянинг учинчи куни, мени офтоб урган эканми, кўнглим айниб, бошим айлана бошлади, иссиғим чиқиб кетди. Чақирилган дўхтир бир-иккита укол қилди-да, ҳечқурса, бирон ҳафта касалхонада ётишим зарурлигини билдирди. Кейин «Тиббий ёрдам» машинасига ўтқазиб, ўзи билан олиб кетди.

Учинчи қаватга опчиқиб, икки кишилик хонага ётқизишди. Кейин билсам, биринчи қават – поликлиника, иккинчи қават туғуруқхона экан. Бизнинг қаватда ҳар хил беморлар йиғилган эди, десам бўлади. Мен ўрнашган палатада яқинда инфаркт бўлган қария ҳам ётган экан. Дастлаб мен ҳайрон қолдим: ҳар хил касаллар ётса ётар, лекин оғирлашиб қолганлари ҳожат-

хонага қанақа қилиб тушиб чиқишади? Кейин менга ҳамшира тушунтирдик, ҳар бир беморнинг каравоти тагида тостувак бор.

Мен биринчи кундаёқ ҳамхона қўшним билан танишдим. Исми Рамазон бобо Раззоқов, беш-олти йил бурун туманда милиция бошлиғининг ўринбосари бўлиб, подполковник унвони билан нафақага чиққан экан. У ўзининг муқаддас рамазон ойида туғилганини алоҳида фахр билан айтди. Бироқ кейин камгап бўлиб қолди: саволларимга қисқа, лўнда жавоб берарди, холос. Бундан ташқари, унинг столи яқин кунларда бирон кишининг йўқлаб келганига «гувоҳлик» бермас, афтидан, Рамазон бобонинг ўзиям ҳеч кимни кутмас эди. Оқшом дўхтирлар тўпланиб, менга осма укол қўйишди. Кейин қария билан бош врачнинг ўзи баҳузур гаплашиб, сигарет чекиш ва вино ичиш у кишига қатъиян ман этилганини айтди. Аммо чолнинг ҳорғин кулимсираб тинглашидан англадимки, табибнинг айтганлари бу қулоғидан кириб, у қулоғидан чиқиб кетаяпти.

Ҳақиқатан ҳам, эртаси куни мен бир оз ўзимга келиб, дераза ёнида тургандим, у ўзига сигарет билан бир шиша «Портвейн» олиб келишимни сўради.

Мен ҳайрон бўлиб, бош дўхтирнинг гапини эслатдим: унинг бу аҳволида сигарет ҳам, вино ҳам кони зиён эканини айтдим. У миқ этмасдан чап қўлини кўтариб, кафтини кўрсатди. Тушундим: «Ўрнимдан туришимга ёрдам бер», деяпти. Мен унинг қўлидан-тирсагидан авайлаб тортдим. Чол қўзғалиб, ўтириб олди. Ёстиғини орқасига суриб қўйдим.

У ниҳоят менга тикилиб қаради. Кенг юзини ажинлар қоплаган, лаблари ҳам, қошлари ҳам қалин, қорамағиздан келган киши эди. Бошида сочи йўқ, фақат икки чаккасида жиндак-жиндак жонсиз туклари бор, соқоли ўстан, мўйлови сийрак, хуллас, менга шафқатсиз, шу билан бирга мардона бир одам тикилиб турарди.

– Менга қара, неварам, нега бу гапларни айтяпсан? – деб бошлади. – Мен олтмишдан ўтиб кетдим. Нима, сен билган бу нарсаларни мени билмайди, деб ўйлайсанми? Менинг отам ҳам, бобом ҳам шу инфарктдан ўлган. Билиб қўй, учинчи приступда кетган. Мен иккитасини ўтказдим. Учинчиси, ким билади дейсан, бугун хуруж қиладими, эртагами... Мен эллик йилдан буён чекаман, ичаман. Энди, беш-олти ой ортикча умр кўриш учун эллик йиллик одатимни ўзгартираманми? Мен ёшимни яшаб бўлдим. Қолаверса, ўз ҳаётимнинг хўжайини – ўзимман. Соғ одамни бемор қилишга қодир врачлар ҳам хўжайин эмас менга, сенинг ачинишларинггайм муҳтож эмасман, неварам... Агар ҳозир чекмасам ёки бир қултум вино ичмасам, асабим бўзилади. Шунки қилсам, хотиржам бўламан: эҳтимол, умрим яна бир-икки ойга чўзилар. Акс ҳолда асаб, ҳаяжон мени дарҳол йиқитади... Сен менга ёқиб қолдинг. Сен билан бироз гурунглашмоқчиман. Айтганимни қила қол, ўғлон.

Унинг қуйини чўнтагидан чиқарган, тер ҳиди сингиб қолган пулини олиб, эшикка йўналгандим, у:

– Тўхта, – деди. – Чойнакни олиб ол. Винони шунга қуясан. Дўхтир билиб қолса, сениям расво қилади.

Мен унинг айтганини бажардим: винони чойнакка қуйиб, сигарет билан опкелдим. У деразани очириб қуйиб, дарров сигарет тутатди. Кейин чойнакдан пиёлага вино қуйиб ичиб олди. Ана шундан кейин гапимиз бир-бирига қовушиб кетди.

– Мен сенинг бўвингни билардим, – деди у. – Содда аёл эди. Кўп йил женогделлик қилди. Юқоридан нима буюрилса, шунки бажарди раҳматли. Отангниям узоқдан танийман... Лекин аканг, опанг сенга жуда меҳрибон экан, кеча билдим.

– Кечирасиз, сизниям фарзандларингиз борми? Келиб туришадими? – деб сўрадим.

Рамазон ака хўрсиниб:

– Битта ўғлим бор, – деди. – Битта, холос...

– Бошқа йўқми?

– Бошқа... яна олти қизим бор. Мен ўн йил кутдим ўғил туғилишини. Ўн йил не-не умидлар билан яшаб, охири – отини Умид қўйдим.

– Сиз билан яшамайдими?

– Ҳа, Тошкентда туради. Мелисада ишлайди. Яқинда майорлик званиясини олди.

– Кечирасиз, нега мунақа – тилаб олган ўғлингиз ҳақида мундай ғамгин сўзлаяпсиз?

– Биласанми, чироғим, – деди у багтар мунглиниб, – мен уни ёшлигидан қонунни ҳурмат қилишга ўргатувдим. Жамиятда тартиб-интизомнинг ҳалол соқчиси бўл, дер эдим...

– У-чи? – секин сўрадим мен.

– Яқин-яқингача мен уни худди шундай – орзу қилганимдай ишляпти, деб юрардим. Бундан бир ойча бурун Тошкентдан келди. Биз мириқиб гурунглашдик. Ароқниям обдон ичдик, званиясиниям ётволиб ювдик. Кейин у нима иш қилиб юргани, нималарни ўйлаши ҳақида гапириб берди.

– Хўш, нималар деди?

– У айтдики, илгарилари мен ўзимнинг профессиям нималигини билмас эканман, дада, деди. Масалан, ҳужжатимни кўрсатиб, жамоат транспортида бемалол юришим мумкин-ку? Шунгаям хижолат тортган пайтларим бўларди, деди. Хўп... Ҳолбуки, таксичини кўрқитиб, таксида текин юришим ҳам мумкин экан. Ёки бир бойваччанинг анчайин шўхлик қилган ўғлини тутиб олиб, уни қўйвориш эвазига отасидан мўмайгина пора олишим, кейин машина олиб минишим мумкин экан... деди. Хуллас калом, у ўзида властни ҳис қилган. Ўзини қонундан ташқари, балки қонундан устун шахс деб биларкан, чироғим! Ў, мен унинг ҳалол, ҳестни мелиса бўлишини қанчалар орзу қилардим.

– Кечирасиз, Рамазон ака, сиз ўзингиз ҳестний мелиса бўлганмисиз?

У бирдан бошини кўтарди-да, менга ошкора нафрат билан кўз тикди.

– Мен ўз бурчимни ҳамиша бажаришга ҳаракат қилдим, – деди. – Лекин у бошқа замон эди: шунинг учун буйруқни бажариш, хўш, жамоат тартибини сақлаш учун кўп нопок ишларни қилишга ҳам тўғри келарди. Сен тушунмайсан у замонни, отангнинг қулоғида эдинг ўша кезларда.

– Илтимос, бирон воқеани айтиб беринг, балки тушуниб оларман, – дедим.

– Яхши, – деб қандайдир совуқ жилмайди Рамазон ака. – Мен сента ўша йилларда кечган бир кичик воқеани айтиб бераман. – У винодан яна қуйиб ичди. – Ўшанда энди замначальник бўлган чоғларим, айна вақтда партком секретари, шунинг учун ҳуқуқим начальникнинг ҳуқуқидан паст эмас эди. Кези келганда, милициядаги ишларни райкомда мендан сўрашарди... Қорасув деган тоғ қишлоғидан бир келинчак «эримдан ажраламан», деб бизга икки марта ариза берган экан. Яна начальник номига. Шунинг учун мен беҳабар қолган эканман. Бир куни начальник мени кабинетига чақириб, шундай-шундай, деди. Ўша қишлоққа қарайдиган участка участкавойини ҳам юборган экан. Ҳеч бир натижа чиқаролмай кепти. Энди бўлса, район партия комитетининг идеология бўлим мудури зулм қилиб турганмиш: «Боринглар. Эр-хотинни яраштиринглар!»

– Зўрлик қилиб бўлсаям яраштириш керак эканми? – ҳайрон бўлиб сўрадим.

– Ҳа. Ўша вақтларда оиланинг бузилишига деярли йўл қўйилмасди. Нимагаки, – деб мийиғида илжайганча, мўйловини силаб қўйди Рамазон ака, – совет оиласи бузилмаслиги керак. Оила – жамиятнинг ячейкаси: у бузилса, жамиятга соя тушади. Ҳе, ҳар қадамда «Совет оиласига шон-шарафлар бўлсин!» деган шиорлар ҳам бўларди. Газеталаримиз эса, оила бузилиши чет элда авж олгани, бу нарса – капитализмнинг бузилаётга-

нидан далолатдир, деб мақола берарди... Хотиннинг хати билан танишдим, ҳеч нарса тушунмадим. Эрим билан яшамайман, дейди, вассалом. Худди ўша куни, ҳа, дажи, ўша вақтда райкомдан телефон бўлиб қолди. Ўша опа – идеология секретари. Ҳе, қоқ миядан олиб, роса тузлади: «Сиз қанақанги коммунистсиз? Шундай сиёсий масалага бефарқ қараб юрибсиз? Боринг ўзингиз, нима қилсангиз қилинг, эр-хотинни яраштиринг!» – У яна сигарет тутатиб олди. – Фуражкани кийдик, отни миндик. Қорасувга жўнадик. Тоғ қишлоғи яхши-да, ҳавоси тоза, арчазор, ёнғоқзор. Одамлари ҳам содда, бечоралар. Айниқса, фуражкалидан кўрқишар эди. Энди ҳамма вақт бало-қазога мелиса балогардон эди-да. Бўз ерларни ўзлаштириш бошланганда ҳам, чироғим, ерлик одамларни кўчирган – биз эдик: ким иссиқ жойини ташлаб, қизириқ чўлга – чивинга талангани боради? Лекин бориши керак эди! Ҳайдаганмиз. Кейин, кўплари қочиб ҳам келди-ю, гап унда эмас... Мелиса деган зот қонунни, буйруқни ижро этадиган ҳамда ижро этишга... мажбур этадиган кишилар эди. Қисқаси, Қорасувга етиб бордим. Одамлар икки чақиримдан мени таниб, рўпарамга чиқишди. Салом-алик. Уйларига таклиф қилишлар... Мен Қурбон деган тўқимчини излаб келганимни айтдим. Тоғли, дашт жойларда тўқимчилик – яхши касб. Кўрсатиб қўйишди уйини. Пахса деворли, эски бир ҳовли экан. Шундоқ тоғнинг белида. Отдан тушмасимдан бурун эшикдан бир эркак чиқди. Мен кўрқув нималигини билмай кетган эдим, неварам... Лекин у эркакни кўриб, этим жунжикиб кетди. Ундан хунук махлуқни умрим бино бўлиб, кўрган эмасман. Елкаси букур, одамсимон маймундан фарқи йўқ. Башараси ҳам худди орангутанники. Тавба, одамларни кўрқитишга туғилган десанг ҳам бўлади, қизикчиликка туғилган десанг ҳам. Тағин де, кийим-боши ҳам беш-олти ойдан буён тоғорага тушмаган. Искирт.

– Кимсан? Қурбонмисан? – деб сўрадим.

– Ҳа, начайлик бобо, – деди у.

Мен отдан тушиб, жиловни унга бердим.

– Иккаламиз гаплашиб олишимиз керак, Қурбон.

– Хуш кўрдик.

Мен уйига кириб, бурчақда сандал турган экан, шунга ўтирдим. Бирпасдан кейин одам суратидаги маймун кириб келди. Хотини қишлоқ этагида яшайдиган бир дугонасининг уйига – телевизор кўргани кетган экан, ҳадемай унинг келишини айтиб, кўрпача гўшади.

– Қўявер, менга шу ер ҳам бўлади, – дедим-да, нима мақсадда келганимни айтдим. У бирдан кўзига ёш олиб, хотинини жон-дилидан севишини, усиз яшолмаслигини айтди.

– Ун йил бўлди, рўзгор қурганимизга, бобожон. Аҳилгина яшаб келаётиб эдик. Битта қизчамиз ҳам бор, худога шукр. Энди денг, мени ёмон кўриб қолди хотиним. Нуқул «ажрашамиз», дейди. Ҳайронман, нимага мундай бўп қолди... Отахон, уни инсофга чақиринг. Фарзандимиз етим бўлмасин. Мен куйиб қул бўламан... Яхшилигингизни кўринг. Бутун умр хизматингизни қиламан...

Бир замон хотини келди. Нима десам бўлади сенга? Ораларидаги фарқ – ер билан осмонча. Ундан чиройли жувонни умримда кўрганим йўқ, ишонавер. Соч тақимга тушади. Кўзларини – тоғ оҳусининг кўзи дейсан. Лекин, мулла йигит, оҳунинг кўзларида хуркаклик билан бирга норасида гўдак нигоҳидаги содда қизиқиш ҳам бўлади. У жувоннинг назарида эса, ҳе, аҳмоқона бир ифода бор эди, холос.

Мен Қурбонга:

– Ташқарига чиқиб тургин. Хотининг билан гаплашиб олай, – дедим. У чиқди. – Хўш, нима учун эрингдан ажрамोकчисан? – деб сўрадим жувондан.

– Яшамайман, истамайман, – деди у тап тортмасдан. – Кўрдингиз-ку, у – ажинанинг ўзи. Мен ўзимга муносиби билан яшамоқчиман, начайлик бобо. Бизни ажратиб қўйинг.

– Насиба синглим, – дедим. – Эринг билан ўн йилча яшабсан. У шўрликнинг ажиналигини энди пайқадингми? Бунинг устига, орангларда фарзанд бор.

– Мени бошдаёқ мажбур қилиб беришган эди бу рўдапога, – деди у. – Ўшанда нодон эканман, энди кўзим очилди... Ана, телевизорда мендан хунук аёллар йигитлар билан...

– У телевизор-да! – дедим.

– Йўқ, ўзимиздаям менга муносиблар бор экан, – деди у. – Ваъда беришганлариям бор...

Мен уни тушундим.

– Начора, – дедим, – қолган гапни мелисахонада гаплашамиз энди. Райкомдаям сени билишади, женот-делдаям. Отнинг қашқасидек бўп қолгансан, синглим, ёза-ёз қилиб... Қани, эшагингни мин, йўлга туш. Мен эринг билан яна икки оғиз гаплашиб олай, орқангдан етиб бораман.

Алқисса, яна Қурбон билан гаплашдим.

– Ука, хотинингни ҳақиқатан ҳам яхши кўрасанми? – деб сўрадим яна.

Қурбон бу сафар рўпарамда тиз чўкиб, саждага бош қўйгандай эгилди.

– Хўш, яна нима деди? – деб сўрадим Рамазон акадан.

– Ўша гап... Сизга битта-ю битта соғин сигиримни бераман, деди. Бир-икки қоп ёнғоқ билан майизим бор, униям бераман, деди. Ишқилиб, хотиним мендан чиқиб кетмасин. Кетса, ўламан. Мен унга вафодоритдек боғланиб қолганман, деди. Уни бир-иккита шотирлар билан телевизор бузганга ўхшайди... – Рамазон ака янги сигарет тутатди. Кейин менгаям таклиф қилди. Виносидан ичмадим-у, сигаретдан олдим. Кейин у яна ғамгин тус олиб, ҳикоясини давом эттирди: – Менга сигирининг нима кераги бор! Тоғда бир сигир бир оилани боқади. Уни олиб қўйсанг, район марказидан сут-қатик ташийдими?.. Умуман, йигитча, мен порахўр

эмасдим. Мен ҳалол ишлардим, буйруқларни бекаму кўст бажарардим. Тўғри, ижро усуллари баъзан жуда қабих бўлган...

– Раҳмат, Рамазон ака, – дедим. – Мен анча нарсани тушуняпман.

– Хўш, сўнг Қурбонга айтдим: «Уйда босиб ўтир. Менинг нима учун келганимни бировларга гапириб юрма. Хотининг бир-икки кун келмай қолса, хавотир олма... Мен қўлимдан келган ишни қиламан, сизлар ажрашмайсизлар», дедим. У мени дуо қилиб, ўлгунича хизматимга тайёр эканини айтиб қолди.

Ҳадемай Насибага етиб олдим. Отим қаерга қайтиб бораётганини сезиб, ўйноқлайди: мелисанинг оти-да, катта боғда арпа еб, кўпкарибоп бўп қолган. Жувон ҳам буни кўриб, ўзи яқин йўлдан кетишини айтди: чироғим, от юролмас йўллардан эшак юради. Мен тўғри йўлдан кетдим. – Чол кулимсираб қўйиб, пешана терини артди. – Отделениега борсам, паризод аллақачон келиб, мени кутиб ўтирибди. Бир-икки курсант унинг атрофида искаланиб юрибди... Келинчакни кабинетимга опкириб, яна хўп насихат қилдим. Бўлмади. Лекин мен бу оилани бузилишдан сақлаб қолишим шарт эди.

– Хўш? Нима қилдингиз кейин?

– Нима қилардим, ўғлон... Мелисалар ичида Нормурод деган бир барзанги бор эди. Ўша куни как раз шу йигит навбатчи эди. Шунини чақирдим. «Бу жувонни обориб, палон камерага қама», дедим. Аёлни чиркилатиб опчиқиб кетди. Кейин Нормуродни яна чақириб, буюрдим: «Бу кеча тинчитма уни! Тушундингми?»

– Наҳот шунақа дедингиз-а? – ҳайрат билан сўрадим мен.

Рамазон ака яна бирдан бошини кўтариб, менга хўмрайиб тикилди.

– Бошқа нима қилишим керак эди? – У тагин винодан қуйиб ичди. – Бундай ишлар бизда кўп бўп турарди. Ка-

мерага тушган аёл борки, уни кечаси тинчитишмасди...
Усул эди-да бу: ўша даврга хос тадбирлардан эди. Эркак одам тушса, албатта, таёқ ерди. Шунақа...

– Тушундим.

– Эртаси Насибани чақириб, тагин насиҳат қилдим. «Эрингдан ажралишни эсингдан чиқар», дедим. У йиғлай-йиғлай яна ўз сўзида турди. Уни яна ўша камерага тиктириб, янги дежурнига яна ўша буйруқни бердим: «Иложинг етмаса, ёнингга шерик ҳам ол», дедим. Кейин нон, сув бермасликни тайинладим... – Рамазон ака хўрсиниб, анчагача юрагининг устидан силаб ўтирди. Кейин яна секин сўз бошлади: – Кейинги куни келиб, Насибани кабинетга чақиртирдим. Ах, сўлиб қолган эди. Ухламагани шундай билиниб турибди. «Синглим, фикрингдан қайтмасанг, ўзингга қийин бўлади, – дедим. – Оилани бузиш мумкин эмас».

– Хўш, у нима деди?

– «Начайлик бобо, эрим билан яшайман. Бошқа ариза ёзмайман. Менга жавоб беринг», деди... «Яхши, мана энди эсинг кирипти, дедим мен. – Ҳозирок кишлогингга кетасан. Лекин эсингда тут, бу ердаги айрим ишларни ҳеч ким билмаслиги керак». «Онт ичаман, худо урсин, ҳеч кимга айтмайман», деди у. Лекин бировга айтсаям – нима, ким ишонади? Қолаверса, айтолмайди... Ҳе, Америкада у: «Мени изнасиловат қилди», деб юришади бузуқ аёллар ҳам. Бизда – йўқ. Ўзбечкаларнинг одатини биларсан...

– Лекин жудаям шафқатсизлик қилибсиз, амаки.

– Начора, – деди у қўлларини ёйишга ҳаракат қилиб. – Системанинг ўзи шундоқ эди-да.

– Тагин қонунни ҳимоя қилдим, дейсиз.

– Албатта. Қонун сиёсатни ҳимоя қилар эди, – деб яна мийиғида кулимсиради. – Социализмни – Социализмни, унинг капитализмдан устунлигини...

– Лекин қонун ўшандай усулларни ишлат демагандир ахир?

– Албатта, – тасдиқлади Рамазон ака. – Лекин қонун «Социалистик оилани мустаҳкамлаш керак», дер эди. Қайси йўл билан? Бу – бизнинг ихтиёримизда эди...

– Даҳшат.

– Сен «даҳшат» дейсан, – деб тағин мийиғида кулди мўйловини силаб. – Ўша воқеадан кейин бир куни парткомнинг кенгайтирилган мажлиси бўлди. Идеология секретари билан сенинг... бувинг ҳам қатнашди. Менга «благодарност» эълон қилинди. «Совет оиласини мустаҳкамлаш бундай бўлади», дейишди. Зал гуруллаб чапак чалди.

Шунда Рамазон бобо тағин кўкрагини силамоқчи-уқаламоқчи бўлди. Аммо қўлида ҳам мадор қолмаганини сезиб, унинг ётишига кўмаклашдим.

Ўша тун мен узоқ вақт мижжа қоқмадим. Мен бу одамни барибир тушунолмаган эдим: уни ҳурмат қилишни ҳам, ундан нафратланишни ҳам билмасдим. Кейин беш-олти кун давомида бу чол ҳақида нимани ўйлаганимдан қатъи назар, ҳар кеч унга бир шиша вино билан бир пачка сигарет келтириб бериб турдим.

Кейин менга жавоб беришди. Рамазон чолга: «Сизни кўргани келиб тураман», деб кетдим.

Бувимнинг етиси ўтиб бўлган эди. Йигирмаси ҳам ўтди. Тўйдан ўлимнинг ташвиши кўп бўлар экан: мен ҳам қўлимдан келганча хизмат қилдим. Ниҳоят, опам билан кетадиган бўлдим, отам акам билан мархумнинг қирқи ўтгунча қоладиган бўлишди.

Автобуста билетлар олинган эди. Қўлим бўшагани учун Рамазон чол билан хайрлашай, деб касалхонага бордим.

Тўғри учинчи қаватга чиқиб, ўзим ётган палатага кирдим. Чолнинг ўрни бўш, ҳамшира каравотга янги чойшаб ёпиб, четларини тузатмоқда эди. Каравот пастида эса кийимлари ғижим бўлиб кетган бир киши чўнқайиб-букчайиб ўтирар, юзини кафтлари билан ёпиб, афтидан, йиғлар эди.

– Опахон, бу каравотда Рамазон ака...

– У киши йўқ, – деб сўзимни бўлди ҳамшира. – Кеча оламдан ўтдилар. Инфаркт...

«Оламдан ўтдилар» сўзи айтилиши билан чўнқайиб ўтирган киши хўнграб йиғлаб юборди. Кейин кўз ёшларини муштуми билан артиб, менга қаради-ю, мен... титраб кетдим: букчайган елкаси ҳамон чўққайиб турар – у букри эди; бунинг устига, орангутандан фарқи йўқ, соқоли ўсиб кетган, искирт дўпписи тагидан чиқиб турган чакка сочлари оппоқ... ҳа, бу – Қурбон тўқимчи эди.

– Сиз унинг қариндошими? – деб аста сўради у.

– Йўқ, шунчаки танирдим, – дедим. – А, сиз-чи? – беихтиёр оғзимдан чиқди.

– Мен ҳам таниш эдим, – деди у. – Жуда яхши одам эди. Менинг рўзгоримни бузилишдан сақлаб қолиб эди.

*(“Ўзбекистон адабиёти ва санъати” 1997 и.
26 сентябрь).*

ЎЛМАГАН ЖОНДАН УМИД

1

Мен у киши билан алоқа бўлими рўпарасидаги қаҳвахонада учрашиб қолган эдим. Эгнида кенг, елкалари осилиб тушган пахталик, бошида режиссёрлар киядиган кепка, чўкик кўкрагидан жингалак жунлари кўриниб турар, томоғида эса буқоғини олдирган кишиларга хос узун чандиқ бор эди.

– Бўшми? – деди у стол ортидаги курсига ишора қилиб.

– Ўтираверинг, – дедим.

– Хомушсан?

– Шундай...

У ўтириб, қўлидаги балдоқли пиёла билан пластмасс тақсимчадаги ширинлигини олдиға қўйди.

– Кетаяпсанми?

– Ҳа, – дедим.

– Йўл бўлсин?

– Жанубга.

– Ҳм, Афғонистон чегарасига, – деб бош ирғаб қўйди. – Нимасини ўйлайсан, ука. У ёқда уруш тугаб бўлди. – У чойини ҳўплади.

Мен хўрсиндим-у, жавоб бермадим.

– Қанақа шароитга тушсанг ҳам, – деди у, – ҳаётдан умидингни узма. Ҳамма гап шунда.

Мен кулимсирадим.

– Жа бир-икки урушни бошдан кечирганга ўхшайсиз-а?

– Ҳа, энди... – у ёнига бурилиб, қўпол ботинка кийган оёқларини чалиштириб олди. Кейин яна сўради: – Уйда ака-уканг борми?

– Йўқ-да. Бориям – қиз.

– Ҳм, барибир яхши, – деди у. – Ота-онанг ёшдир?

– Ҳарқалай.

– Бўлди. Ҳеч нарсадан хавотир олма. Ана, ўтган Афғон урушига ёлғиз фарзандларниям опкетишган эди. Унинг ота-онаси ёш-қарими – фарқсиз, жўнатавер-ришган эди. У давр бошқача эди, биларсан...

Мен ана шунда бу йигитнинг дилида бир дарди борлигини гапларидан эмас, овози оҳангидан сезиб, кўпроқ эътибор қилдим унга. Кўзим яна унинг бўйни-даги чандиққа тушди. Негадир уни катта ёшдаги ши-паналарга ўхшатувдимми, билмайман. Кейин олдида-ги чой билан ҳамон қўл теккизилмаган ширинликка кўз ташлаб, унга ҳурматим ошди: ахир, мен ўйлаган кишиларга ширинлик нима гап! Умуман, ичадиганлар ширинликни хуш кўришмайди.

Ана шунда жанубга кетишим аниқ бўлиб, чегара қўшинлари қисмига тушганимдан бери ёдимга ту-шиб-тушиб турган бир кечмиш воқеани айтиб бергим келди.

Шу фикр калламга келиши ҳамон бу нотаниш, те-пакал (ўтиргандан кейин шапкасини олиб кўювди) ки-шининг менга «умидни узма», «гап шунда» деганини эслаб, «Ҳа-я, – деб ўйладим. – Улар умидларини узиш-маган эди-ку?...»

«Улар» деганим...

Келинг, бир бошдан хикоя қилай.

2

Ўшанда мен бешинчи синфда ўқирдим. Юнусобод мавзеида турардик. Беш қаватли уйнинг юқорисида. Қуйида – иккинчи қаватда бир оила яшарди. Кекса одамлар: чол билан кампир. Чол етмишларга бориб қолган, бир-иккита инфарктни бошидан ўтказган, касалманд қария эди. Кампири ундан ёшроқ, жуда, нима десам экан, куйинчак, ҳаяжонга берилаверадиган

онахон эди. Уларнинг яккаю ягона ўғиллари бор эди. Ўшанда у ҳарбий эди. Олдин Туркманистонда хизмат қилди, кейин уни Афғонистонга жўнатишди. Ўша кезлари, энди билсам, совет қўшинларининг у мамлакатдан чиқиб кетишига бир йил қолган экан.

Йигитнинг исми Сардор эди. Чолу кампир унинг учун кўп хавотир олишарди. Ҳолбуки, у ҳар бир хатида ота-онасидан сира хавотирланмасликни илтимос қилар, «Ҳамма ишлар жойида», дер эди.

Бу хатларни почтадан мен олиб келардим. Улар бир кун мендан: «Почтага қараб ўт-чи, болам. Акангдан хат келмадимикан?» деб сўрашган эди. Тушиб қарасам, почтада, ҳақиқатан ҳам, хат бор. Олиб чиққанимдан кейин улар ўқиб беришимни сўрадилар. Ана шундан кейин ўзимизнинг почта қутимиздан қачон газета оладиган бўлсам, уларнинг ҳам қутисига қарайдиган бўлдим: бўлса, олиб чиқаман, ўқиб бераман.

Менимча, уларнинг шу фарзандларидан бошқа... бошқа ҳеч кимлари йўқ эди.

Баъзан мендан дўкондан нон олиб келиш ёки бўлмасам ахлат челакни бўшатиб келишни илтимос қиладиган бўлишди. Менинг уларга раҳмим келар, шунинг учун айтганларини жон-дилим билан қилардим.

Албатта, улар бу – анчайин ишларимдан ҳам хурсанд бўлишар, аммо ўғилларидан мактуб олиб чиққанимдаги шодликларини кўрсангиз эди! Эсимда: Сардор акадан келган бир суратни қўлларида авайлаб тутиб ўпганлари. Унда Сардор ака вертолётнинг устида оёқларини осилтириб ўтирар, тиззасида автомат, кулиб турарди. Новча, сочлари жингалак. Орқа фонда яланғоч тоғлар кўринарди. Менимча, у киши ҳаво десанти қисмида хизмат қиларди. Аммо буни айтмасди. Сабабини энди тушунаман: десантчилардан омон қолганлари кам бўларкан.

Айтмоқчи, қариянинг исмлари Ҳабиб ота, онахоннинг исмлари Мавлуда ая эди.

Хуллас, кунларнинг бирида почта қутисидан улар номига келган навбатдаги мактубни олиб, уйга йўналдим. Зинадан кўтарилаётиб хат жилдидаги ёзувга беихтиёр эътибор қилдим. Одатда, Сардор аканинг манзили «Полевая почта» деб аталар, тагин қандайдир рақамлар ёзилган бўларди. Бунда эса ҳарбий комиссариатнинг каттакон муҳри босилган эди.

Мен тепага чиққунча чидолмасдан хат жилдини очдим. Унда хат йўқ... қисқагина қилиб «Пропал без вести» деб ёзилган, худди телеграммага ўхшар эди.

Нима қилишни билмай, тўғри уйимизга кўтарилдим. Мен бир нарсани тушундим, йўқ, шу нарсага дарҳол ақлим етдики, бу «хат»ни чол-кампирга кўрсатмаслигим керак. Бундаги биргина жумла уларни ёмон аҳволга солиб қўйиши мумкин: Ҳабиб отанинг юраги ҳалигидай, тагин бир инфаркт, худо урди... Ахир, Сардор ака – уларнинг ёлғиз фарзандларигина эмас, суянган тоғлари, ишонган боғлари эди. Бунинг устига, ўзим ҳам бу отахон билан онахонни ўзимнинг бувим билан бувам каби кўриб – шунга ўрганиб қолгандим. Ҳа, нима бўлгандаям, бу «мактуб»ни уларга кўрсатмасликка аҳд қилдим.

Орадан бир-икки ҳафта вақт ўтди. Мавлуда ая деразадан кузатиб турармиди, ё қадам товушларимни билиб қолганмиди – дарҳол эшигини очиб: «Хат борми?» деб сўрар, мен: «Йўқ, кеп қолади», деб ўтиб кетардим.

Бу сирдан фақат опам хабардор эди. У мендан тўрт ёш катта, ақли ҳам, албатта, ўзига яраша эди. Ана ўша опам Сардорнинг номидан ота-онасига хат ёзишни маслаҳат берди. Мен ўйлаб ўтирмай рози бўлдим.

Албатта, мен Сардор аканинг дастхатини билардим. Хўш, камгаплигиниям. Бунинг устига, унинг собиқ манзилиниям билардим. Ахир, чол-кампирнинг ҳам мактублари менинг қўлимдан ўтарди. Кейин нима бўлади? Бу ишнинг оқибати нима билан тугайди? Бу ҳақда ҳам ўйлаганим йўқ.

Сардор ака номидан хатни опам ёзарди. Чунки мен бадхат эдим, хатониям кўп қилардим. Аммо унинг тепасида турардим. Шундай қилиб, биз биринчи хатни ёздик. Конвертга солиб, адресиниям битдик. Кейин уларнинг уйига тушдим. Улар мени ҳаяжон билан кутиб олишди. Мен хотиржамлик билан конвертни очиб, мактубни ўқидим.

Улар ўзларида йўқ даражада қувониб кетишди. Чол мени алқади, Мавлуда ая пешонамдан ўпди. Биз опа-ука, албатта, Сардорнинг нима учун бир-икки ҳафта хат ёзолмай қолгани ҳақида ҳам унинг тилидан ёзгандик: фалон тоғларга учдик, вертолёт бузилиб қолди. Шунга ўхшаш гаплар.

Шундай қилиб, бизнинг Сардор бўлиб, ота-онасига хат ёзаверишимиз давом этаверди. Мен ҳар ҳафта-ўн кунда тансиқ мактубни уларга опчиқиб... ҳа, почта қутисидан олгандек бўлиб, опчиқиб бераверардим.

Табиий, биз чол-кампирнинг ўғлига берган саволларига ҳам ўзимизча жавоб берардик. Ҳатто бир гал ёзишга қизиқиб кетиб, «Жасорат учун медаль олдим» деган гапни ҳам қўшиб юбордик.

Бу иш етти-саккиз ой давом этди.

Ниҳоят, совет кўшинларининг Афғонистондан қайтиши аниқ бўлиб қолди.

Буни эшитиб: «Яқинда дийдор кўришамиз», деб ёздик. Аммо... кўшинлар қайта бошлашди. У ёқда, айтишларича, қандайдир аэропортларни қўриқлайдиган қисмларгина қолиши маълум бўлди... Энди нима қилиш керак?

Энди, Ҳабиб ота билан Мавлуда аянинг олдига кириб, қилган гуноҳларимни... гуноҳмиди бу?.. бўйнимга олишим керак эди. Бироқ бунга журъат қайда...

Даҳшат!

Мен улардан ўзимни олиб қочиб юрган кунларимнинг бирида Мавлуда ая билан йўлакда учрашиб қолдик.

Мен салом бериб, почта кутисида хат йўқлигини айтдим. Кейин майда-чуйда юмуш бор-йўқлигини сўрадим.

Мавлуда ая бўлса менга ачиниб тикилиб:

– Уйга кириб тур, болам, кириб тур. Биз ҳам меҳмонмиз. Буванг сўраётувди, – деди.

– Ҳозир кирайми?

– Ухлапти.

Кейинги кун уларнинг уйига кирсам, аянинг ўзлари йўқ (эшикни сиртдан қулфламаганларидан билдимки, яқин-атрофда бўлиши керак), Ҳабиб ота дераза тагида оёқларини узатиб ўтирган экан. Салом бердим.

– А-а, Авазжон, кел, чироғим, – дедилар. Сўнг бориб ўтиргандим, ишора қилиб, яқинроқ сурилишимни билдирдилар. Сурилдим. Яна ишора қилди, яна сурилдим. Ниҳоят: – Болажоним, кўп ўзингни қийнама, – деди. – Мен ҳаммасини биламан. Биламан: Сардор энди йўқ. Аллақачон фаҳмлаган эдим. Биринчи хатингдаёқ... Ҳа-ҳа, мен сенинг бошқа хатларингниям диққат билан ўқиб чиқдим. Сардорни ўстирган, тарбия қилган отасиман ахир. Наҳотки унинг қандай фикр қилиши, нималарни ўйлаши, қандоқ гапиришини билмасам... Уни бир замонлар ўзим ўқитган эдим, ҳарф танитгандим, ёзувини яхши биламан... Мен шунинг учун жим юрдимки, билиб қолса, Мавлуда аянг хафа бўлади. Ҳе, хафа бўлиши ҳам гапми! Ахир, унинг ёлғиз боласи – Сардор. Хатларини олиб келиб берганинга, еру кўкка сиғмасди. Сенинг – сен ёзган хатларни ўқиганингдаям... Аёл халқи таъсирчан бўлади. Албатта, у қачондир биларди. Аммо шу дамгача мен уни овутиб келдим. Ўзимни тийиб, кўз ёшларимни тийиб... Сен бўлсанг, кейинги вақтларда ўз хатларинг билан менга ёрдам қилдинг.

Тасаввур этаяпсизми, у ҳаммасини билар, сезиб юрар экан.

Мен эсам...

Энди бу ёғини эшитинг.

Ташқарига чиқсам денг, аянинг ўзларига дуч келдим.

– Буванг билан гаплашдингми?

– Гаплашдим, – дедим.

– Нималар тўғрисида?

– Шу, хат узилиб қолгани... Афғонистонда қанча аскар қолгани, уларнинг қачон қайтиши...

Мавлуда ая майин жилмайиб, қўлларига олиб турган кўзойнақларини рўмоллари учи билан артиб, яна тақдилар. Кейин:

– Авазжон, мен биладан, – дедилар, – ўғлим йўқ. Ҳа, Сардор йўқ. Биладан, – деб такрорлади яна, – хатларни сен ёзиб юрдинг шу кунларгача... Ҳе, бошдаёқ сезган эдим. Қайси куни почтага нафақа олиш учун борувдим. Навбатда турувдим. Сен шошиб келдинг-да, бир даста конверт сотиб олдинг. Кейин шу конвертларни уйимда кўрдим... Биласан, Ҳабиб бувангни юраги чатоқ қилга илиниб турипти. Шу қил – Сардор умиди, уни кўриш илинжи. Шундан ҳам маҳрум бўлса, худо кўрсатмасин... Сен бизнинг чўкиб қолишимизни ис-тамадинг, болам. Бувангни алдаб туришимга ёрдам қилдинг. Бир йўла ўзимни ҳам алдаб юрдим, албатта... Аммо ҳар бир нарсанинг ҳам чегараси бўлади. Ўша жойга етиб бўлдик...

Ана бунга нима дейсиз? Мавлуда ая ҳам ҳамма нарсани биларкан.

Демак, мен хатларни ўқиётганимда, Ҳабиб бува ҳам, Мавлуда ая ҳам бу хатларни мен ёзганимни била туриб, жим тинглашаркан. Тинглашаркан... бир-бири учун ҳаяжонланиб, яъни чол: «Кампирим сезиб қолмадими?» деб. Кампир эса: «Чолим пайқаб қолмадими?» деб.

Мен эсам иккаласи учун ҳам ҳаяжонланиб (аммо буни билдирмай) ўқирдим.

Уларнинг бу мактублардаги сўзларгаю уни Сардор ёзганига ишонгилари келар, ишонишар ҳам экан.

Шу оқшом мен столим тортмаларини титкилаб, ҳарбий комиссариатдан келган икки энлик хатни топдим. Кейин... нима қилишим керак эди?

«Ҳақиқатан ҳам, ҳар бир нарсанинг чегараси бор», деб уларнинг уйига кирдим-да бошимни эгиб, қўлимдаги телеграммага ўхшаш хатларни ўқидим.

Улар менинг дафъатан бостириб келганимдаёқ ҳайрон қолишган эди, энди бўлса... жим. Ўша ҳайрат давом этгаётгандек, кўзларига ишонмаганлари каби қулоқларига ҳам ишонмай қотиб қолишгандек туюлди менга.

Бир маҳал бошимни кўтариб қарасам, на унисининг, на бунисининг кўзида ёш бор, на униси, на-да буниси йиғлашдан жуда йироқ, аксинча: масалан, Мавлуда аянинг нигоҳида бир умид учқуни йилтилар, лабларида майин табассум бор эди.

– Ахир, ўғлим бедарак йўқолган экан-ку, – дедилар ниҳоят. – Ҳа, бедарак... Демак, ўлмаган. Ўлмаган ўғлимиз, дадаси! Ўлмаган экан!

– Ҳа, ўлмаган экан, демак, албатта келади, – деди Ҳабиб ота ҳам.

Бир неча ой муқаддам Сардор аканинг «бедарак йўқолгани»ни уларга маълум қилсам, тирик қолмаслар-ов, деб ўйлаган эдим. Энди билсам, Сардорнинг номидан ёзган хатларимни эшитиб ва ўқиб ҳам олгач, ўғилларини ўлдига чиқаришган экан. Ва, ва... мана, унинг «бедарак йўқолгани»ни эшитиб, назаримда, тирилиб қолишди. Чинакамига хурсанд бўлишди. Мен галварс ўшанда бу ҳолни хаёлимгаям келтирмаган эдим.

Тавба, мана, уларда ҳақиқатан ҳам ўғилларининг тириклигига умид туғилди.

– Кейин нима бўлди? – деб сўради тепакал, кепкали суҳбатдошим.

– Кейин биз Юнусободдан кўчиб кетдик, – дедим. – Ундан бери қанча йил ўтди... Лекин бу воқеани яқиндан бери тез-тез эслай бошладим...

– Яхши, – деди у. – Шундан кейин у томонларга йўлинг тушмадими?

– Йўлим тушди-ю, киришга... журъат этолмадим. Мабодо... тушунасиз-ку?

– Тушунаман, – бош ирғади у. – Назарингда, ҳалиям ўғилларини пойлаб ўтиришган бўлсалар керак-а?

Мени яна ҳаяжон қамради.

– Ҳа-ҳа. Шу менга тасалли берарди. Ҳалиям шундай... Сиз боя тўғри айтдингиз. «Умидда гап кўп» экан...

Тепакал чойни ичиб бўлди. Ширинликни ҳам еб тугатди. Кейин «Хон» сигаретидан тутатиб:

– Қачон жўнайсизлар энди? – деб сўради.

– Бугун маълум бўлади. Шунки кутиб ўтирибман... Ҳали-замон чақиришади.

– Ҳа, яхши, – деди у. Сўнг ўрнидан туриб, ёқасининг тугмаларини ўтказди-да, бўйнидаги тиртиғига суриб қўйди. Кепкани кийди. Қўлини узатди. – Хайр, яхши йигит... Сен ростдан ҳам яхши боласан, ука.

– Э, шунчаки...

У кулимсиради.

– Ўрнингда мен бўлганимда, балки мен ҳам шундай қилардим. Ўғиллари ўлган бўлсаям, умрлари беш-ўн кунга чўзилар эди. Лекин сен, ўзинг билиб-билмасдан чол-кампирни «бедарак йўқолди» деган хабарнинг ўзиям даҳшат эканига яхши тайёрлаган экансан. Яъни, нима десам экан, шу-да...

– Раҳмат.

– Хайр. – Кейин у яна кулимсиради. – Мен сенинг ўрнингда бўлсам, ҳечқурса, шу кунларда улар томонга бир ўтардим... Ҳай, майли... Лекин уларни кўргинг

келади-я? Ахир, чол-кампирга меҳринг тушиб қолган экан.

– О, албатта, – дедим.

У секин юриб ташқарига чиқди. Ёғаётган қор учқунлари тагида бироз туриб, сигаретини буриқситди. Кейин тўғри ўз йўлига кетди.

Мен ўша воқеани бу бегона кишига айтиб берганим, яъни ҳасрат қилганим учунми, айрим фикрлари менинг ҳам ўйларимга мос тушганиданми, кўнглим бўшаб, ўзимни янада енгил ҳис қилдим: хаёлимдаги туманли хавотирлар ҳам кўтарилиб кетди.

1997.

(“Туркистон” газетаси, 1999 й. 28 январь)

ДАДИЛ ҚАДАМ

Мен ёш ёзувчи Жаҳонгирнинг “Тонг юлдузи” газетасида эълон қилинган “Фақат ҳаёт абадий” деган қиссасини, шунингдек, рус тилида эълон қилинган “Олтинчи ҳукм” номли ҳикоясини катта қизиқиш билан ўқиб чиқдим. Ёшлар ҳаётидан олиб ёзилган бу икки асар адабиётимизга, шубҳасиз, истеъдодли бир қаламкаш дадил кириб келаётганидан далолат беради.

Ёш адиб ўз тенгдошлари ҳаётини яхши билади, уларнинг орзу-умидлари, турмушда дуч келган қийинчиликлари, изланишлари, қувонч ва қайгулари ҳақида ҳам аниқ тасаввурга эга. Жаҳонгир сюжет тузиш, характер яратиш, ўз қаҳрамонлари қалбидаги нозик тўйгуларни ифода эта олиш каби маҳорат сирларидан ҳам воқиф. Бунинг ҳаммаси шунини кўрсатадики, Жаҳонгир ёш бўлишига қарамасдан ҳаёт ва унинг сўқмоқларини яхши билади. Шунинг учун ҳам унинг қиссаси ҳам, ҳикояси ҳам ёш китобхонларда яхши, илиқ таассурот қолдиради.

Одил Ёқубов

2000

СОВҒА

Ошхонада онаси билан Умида эрталабки нонушта тайёрлашаётган эди.

– Қизим, бу гал Қорбободан қанақа совға кутвоссан? – деб сўради онаси.

– Этмийман, – деб жавоб берди Умида.

– Айтақол, она қизим, – деб орага қўшилди отаси ҳам.

Шу пайт хонага Умиданинг акаси Бахтиёр кириб келди. Унинг совқотган қўллари қизариб кетган, аммо хурсанд эди.

– Роса қорбўрон ўйнадик, – дея битта стулни суриб ўтирди. Кейин сингисига кулиб қаради. – Сан Қорбобонинг борлигига ҳалиям ишонасан-а?

– Нимага бўлмасакан Қорбобо? У киши бор. Манга ҳар йили совғалар олиб келади-ку, – деди Умида.

– Э, галварс. Қорбобо санга ҳеч нарса олиб келмийди. Совғаларни санга...

– Бахтиёр, – деб ўғлининг гапини бўлди дадаси. – Қорбобо бор-ку! Бор деб қўя қолсанг, нима бўлади? Ахир ўзинг шунинг ёшида эканингда, қўшнимиз Акмалжон ака: «Қорбобо йўқ» дегани учун қанча йиғлагансан. Ҳозир эсингда йўқдир-да...

– Хўп, Қорбобо бор, бор, – деб қўйди Бахтиёр.

– Ёлғон этвотти. Ўзи ишонмайди... Ёмон бола! – деб ўрнидан туриб кетди Умида.

Отаси унинг қўлидан ушлади.

– Хафа бўлма, қизим. Қорбобо албатта, бор-де. Бу гал ҳам сан ухлаганингда, уйимизга кириб келиб, сан

истаган совғаларни ёстиғинг ёнига қўйиб кетади. Бизга эса «Менинг келганимни айтманглар», дейди. Биз эт-мимиз. Аммо сан барибир билволасан... Хўш, бу йил қанақа совғалар кутвоссан бобонгдан? Умида ўйланиб қолди-да:

– Майли, биттасини эйтаман, – деди. – Гулсарани-кидек оппоқ кўйлак. Мустақиллик байрамига шунақа кўйлак кийиб чиқувди. Бирам чиройли эканки, мана бўтида яшил тасмаси бор, – кўкрагини кўрсатди, – байроғимизга ўхшийди.

Эру хотин бир-бирига зимдан қараб қўйишди.

Бир оздан кейин Бахтиёр ҳам, Умида ҳам мактабга кетишди. Эр-хотин эса бошлари қотиб ўтиришар эди. Ҳар йили янги йил байрамидан олдин улар Умидадан Қорбобонинг қандай совғалар олиб келишини кутаётганини билиб олишар, кейин байрамга бир кун қолганида, ўша нарсани ухлаб ётган Умиданинг ёстиғи остига қўйиб қўйишарди. Қизлари беҳад хурсанд бўлар, уйда югуриб, дераза ойналаридаги ҳар хил юлдузларга ўхшаш муз суратларга боқиб: «Раҳмат сизга, Қорбобо!» деб бақирар эди.

Бу гал Қорбободан кутаётган совғасининг «биттасини» айтди. Шу биттани топиш ҳам мушкулга ўхшайди: Гулсарадан бошқа қизларда ундай кўйлак бўлмаган экан, демак, унга онаси тикиб берган бўлиши керак. Унинг онасига буюртма қилиш ноқулай...

– Қисқаси, Гулсаранинг кўйлаги қанақа эканини билиш керак, – деди она. – Кейин бир гап бўлар...

Она мактабга сим қоқиб, Гулсаранинг уй телефони рақамини ёзиб олди. Сўнг эрини ишга жўнатиб, ўша рақамни телефонда терди. Гулсаранинг онаси кўйлак ҳақидаги гапни эшитиб, материални эски шаҳар бозоридан харид қилганлари, кўйлакчани миллий байроғимизга ўхшаш қилиб тикиш фикри нақ қизчаларидан чиққани, унинг «Америкалик жиннивойлар ҳам

қирқ юлдузли кўйлак кийиб юради» дегани, ниҳоят, кўйлакни бозор дарвозаси ёнидаги дўконда ишлайдиган яҳудий хотинга тиктирганини айтиб берди.

Шу кунларда Умиданинг онаси таътилга чиққан (бунинг ўзигагина маълум сабаби ҳам бор...) эди. Демак, бўш вақти сероб. Она иккиланмай эски шаҳарга йўл олди. Бозор ёнидаги яҳудий тикувчи аёлни излаб топди. Ҳам бичиқчилик, ҳам тикувчилик қиладиган у аёл кулиб-кулиб: «Ўшанақа кўйлаklar модага кираётибди. Тагин бир неча ўзбек хотинларга тикиб бердим», деди.

Шу куни оқшом маҳали Умиданинг онаси эрига бўлган гапларни, кўйлак ҳадемай тайёр бўлишини айтиб берди. Ота хурсанд бўлди-ю, тагин ўйланиб қолди.

– Ахир, кўйлак – унинг битта истаги-ку? – деди. – Сиз тагин ундан алдаб-сулдаб сўранг...

Она сўради, Умида барибир айтмади.

Ҳадемай бир ҳафта ҳам ўтиб кетди. Янги йилга бир кун қолганида, Умиданинг ёстиғи ёнида ялтироқ қоғозга ўралган кўйлак пайдо бўлди. Умида уни кўриб-қоқ бақириб юборди. «Қорбобо, раҳмат сизга! Лекин анави совғани ҳам унутманг... «

У кўйлагини кийиб-қоқ акасининг хонасига югурди.

– Бахти! Бахтиёр!

Ўрнини йиғиштираётган Бахтиёр синглисига қаради-ю, гўёки қотиб қолди.

– Қорбобога раҳмат дедингми? Қара-я, ўзингга қуйиб қўйгандай турибди.

– Қорбобо бор эканми, бор эканми? – деб қистади Умида.

– Бор, бор, – деди Бахтиёр. – Ман санга ҳазил қилувдим-де. Ман ҳам совға сўрийман яна...

– Сўра, сўра, – Умида шундай деди-ю, кейин ғамгин бўлиб, қўшимча қилди. – Бошқа нарсаям сўровдим. Эшитмадиларми – билмайман?

– Нима? Нимади у? – деб қизиқди Бахтиёр.

– Йўқ, сенгаям этмийман, – деди Умида. Кейин кўйлагини кўз-кўз қилгани залга чиқди.

Бахтиёрга онаси ҳам: «Синглингдан сўрагин-чи, тагин нима кутаркан Қорбободан? Билиб бер», деган эди. Бахтиёр онасини ошхонада холи топиб:

– Айтмади, айтмади, – деди.

Она бу гапни отага етказди.

– Нима бўлгандаям бугун янги йил киради, – деди ота. – Энди бир нарса деб алдаб қўямиз-да...

– Нима дейин? Қорбобо фақат битта совға қилади, деб тушунтирайми?

– Майли. Аммо бу гапни Бахтиёр унга тушунтиргани маъқул... Илгари фақат битта совға кутарди-я?

– Рост айтасиз. Бахтиёрнинг бу галги уриниши, «тушунтириши» ҳам натижа бермади. Умида унинг гапларига ҳатто қулоқ солмади. Унинг учун Қорбобо – улуг бир сеҳргар бўлиб, болаларнинг Янги йил арафасида истайдиган ҳамма совғаларини муҳайё қиладиган оппоқ соқолли, нафасидан ўрмон совуқлари уфуриб турса ҳам, қалби иссиқ, болажонларга меҳрибон қария эди.

Кун кеч бўлди. Қоронғи тушди. Хоналарда чироқлар ёнди. Залда эса Янги йил столи – дастурхони ҳам тайёр бўлди. Деразалар ортида – кўча чироқлари шуъласида лопиллаб ёғаетган қор кўринар, энг катта деразанинг ёнида турган Умиданинг назарида Қорбобо ўша ялтироқ қор учқунларига беланиб, шошиб келаётгандек, қизчанинг пинҳона совғасини олиб келаётгандек туюларди.

Ота-она ошхонада куймаланишар, яъни, ота сазан балиқларини тозалаб, кесиб, стол устига қўяр, она балиқ кесимларини унга булаб олиб, қозонга соларди.

– Дадаси сизгаям янги йил совғаси бор, – деб кулди она.

– Менга-я? – деди ота. – Қорбободан совға кутмаганимга минг йиллар бўлди-ку...

– Барибир, кўнглингиз бор экан...

– Хўш у қанақа совға бўлди?

– Менинг отпускамни декабрга тўғрилаб олишимданам бирон нарса сезмадингизми?

Ота кулиб қўлларини ёзди.

– Айта қолинг. Сиз ҳам қизингизга ўхшаб кетвоссиз.

Она унинг қулоғига шивирлади. Ота бирданига хурсанд бўлиб кетди.

– Ана буни совға деса бўлади!

Аммо Умиданинг хафақонлиги яна ёдларига тушиб, Қорбобо фақат биттагина истакни бажо келтиришини унга ўзлари уқтириб қўйишга аҳд қилишди.

Қовурилган балиқ ҳам дастурхонга тортилгач, ота ўзлари учун «Шампанский»ни, болалар учун «Кока-кола» шишаларини очиб, идишларга қуйди. Бахтиёр бурчакдаги телевизордан кўз узмай ўзларининг мактабларида ўтган Янги йил байрамида, яъни, бундан бир неча соат олдин Қорбобо, Қорқиз келгани, болаларга совға улашаётганида телевизорчилар ўзларини ҳам тасвирга туширганларини сўзлар, Умида эса ҳамон деразага қараб-қараб қўярди. Ота-она бир вақтда унга гап уқтира кетишди.

– Қорбобо битта истакни...

– Ёлғон, ёлғон! – деб юборди Умида. Сўнг ўзларининг мактабида ҳам Янги йил байрами ўтгани, Қорбобо баъзи болаларга битта эмас, учталаб совға улашиб кетганини айта бошлади: – Умар жинси билан этикча сўраган экан. Сожида куртка билан...

Ота-она яна жимиб қолишди. Кейин қадаҳларни қўлларига олиб, болаларни ҳам идишларини олишларини сўраб, бир-бирларига қарашди.

– Сиз бир нима денг, – деди она.

– Ўзингиз айта қолинг, – деди ота.

– Бўлмаса, гап шундай, болаларим, – деб бошлади она. – Бизлар даданг иккимиз ҳам Қорбободан битта совгани кутардик. Ниҳоят у киши рози бўлдилар. Яъ-

ники, уч-тўрт ойдан кейин сизларга битта ука берадилар...

Она гапини тугатолмай қолди. Умида:

– Ур-ре! – деб ўрнидан туриб кетди. Кейин чапак чалиб, турган ерида айланди.

– Раҳмат, Қорбобожон! Раҳмат! – Сўнг эса ота-онаси ва акасига кулиб қараб: – ана шуни кутардим... Ука, ука! – деди-да, деразага қараб чопди. – Раҳмат, бобожон. Раҳма-ат...

Унинг шодон қийқириғи хонани тўлдириб, ҳамма-ни хурсанд қилиб юборди.

(“Оила ва жамият” газетаси, 1998 й.)

ОВЧИ

Мана, бир неча кундирки, Жума мерган тутқич бермаётган кийикнинг изидан юрибди. Кийик унга уч-тўрт марта чап бериб кетди. Жума унинг янги босилган изини кўриб, энди ўзини кўришга кўз тутганида, ўзигина эмас, изи ҳам йўқолиб қолар, бунга сари овчининг хуноби чиқарди. Нима бало бўляпти? Бу кийикми ўзи? Ахир, кийик, тўғрироғи ёввойи тоғ эчкиси-ку?! Ниҳоят, бир ўртоғининг гапини эслади: айрим тоғ ҳайвонлари овчини чалғитиш учун яна ўз изини босиб орқага қайтармиш-да, тагин бошқа томонга қочиб кетармиш. Афтидан, бу кийик ҳам шунақа қиляпти. Шошмай тур! Жумадан қочиб қутулиб бўпсан!

Жума янги ғайрат билан ҳайвоннинг кетидан тушди. Бу орада ҳаво бузилиб, ёмғир қуйди. Жума шалаббо бўлгани устига уйдан олиб чиққан емиши ҳам адо бўлаёзди. Бироқ унинг орқага қайтиш нияти йўқ, ибтидоий овчилик ҳисси – қаҳри унинг қалбини эгаллаб олган эди. Ахир, бу кийик – бу ўрмонда қолган сўнгги кийик эдики, барибир бир йиртқичга ем бўлиши ёки бир келгинди овчининг ўқиға учиши керак эди.

Йил бошида бир чўпон шохи буралиб кетган бир тоғ такасини отиб олган, унинг айтишича, бу жонивор ўз тўдасининг йўлбошчиси бўлиб, тўдада жами саккиз кийик бор экан. Керага тоғларидан ошиб келган бу тўда ҳақида овулларга овоза бўлиб кетган, кейин чин мерганлар ҳам, ҳаваскорлар ҳам ими-жимидида қолган кийиклардан олтитасини отиб олишган, қолган биттаси-ушбу кийик бўлиб, мана, у ҳеч кимга тутқич бермас эди.

Энди у Жуманики бўлади, вассалом. Ниҳоят, унинг омади келди. Ёввойи бодомнинг тўкилмай қолган сап-сарик барглари орқасида худди шу баргларга ўхшаб кетадиган ҳайвон кўринди. У–ўша кийик эди, ҳа, ўша. Эътибор қилиб кўрдик, ўша ердаги чашмадан сув ичяпти у. Жума гушиллаб ураётган юрагини тўхтатгудек нафасини ичига ютиб, кийикни нишонга олди. Буларнинг ораси анчагина йироқ эди. Шунинг учун унинг бошини эмас (ўқ тегмай қолиши мумкин), бошидан чапроқни–тахминан кўкрагини кўзлаб, тепкини босди. Назарида, кийик сакраб кетиши, камида уч-тўрт қадам босиши лозим эди. Аммо ўқнинг жаранглаган товуши ўрмонда тинди ҳамки, кийикнинг ҳаракати кўринмади.

«Нима бало, яна менга чап бердими?» дея ўйлаганича, милтиққа тагин ўқ жойлаб югурди. Йўқ, ўқ охуга теккан, ўлжа намхуш ерда ёнбошлаб ётарди. Ўқ унинг олдинги оёғига – куракдан пастроғига теккан, ўша ердан қон оқар, ҳайвоннинг бутун вужуди титрар, бундан ташқари, кийикнинг бўғоз экани дўмпайган қорнидан аниқ билиниб турарди. Жума сал ғалатироқ бўлиб, кийик ёнига чўнқайди. Ахир, шу ҳолида ҳам қимирлаб, нарига силжиса бўлади-ку? Нега тақдирга тан берган каби ётибди?

Ана шунда жонивор бошини буриб, осмонга қаради. Жуманинг назарида, у ҳаёт билан видолашаётгандек эди: ахир, уни ҳозир сўйиб олиши мумкин-да!

Бироқ шунда кийик Жуманинг кўзларига тик қаради-ю, овчининг бутун вужуди жимирлашиб кетди: кийикнинг кўзларидан ёш оқарди. Бунни кўриб Жума кўзларини чирт юмиб олди. Очса, тоқат қилолмайдигандек эди.

Шу ой иттифоқо Жума бундан бир неча йил бурун ўтган воқеани эслаб қолди: йўқ, кийикнинг бу ҳолати унга ўша воқеани эслатиб юборди.

Бундан нақ ўн икки йил бурун Жума юк машинасини ҳайдар, бўш вақтларида бировларнинг ҳожатини чиқарар эди. Оқшомлари эса улфатлари билан ошхонага кирар, оз-оз ичиб чиқар эди. «Оз-оз» аста-секин «кўп-кўп»га айланди ва кунларнинг бирида ғирт маст бўлиб, уйига келаётган эди, дарвоза биқинидаги ахлатхонада шарпадек бир ҳайвонни кўриб қолди. Ҳайвон ғойиб бўлди-ю, Жума уни таниди: шоқол! Кейин бақириб-чақириб, ховлига кирди:

– Хотин, шоқолни кўрдим. Товуғингни ўша еган, аблаҳ... Ҳозир ўлдираман уни! Милтиқ қани деяпман, милтиқ?

У милтиқни топди ва ўқлаб, яна дарвозадан чиқди. Ҳовлини айланиб, қишлоқ кўчаларига ҳам зеҳн солиб қайтди. Чиябўри йўқ эди.

Бу вақтда унинг хотини дордаги кирларни йиғиштириб олаётган эди. Жума тўхтаб қолди-ю, дордан силжиб тушаётган кийимга кўзи тушиб, шартта милтиқни тўғрилади ва тепкини босди. Ўқнинг варанглаши билан бирга хотинининг ҳам инграши эшитилди. Жума отилиб борди у ерга. Аёли ёнбошлаб ўнг сонини ушлаб ётар, эшик пештоқидаги чирок нурида унинг кўзларидан оқаётган ёш кўринар, энди миқ этмас, фақат эрига таъна билан тикилар эди. Жума беихтиёр хушёр тортиб нима иш қилиб қўйганини англади-да, аста чўнқайиб, кўзларини юмди. Кейин ўзиниям, ичкиликниям сўкиб, бир оз ўтирди ва хотинини кўтариб, айвонга олиб чиқди. Сўнгра гаражга бориб, машинасини ҳайдаб келди. Хотинини ёнига ўтқазиб касалхонага олиб борди.

Ўқ-ку қилғилиғини қилган, лекин ҳомиладор хотинини йиқитиб, боласини ҳам туширган эди: эгизак экан. Бунинг устига, дўхтирлар аёлнинг қаттиқ кўрққани, кўп аъзолари эзилиб кетгани боис ҳали-вери туғмаслигини айтишди, боз устига – аёл касалхонадан оқсаб чиқди.

Бу воқеа Жумага қаттиқ таъсир этган эди. У ҳаргиз ўзини қўйишга жой тополмас, хотинининг кўнглидан ўша ишни чиқариш ҳақида ўйлаб ўйига етолмас эди. Гангиб юриб, мачитга қатнайдиган бўлди. Намоз ўқий бошлади. Ҳатто ўзининг жума кунда туғилгани боис шундай исм қўйганлари ҳақида ўйлаб, бу хосиятли исмни ҳам оқламаганини фахмлади. Бунинг устига қариндошлари аёлининг туғмаслигини айтиб, бошқа хотинга ўйланишни маслаҳат бера бошлади. Лекин бу гапларни эшитгиси келмас эди унинг: чунки аёли олдида ўзини айбдор деб билар, бу айбини ҳеч қачон юволмаслигига ишонар эди.

Оқибат унинг қишлоқда яшагиси келмай қолди. Ҳовли-жойини мусофир ўқитувчига сотиб, шимолдаги Қоратоғ этагида–жилға бўйида бир кулбани тикка қилди. Шу ердаги колхоз раисига учраб, бир отар қўй-эчки олди. Чўпонлик қила бошлади. Табиий, вақт-вақти билан каклик, тулки овига чиқиб турар, баъзан тоғ эчкилари ҳам учраб қоларди. Бошқа бўш вақтларини уйида, кичкина томорқасида ўтказар ва беш вақт намозида Оллоҳдан фарзанд сўрар, унга илтижо қиларди. Олти йил деганда Тангрига унинг нолалари етди шекилли, бир фарзанд берди: ўғил! Унинг отини ўйлаб-ўйлаб Муҳаммад қўйди. Шу кунларда Муҳаммад олти ёшда эди...

У кўзларини очиб, кийикнинг ярадор оёғига тикилди ва хотинининг ҳам бир неча йил муқаддам шу алпозда ётганини эслади. Ўшандаги «овчи»лиги, туғилмаган фарзандларининг нобуд бўлишига сабаб бўлгани, кейин ўтган олти йиллик ғамгин умр, аёлининг ҳам оқсаб юриши – бари-бари яна кўз олдидан ўтди-да, энди ўз кўзларидан ёш қуйилиб кетди.

«Нима ёмонлик қилувдинг сен менга? Нега мен сенин ҳаётингга зомин бўлишим керак? – деб ўйлади у. – Ким менга бундай ҳуқуқ берди? Иккимизни ҳам Аллоҳ яратди-ку? Бироқ, мени овчи қилиб, сени оҳу қилиб яратган экан-да! Гап шундами, холос?»

Овчи билан ўлжа яна бир неча сония бир-биридан кўз узмай қолишди.

Кейин Жума оғзи қақраб кетганини сизди. Секин ўрнидан туриб, чашма бошига борди. Ҳовучида сув олиб ича бошлади. Кейин она кийикка қараб турди-да, яна ҳовучида сув олиб, унинг кўпикланиб турган оғзига томизди. Жонивор бир неча қултум ютди. Кейин Жума белбоғини ечиб ҳўллади-да, кийикнинг ярасини артди. Сўнгра милтиғини елкасига илиб, кийикни даст кўтариб олди. Аммо бир неча қадам қўймасдан тўхтади: жонивор оғиргина эди. Жума эгнидан чопонини ечиб, ерга ёзди-да, кийикни ётқизди. Сўнг чопон этагидан ушлаб судраб кета бошлади. У ҳеч нарсани ўйламас, ярадорни уйига олиб бориши лозим эди, холос. Нишаб жойлар келганда, кийикни чопонга қўшиб кўтариб олар, пастга тушгач, яна ерга қўйиб судрар эди. У энг яқин йўлни танлаган эса-да, кечқурун уйига етиб борди.

Отасини узоқдан кўрган Муҳаммад «дада-а!» деб унга пешвоз югурди. Жума ўғлини кўтариб, ўпди. Болакай дастлаб ярадор кийикка эътибор қилмаган эди, уни кўргач, чўнқайиб ўтирволди.

– Дада, у ўладими, а? – деб сўради у.

– Йўқ, у яшайди, – деб қатъий жавоб берди Жума.

– Сиз буни топиб олдингизми ё отиб олдингизми?

– Топиб олдим. Энди ўлимдан қутқараман, – деди Жума пинак бузмай. – Буни даволаймиз, ўғлим. Кейин биз билан яшайди.

– Вей, қандоқ яхши! – Муҳаммад кийикнинг ярасини кўриб, йиғлаб юборди. – Жуда оғрияпти, а?

– Оғрияпти. Қани, кетдик.

Жума яна чопон этагидан ушлаб кўтарди. Бошқа бир четидан ўғли ҳам ушлаб олди. Кейин уни судраб уйга йўналдилар.

Сўнгра кийикни парвариш қила бошладилар. Жуманинг хотини жониворга дарҳол мўмиё едирди –

эритиб оғзига куйди. Жума эса ҳайвоннинг синган курак суюгига тахтакач боғлади. Кейин ярасига кигиз куйдириб босди. Муҳаммад сув ташир, айтилган ишни қилар, ярадор кийикни даволашда иштирок этаётганидан хурсанд эди. Кунлар ўтиб, она кийик оёққа турди ва оқсаб юрадиган бўлди.

Жума гоҳо кийикни отарга қўшар, у жайдари эчкилар қатори ўтлар эди. Шунда кичкина Муҳаммад унинг орқасидан қолмас, у толиқиб тўхтаганда, қулоғига бир нималарни шивирлар эди. Яна бир оз муддат ўтгач, она кийик қизғишгина улоқча туғди. Улоқ нуқул титрар, ҳар нарсадан чўчир эди. Шунда оҳиста ба-балаб онасининг пинжига тиқилар, онасининг оёқлари орасига кириб оларди. Она хириллаган товуш чиқариб, унинг бошини, думини яларди. Бирор ойдан кейин кийикча Муҳаммад билан ўйнайдиган бўлди: Муҳаммад сутли ўтлардан юлиб, унга оз-оздан едириб қочар, кийик бола уни қувлаб юрарди. Она кийик эса ҳамон оқсаб юрар, аммо энди олис тоғларга, ўрмонларга тез-тез қараб тикилиб қоларди.

Шундай кунларнинг бирида тонг маҳали Муҳаммад ташқарида милтиқ отилганидан уйғониб кетди. Ташқарига чиқса, каттакон тош қўра девори ёнидан отаси бир бўрини оёғидан судраб келаётибди. Олапар итлари бўлса, ўлган бўрига қараб жон ҳолатда хурар эди. Жума ўлжани чайла яқинига опкелгач, шоша-пиша терисини шилишга тушди.

– Ўғлим, бақрайиб турма, сув опке. Бунинг терисини тезроқ шилиб олмасак, қотиб қолади.

Муҳаммад чойгумда сув олиб келди.

– Буни қаерда отдингиз, дада?

– Молга келган экан, – деб жавоб берди Жума. – Кийиғинг хуркак-да, қўрадан чиқиб қочипти. Вақтида отмаганимда, кийикдан айрилиб қолардинг.

– Вей, яна ўлимдан қутқарибсиз-да. Қандоқ яхши!

– Хуркаклиги чатоқ-да. Итдан ҳам қочади...

– Ишқилиб, тоққа кетиб қолмайдими?

– Билмадим, ўғлим, билмадим, – деди Жума ўйчан тортиб. Сўнг терини шилиб олиб, пичоқни дарахт тўнкасига санчиб қўйди-да, қўлини юва бошлади. – Балки биз билан қолар, балки... Биз ахир буни даволадик, ҳимоя қилдик. Лекин, биласанми, ўғлим, бунинг ватани – ўрмон, тоғ. Бир вақт келиб, кетиб қолишиям мумкин...

Шу пайт этак томондан машинанинг товуши эшитилди. Енгил УАЗ яқин келиб тўхтади. Ҳайдовчининг ўрнида ўтирган йигит пастга тушди. У колхоз раисининг ўғли бўлиб, ўттиз ёшлар атрофида, афтидан, ўзини ҳам раисдек чоғлар эди.

– Салом бердик, Жумабой, – деб етиб келди. – Э, овинг бароридан кепти-ку! Омадли йигитсан. Хўш, бизнинг қўйлар қалай? Эчкилар? Бўри емасдан, сел олмасдан, касал бўлмасдан юриптими?

– Юрипти. Ҳаммаси соғ-омон, – деб жавоб берди Жума. – Бу йил яна кўпайиб қолди туёғи... Қани, уйга киринг, хўжайин.

– Мен шошиб турибман, жўра, – деди ёш хўжайин. – Айтмоқчи, бизнинг молдан биронтаси ўлса, селга оқса, касал бўлса, нима қилишни биласан-а?

– Албатга, – деб яна жавоб берди Жума. – Колхозникдан қўшиб қўяман-да, хўжайин...

– Маладес.

– Раис бобом тайинлаганлар. Биз бир чўпон... Айтилган ишни қиламиз.

– Хўш, энди яна битта айтиладиган иш бор, – деди раиснинг ўғли қўрадаги эчкиларга зеҳн солиб.

– Бош устига.

– Эшитишимга қараганда, отарингда кийик пайдо бўпти. Умрим бино бўлиб эшитмаган эдим... Уйдагилар ҳам қизиқиб қолишди. Биласан, мендаям мана шундай бир ўғилча бор. Ўша де, «кийикни опкелиб берасиз. Боласини ўйнатиб юраман», деб тоза хархаша қилди, жўра. Шунинг учун бугун вақтлироқ чиқиб, бу

ерга келдим. Мен... истасанг, пулини тўлайман. Истасанг, бошига – бош, анави эчкиларимдан бирини ол. Сен кийикни бер...

Ёш хўжайиннинг сўзини бўлмасдан тинглаб турган Жума:

– Кечирасиз, лекин кийикни сизга беролмайман, – деди.

– Беролмайсан? – туйқусдан ҳайрон бўлди раиснинг ўғли. – Менга қолса, ўзингдан билиб, уйга обориб беришинг керак эди. Ахир, умуман айтганда, бизнинг чўпонимизсан.

– Шундайку-я, лекин кийикни беролмайман, – деди яна Жума. – Қолаверса, майли, отар сизларники бўлсин, аммо кийик – меники, бизники...

– Меники, – деб қолди шунда Муҳаммад. – Кийикчани бермайман!

– Бермаймиз, албатта, – деди Жума, – йиғлама, ўғлим... Керак бўлса, майли, отарни олсин...

– Шундайми ҳали? – деди шунда ёш хўжайин. – Ҳей, йигит, чўпонлик қиламан деб, овчилик қилиб юрганнинг ким билмайди? Қанча паррандани қуритдинг, браконьер!.. Ҳозир овлайдиган замонми? Битта кийикни отганга фалон минг сўм жарима бор. Каклик ҳам лицензия билан отилади...

– Ҳа, шундай дейишади, – деб қўйди Жума.

– Қани, бўл! Кийик қани? Анавими? Опке... Аччиғим чиқса, сени қаматаб юборишим мумкин!

– Ҳе, аччиғим чиқса, мен ҳам нима дейишни билман, – деди Жума. – Сизлар колхозни қуритяпсизлар... Тағин уялмасдан бизнинг мол ўлса, нима қилишни биласан-а, дейсиз. Инсофсизлар...

– Жума, оғзингга қараб гапир!

Ёш хўжайин унга бостириб келган эди, Жума тўнкага қадалган пичоқни олди.

Шунда Жуманинг хотини уйдан чиқиб келди. Аммо бир сўз дейишга улгурмасидан бурун ёш хўжайин ортига чекинди-да:

– Эрингни кўрдингми? Эсингда тут!.. Бу пиёнистага ачиниб мол берган эдик... – дея шартта кабинага кириб олди. Сўнг ойнадан бошини чиқариб: – Ҳали учрашамиз, – деди ва машинани жилдириб, тез юриб кетди.

– Кетди-и! – деди қувониб Муҳаммад. – Дадам зўр! Кийикни бермадилар!

– Энди нима қилар экан у? – деб оҳиста сўради хотин.

– Ҳеч нарса қилолмайди, – деди Жума. – Ҳовлиқишни, қариллаб юришни билади бу...

– Лекин қаттиқ гаплар айтдингиз.

– Мен ростини айтдим. Жойи келса, яна айтаман... Майли, браконьер деб штраф олсин. Лекин қандай браконьерлигимни шу кийик ҳам билади. Қолаверса, мен ўзгариб бўлдим, хотин... Бўпти, терини ол, туз сепиб қўй...

Тоғ этакларида бошланган баҳор аста-секин тоғларга ҳам етиб келди. Ана шундай авжи кўклам кунларидан бири эди. Жума тонг саҳарда ўғлини уйғотди. Хотини ҳам унга эргашиб, ташқарига чиқишди. Она кийик тошқўрадан анча наридаги тепачада кулоқларини чимириб турар, ёнида боласи дам унга, дам уйга қарарди.

– Ўғлим, улар кетишяпти, – деди Жума. – Мен кўп чақирдим. Қарашмади.

– Нега, нега? – деб бирдан кўзи ёшланди Муҳаммаднинг. – Ахир, биз уларга ёмонлик қилмадик-ку?

– Рост... Лекин улар кетади энди. Сенга айтувдим-ку, уларнинг ватани у ёқда. Уйлари ҳам...

– Йўқ, – энди ҳўнграб йиғлаворди ўғил. – Менинг кийикчам... Меники у. Ҳозир ўт бераман...

Муҳаммад томорқага қараб югурди. Шунда она кийик дик-дик сакраб нарига борди. Боласи ҳам ортига қарай- қарай унинг ёнига келди. Кейин буларга бир муддат тикилиб туришди-да, енгил-енгил сакраб ўрмон томонга узоқлаша бошлади.

– Афсус, – деди Жуманинг хотини. – Урганиб қолган эдик. Тоғларда қандай яшар экан энди!

– Энди... улар ўлади, – деди Жума.

– Ўлади?

– Ҳа, хотин, улар бир оз вақт бўлсаям бизнинг шароитга ўрганиб қолишган эди. Айниқса, кийикнинг боласи... Қўлдан ўт ея бошлаган эди. Бундан ташқари, она кийик оқсоқ... Ўрмонда нималар йўқ дейсан. Мана, бўрининг биттаси...

– Вой, сиз буни... Шундай бўлишини била туриб... Тавба, бошдан билармидингиз?

– Албатта, – деди Жума. – Шунчаки, мен уни ярадор ҳолда кўрганимда сени эслаб қолдим. Дилим ранжиди, ўзимдан хафа бўлдим. Кейин уни сўйгим келмади. Аммо ўша ҳолда уни ташлаб кетолмас ҳам эдим. Нима қилишни билмасдан уни уйга олиб келдим. Бироқ йўлдаёқ бунинг қисматини сезган эдим... Ҳа, ўрмонда қолдирсам, бир кун ҳам яшолмас эди. Биз унинг ҳаётини бироз чўздик, холос... Тавба дейман: ўрмонда... яхши мерганга дуч бўлган ҳайвоннинг қисмати ҳамиша шундай тугайди. Бу нима ўзи? Ҳақиқат, қисмат, тақдир... Начора. Қўлимдан ҳеч нарса келмайди, мен шунчаки...

Шунда нақ том устидан Муҳаммаднинг бақириви эшитила бошлади:

Хайр, хайр!..

У кийиклар билан хайрлашар, овозида йиғи, айни чоғда бир синиқ шодиёналик ҳам бор эди.

*(“Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси, 1998 и.
3 октябрь).*

ОРЗУ ДАРАХТИ

Ўшанда олти-етти ёшларда эдим. Жуда яхши эслаймман: ҳар йили баҳорнинг авжи пайтида шаҳардан тоққа чиқиб борардик. Дадамнинг машинасида. Дадам рулда, опам, яъни, онам билан мен орқада утирардик. Чиқиб ке-етардик. Чорвоқ сув омборларигача борардик... Ҳе, йўлда лолалар очила бошлаган денг. Менга айниқса, бойчечакка ўхшаб кетадиган, бироқ ундан йирикроқ ҳамда пуштиранг Чотқол лоласи ёқарди. Бирам нозик, бирам хушбўй, бирам нафис бўлади у. Тоғда усадиган дарахтлар ҳам гуллай бошлаган, дўланалар эса энди гунчалаган бўларди. Аммо қишнинг асорати ҳали кетмаган, шунинг учун тоққа кўтарилганимиз сари совуқ кучаярди. Биз ёнбағирларда тўхтаб, кўрпачамизни ёзиб, уйдан олиб чиққан овқатимизни еб, тагин ялпиз, момақаймоқ ва лолалардан териб қайтиб тушардик. Ҳа, дадам ёққан гулханларда исиниб утириш ҳам олам-олам завқ берарди.

Бироқ ҳамма завқлардан завқлиси – менинг учун этакда, йўл ёқасида қолиб кетган каттакон арчани томоша қилиш эди. Тоғнинг қаерига чиқмайлик, арча кўриниб турарди: гоҳ кичрайиб, гоҳ каттариб. Бу арча – жуда хосиятли арча эди. Ўзиям йўғон, баланд, танасига дадамнинг қулочи етмасди. Унинг энг қизиқ томони шунда эдики, айниқса, пастки шоҳларида лағта-путталар, ҳар хил рангдаги рўмолчалар илинмаган жой йўқ эди. Ажойиб бўлиб, ўйинчоқлар билан безатилган янги йил арчасидек бўлиб турарди.

Тагин унинг менга жуда севимли бўлиб қолганининг сабаби шундаки, унинг ёнидаги йўлдан

ўтаётганимизда дадам «жигули»ни тўхтатар, ойим қўлимга битта рўмолча бериб: «Бор. Илиб кел. Орзуларинг ушалади», дер эдилар. Мен машинадан чиқибок, югуриб кетардим. Кейин рўмолчани бирон бутокқа боғлаб: «Арчажон, орзуларим ушалсин», дер эдим. Менда нима орзу бор эди? Дадам айтган-тайинлаган, миямга қуйиб юборган орзулар эди-да. Яъни, дадам: «Яхши одам бўлгин. Мана шу – сенинг Ватанинг, унга содиқ ўғлон бўлгин, болам. Халқинг сендан хурсанд бўлсин, болам...» ва ҳоказолар эди. Мен рўмолчани, яъни, аламни бутокқа илаётганимда ёки боғлаётганимда ана шу орзулар кўнглимдан ўтарди, албатта.

Шунинг учун бу арча дарахти менга бошқача кўринарди. Қадрдон эди. Назаримда, у бошқа ўткинчилар ҳамда саёҳатга чиққанлар учун ҳам шундай хосиятли ва севимли орзу дарахти эди. Йўғасам улар ҳам қийқим-сийқимларни илишмасди. Ҳа, яхши-да табиатнинг шундай бир гўзал дарахтига меҳр қўйиш, унга ихлос билан қараш, ҳатто – унга қандайдир ишониш... ҳам яхши-да!

Бошқаларни билмайман-у, мен бундан қувониб юрардим. Ўша Чотқол тоғи этакларида менинг орзуларим ушалишига қандайдир ҳиссами, улушми қўшадиган мўъжизали дарахтим бор эди! Гапнинг рости, унга қандайдир суянардим ҳам.

Хўш, бизнинг тоққа қиладиган сафаримиз ҳар йили деярли бир вақтга тўғри келарди. Яъни, Наврўз байрамига... Сафаримизга икки-уч ҳафталар қолгандаёқ оиламизда «Наврўз» ҳақида гап-сўз бошланарди, яъни уни нишонлаш ҳақида гапиришар, бироқ қизиги шундаки, бегоналар борида гапиришмас, ҳатто «Наврўз» сўзини тилга олишмас эди. Мен бу ҳолга кўниккан эдим. Бунинг сабабини билмасдим албатта. Бироқ бунга кўникканим учун ўзим ҳам шивирлаб га-

пирардим: «Она, қачон Наврӯз келади? Қачон тоққа чиқамиз? Арчамни соғиндим...» ва хоказолар. Тўғри, назаримда, Наврӯз ҳақида нима учун ётлар борида гапирмай қолишлари ҳақида сўраганман. Аммо улар, биламан, гапни бошқа ёққа буриб юборишарди.

Энди мен тепада қолиб кетган гаплардан ҳам айтмайин-да. Дадам машинани арча яқинида тўхтатганларида, албатта у мўъжизали дарахтдан нари томондаги ям-яшил майдонда бир-икки чодирлар тикилган бўлар, хотин-халаж, болалар ҳам бўлишарди. Ва каттакон қозонда сумалак пиширишарди.

Агар биз ўша вақтда етиб борган бўлсак, мен-ку аламни олиб арчага қараб чопардим, ота-онам ҳам машинадан тушиб, анави «кўчманчи» сайёҳлар билан саломлашар, «Наврӯзингиз муборак!» деб бир-бирларини қутлашар, сумалак пишган бўлса, унга бизнинг ҳам оғзимиз тегарди.

Ана шу сумалакнинг таъми оғзимизда қолгани учунми онамга кўп айтардим: «Сумалакни уйда пиширсаям бўладими, она? Пишира қолинг. Нега энди нуқул тоғда?..»

Онам бу саволимга ҳам жавоб бермас эди. Жуда қисталанг қилиб сўрайверсам: «Тоғда, очик хавода сумалак ейиш яхши-да», деб кўярдилар.

Ана шунинг учун баъзан шундай ўйлардим: «Ўша чодирдаги одамлар ҳам очик хавода сумалак ейишни яхши кўришаркан-да...» Аммо мен болапақир уларнинг атайин тоғда бу баҳор таомини пиширишлари сабабини билмасдим албатта: улар яширинча сумалак қилишаркан. Уйимиздаги «Наврӯз» ҳақидаги гап-сўзларнинг бегоналар олдида тўхтаб қолишига ҳам сабаб шу экан...

Ана энди мен қандай қилиб бу «сир»ни билганим ҳақида айтиб бераман.

Тоққа чиқишларимизнинг навбатдагисида, яъни, ўша кўни ҳаво анча салқин эди. Шунинг учун биз шаҳардан чиқишимиз билан онам бўйимга ўлчаб тикилган чопонимни кийгизиб, қалампирнусха дўппимни ҳам бошимга кўндириб: «Ана энди кип-қизил ўзбеквачча бўлдинг», дедилар. Кулишиб йўлда давом этдик. Ҳар галгидек юрагим гуп-гуп уриб, арчамга талпинаман денг. Ҳар галгидек сумалакни хумори тутиб, уни ялаб кўргим келади...

Мана, ниҳоят, улўвор ва чиройли, янги йил арчасидек безатилган мўъжизали-хосиятли дарахтимиз ҳам кўриниб қолди. Ундан сал нарида тутун чиқяпти. Демак, қозонда сумалак пишяпти... Ҳақиқатан ҳам шундай экан. Мен дарров кўлимни чўздим. Онам ҳам дарров кўлимга чиройли бир рўмолчани тутқаздилар. Уни олиб, арча томонга чопиб кетдим. Қозон атрофидагиларга салом бериб, аламни бир бўш бутоққа боғладим. Бу орада отам билан онам чодир яқинидагилар билан сўрашишар ва тоғдан қайтишда тўхтаб ўтишларини айтишар эди. Мен арчага яна бир бор тикилдим: ҳе, бунда сир кўп. Бу зўр арча. Аммо лекин юқоридаги шохларига ҳам латталар илинган-боғланган эканки, энди ҳар қанақа ўйинчоқлар билан безатилган арча ҳам бунинг олдида кўримсиз бўлиб қоларди.

Бир маҳал орқа томонимдан қандайдир зўр бир машинанинг бўкириб сигнал бергани эшитилиб қолди. Шартта бурилиб қарасам, машинамизнинг ёнида қоп-қора «Зим» турибди. Унинг кабинасидан қоп-қора плаш кийган бир хотин тушаётган экан. Эшикни чиройли костюм кийган бир полвонсифат йигит очиб турибди денг. Нарироқда яна битта ўшандоқ йигит хўмрайиб атрофларга қараётибди. «Булар ким бўлди? – деб ўйладим. – Ҳечам кўрмаган эдим...»

Аммо шу маҳал ҳалиги хотин онамга алланималар деб бақира кетди. Ҳа, кейин отамга ҳам дўқ-пўписи қила бошлади шекилли... Вой бечора онам, дадам!

Улар жимгина бош эгиб туришар, қора кийим кийган хотиннинг бақирисларини жимгина эшитишар эди. Бу холни кўриб, мен ҳам нафасимни ичимга ютиб қолдим. «Нимага бақирасиз менинг ота-онамга?» дегим келар, лекин бундай дейиш тугул, умуман, уларга бир сўз айтиш ҳам мумкинмаслигини фаҳмлаган эдим.

Хуллас, мен аста-аста четланиб, арча панасига ўтдим. Нимага бундай қиялман? Билмас эдим. Назаримда, мени ҳам уришиб-сўкиб берадигандек эди...

Шунда денг, ҳалиги плаш кийган хотин йўлнинг бу ёғига ўтиб, сумалак пишираётганларнинг ёнига кела бошлади. Анави иккита полвон ҳам унга эргашиб келарди. Хотин қозоннинг тепасига етди-да, бу ерда ҳам жимгина, кўрқибгина туришган хотин-халажга қараб бақира кетди. Ана шунда унинг сўзларини сал-пал тушундим.

– Нимага сумалак пиширяпсизлар? Нима, ўтмишни соғиниб қолдингларми? А, жавоб беринглар... Бу ахир – диний одат-ку?! Билмайсанларми? Биласанлар... Шунинг учун атайин тоққа чиқиб келиб, бу бўтқани пиширяпсизлар. Анави болаларни қаранглар... Уларнинг ҳам онгини заҳарлаяпсанлар!

Хотин-халажнинг аҳволи забун эди. Ҳа, забун эди. Одамнинг раҳми келарди-да бечораларга... Шундай яхши, мазали таом пиширишса-ю мана бу «Зим» лилардан балого қолишса. Тагин уларнинг бош эгиб туришини қаранг!

Эй, бу хотин ким бўлди ўзи? Нимага мунча қариллайди?! Нимага мунча... кўрқишади бизникилар ҳам?!

– Қани, ўтга сув сепинглар! – деб қолди ҳалиги аёл. – Сепинглар, тепкилаб ўчиринглар! Қани, бўлларинг тезроқ... – Сумалак эгалари ўчоқдаги ўтга тикилишарди, холос. – Қозонни кўтаринглар! – Қозонни ҳам олишмади. – Ҳай, санларга айтяпман, нодонлар, онгсизлар! Сиёсатдан беҳабар гумроҳлар!

Шунда чодирдан уйқусираб чиққан бир эркак одам:

– Нима гап? Нима шовқин? Шу ердаям тинчлик йўқ экан-да... – деди-да, меҳмонларга тикилиб қолди. Кейин оғзининг таноби қочиб илжайди. – Хуш кўрдик, меҳмонлар! Наврўзларинг муборак бўлсин!

– Нима?! – деб бақириб юборди қора кийган хотин. – Яна бир такрорла!

– Наврўз ҳайитларинг қутлуғ бўлсин, – энди пастроқ тушди эркак.

– Аҳмоқ! – деб юборди хотин.– Нодон... буларнинг ҳаммасини сен бошлаб келгансан. Қаерда турасан? Манзилингни айт... Ёзиб олинлар! – деб ёнидаги йигитларга ҳам айтди.

– Э, манзилни сўраб нима қиласиз, опай, – деди эркак уйқуси тамоман ўчиб кетиб. – Жуда унақа қаматгингиз келса, мана, тайёрмиз. Мана, қўл...

– Алжима! – деди аёл. – Қани, қозонни ағдар! Кўзимни олдида тўк сумалакни!

– Э, эсингиз жойидами, опай? Бу табаррук таом-ку, – деб эркак ва аёллар ҳам чувиллашди:

– Табаррук, табаррук...

– «Табаррук» эмиш... Эшитяпсизларми? – Фигони фалакка чиқиб кетди аёлнинг. – Йўқ, булар билан бошқа ерда гаплашамиз ҳали. Қани, – дея ҳамроҳларига русчалаб бир нарса деди. – Живо! Сейчас же!

Шу пайт ҳалиги икки йигит ўчоқ бошига илдамлаб бориб, қозоннинг қулоқларини ушлашди... Ушлашди-ю, қўллари куйдими дарҳол тисланишди. Кейин қозонни олмаёқ ағдариб юборишди. Сап-сарик қиёмдек таом кўм-кўк майсалар устига тухумнинг сариғига ўхшаб ёйилиб кетди. Ундан буғ кўтарилар, бир аянчли манзара эди. Қозон ағдарилиши замон «ув-в» дея тик турган жойларига ўтириб-ўтириб қолган аёллар бемалол йиғлашга тушдилар.

* * *

Шу вақт мен дарахт панасидан ота-онамнинг ёнига югуриб бордим. Чунки анави хотин шериклари билан

машиналар томонга йўл олишган эди. Боёқиш дадам билан онам ҳам қўрқибгина туришарди. Улар етиб келишди.

– Ана шундай бўлади! – деди шунда аёл дадамга қараб. Нима? Сумалак, сумалак...

– Энди, сумалакнинг саставида витаминлар кўп-да, секретарь опа, – деди отам.

– Майнавозчилик қилманг. Сиз анави хотинингизга гапиринг бу гапни! – Аёл дадамга шундай деб, онамга қаради-ю, менга кўзи тушиб, ишонинг-ишонманг, қотиб қолди. Кейин – чопонни еч! – деб менга бақириб юборди.

– Нимага? Кун совуқ-ку, опа, – дедим.

– Еч деяпман сенга! – яна зуғум қилди қора плашли хотин.

– Э, мен совқотаман-е...

– Еч, еч, – деди шунда онам. Мен ноилож тўнимни ечиб, у кишига бердим.

Шунда ҳам бу жодугардан қутулолмадим. Бошимга егудек бўлиб тикилди-да:

– Дўппини ол! – деди. Индамайгина дўппимни ҳам бошимдан олдим. – Яна нима қилай, опа?

– Буларни кийма! – деб уқтирди секретарь опа. – Билдингми? Булар эскилик сарқити... Жуда ўзбек бўлгинг келиб қолдими? Ё отанг шунақа насиҳат қилдими? Сизлар – совет кишисизлар. Шунга муносиб бўлинглар. Ўзбек-пўзбек, всё это чепуха... Ҳой, хоним, эшитиб олинг, – деди кейин онамга ҳам. – Болани бузманглар, онгини заҳарламанглар. Ҳадемай комсомол бўлади бу...

– Хўп, хўп, опажон, – деди онам.

– Айтганингизни қиламиз, – деди дадам.

Кейин секретарь опа хамроҳларига русчалаб тагин бир нималар деб вайсади-да, улардан биттаси очиб турган эшикдан «Зим»га кириб ўтирди. Эшик ёпиди. Йи-

гитлар ҳам кириб ўрнашишгач, машина жилиб, Човок денгизи томонга кўтарилиб кетди.

Ана шу пайтдаги ҳолатни кўрсангиз эди. Биз лолу ҳайрон ва аламда эдик. Анави хотин-халаж ҳамон чўнқайиб ўтиришар, ўша эркак бўлса қўлини очиб, бир нималар дея дуо қиларди. Улар юзларига фотиҳа тортишгач, ота-онам уларга тақлид қилгандай юзларига фотиҳа тортишди. Буларни кўриб, мен ҳам «омин деб қўйдим. Кейин онам:

– Ма, кийиб ол, – деб чопонимни бердилар.

– Анави хотин кийма деди-ку? Тағин сизлар гап эшитиб юрманглар мен учун...

– Маҳмаданалик қилма, – дўқ қилиб юбордилар. – Бизни ўйлайдиган бўптилар. Ўзингни ўйла. Шамоллаб қоласан!

Тўнни кийиб олдим. Дўппини ҳам бошимга бос тирдим. Машинага кириб ўтирдик. Дадам чодир олдидагилар билан хўшлашаётгандек қаттиқ сигнал бердилар-да, «Жигули»ни орқага қайтардилар. Мен олдинда ўтиргандим. Рулга ёпишдим.

– Лола терамиз!

– Терамиз, терамиз... Бу ёқдаям лола бор, – деди дадам. Кейин сал юриб, паст-баланд дўнгликлар томонга ҳайдадилар машинани. Дўнгликларнинг орқасига ўтсак, фақат... дўланазор! Лекин бу ерда лола эмас бойчечаклар бор экан. Роса тердик. Ўзимизга олиб келган овқатни иситиб едик. Гулхан ёқдик.

Мен албатта байрамимизни бузган, сумалакни тўккан аёлнинг нега бунчалик экани ҳақида кўп сўрадим. Минғирлаб... дадам билан онам деярли жавоб беришмади.

Кейин уларнинг ўзаро гапларидан бир нималарни англагандек бўлдим.

– Шу ўзининг аҳмоқлик қилаётганини билмайдими дейман, а? – деди дадам.

– Балони билади. Ҳа, билмас эмиш, – деди онам. – Шунчаки бир қўғирчоқда бу!

– Лекин бу гапингиз ҳам рост, – деди дадам. Кейин ўйланиб, қўшимча қилдилар: – Қарамлик ёмон-а?

– О, ҳамма бало шунда, – деди онам.

– Мустақил бўлармиканмиз?

– Худо билади.

Кейин онам менга тикилиб қолди-да:

– Болажон, эндиги келишимизда, – деди, – арчага алам илаётганингда, эшитиб ол, «Илоё мустақил бўлайлик. Ўзимизга ўзимиз бек бўлайлик», де.

– Ҳа, айтмоқчи, худди шундай дегин, ўғлим. Фойдаси бор. Ёшсан, гуноҳинг йўқ. Дуойинг ижобатга ўтади... Эсингдан чиқарма, болам. Қани, энди уйга кетамиз...

* * *

Нима дейсизки, баҳор ўтиб ёз келди. Кейин куз, қиш... Яна баҳор нафаси кела бошлади. Уйимизда яна сумалак ҳақида, Наврўз ҳақида гаплар бошланди. Тагин ўша-ўша – қандайдир яширинча... Шундай кунларнинг бирида яна тоққа отландик.

Қараб бораётибман. Арча ҳозир кўринади... Арчажоним кўринадилар...

Йўқ, арчам кўринмас эди. Лекин ўша йўлдан бораётибмиз. Рўпарамизда Чотқол тоғлари...

– Дада, бошқа йўлдан кетяпмизми? – деб сўрадим. – Нима бу йил ҳам опа чиқади дейсизми?

– Чикса чиқар, – деди дадам. – Лекин ўша йўлдан кетяпмиз, ўғлим.

– Ахир, арча йўқ-ку? Кўринмаяпти... Ҳар ёқдан кўриниб турарди у!

Онам ҳам, дадам ҳам олдинга боқишди. Машина гоҳ секинлаб, гоҳ тезлаб юриб, ўша таниш майдон қаршисига келганда тўхтадик. Арчам... йўқ эди. Унинг ўрнида текис қилиб арраланган тўнка бор эди, холос. Додлаб юбордим:

– Энди нима бўлади? Орзуларим нима бўлади, дада? Ойи... Нима бўлди арчамизга?

Улар мени овутишди. Кейин ётиги билан тушунтиришди: демак, ўша секретарь опа кейин кестириб юборган буни... Кейин ғамгин-ғамгин кулишди.

– Нимага эришар экан шу билан?

– Мен бекорга нодон демайман уни...

– Ай! – Кейин онам қўлимга яна чиройли бир рў-молчани бердилар. – Обор! Чиқ, чиқ... Бор. Хоҳлаган дарахтингга илиб қўй. Арча нима, дўлана нима – бари дарахт. Табиат ... билиб қўй, ҳамма дарахтлар хосиятли. Бу аламни илсанг, яна-да хосиятлироқ бўлади... Шундайми, дадаси.

– Худди шундай, – деди дадам. – Ўша арчагаям биринчи бўлиб кимдир латта боғлаган... Тўғрими, онаси?

– Жуда тўғри-да, – деди онам.

– Орзуларим... ушаладимми кейин?

– Вей, биз нима деяпмиз! – деди дадам.

– Албатта ушалади-да, – деди онам. – Бор. Чоп! Йўлдан қолмайлик! Лолазорга борамиз. О, Чотқол лолалари...

Мен машинадан чиқиб, чополмадим, йўқ – чополмадим. Қайси дарахтга қараб югуриб бораман? Маст одамга ўхшаб тўнка бошига бордим. Уни сийпаладим. Кўнглим бузилиб, кўзларимга яна ёш келди. «Сени кестирган одам – ёмон одам, – дедим. – Унинг орзулари ҳеч қачон ушалмайди, арчажон...»

Кейин туриб атрофга қарадим. Қайси дарахтга аламни илсам экан? Дарахтлар сийрак ўсган, ёши ҳам, қариси ҳам бор эди. Афтидан, бир замонлар бу ерда одамлар яшаган, кейин кўчиб кетишган эди. Нимагаки, эски чолдеворнинг нурамалари ҳам бор эди. Ана шу чолдевор биқинидан ўсган каттакон тут дарахти кўзимга иссиқ кўринди. Арчажонимга ўхшаб кетар, лекин бу яшил эмас, – шохларининг ҳам кўпи каллакланган эди. Бутоқларида ҳали биттаям япроқ чиқма-

ган эдики, шуям менга маъқул бўлди: рўмолчани илиб қўйсам, яққол кўриниб туради... Илдим-боғладим, учини осилтириб қўйдим. Кейин тилимга келган орзуларимни айта бошладим: «Яхши одам бўлайин, Ватан учун, халқ учун яхши хизмат қилайин... Илоё Мустақил бўлайлик. Қарам бўлмайлик... Илоё орзуларим ушалсин...»

Сўнг хурсанд бўлиб, энди тез-тез юриб машинага кириб ўтирдим. Дадам елкамга қоқиб қўйди. Онам чаккамдан ўпди. Ҳаммамиз хурсанд эдик.

* * *

Ўшандан кейин, ўзингизга маълум, Ватанимиз Мустақил бўлди. Қарамликдан қутулдик. Бир қарич болакай ҳам: «Ватаним – жону таним!» деб шеър айтади. Наврўз расмий байрамга айланди. Энди уни бутун халқимиз нишонляпти. Сумалак ҳар хонадоннинг ўзида пиширилади. Мазза-да... Ҳамма кўнглидаги гапни айтади. Бировдан кўрқиш, ҳайиқиш йўқ...

Лекин мустақилликнинг дастлабки йилларида биз бир оз қийналиб қолиб, «жигули»ни сотган эдик. Шунинг учун тоғ саёҳати «тўхтаб» қолган эди.

Яқинда дадам янги машина олдилар. Ҳалиги номиyam нимаиди «дамас!»

Яна тоққа жўнадик. Энди машинада кўпчилик эдик... Лекин тоққа яқинлашарканмиз, менинг кўзларим тагин олдинга қадалиб борарди. Худди ўша арчамни кўрадигандекман... Кейин ўзимни босиб, тутни – кекса тутни кўришим кераклигини эсладим. Ҳа, ҳозир кўраман... Қани, ўша рўмолчам турибдимикан?

Яқинлашиб, яқинлашиб бордик. Ва мен... тутни ҳам таний олмай қолдим. Унинг ҳам деярли бўш шох-бутоғи йўққа ўхшарди: ҳар турли латта-путталар ва турфа рўмолчалар осилиб ётар эди. Во, ажаб! Шундай қувониб кетдим, шундайки, яна кўзимга ёш инди-да... Шартта машинадан тушиб йўлдан чиқдим. Тўнкамга

салом бериб ўтдим. Қария тутга етдим: «Салом, она тут! Мен келдим... Жуда безаниб олибсан. Ҳа, сен ҳам хосиятлисан. Билдим... Ана, энг сўнгги орзуларим ҳам ушалди, қария...»

Чўнтагимдан атай олиб чиққан шоҳи рўмолчамни олдим-да, танадан ўсган бутуққа боғлаб қўйдим: «Кўришгунча, хайр, она тут... кўнглимда янги орзуларим бор. Уларнинг ҳам ушалишига ишонаман. Тингла, қария...»

Ҳе, кўп нарсани заказ қилгандай гапириб ташладим. Юртнинг тинчлиги борми, тезроқ ривожланиши борми, халқимизнинг тўқ-тўкис яшаши борми – шулар тўғрисида ниманики истаётган бўлсак, шуни айтдим. Ахир булар ҳам ушалиши шарт бўлган орзуларимдир... Ҳа, бу орзуларимнинг ушалишига ишонаман...

Хайр, Орзу дарахти!

(“Халқ сўзи” газетаси, 2001 й) Тошкент.

ХУШ ҚОЛ...

Кисса

I

Машина бозорда тўхтамай ўтиб, ўнгга бурилди. ДАН постига етишига озгина қолди. Ундан ўтса – хайр, Тошкент.

– Сен шу ерлик – тошкентлик бўлсанг керак? – деб сўради рулда ўтирган шофёр «Хон» сигаретини тутатиб чекаркан.

– Ҳа, – деб жавоб берди унинг ёнида ўтирган Жаъфар.

– Самарқандга меҳмонга боряпсанми?

– Йўқ, хотинимнинг олдига боряпман.

– Хотинингнинг олдига? Демак, Самарқандда сенинг хотининг бор экан-да? Яхши. Мен ҳам, жигар, уйга – болаларнинг олдига шошиляпман. Биласанми, кеча менинг хотиним ўғил туғди. Мен ҳамон уни кўрганим йўқ. Самарқандда бирга ўқиган ўртоғимнинг онаси вафот этган эди. Улар Тошкентда яшашади. Мен ўшанинг азасига етиб келдим. Лекин хотиним бутун-эрта кўз ёришини билардим. Мана, ўғилли бўпмиз, телефонда айтишди. Ҳе, жигар, дўстимнинг ёнида бўлмасам ҳам бўлмас эди. Бунақа пайтларда маънавий мадад керак бўлади инсонга. Қувват бўласан, кўнглини кўтарасан.

– Ҳа, албатта, – деди Жаъфар ўйчанлик билан. Сўнг секин эшик ойнасини бир оз тушириб, ўзининг сигаретини тутатди. Бу вақтда ёмғир савалай бошлаган эди.

– Битта ўзим юришни ёмон кўраман-да, – давом этди хайдовчи. – Шунинг учун бирорта кишини олволай деб вокзалга бурилдим. Ҳарна, гурунг қилиб кета-

миз. Қолаверса, бензин пули ҳам чиқади. Мана, сен дуч келиб қолдинг, – жилмайди шоир.

Ҳақиқатан ҳам, унинг кайфияти жуда яхши эди.

– Мен бир оз хайрон бўлдим сизга. Одатда, шофёрлар салонни йўловчилар билан тўлдиришга ҳаракат қилади.

Ҳайдовчи бош ирғади-да, яна савол берди:

– Хотининг Самарқандда нима иш қилади? Ёки меҳмонга борган-у, ушланиб қолганми?

– Ўзи самарқандлик. Ҳозир уруғларининг ёнида...

– Тушунарли. Демак, сизлар уришиб қолгансизлар. Кейин хотининг ота-онасиникига кетворган. Энди уни сўраб бораётибсан. Демак, келинни яхши кўрар экансан. Ёшлиқда ҳамма нарса бўлади.

– Амаки, бизнинг муносабатларимиз жа сиз айтганчалик эмас, – деди Жаъфар ташқарига кўз ташлаб.

Ҳайдовчи унга савол назари билан тикилди.

– Севги ҳақида айтдим. Сиз айтдингиз-ку, яхши кўрар экансан, энди уни йўқлаб боряпсан деб. Ҳолбуки, мен уни ёмон кўраман. Жудаям. Ажралиш учун боряпман, – жавоб берди Жаъфар сигарегини сўриб-тутатиб.

– Лекин сен унинг ёнига орқасидан боряпсан-ку?

– Ҳе, ҳаммасига Америка сабаб, – деди йигит ва бошини орқага ташлаб, кўзларини юмди.

– Менга қара, ука, – деди ҳайдовчи. – Менимча, сен уни-бунга гапириб берсанг, енгил тортасан. Кўриниб турибди, кайфиятинг йўқ. Нимадир эзаяпти-да сени.

– Бу гапингиз рост, амаки.

– Гапир бўлмасам. Йўл узок. Кўнглингни бўшат. Худо ҳаққи, енгил тортасан.

– Бироқ мени ҳамон гумонлар эзаяпти. Тўғри иш қиляпманми, хатоми – билмайман. Умуман, Самарқандга боришим лозимми... Э, кечирасиз, Америкага кетишим...

– Нима-нима?

– Америкага.

– Ё, тавба қилдим, – дея ҳайдовчи Жаъфарга синовчан кўз тикиб олди. – Америкага эмиш... Дам Самарқанд дейсан, энди Америка чиқди. Бундай тушунтирсанг бўларди. Лекин яна ихтиёр ўзингда. Жуда унақа сир бўлса, майли, айтмай қўяқол. – Ҳайдовчи шундай деб радиосини буради, қандайдир эски муסיқа эшитила бошлади. Эски-мумтоз мусиқаларда ғам кўп-да.

Бирмунча вақт жим кетишди. Ташқарида ёмғир кучайиб, гўёки челақдан сув қуя бошлади. Жаъфар радиони аста пасайтириб, ўрнашиброк ўтирди, чўткалари ғизиллаб нари-бери бориб келаётган олд ойнага қаради.

– Биласизми, шопир ака, мен ичимдагиларни икки оғиз сўз билан тушунтириб беролмиман. Сиз мени бошқача тушуниб қолишингиз мумкин. Кечирасиз.

Ҳайдовчи индамади. Жаъфар эса бошини яна орқага солиб, кўзларини юмди.

II

– Ҳув, болалигимда Америка ҳиндулари ҳақидаги фильмларни томоша қилиб, у элнинг ўз озодлиги ва мустақиллиги учун курашган мағрур, мард кишиларни – қаҳрамонларни кўриб, улар билан чин кўнгилдан фахрланардим, уларга ҳавас билан қарардим. Уларнинг, айниқса, тантиликлари ва ҳалолликлари менга ёқарди. Яна нима десам экан? Чин инсонликлари. Шундан кейин мен ҳам ўша ҳиндулар ҳақида ёзилган асарларни топиб ўқий бошладим. Фенимор Купер, Майн Рид романлари менга манзур бўларди. Улар «дикий запад» деб ёзишарди. Кейинчалик О'Генри, Жек Лондон асарларини ўқий бошладим. Уларга ҳам шу қадар берилиб кетдимки, масалан, Генри Лонгфеллонинг ҳиндулар ҳақида ёзган «Гайаваги ҳақида қўшиқ» деган балладасини ўқийвериб ёд олдим. Йиллар ўтган сайин у мамлакатга қизиқишим тобора ортиб борарди. Тагин у мамлакатни – «Страна великих

возможностей» деб аташарди. Тагин: бугунги кунда дунёдаги энг қудратли мамлакат саналарди. Менда беихтиёр орзу туғилганди, яъни жиндаккина имконият туғилиши ҳамон жўнаб қоламан Америкага ва бир оз муддат яшаб келаман. Хуллас, бундан бир неча йил муқаддам мен гўё йўл айрилишига дуч келиб қолдим. Ё ўз касбим бўйича телевидениега ишга киришим керак ёки Ўзбек-Америка қўшма корхонасига қарашли «Ўзбек-Америка сервиси»га. Мен ўшанда бу сервиз ҳақида зиғирча тасаввурга эгамасдим. Шунчаки, бир танишим бу маҳкамани мақтаб, жуда обрўли жой деб, мени ўшанга жойлаштириб қўйиши мумкинлигини айтган эди. Бунинг устига, биз телефонда гаплашгандик. Нима дейсизки, мен дарҳол рози бўлдим. Бу идоранинг шунчаки «Ўзбек-Америка сервиси» дейилишиёқ мени мафтун этган эди.

Шунда Жаъфар чўнтақларини ковлаб қолди. Ҳайдовчи унинг нимани излаётганини фаҳмлаб, ўзининг сигаретини тутди. Улар биттадан тутатишди. Ва йўлда давом этдилар.

– Хўш, ўша сервизда сени қандай вазифа кутаётган экан? – деб сўради ҳайдовчи.

– Вазифа? – Жаъфар бутун йўл давомида ниҳоят жилмайди. – «Ўзбек-Америка сервиси» – Америка почта алоқалари фирмасининг филиали экан. Фирманинг бош офиси ҳақиқатан ҳам Американинг Атланта шаҳрида экан. Аммо Масковдаги филиали орқали иш юритишаркан. Хўш, «Ўзбек-Америка сервиси»да директор, буғалтир, яна икки киши хизмат қилишар, улар асосан мактублар ва посылкаларни тегишли жойларга тарқатиш, юбориш билан шуғулланишаркан. Масалан, битта конвертни эгасига етказганинг учун 25 цент тўлашаркан, посылкани обориб берсанг, 1 доллар беришаркан. Хуллас, мени ана шу – почтачилик хизматига қўйишди. Мен барибир ғайрат билан ишга тушдим. Табиийки, мен ўша цент билан долларни те-

жаб қолиш учун мумкин қадар транспортга чиқмасликка ҳаракат қилардим. Пою пиёда юрардим. Бундан ташқари, конверт ёки посилка жўнатилган манзиллар бир-биридан олисмас эди. Оралари бир-икки бекат келарди. Хуллас, йўртиб-йўрғалаб юриб, бутун шаҳарни кезиб чиқардим. Бу – менинг ишим эди. Эртадан оқшомгача бир қўлтиқ конверт билан юрганим-юрган эди. Қор ёғяптими, ёмғир қуйяптими – менинг учун фарқсиз эди. Бизнинг раҳбаримиз собиқ таксичи эди. У шаҳарни жуда яхши билгани учун ишга олишган эди. Дарвоқе, мен битта ўзим хат ташимасдим. Биз – беш-олти йигит эдик. Бизни «куръер» деб аташарди, – Жаъфар яна жилмайиб қўйди. – Танишим «Ўзбек-Америка сервизи»дан топган вазифа шу эди. Лекин мен барибир нолимасдим. Ҳарқалай, Америкадай «сеҳрли диёр»нинг бир маҳкамасида ишлар эдим. Аммо бошлиғими жуда жоҳил, қўпол эди. Раҳбарларга ёқиш учун бизга азоб берарди. Яъни бир кунда қилишимиз мумкин бўлган ишларга икки кунлик вазифаниям қўшворарди. Мактубу посилкаларни тарқатишга улгуролмай бошладик. Бундан жаҳли чиқиб, маошимизни янада қисқартириб қўйди. Илож қанча.

– Сен энди ўша сервизда ишлаб, беш-ўн долларни топганингдан кейин Америкага боришни ўйлагансан-да?

– Албатта, – деб жавоб берди Жаъфар. – Бундан ташқари, америкаликларга яқин бўламан, уни-буни ўрганаман деб ҳам ўйловдим. Бўлмади.

– Сен бирон институтни тугатганмисан ўзи?

– Ҳа, «театральный институт»нинг режиссёрлик факультетини тугатганман. Кейин ўз касбимга қайтмасам бўлмайдиган кўринди. Кинокомпанияда бўш жой йўқ экан. Телестудияга қайтадиган бўлдим. Икки ҳафтадан кейин ишга тушишимни айтишди. Мен кута бошладим. Ахир телестудиянинг режиссёрлари ҳам Америкага бориб келишади-ку...

- Ҳм, Америка жигарингдан урган экан-да?
- Ҳа, энди, шу-да...
- Ҳўш, кейин нима бўлди?

III

– Ишга тушишимга бир неча кун қолганда жуда узоқ бир қариндошимизни учратиб қолдим. Унинг отаси Америкада яшайди – қандайдир штат университетиде ўзбек тили ва адабиётидан дарс беради, деб эшитардим. У кишининг ўғли билан хотини Тошкентда яшарди. Опам, яъни онамгина улар билан яқинлик қилар, уларнинг уйларига борганида мени таклиф қилмасдилар ҳам. Мен елкамни қисиб кўярдим, холос. Умуман, улар ҳақида гапирмасдилар ҳам. Мен ҳам сўрамасдим... Хуллас, бир кафедра ўшаларнинг ўғлини учратиб қолдим. Унинг исми Ҳабибулло эди. Болалиқда яқин эдик. Дадаси Америкага кетмасдан бурун. Дадаси кетганидан кейин борди-келдимиз узилганди... Биз эски танишлардек кўришдик. Ўтирдик. Кейин гап орасида ўзининг Америкага икки марта отасини кўрганини бориб келганини айтди. Кейин десангиз, Тошкентда ўзининг контора очгани, Америкага бориб ишлашни истайдиган кишиларни маълум сумма ҳақида жўнатиб туришини айтди. Менга жон кирди. Суриштира бошладим. Пулни тўлаб, аризани ёзиб берганингиздан кейин бошқа ҳамма ҳужжатларни ўзи тўғрилар экан. Унинг айтишича, Америкага отланган кишилар у ерда маълум муддат ишлагандан кейин қайтиб келиши мумкин. Умуман, Америкага борувчилар сони хийлагина экан. Кейин денг, Ҳабибулло мендан аҳволимни сўради. Мен айтдим. У ишсизлигимни билиб оқ дарҳол ўз идорасига таклиф этди. Ойига беш-ўн минг сўм пул тайинлайдиган бўлди. Бу – овқат, йўл харажати ва сигаретадан ташқари. Кейин яна айтдики, вақти-соати билан мени Америкага юбориши ҳам мумкин... Тасаввур этяпсизми, амаки, нафасим қиси-

либ қолган эди. Кутилмаганда жаннат эшигига рўпара бўлган эдим. Ҳа, ўша дамда мендан бахтиёр одам йўқ эди. Ахир, ҳазилми сизга: чиндан ҳам обрўли фирмада ишласанг, яхшигина маош олсанг. У ёғи – орзуларинг рўёби Америка!

Жаъфарнинг ҳикоясини диққат билан эшитаётган ҳайдовчи бардачокдан бир бакалашка минерал сув олиб, бир-икки қултум ютди-да, Жаъфарга узатди. Жаъфар ҳам бир-икки ютум ичиб, бакалашкани эгасига қайтарди.

– Хўп, кейин нима бўлди? – деб сўради ҳайдовчи идишни жойига тикиб қўйиб.

– Мен анча маҳмадоналик қилиб кетдим. Балки бу гапларимнинг сизга қизиғи йўқдир?

– Гапиравер, – оддийгина қилиб деди ҳайдовчи.

IV

– Биз эртаси учрашадиган бўлдик. Мен келишилган вақтда унинг офисига бордим. Ҳабиб менга қиладиган ишларимни, вазифаларимни тушунтирди. Шу кундан бошлаб менинг янги, қўшфаолиятим бошланди. Гапни чўзмасдан айтиб қўя қоламан. Ҳабибулло – уни офисда Ҳабиб, баъзилар шунчаки Ҳаби деб аташарди – қип-қизил товламачи экан. Афирист!.. Буям кам, амаки. Биринчи кунданок Ҳабиб қўшни хонага чиққанидан кейин у ерда ярим соатча ушланиб қоларди-да, сўнг уйқусираб ғулдираётган кишига ўхшаб чиқиб келарди. Бир куни очиқ қолган тортмасига кўзим тушди. Унда қутичада тахи бўзилмаган ўнлаб «бир марталик» шприцлар, йўгон ип ётарди. Демак, Ҳабибнинг наркоман эканлиги аниқ эди.

– Ипни нима қиларкан? – дафъатан сўради ҳайдовчи.

– Вена томирини қисиб чиқариш учун. Муттасил қилинган уколлардан томир кўринмай кетаркан-да. Кун ўтган сайин мен бу офисда – ўзларининг айтиши-

ча, «контора»да янгидан-янги ғаройиботларни кўра бошладим. Умуман, Ҳабиб «офис» деб атаган бу идора икки хонали квартирадан иборат бўлиб, тўрт қаватли иморатнинг биринчи қаватида жойлашган эди. Мен бу маконда эртадан-кечгача ўтиришим лозим эди. Кундуз кунлари конторага Америкага боришни хоҳловчилар – ҳар хил тоифадаги одамлар келишар, мен уларга бундай сафарнинг барча шарт-шароитларини тушунтирардим. Хўш, бундан олдин мен бир ҳафтача Ҳабибнинг иш тутишини кузатган эдим, кейин у бу вазифани менга топширувди. Биз асосан Америкага боришни ихтиёр қилганларнинг ҳужжатларини тайёрлар эдик, аммо элчихона берадиган виза учун жавобгарликни бўйинга олмас эди. Қисқаси, бизнинг вазифа – ҳужжатларни Америкага жўнатиш ва у ёқдан ўша одамнинг номига таклифнома юборилишини сўраш эди, холос. Тағин бир хил ҳужжатларга ўзимизнинг, Ҳабибнинг айтишича, «обрўли» фирмамиз номидан ўша одамлар ҳақида яхшигина характеристика каби бир неча ҳужжатлар ҳам қўшардик. Ҳалиги одамлар бизнинг ушбу ҳужжатларимиз билан Американинг элчихонасига боришар, у ерда айримларнинг ҳужжатларига сафар визасини қўйишар, кўпчиликка виза беришмас эди. Биз ўша ҳужжатларни тайёрлаб, ҳақини олардик, холос. Бошқаси билан ишимиз йўқ эди.

– Зўр, зўр экан «офис»ларинг, – деб қўйди ҳайдовчи.

– Бошда айтдим-ку, – деб давом этди Жаъфар. – Шундан кейин Ҳабибулло кундуз кунлари фақат тушлик қилиш учун ёки навбатдаги уколни олиш учун конторага келадиган бўлиб қолди. Конторада мендан бошқа «секретарша» ҳам бор эди. У хоналарни супуриб-сидирар, овқат тайёрлар, телефонга жавоб берарди. Унинг исми Гуля эди, уям наркоманка – гиёҳванд эди. Кеч тушиши билан «офис»да одам кўпайиб кетарди. Улар асосан – наркоманлар эди. Улар Ҳабибда ҳамма вақт героин бўлишини ёки дорини соғиб олиш

учун пул бўлишини билганларидан келишарди. Айтмоқчи, улар фақат укол олиш учунгина келишмасди, героиндан ўраб, энтикиб-энтикиб чекишарди. Тагин денг, катта шкафда пакет-пакет наша ётарди. Нашани шунчаки эрмак учун чекишарди. Хоҳлаган меҳмон ундан олиб, сигаретга солиб, эҳ, кечирасиз, папиросга солиб ўрашарди. Шкафда ҳамиша беш-ўн пачка «Беломор канал» ҳам бўларди. Ҳа, улар нашага қандайдир зарарсиз бир нарсадек қарашарди. Ҳе, ўйлаб қарасам кимлар келишмас эди. Ёш-ёш қизлар, яъни ўн етти билан йигирма уч ёш атрофидаги наркоманкалар ҳам келишарди. Тагин ҳар хил афиристлар. Улар бари – Ҳабибнинг танишлари эди! Ҳабибнинг икки қадрдон дўсти бор эди. Бирини Баҳром, бирини Отабек дейишарди. Улар ҳам ғирт гиёҳванд эдилар. Кейин билсам, ўғри ҳам эканлар. Хуллас, бошда «офис» деб аталган бу фирма – ҳар хил қаланғи-қасанғилар: ўғрилар, бангилар, бузуқ қизларнинг келиб турадиган маскани экан.

V

– Бир нарсани тушунмадим, – деб қолди Жаъфарнинг ҳикоясини ҳамон жиддийлик билан тинглаб, машинани бир текис ҳайдаб бораётган ҳайдовчи. – Хўп, Америкага ишқибозларга хужжат тайёрлар экансизлар. Хужжатлар у ёққа кетаркан. Баъзисига виза ҳам қўйиларкан... Хўш, бошқаларига дейлик, таклифнома ни Америкадан ким, қандай ташкилот юборарди? Тавсияномаларинг қаерга жўнатиларди?

– Амаки, Ҳабибни – машенник деб айтдим-ку? Бундай бўларди... Ҳабиб Америкага борганида у ёқдаги бир-иккита товламачи билан топишган экан. Ўшалар Ҳабибнинг номига қуп-қуруқ бланкаларни юбориб туришарди, таклифнома бланкаларини. Таклифномаларга печат ҳам қўйилган бўларди. Бошқа ҳеч вақо йўқ. Ҳабибнинг улфатларидан бири бу қоғозларни ўхшатиб тўлдиради. Қарабсизки, расмий хужжат! Аме-

рикадаги «офис» номига юборилган!.. Шунинг учун бу «офис»ни – товламачилар қароргоҳи дедим-да... Бундан ташқари Ҳабиб вақти-вақти билан отасини кўргани Нью-Йоркка бориб турарди. Ўшанда у ердаги ҳамтовоқларига ҳар битта бланка учун юз доллардан тўлар экан. Биз элчихона учун тайёрлаган бошқа ҳужжатларнинг бланкалари ҳам қалбаки эди. Нью-Йоркдан келарди. Сирасини айтганда, ўзимиздаги Америка элчихонасини ҳам алдардик. Тўғри, улар ўндан бир таклифномага виза босишарди. Визали ҳужжатга ижобий жавоб келарди кўпинча.

– Ҳужжат тайёрлаганларинг учун қанчадан пул олардинглар ҳар битта лақмадан?

– Етти юз доллардан олардик, – хотиржам жавоб берди Жаъфар. – Ҳужжатли одам элчихонадан виза ололмаса, пули қайтарилмас эди. Баъзи аламзадалар «офис»га келишарди. Лекин – бефойда... Чунки Ҳабиб уларни бошдаёқ огоҳлантирган бўларди. Мен ҳам... иккинчидан, улар ноқонуний йўл билан чегарадан ўтишни исташарди: шунинг учун милицияга шикоят қилишолмасди.

– Вей, сен ўшалар билан ишладингми, а?

– Ҳа, амаки. Лекин кўп эмас. Мен бошдаёқ бу даргоҳда бир оз муддат ишлаб, доллар топгач, Америкага жўнатишимни Ҳабибдан илтимос қилган эдим. Унинг ўзиям шу фикрда эди. Мен яна яхши билардимки, бу ишларнинг бариси қонунга зид – қарши... Бироқ Ҳабиб менга бериб турган долларлар ҳам орзуим бўлган – Америкага кетиш истаги мени бу ерда тутиб турарди, холос. Мен кун сайин Ҳабибга қачон айтсам бўлади, Америкага жўнатсайди, деб ўйлардим. Ниҳоят унга очиғини айтдим: «Ҳабиб, мени жўнат энди...» Ҳе, ўша кун сира ёдимдан чиқмайди!

VI

Жаъфарнинг хаёлида ўша аламли кундаги воқеа бутун тафсилотлари билан жонланди. Ўша куни конторада Ҳабибдан бўлак одам йўқ эди. Гуляни бирор иш билан қаёққадир жўнатган, шекилли. Кундуз куни бўлгани учун Ҳабибнинг улфатлари ҳам йўқ эди. Жаъфар Ҳабибнинг бир-икки топшириқларини бажариб, идорага қайтди. Эшикни одатдагича ўз калити билан очиб, залга кирди. Ажаб, Ҳабиб шу ерда эди! Жаъфар бир оз ҳайрон бўлиб унга тикилди. Ва биринчи марта пайқадикки, атиги 25 ёшга кирган бу йигит анча қари кўринарди. Унинг қорача юзларида салқиган жойлар бор, кўзлари нукул филтиллер эди. Ўзи кичкина столча ёнидаги креслода ўтирар эди ва дам яланғоч билакларини пайпаслаб кўрар, дам шимининг почаларини кўтариб, шишиб кетган оёқларига қарарди. Столчада эса героинли шприц ётарди. Пиёлачада иссиқ сув ва унга аралаштирилган модданинг қолдиғи бор эди: у шу аралашмани героинга қўшиб, укол қиларди. Ҳа, унинг кўзлари ярим очик бўлса-да, филтиллер эди. У бирданига қўлини олдинга чўзиб, бармоқларини мушт қилди-да, бутун вужуди билан силкинди.

– Вақтида келдинг-да, Жаъфар, – тамшаниб деди у. Жаъфар унга яқин келиб, қўшни креслога ўтирди.

– Тинчликми, Ҳабиб? Кўринишинг жа ёмон.

– Венамни тополмаяпман. Қўлимни сиқ, дўстим, менга укол қил. Сенга осон бу иш. Дори тайёр.

– Мен укол қилай?

Ҳабиб бирдан бошини эгди. Кейин яна кўтарди.

– Энди наркотик қабул қилмайман девдим. Эрта-лаб чидадим. Мана, ҳозирга келиб жа бўлмай кетвотти. Бир доза олмасам ўлиб қоладиганга ўхшавомман. Менга ёрдам бер, Жаъфар.

Жаъфар ўрнидан туриб ошхонага чикди ва резина келтирди. Ундан онда-сонда фойдаланишар – тана-

нинг у ёки бу ерига боғлаб-қисиб венани чиқаришар эди.

– Мен укол қилмайман, лекин ёрдам бераман, – деди Жаъфар ва Ҳабибнинг ўнг қўлини тепароқдан резина билан боғлади. Ҳабиб эса дарҳол чап қўли билан шприцни олиб, укол қилишга чоғланди. Аммо вена кўринмади. Жаъфар қўлнинг пастки қисмидан боғлади. Кейин оёқнинг тепа қисмидан қисиб боғлади. Барибир вена томири чиқмади.

– Вой, бир йўлини топ! – деб чинқирди Ҳабиб ва ўрнидан сапчиб турди. Сигарет тутатиб, ваннахонага кириб кетди. У ерда совуқ сув билан юзини ювиб, башарасига тикиларкан, бирданига ўнг қоши ёнига – чаккасига тикилиб қолди. Кейин ўша ерни пайпаслаб эзғилай бошлади-да, бирданига чошиб залга кирди. – Топдим! – деди у. Сўнг креслога ўтириб, шприцни қўлига олди. – Мана вена! Мана! – ўнг қоши билан қулоғи орасини кўрсатди. Сўнг шприцни Жаъфарга узатди.

– Укол қилмайман дедим-ку, – деди Жаъфар. – Қўлингга укол қилмайман дедим, бу – хавфли жой. Венага эмас, бошқа жойга тикворсам нима бўлади? Э, қўй, мен бу ифлосни ушламайман.

– Жон дўстим, вена кўриниб турибди. Шприцни шундоқ қадасанг, бас. Растворни ўзим юбораман. Мени тушун, а?

Жаъфар миқ этмас, қимирламай турарди. Ниҳоят Ҳабиб кўзгу олдига борди-да, бир қўли билан чаккасидаги венани пайпаслаб босиб кўра бошлади. Иккинчи қўлида шприц. Бир маҳал, нима ҳам бўлиб, уколни венага қадади ва шприцдаги қоришма захарнинг ярмини бўшатди. Кейин секин юриб келиб, креслога ўтирди.

Четдан қараганда шундай манзарани кўриш мумкин эди: креслода озиб кетган, қорача йигит ўтирарди. Унинг кўзлари ярим юмуқ, нигоҳида мутлақо маъно йўқ. Хаёл қилиш мумкин эдики, у бу ерда эмас, бош-

қа – қаердадир. Оғзи хиёл очик, нимадир демокчига ўхшарди. Унинг чаккасида шприц – ҳа, шприц осилиб турарди. Келаётганида шприцни ушлаб келган эди, ўтиргандан кейин беихтиёр қўйворди: қуввати кетиб бўлди, шекилли. Бир маҳал шприц қадалиб турган жойидан узилиб, наркоманнинг оёғига тушди ва Ҳабиб дарҳол кўзларини катта очди. Сўнг шприцни олиб, қонли жойига тикилди-да, гулдиреди:

– Жаъфар, шу ердამисан?

– Ҳа, – деди Жаъфар навбатдаги сигаретни чекканича ойна олдида тураркан.

– Жиндек пахтани спиртга ботириб кел. Уколнинг ўрнини артишим керак. Бўлмаса, доғи қолади. Ҳар ҳолда бу ишни қилиш сен учун унчалик нафратлимасдир, – дея пўнғиллади.

Жаъфар спирт билан пахта келтириб ва пахтани спиртлаб, Ҳабибга узатди. Ҳабиб чаккасини артиб бўлиб, креслога ястаниб ётди-да, кўзларини юмди. Бир дақиқача вақт ўтди. Жаъфар Ҳабибнинг бир оз ўзига келганини тахминлаб, у билан очикчасига гаплашишга ҳозирланди.

– Ҳабиб, мен сен билан гаплашмоқчидим.

– Гапиравер, – деди Ҳабиб кўзларини жиндек очиб.

– Мен сендан илтимос қилмоқчидим, Америкага таклифнома қилиб бер. Виза олишга ўзим ҳаракат қилиб кўраман.

Ҳабибнинг кўзларида ғоят аҳмоқона илжайиш пайдо бўлди.

– Биринчидан, ўзинг яхши биласанки, таклифнома етти юз доллар туради. Мен сенга сийлов сифатида шу пулни ярмига туширишим мумкин. Аммо қолган ярмиси ҳам сенда йўқ-ку. Шунинг учун чидагин: яна ярим йилдан кейин таклифномани текин қилиб бераман.

– Ярим йил?!

– Ҳа, яна ярим йил менинг қўлимда ишлайсан, кейин мен сенга ҳужжат тўғрилаб бераман. Ҳозир иложим йўқ. Кўриб турибсан, харажатим кўп. Бу ерда кунига камида уч-тўрт грамм героин керак бўляпти. Унинг бир грами эса ўн минг сўм туради. Бошқа майда сарф-харажатларни ҳам кўриб турибсан.

– Ҳабиб, бу ер – мен учун хавфли. Турмага тушишни истамайман. Офисингдан кетсам керак. Мен ҳар ҳолда сенга ишонган эдим, Америкага боришимга ёрдам беради, деб. Аммо сен буни... қиммат деяпсан. Ҳолбуки, бу сафар неча пулга тушишини иккимиз ҳам яхши биламиз.

– Гап бунда эмас.

– Бу нима деганинг?

– Америка ҳақида гапирмоқчиман... Иккаламиз тенгдошмиз. Лекин сен мендан ҳаёт ҳақида сўрасанг, иккита нарсани айтардим. Биринчидан, ҳеч қачон наркотикни истеъмол қилма. Бу – ўлим, бу чуқур-чуқур жарлик, ундан чиқолмайди киши. Мен жуда кўп наркоманларни кўрдим, ўндан биттаси деёлмайман, юзтадан биттаси тузалса тузалгандир. Мен ўзим наркологик диспансерда ётиб чиқдим. Дастлабки кунлар укол қилмадим. Сен билиб қўй, бу ерга келадиган гиёҳвандларнинг энг зўрлари ҳам даволанишдан кейин икки ҳафта чидай олган, холос. Кейин сеза бошлайсанки, сенга нимадир етишмаяпти. У шундай нарсаки, усиз сен – сен эмассан. Тушундингми, гўёки сени муҳим органингдан жудо қилишгандек. Врачлар вужудингга қандайдир дорилар юбориб, героинга интилишингни йўққа чиқаришлари мумкин. Аммо миянгда – фикрингда қолади у интилиш, чунки миянг – наркоманнинг миясига айланиб қолади... Мана бугун ҳам мен «Қани, нима бўларкан?» деб ўйлагандим. Натижасини кўриб турибсан. Уйлайсан-у, айти вақтда миянг, онгинг шу ишни қил, уколни ол, деб туради. Унга қўшилиб организм ҳам талаб қилади. Уколни олганингдан кейин

ўзингни жуда яхши ҳис қиласан. Кейин, бир оз вақт ўтгач, яна талаб қилади... Бу ерга келиб турадиган бир неча ёш қизларни кўрдинг-а? Баъзиси ўн саккизга ҳам кирмаган ҳали. Аммо улар наркоман бўлиб қолишган. Вақти-вақти билан маълум дозани олиб туриши керак. Олиб туриши учун улар... ҳамма нарсага тайёр. Шунанга, дўстим. Аҳмад деган ёшгина йигит ҳам келиб турарди, эслайсанми? Ўшанинг хусусий фирмаси бор эди. Ҳозир ҳеч нарсаси йўқ. Барисини оқ порошок еб кўйди. Ҳозир у бир хонали квартирада касалманд хотини билан яшайди.

– Раҳмат, тўғри гапирдинг, – деди Жаъфар.

– Иккинчидан, – деб давом этди Ҳабиб Жаъфарнинг гапини эшитмагандай, – иккинчидан, яхши ҳаётни қандайдир четдан, дейлик, хориждан излама, дўстим. Ҳа, у ёқда яхши пул топиш ҳам мумкин, яхши ишласанг... Лекин сен у ёқда кимсан? Табиийки, сен у ёққа томошага ёки дейлик, меҳмон сифатида борасан. Балки у ёқда қолиб кетишни истарсан. Бироқ сен нолегал йўл билан борасан. Демак, у ёқда ўз-ўзидан нолегал боришган муҳожирлар даврасига тушганигни билмай қоласан. Афғонистондан, Ҳиндистондан ва бошқа кам тараққий этган давлатлардан борган нолегаллар изғиб юришибди. Улар даврасига қўшилганидан кейин сени ерга уришлари ҳам мумкин, камситишлари ҳам мумкин. Ҳаммаси мумкин. Сен эса ҳеч кимга шикоят қилиб боролмайсан: полицияга ҳам, оғриб қолсанг, врачга ҳам... Чунки сен у мамлакат учун эътиборга арзимайдиган кишисан, йўқсан! Бу ерда сен Ўзбекистоннинг фуқаросисан. Сен бу ерда хоҳлаган маҳкаманга мурожаат қилишинг мумкин. Қолаверса, бу ерда сенинг ота-онанг, қариндошларинг бор... Улар барчаси сени тушунишади, қўлларидан келган ёрдамни қилишади. Сен шу тупроқда туғилдинг, шу ватангина – сен учун уй-жой, ўлан-тўшак... Ҳа, ўзимиздан айрим мутахассислар Америкага бориб туришади:

ишлаш учун, тажриба алмашиш учун. Менинг дадамга ўхшаб! Лекин бунинг йўриғи бошқа! Сен эса биронта телефильмни қотириб қўймаган режиссёрсан. Голливудга олишмаса керак. Ҳе-ҳе... Сенга энг паст ишларни бажаришга тўғри келади... Мен ўзим ҳам Американи кўрмаганимда – ёшлиқда, у ерга бориб кўришга жуда қизиқар эдим. Борганимдан кейин ҳам дастлабки вақтлар шундай улуғ мамлакат борлиги билан фахрланардим. Кейин тушуниб олдимки, ундан ҳайратга тушган эканман, холос. Нимагаки, ҳамма нарса бошқача, қизиқ. Ўша кезларда дадамнинг ёнларида қолаверишни ҳам ўйлаганман. Кейин бир эрта туш кўриб уйғониб кетдим. Тушимни ҳалиям яхши эслайман. Тушимга ёшлиқда бирга ўсган дўстларим кирган эди. Улар орасида сен йўқ эдинг, сен билан кам учрашардик. – Ҳабиб бир нафас жим қолиб, илова қилди: – Кейин ҳам деярли учрашмаганимизга, биларсан балки, оналаримиз сабаб. Менинг кимлигимни ойим билади. Менимча, сенинг ойинг ҳам билса керак.

– Билмадим, – деди Жаъфар ёнидан тагин сигарет чиқариб. – Лекин мени уйлариңга олиб бормас эдилар.

– Мениям уйлариңга олиб бормас эдилар, – тўнғиллаб қўйиб, тушини ҳикоя қила бошлади яна. – Ўша ўртоқларим билан Тошкент кўчаларида сайр қилиб юрган эмишмиз. Улар менга нуқул Тошкент ҳақида, боғ-парклар ҳақида тушунтирармиш. Мен уларга бақирармишман: «Мен ахир Ҳабибман! Мен сизларнинг ўртоқларингман. Мен бу жойларни жуда яхши биламан. Ахир шу ерларда чопиб-чопқиллаб ўсганман!» Улар бўлса, мени тушунишмас эди. Гапларимдан кулишарди. Кейин яна нималарнидир тушунтира кетишарди. Шуниси қизиқки, дўстларим англо-америкача кўча тилида гаплашарди. Мен эсам – ўзбек тилида гапирардим. Уйғониб кетганимдан кейин ўзимга қадрдон бўлиб қолган нималарнидир кўргим келиб кетди. Яқинларимни, уйимизни, ўзбекча вивеска-шиорлар-

ни, ширмой нонни. Кейин ўзимга-ўзим дедим: «Бўтда нима қиламан? – дадам профессор бўлсалар ҳам, мен у юртнинг одатига кўра ишлардим. – Нима, ўша эмигрант кишининг кафесига яна идиш-товоқ ювиш учун боришим керакми? Унинг кўча лаҳжасини бир нави ўрганиб олиб, сассиқ сўзлар билан менга иш буюришини эшитишим керакми яна?» Ўша одамга ишга ёлланганимнинг сабаби – у оз-моз русчани билар, мен эсам англизчани ўшанда, умуман, билмас эдим. Ўша тонгда мен жуда кўп ўйладим, Жаъфар. Кейин ўз ватанимда яшашим керак, деган қарорга келдим. Ахир, менинг ватаним бор.

– Лекин, Ҳабиб, – деди Жаъфар унинг ўзига қарабини истаб, – ўз ватанингга келишинг биланоқ бизнинг милиция сени ўша эмигрантнинг кафесига жўнатворса яхши бўларкан. Патриот эмиш бу.

– Эй, ҳазиллашма, – деди Ҳабиб бирдан кўзларини катта очиб, жиддийлик билан. – Америкага кетишни истаб менинг ёнимга келадиганлар – аллақачонлар шу қарорга келиб бўлган одамлардир! Улар енгил йўл билан пул топишни, ширингина яшашни истаб келиб, менинг тузоғимга тушишмоқда. Бунинг учун яна менга ҳақ тўлашади. Қолган меҳмонларга келсак, улар – тамом бўлган наркоманлар, жиноятчилардир! Мен уларни шунақа қилганим йўқ. Аксинча, агар мен уларни героин билан тез-тез меҳмон қилиб турмаганимда, уларнинг ҳар биттаси ҳам пул топиш учун жиноят қилишарди.

– Бундан чиқдики, умуман, милиция сенга «миннатдорчилик» билдириши керак экан-да? Қара, сен туфайли қанчалаб жиноятларнинг «олди олинаётган» экан...

– Жаъфар! – деб бақирворди Ҳабиб. – Бунақа нарсаларни бир-бирига аралаштирма. Агар сен мени тушунмасанг, кетишинг мумкин.

– Ҳа, мен кетаман. Ўйлайманки, биз бошқа учрашмаймиз. Ҳеч қачон. Маслаҳатларинг учун раҳмат, – деди Жаъфар ва эшик томонга юрди.

– Жаъфар, – деб уни тўхтатди Ҳабиб. Жаъфар ортига қайтиб, столча ёнига келди. – Сен шунчалик тўғри, покиза экансан, нега биринчи куниёқ бўтдан кетвормадинг?

– Мен кетмоқчидим, аммо нимадир тўхтатиб қолди. А, энди эса тоқатим тугаб бўлди. Бу аҳволни кўриш – азобгинамас, нафратли, билдингми?

– Майли, ҳар ким ўз йўлидан юради. Хоҳлаганича, имкони етганича яшайди. Мен биламанки, сенга иш таклиф қилган куним офисда ҳамма нарса қонуний деб ўйладинг. Бироқ ўшанда сенинг нимангдир жуда ёқиб кетган эди. Шундай бўлгандан кейин сенга тўғри гапни айтолмасдим. Сен ёнимда бўлсанг, биласанми, қандайдир... Э, майли, кетишни истар экансан, кетавер. Нима бўлишингдан қатъи назар, ёнимда бўлганингда мен қандайдир хурсанд эдим. Сенда ўзим йўқотган нималарнидир кўрармидим, билмайман... Хайр, омадингни берсин, – деди Ҳабиб ва қўлини узатди. Жаъфар унинг кўзларига тикилиб қаради, қўлини қаттиқ қисди ва бир сўз демасдан ташқарига чиқиб кетди.

VII

Жаъфарнинг ҳикояси ҳайдовчига таъсир этгани кўриниб турарди. У жуда жиддий ўтирар, гўёки Ҳабиб наркоманнию ўша кунги воқеани кўз олдига келтириб, қайта томоша қиларди.

– Шундан кейин бошқа кўрмадингми? – бурилиб сўради ниҳоят.

– Йўқ, лекин Гуляни бир куни кўчада кўриб қолдим. Қарангки, мен кетганимдан кейин сал ўтмай конторани милиция босибди, наркотик моддаларни ҳам, қалбаки ҳужжатларни ҳам топишибди. Баъзи бировларни қамашибди, баъзиларини мажбурий даволанишга қўйишибди. Лекин ўша вақтда Ҳабиб йўқ экан.

– Оббо, энг ашаддийси яна қутулиб кетган эканми?

– Э, йўқ, – деб аччиқ кулди Жаъфар сўнги сигаретини олиб тутатар экан. – Бир неча кун уни топишолмабди. Шаҳардан чиқиб кетган, деган овозаям тарқалибди. Лекин кейин унинг машинасини уйи яқинидаги бир боғчадан топишибди. Қиш эди, қор қалин ёққан, машинанинг қанақалиги ҳам билинмай қолган. Биров унга эътибор ҳам қилмаган, шекилли. Кабинада эса Ҳабиб ётган экан. Ким билади – уйига етолмаганми ёки навбатдаги дозани олиш учун ўша хилват боққа бурилганми – бироқ жуда катта доза олиб ўлгани аниқланган. Машинада уч кун ётган, жасади қотиб қолган экан.

– Мен наркоманлар ҳақида эшитган эдим, холос. Аммо бу тарафларини билмас эдим. Айтганларинг бари қизиқ, лекин кўнгилни жа ғалати қивораркан.

– Биладан, амаки.

– Хўп, кел, энди суҳбатимизнинг бошига қайтайлик. Мен сендан Самарқанд ҳақида, хотининг ҳақида сўрадим.

– Сиз менга Американинг бўтда нима дахли бор, дедингиз. Шунинг учун ўша мамлакат билан боғлиқ айрим воқеаларни айтиб бердим.

– Кечирасан, ука, Америкага фақат томоша учун бормоқчимидинг? Ёки ишлаш учун ҳамми?

– Ҳар иккаласи учун ҳам. Билиб олдингиз-ку, супраси қуруқларданмиз. Америка эса – «Страна больших возможностей»! Ай, майли, энди бу ёғини ҳам айтиб бераман.

VIII

– Телестудияга режиссёр ёрдамчиси қилиб олишди. Ишим енгил эди. Кўрсатув тайёрлашга борганда операторнинг ашқол-дашқолини кўтарардим. Баъзан редакторнинг объектга берадиган саволларини кўрардим. Ҳарқалай, адабий саводим дуруст эди: вақтида адабиётга қизиққанам яхши бўлган. Бироқ оладиган маошим

ҳам шу хизматимга яраша эдики, турган гап – бу мени қониқтирмасди. Сигаретни ташлаб, носта ўтаман, деб юрган кунларимнинг бирида уйдагилар: «Сени уйлантирамиз», деб қолишди. Мен рози бўлдим. Ота-онам ҳамма вақт менинг раъйимга қарашарди. Навбат менга ҳам етди. «Ўзларинг биласизлар», дедим. Аммо кўнглимда бир эзилишни ҳис этдим: булар қариб қолишяпти. Мен хотинни қандай қилиб боқаман?

«Ишқилиб, ўз кунини ўзи кўрадигани учрасин-да», деган фикр ҳам хаёлимдан ўтди.

Биз оилада икки фарзандмиз, холос. Опам уйли-жойли бўлиб кетган. Лекин менга меҳрибон. Кўпинча мен ҳақимда ўйлар, қаерда, нима иш билан шуғулланаётганимга қизиқар эди. Онам бўлса: «Жаъфарнинг ўзига яраша ақли бор, қўй, тергайверма», деб қўярдилар. Ўттиз йил «Ўзбекфильм»да гоҳ картина директори, гоҳ администратор бўлиб ишлаган дадам нафақага чиқиб қолган, нуқул детектив асарларни топиб ўқир, телевизор кўрарди. Менга қандайдир лоқайд, афтидан, тарбиямни ҳам, тақдиримни ҳам ойимга топшириб қўйган эдилар.

Хуллас, ойим топган қиз билан учрашадиган бўлдик. «Ўзимизга ўхшаган ўртаҳол, зиёли оиладан экан. Лекин самарқандлик...» дедилар.

– Онанг уни Самарқанддан топган эканми? – деб сўради ҳайдовчи йўлдан кўз узмай.

– Йўқ, – деди Жаъфар. – Қиз Тошкентда яшайдиган қариндошининг уйига келган экан. Қариндоши ойим билан бир мактабда дарс бераркан. Ўша қариндоши қизни таништирган экан ойимга...

– Қизиқ, эр излаб келган экан-да Тошкентга? – деди ҳайдовчи ҳамон олдиндан кўз олмай.

Жаъфар унга таажжубланиб тикилди-да, ғамгин тортиб:

– Эҳтимол, – деди.

– Кечирасан, гапиравер.

Жаъфарнинг кўз олдига ўша учрашув келди. Ангелина сайргоҳ четидаги скамейка ёнида тик турар, ёнидаги баланд тагликка ўрнатилган соатга қараб-қараб қўярди. Трамвайдан тушган Жаъфар уни дарҳол сарғиш соч ва новчагина бўйидан таниди. Қўлида айтилган малла сумкача ҳам бор эди.

Биласизки, одатда, қиз билан йигитни биринчи бор қариндошлардан биронтаси таништиради-да, кейин ўзини четга олади. Бу Ангелина дангалига: «Менга даллол керакмас», деган экан. Жаъфар уни кўрибок ўз аҳдига собит, мустақил фикрлайдиган қиз эканига ишонди. Қиз ҳақиқатан ҳам мағрур ва жиддий эди.

У ҳам Жаъфарни дарров таниди ва унга қандайдир совуқ синовчан тикилиб тураверди. Эътироф этиш лозимки, Жаъфар онасининг маслаҳатига кўра, «зиёли оиланинг қизи» билан учрашувга нақ зиёли йигитча бўлиб келган эди. Оппоқ кўйлак, тим қора галстук, ярқиратиб чўтқаланган туфли. Бу кийим-бош унинг қотма, табиатан зиёлиларга хос гавдасига ярашиб турар, хиёл маллатоб сочлари ҳам силлиқ таралган, бирон толаси пешонасига тушиб кетса ҳам – уни сезар ва жойига қайтарар эди.

– Салом, Ангелина, – деб табассум қилди Жаъфар қўл узатишни ўзича одобсизлик ҳисоблаб.

– Салом, Жаъфар, – дея қиз ингичка бармоқларида антиқа узук ярқираб турган қўлини узатди. Жаъфар ҳаяжон билан унинг қўлини олди ва кўнглида ундан миннатдор бўлди: дадил қиз экан, бемалол очик гаплашиш мумкин.

– Самарқандлар жойидами? – жилмайиб сўради Жаъфар.

– Жойида, жойида, – деди у тезгина. – Бирон ерда ўтирайлик. Мен таксида вақтли келувдим. Оёғим толиб кетди. Юринг анави барга борамиз!

– Мен ўзим ўша ерга таклиф қилмоқчидим, – деди Жаъфар. – Шунинг учун шу ерда учрашиш керак, девдим.

– Раҳмат. Мен Тошкентни яхши билмайман. Бунга қараганда Нью-Йоркни яхшироқ билсам керак.

– Нью-Йоркни? Америкада бўлганмисиз?

– Бўлмаганман. Аммо харитасини ўрганиб чиққанман. Канададаги Гудзон кўрфазигача топиб боролман. – Ангелина илк марта тишини кўрсатиб жилмайди. Аммо жилмайиши ҳам хийла совуқ ва киборона эдики, асло шарқона эмасди: яъни иссиқ, жозибали эмасдики, унинг аждодларида ўзга юрт қони борлигини тахмин қилиш мумкин эди.

– Касбингиз... географми?

– А, йўқ. Чет тилларини битирганман. Шунчаки Америкага қизиқаман, холос.

– Тавба.

– Нега «тавба» дейсиз?

– Мен ҳам қизиққанман-да...

Қиз бирдан тўхтаб Жаъфарга яна синовчан разм солди. Ҳа, йигитнинг кўнглига гап келиши мумкинлигини заррача ўйламаслиги кўриниб турарди.

– Яхши, – деди ниҳоят. – Тил ўргансангиз бўларкан. – Кейин жиларкан, илова қилди: – Ҳалиям кеч эмас. – Шунда яна тўхтаб сўради: – Нима, Америкадан кўнглингиз қолдимиз?

– Нега, у, шоир айтганидек, “сеҳрли диёр” бўлиб қолаверади.

– Жуда соз.

Бар йўл ёқасида бўлиб, атрофи чийдевор билан ўралган, ичкаридан қандайдир таниш, ёввойи оҳангларга тўла мусиқа эшитиларди. Барга ҳам Ангелинанинг ўзи бошлаб кирди ва четдаги холи столни ҳам ўзи танлади. Биринчи бўлиб ўзи ўтирди. Жаъфар худди унга эргашиб юрган қишлоқига ўхшар, аммо бу ҳол ўзига ёқар эди: зеро, қиз билан тобора фахрланиб бормоқда эди.

Нари-бегида ўтиришган талай йигит-қизлар буларга, айниқса, бўйнида йўғон олтин занжир ярақлаб

турган, оппоқ ва кибор қиёфали дадил қизга қизиқиб қарашди.

Бармен келди.

– Нима ичасиз, Жаъфар? – деб сўради Ангелина барменнинг савол беришини кутмасдан.

– Сиз... – деди каловланиб қолган Жаъфар. – Сиз айтинг олдин. Кечирасиз, шу ердаги хизматни мен қила қолай.

– Майли, – деб елкасини учирди қиз ва мийиғида жилмайиб қўйди. Бу жилмайишда ҳам киборлик бор. Аммо қандайдир шафқатми, раҳмдилликми – шу каби майин ҳис ҳам сезиларди.

Жаъфар барменга “Кока-кола” билан иккита музқаймоқ буюрди. Қиз энсаси қотгандек бош ирғаб қўйди-да, бармен жила бошлаганда:

– Бир бокал шампанский! – деди.

– Менга ҳам, – деди Жаъфар. Кейин қизариб кетди ва беихтиёр қиздан маслаҳат сўради: – Ё кучлироғидан ичсамми?

– Албатта-да. Эркак кишисиз. Ёки ичиб ўрганмаганмисиз?

– Йўқ, ичиб турамиз. – Кейин кескин буюрди барменга: – Юз грамм водка!

Бармен бош ирғаб кетди.

Х

Ангелина яна бир қадах шампан сипқорди. Жаъфар яна юз грамм ароқ ичди. Кейин ўзининг “Хон” сигаретини столга олиб қўйганди, Ангелина ҳам малла чарм сумкасидан “Марлборо” пачкасини чиқариб, ичидан битта сигаретни бемалол олди.

Шунда Жаъфар Ҳабибнинг конторасида кўрган қизларни эслади. Улар ҳам шундай – бемалол ўтиришар, чекишар, кулишар ва ҳар хил уятли латифалар айтишар эди. Йигитнинг юраги дук-дук уриб кетди.

– Кечирасиз, Ангелина, сиз анча эркин тарбия топганга ўхшайсиз-а?

– А, нима бўшти? – деди қиз Жаъфарга ҳам хайрат, ҳам қандайдир тепадан қараб.

– Йўқ, ўзим, шунчаки... – “Ота-онаси ўртаҳол зиёлилар дейишганди. Унакамас. Ўртаҳол одамларнинг қизи бўнақа кийинмайди. Битта узугининг ўзи...” – Кечирасиз, сизлар оилада неча фарзандсизлар? – деб сўради.

– Ёлғиз қизман, – деб анча илиқ кулимсиради Ангелина.

– Тушунарли...

– Лекин Самарқандга борсангиз, кўрасиз, биз жуда унақа бойваччаларданмасмиз.

– О, мен унақа демоқчимасдим. Биз ҳам – ўртача ҳаёт кечирамиз, Ангелина. Исмни ким қўйган сизга?

Қиз бир оз анграйиб қолди-да, бемалол кулди.

– Вақти келганда айтиб бераман. Бошқалар ҳам шунга хайрон бўлишади. Бундан ташқари, сен тожикка ҳам, ўзбекка ҳам ўхшамисан, дейишади.

– Айтмоқчи, мен ҳам сизни ҳали кўрганга шу фикрга бордим. Кейин ҳам ўйладим. Уруғингизда бошқа қон...

Қиз бирдан асабийлашиб хўрсинди.

– Келинг, бошқа темада гаплашайлик. – У сигаретини Жаъфарнинг гугурт чақиб тутишини кутмасдан чиройли чақмоғини чақиб тугатди. Жаъфар илк бора ўзини ғариб сизди. Гугуртни кафтида эзгилаб тураркан, ҳали барга яқинлашганларида бу ердан эшитилган ёввойи оҳанглари мўл мусиқа яна таралиб кетди-ю, унга гусир-гусир от туёқларининг товуши ҳам қўшилди. – Эҳ, ҳиндуларнинг музикаси-ку! – деди Жаъфар дафъатан ҳаяжон билан. – Қаттан кевотти?

Ангелина буфет томонга ишора қилди.

– Телевизори бор экан. – Кейин тирсакларини столга тираб, сигаретни чиройли бармоқлари орасида тутганча, Жаъфарга тикилди. – Режиссёрмисиз?

- Ҳа, шундай десаям бўлади.
- Фильм олдингизми?
- Ҳозирча йўқ... Узр, неча ёшга кирдингиз?
- Йигирма бирга... Сиз йигирма бешдасиз-а?
- Ҳа, – деди Жаъфар майин кулимсираб. – Лекин, ишонасизми, мен ўзимни ҳозир сиздан ёш ҳис қивомман.
- Вой, мен шунақа катта кўринаманми?
- Унақа демоқчимасман.
- Хайрият-э.
- Сиз гўзалсиз, ёшсиз. Аммо нимангиздир мендан устун. Буни тан олишим керак.

Қиз мийиғида жилмайиб сигаретни сўрди. Шунда Жаъфар Ҳабибнинг идорасида юз марталаб ҳидлаб, кўнгли айниган ҳидни туя бошлади. Қаёқдан келяпти экан? У бошини ўнгу сўлга буриб, хўрандаларга қаради. Аксари чекишмоқда эди.

- Нималарга қараяпсиз? – сўради сиз.
- Йўқ, шунчаки... – Кейин Ҳабибнинг хонасидаги қизлар яна кўз олдига келиб, Ангелинага ялт этиб боқди. Бу вақтда қиз қимматбаҳо сигарет қолдиғини биллурнамо кулдонга босиб эзган эди. Жаъфар қолдиққа тикилди. Кейин қизга боқди. Кулмаяпти. Нашавандлар кўп кулади. Йўқ, бу сигарет чекди. Кўзи ҳам тиниқ, жиддий боқади: филтиллаш йўқ. Яхши.
- Сиз режиссёр сифатида мени ўрганяпсизми? – сўраб қолди қиз.
- Менимча, сиз ҳам мени бўлиши мумкин бўлган куёв сифатида ўрганяпсиз, – деди Жаъфар.
- Рост, сиз келишган йигитсиз. Менга... ёқдингиз. Жаъфар ютиниб олди.
- Сиз ҳам менга ёқдингиз. Лекин...
- Нима?
- Орамизда фарқ каттага ўхшайди, Ангелина. Сиз ўртаҳол зиёлиларнинг фарзандларидан фарқ қиласиз. Қиз хўрсиниб юборди.

– Бу гапингизда жон бор.

– Хўш?

Шунда Ангелина сигарет қутисини олиб, сумкасига солди. Сезгир бармен етиб келди. Ангелина унинг юзига қарамай ўнталик долларни қопчиғидан чиқариб, стол четига ташлади.

Жаъфар донг қотиб қолди. Бармен ҳам Ангелинага олайиб қараб, пулни олди-да: “Один момент”, деб буфет томонга йўрғалай қолди.

– Бу нима қилганингиз? – деб пичирлади тамом беҳол тортиб кетган Жаъфар.

– Нима қипман? – деди Ангелина. А-а, уми... – кейин йигитга яна ўша совуқ назари билан тикилди. – Эсингизда бўлсин, мени молу дунё қизиқтирмайди... Американи кўрсам, бас!

– Ё, тавба!

– Туринг. Сабабини айтиб бераман. Бояги саволларингизга жавоб оласиз. Лекин илтимос қиламан, мени олдимда қисинманг. Сизга ярашмайди. Менга ишонинг. Хўпми? Ахир, мен бўлажак хотинингизман-ку? Тўғрими?

Жаъфар зўрға ўрнидан турди.

XI

– Ангелнинг эр излаб келгани рост экан, – деди шофёр Жаъфарнинг хотини билан илк учрашуви ҳақидаги ҳикоясини хўмрайиб тинглаб бўлгач.

– Нега энди?.. – жиндай ранжиди Жаъфар. – Назаримда, биз бир-биримизга тўғри келган эдик.

– Жуда тўғри келгансизлар-да, – деб кесатди амаки. Кейин Жаъфарга қараб дўқ қилди: – Нима, оринг келяптими? Ахир, у билан ажрашиш учун кетяпсан-ку Самарқандга?

– Шундай-ку-я?

– Сенда иккиланиш бор дейман?

Жаъфар тагин бошини орқага солиб, кўзларини юминқиради.

– Айтдим-ку, ахир... Унда менинг орзуларим му- жассам бўлгандек эди. Тавба, худди ўзимга ўхшаб фикр қиларкан-а!

– У ўзига ўхшаб фикр қилади, холос, – деди шофёр. Жаъфар кўзини очиб, ҳайдовчига қаради.

– Сиз қаттан биласиз? Кечирасиз, амаки, сиз ме- нинг хотинимга бошқа агрессивни қарай бошладингиз. Нима, танийсизми уни? Дарвоқе, сиз ҳам самарқанд- лик-а?

Ҳайдовчи бир неча сониядан кейин:

– Хўш, давомини ҳам эшитайлик, – деди. – Учра- шувдан кейин нималар бўлди?

– Сигаретингиздан чексам майлими?

– Мана, ёнингда. Мунақа нарсани сўраб ўтирма. Кема- га тушганнинг жони бир, нони ҳам бир деган гап бор.

– Раҳмат.

– Хўш?

– Бардан чиққанимиздан сўнг сайилгоҳга ўтдик. Қоронғи тушиб қолган, лекин сайилгоҳга ўрнатилган думалоқ чироқлар ёна бошлаган, бу ер сайрбоп эди, – деб давом этди Жаъфар тиззаларига тирсагини тираб, ойнага тикилганча. Мен шу пайтгача бирон қиз билан мундай юрмаган эдим. Ўқиш, ўрганиш, хаёл суриш би- лан... бундай сайрлар бўлишидан беҳабар эдим. У ме- нинг тирсагимдан ушлаб олган эди, энди менга бир оз суянаётгани ҳам билиниб турарди... Хуллас, у айтдики, амаки, Самарқанддаги зиёли ота-онаси – аслида ўзи- нинг чин ота-онаси эмас. Чин онаси олти яшарлигида Наманганда вафот этган. Кейин отаси билан Самар- қандга келишган экан. Отаси Самарқанддаги рухоний- лар мактабида дарс бераркан. Мустақиллик арафасида чет элга ўтиб кетибди. Ангелинани опкетолмапти-да, ўша зиёли оилада қолдириб кетибди. Аммо шундоқ ҳам Ангелина ўша хонадонда яшар экан. Уларнинг

фарзандлари бўлмагани учун Ангелинани ўз қизлари-дек кўрар экан... Эшитвоссизми?

– Жуда яхши эшитяпман, – деди шофёр овозида сезиларли ғазабми, аламми билан. Кейин бирдан бошини буриб сўради: – Отасининг нима учун хорижга қочиб кетганини ҳам айтдимми?

– Унчалик тушунолмадим, – деди Жаъфар. – Ўшанда домлаларга тазйиқ ўтди, дедими-е... Лекин отаси ҳозир Нью-Йоркда яшар экан. Жуда катта бизнесмен экан. Ойига аллақанча доллар юбориб тураркан қизининг номига. Ангелинанинг айтишича, ўтай ота-онаси ҳам ўша валюта ҳисобига жуда яйраб яшашар экан.

– Билмадим, – деди шофёр. – Фарзанд асраб олганлар, одатда, яхши одамлар бўлишади. Ўша ўқитувчилар Ангелинани бағрига олган вақтида “Бир кун отасидан доллар келади, маза қилиб яшаймиз”, дейишмаган бўлса керак... Хўп, майли. Бу ёғи ҳақида кейин гаплашамиз. Сен давомини айт, ука.

XII

– Давоми нима бўларди... Тўй бўлди. Ангелинани Самарқанддан Тошкентга олиб келдик. Кейин уч кун бирга яшадик, холос. – Жаъфар шундай деб шофёрга қаради. Назарида, у киши унга ялт этиб боқиши ва ҳайрат билан савол бериши лозим эдики, Жаъфар буни истарди ҳам. Бироқ шофёр ғамгинлик билан лабини қимтиб, ўзича бош ирғаб борар, баъзан бош чайқаб қўярди.

Жаъфарнинг тоқати тоқ бўлди.

– Уйимизда ўзини қандай тутганиниям айтиб берайми?

– А? Ҳа-ҳа. Айтгин-да. Бу – жуда қизиқ. Ундай бизнесменнинг қизи сизлардек ўртаҳол интеллигентларнинг уйида ўзини қандай тутибди экан? Бу қизиқ... Гапиравер. Гурунгимиз жуда қизияпти. Йўл юрганимиз

ҳам билинмаяпти. Мана, ҳаво ҳам очияпти. Кўклар ҳам ҳавоси-да, жигар... Хўш, уйга олиб келдинглар. Балки Самарқандда бўлган тўйдан бошларсан?

Жаъфар унга тикилиб қолди. Кейин ўйланиб:

– Тўй, яъни вечер “Афросиёб” меҳмонхонасида ўтди. Лекин кўп нарса кетди, амаки. Бечора ота-онамнинг бор бисоти кетди дейман. Бир оз қарзгаям ботишди... Масалан, ресторан залининг ўзи тўрт юз долларга тушди. Ҳолбуки, уларнинг ҳовлиси кенгина экан. Саҳнга жой қилса бўларди. Арзонга тушарди.

– Ангел қиз: “Ресторанда тўй қиласизлар”, деб туриб олди. Шундайми?

– Худди шундай. Айниқса, “Мени “Лимузин” да обorasизлар”, дегани қимматга тушди. Олти юз доллар кетди. Самарқандда унақа машина йўқ экан, Тошкентдан чақирдик.

– Ҳе, қисталоқ, бойвачча, – деб қўйди шофёр.

Жаъфар бир оз жимиб қолиб, давом этди:

– Опамнинг ҳам йиғиб қўйган пуллари кетди. Вечерда беш юзтача одам бўлди. Тошкентдан бир автобус одам борган эди. Ойимни, дадамни, опамни танишлари – бирга ишлайдиганлари. Менинг телестудиядаги янги танишларим... Тўй жуда тез бўлиб кетди-да. Ўша учрашувимиздан бир ҳафта ўтгандан кейин уже совчилар вечер кунини белгилаб келишган эди. Ангелинанинг ота-онаси... ўшалар: “Бўладиган иш бўла қолсин”, дейишган экан.

– Қизимиз Америкага кетиши керак демаган эканми? – деб кулимсиради шофёр.

– Йўқ, лекин Ангелина билан иккимизнинг шундай планимиз бор эди, – деб бошини эгди Жаъфар.

– Яшанглар.

– Амаки, кесатяпсиз-а?

– Албатта.

– Лекин ҳамон бир нарсани тушунмайман. Нима учун Тожикистон орқали кетиш керак?

– Балки қочоқларга қўшилиб кетишни ўйлагандир? – Жаъфарга елкаси оша ғижиниб қаради ҳайдовчи. – Тошкент виза бермас эди барибир. Бу томонларини ўзинг яхши биласан.

– Биладан. Ҳабибникига ўхшаган конторалар Душанбедаям бор экан. Ангелина кўп нарсалардан хабардор экан.

– Ҳа, энди, тайёргарлиги бўлган-да. Нью-Йоркни билар экан-ку, қойил. – Кейин яна Жаъфарга истехзоли жилмайиш билан қаради ҳайдовчи. – Сен рози бўлдинг-а шунга? Ростини айт. Рози бўлгансан. Шунча нарсани кўриб, билиб яна... Худоё, қудратингдан! Ҳабиб жўрангнинг конторасига тупуриб кетганини эшитганимда қанчалик хурсанд бўлган эдим. Одамнинг кўнглини тушуниш қийин экан-да. Тағин сен ўқиган, режиссёр, ақлли йигитсан. Қонунни, қонун нима-лигини жуда яхши биласан. Қонунни ҳурмат қиласан...

XIII

– Амаки, мен Америкага бораман девогганим йўғ-у...

– Лекин ўша қиз судраб қолса, борасан. Ўша бизнесменни ҳам қоралаб борасан. Мени яхши ишга қўяди, деб ўйлайсан. Кўп долларли бўладан. Кейин Ватанга қайтаман, деб ўйлайсан. Ҳа, демак, хотинни ўша ерда қолдириб... Ажаб савдолар. Ҳозирги ёшларни тушуниб бўлмайди: доллар дейди, хориж дейди. Бу ёқда Ватан турибди, ота-она турибди, қариндош-уруғ... Ҳа, энди гиёҳвандлар тўғрисида гапирмайман. Гапиришга арзимади улар. Оқибати ўша бўлади. Ҳабиб жўрангга ўхшаб ҳаром ўлади. Мошенниклар қамоқда чириydi. Ҳозир ўзимизда яхши сиёсат олиб бориляпти. Айниқса, нарқобизнесга қарши... – Шунда ҳайдовчи сўздан тўхтаб, Жаъфарга тик қаради: – Ангел отасининг қандай бизнес билан шуғулланишини айтмадими?

– Йўқ, бизнес деди, шу, – деб елкасини қисди Жаъфар ва мийиғида кулди. – Ҳар ҳолда руҳоний одам наркобизнес билан шуғулланмаса керак.

Ҳайдовчи – кўпни кўрган, кўпни кузатган шофёр ҳиринглаб кулди.

– Ёшсан-да, ҳали. Дунёни яхши билмайсан. Менимча, сен Ватанингни ҳам яхши билмайсан.

Жаъфар Ҳабибнинг Ватан ҳақидаги гапларини эслади. Энди, ниҳоят унинг гапларида маъно-манتيқ кўргандек бўлди. Ўшанда унга кескин гапирганига андак пушаймон бўлди. Кейин яна ўйга чўмиб, Ҳабибнинг ҳалок бўлгани учун орқасидан шу ўйга боргандек бўлди.

– Сигаретингиздан...

– Олавер дедим-ку. Хўш, Ангел келиннинг уларингдаги нағмаларидан ҳам гапирасанми?

Жаъфарнинг тили қичиб кетди. Ўша ғалвалар ҳақида гапирса, ўзининг қандайдир айбларини оқлайдигандек бўлиб:

– Хонимнинг нағмаси эрталаб бошланди, – деди, – яъни Тошкентга келиб тунаган кечасининг эртасига. Уйғониб кетиб, коридорга чиқдим. Ошхонада ойим газда нимадир қиляптилар экан. “Ухла, ухлайвермайсанми? – дедилар. Даданг ҳам дам олотти. Кейин келинсаломга чиқади...” Мен юз-қўлимни ювиб ётоққа кирсам, Ангелина тўшакда оёғини узатиб ўтирибди. “Принеси мне кофе”, деди. Жа ғалати бўп кетдим. Юзни ювмай туриб-а?

– Сен кофе дамлаб келдингми?

– Ҳа, опам дамлаб берди, – деди Жаъфар яна бошини қуйи солиб. – Бизда кофе ичилмайди, одатда. Кийиниб кўчага чиқдим. Саккиз сўмга бир банка «Нескафе»дан олиб келдим. Ойимга шундай-шундай дедим. Ростини гап, уялар эдим. Ойим бўлса: «Майли-майли. Ўрганган экан-да», деб кофе дамлаб бердилар. Чашкани кўтариб кирсам, Ангелина ҳалиям ўшандоқ ўтирибди. Ғазаби келган. Кофени ича бошлади. «Уйдаям шунақамидинг?» деб сўра-

дим. «А, қанақа бўлишим керак?» деди у. Индамадим... Қисқаси, шу пайт опам келиб қолди-ю, бу аҳволни кўриб бобиллай кетди: «Қанақа келинсан? Тур ўрнингдан! Наҳс босиб ўтиришини қаранг бунинг! Энди сен келинсан. Бировнинг ҳасмисан! Бизнинг урфни қилишинг керак... Самарқандда ресторанда куйдирганинг етади. Қўлимдан келганида ўша пайтда тўхтатардим. Юз минг сўмга олинган либосда ўтирганинг ёдингдами? Вей, юзини яширишни билмайди. Майли, яширма, хиёл бошингни эгиброк ўтир. Йўқ, залга бақрайиб қарайди. Қандайдир маст йигитлар чиқиб, у чаккангдан ҳам, бу чаккангдан ҳам ўпади. Мана бу бечора укам бўлса, ёнингда йўқ бўлиб кетди...» Хонага онам кирдилар. Опамни олиб чиқдилар. Мен каравот четига ўтирдим. Ангелина опамга қарши бир сўз ҳам демаган эди. Ниҳоят, «Жуда эски ўзбекча экан, – деди. – Тожиклардаям мунақаси кам. Ну, нечого. Мен индинга Самарқандга кетаман. Ҳозир эса қариндошимнинг уйига бораман. Бу ерда тоқат қилиб ўтириб бўлмайди, кўряпсан-ку?»

– Аҳ, ярамас Ангел! – деди ҳайдовчи. – Ҳа, ундан буни кутиш мумкин эди.

– Уни танийсизми? – Жаъфар бутун гавдаси билан ҳайдовчига бурилиб ўтирди.

XIV

– Битта кўчада яшагандан кейин нега билмас эканман? – деди ҳайдовчи кўзлари олайиб кетиб. – Уни бутун Самарқанд биледи, десам ҳам ишонавер. Отнинг қашқаси-ку у! У кирмаган видеохона, ресторан, бар қолмаган. Наша чекади дейишади. Мен бу гапгаям ишонаман. – Кейин захарханда қилди: – Ҳе, бечора укам! Дуч келган одамларингни қара! Ўзбек-Америка почтаси бўлибсан, Ҳабиб гиёҳдвандга ёлланибсан, энди тақдирнинг ўйинини қарангки, бу туллакка дуч келибсан. – Сўнг ўйланиб қолиб, давом этди: – Мен

жуда унақа ўқимаган одамман. Аммо-лекин сенинг ҳикояларингдан шу нарсага ақлим етдики, бу палакатларга дучор бўлишингга муллажиринг сабаб бўлган. Кўк қоғоз, доллар! Уйи куйсин долларнинг... Эсингдами, Тошкентдан чиқаверишда менга нега бошқа пассажир олмадингиз, дедим. Тутурдим ортиқча давлатга! Хотиним ўғил туғиб берди, шу менга давлат!

– Кечирасиз, амаки, – деди қизариб-бўзариб кетган Жаъфар қоматини тиклаб. – Мен жуда унақа долларнинг устида ўлиб қоладиган йигитмасман. Айтдим, шекилли, иккала ишхонадан ҳам бир сўмсиз чиқиб кетдим. Лекин доллар ишлагим бор эди. Нима қилай? Омадим юришмади...

– Америкага борсанг омадинг юришадими?

– Билмадим, гумонсираб қолдим. Ишонмаяпман. – Кейин ютиниб олиб давом этди: – Қолаверса, Америкага мен томошага бормоқчидим, аслида. Бу ҳиндулар ҳақида фильмларни кўриб, кўнглимда туғилган орзум эди. Қанақа кенгликлари, прериялар... Ўйласам, ўша томонларга қанот қоқиб, учгим келарди.

– Ҳе, биз ҳам қизиққанмиз ўша ҳиндуларга. Ким уларни яхши кўрмайди? Озодлик учун курашадиган кишилар ҳамиша қадрли бўлишади. – Шу пайт ойнадан ям-яшил бўлиб кўринаётган адирга тикилиб қолди. Жаъфар ҳам у ёққа қараб, адир адоғидаги бир тўп қора нуқтани кўрди. Тўп шу томонга яқинлашиб келаркан, ҳайдовчи шошилиш равишда машинасини четга чиқариб, ушбу йўлдан адирни тўсиб турган баланд симтўр девор яқинида тўхтатди.

– Нима у қоралар? – деб сўради Жаъфар.
– Туш, пастга туш, – деди ҳайдовчи ташқарига чиқаркан. Ва тўсатдан бақариб юборди: – Бизнинг ҳиндулар келишяпти! Отлиқлар улар. Кўпқари бўляпти. Кўпқарини кўрганмисан ҳеч?

– Телевизорда бир минут-ярим минут...

– Кўрмагансан-да! Ана энди кўрасан. Эй, укажон, отни ҳиндуга эмас, ўзбекка чиқарган. Ҳа, менимча, яратилишдан шундай бўлган. Эшитишимга қараганда, ҳиндуларга от жониворни овруполиклар оборишган. Испанларми, ким билади. Унгача от нималигини билишмаган. Бизнинг бобокалонларимиз отда туғилишган! Битта мисол айтаман, тўғри тушунгин. Мана, тожикларимиз бор, тожик тили бор-а? Бор. Мен ҳам шу тилни биламан. Қандайдир уруғимизда тожиклар бўлган. Лекин битта нарсага ҳайрон қоламан. Отнинг эгар-жабдуғи дейсанми, абзали дейсанми, фақат ўзбекча. Тожикчада йўқ. Тожик биродарларимиз ўзбекчасини айтишади. Бу нимани кўрсатади? Фахрланмайсанми, жигар?

– Э, сиз зўр экансиз, амаки, – деди Жаъфар унинг ёнида туриб, тобора катталашаётган отлар тўпига қараганча. – Чиндан ҳам ҳиндуларга ўхшаб келишяпти.

– Мени мақтаганинг учун сенга яна бир гапни айтаман, – у Жаъфарга юзланиб олди. – Тарихни ўқигансан, ука. «Босмачи» деганини биласан-а?

– Албатта, – деди Жаъфар беғубор жилмайиб. – Улар аслида ватанпарварлар бўлишган.

– Отанга раҳмат. Шундай бўлишган. Булар балки ҳиндулардан ҳам устароқ, честнийроқ бўлишган. Чоллардан эшитганмиз-да. Ана уларнинг ҳалиги қизиллар билан урушлари ҳақида кинолар чиқарилса! Уларнинг олдида ҳиндулар ҳақидаги фильмларинг, билмадим, нима бўлади. Ўйлаб кўр! Ў, улар зўр урушганлар! Ана шу тоғу тошлар орасида, шу кенгликларда савашганлар.

Жаъфар шу қадар бўшашиб кетдики, негадир йиғлагиси келаётганини туйди.

– Бари гапларингиз тўғри, – деди.

– Албатта, тўғри-да, – ўзини ўзи тасдиқлади ҳайдовчи. – Ана энди де, мустақил бўлдик. Босмачилар оқланди, – бирдан жимиб қолди. Кейин қовоғи солинди. – Душманларимиз кўп, айниқса, ҳалиги динчилар ичидан чиққан ақидапарастлар бор-ку?

– Биламан, амаки.

Кейин пишиллаб бурнидан нафас олди амаки.

– Агар менга ишонсанг, хўш, Ангел яшаётган оила билан бир кўчада яшашимизга ишонсанг, тепамда худо борки, унинг отаси ҳозир Америкада наркобизнес билан шуғулланади. Ҳа... Буни бизнинг органдагилар ҳам билишади. Ахир, иккита ўртоғимнинг биттаси – мелиса. Шу билан бирга, укажон, у мулланинг, Намангандан чиққан ҳалигидақалар бор-ку, ўшалар билан алоқаси бор. Шу билан бирга яна бир гап: бу домла аслида наманганлик эмас. У киши билан икки оғиз гаплашган одам ҳам тилидан билар эди. Тили жуда эскича. У тилни эски чолларимиз ҳам унутиб юборишган. У киши қайсидир йилларда Наманганда пайдо бўлиб, қандайдир мактаблар очган.

– Тушунмаяпман, – деди Жаъфар.

– Э, гапнинг қисқаси, ундай домлалар бизга қарши, мустақиллигимизга қарши шерваччаларни тарбиялайдиган устозлардан экан. У одам ғойиб бўлганидан кейин эшитдик-да. Самарқанддаги диний мактабдаям хийлагина ҳалигиндай ташвиқот ишларини олиб борган экан. Шунақа. Кетдилар Америкага.

– Тушунарли.

– Ана энди қизиям кетмоқчи, – деб давом этди ҳайдовчи шошилиб. Зеро, улоқчилар яқинлашиб қолган, хув-хув этган ёввойи қийқириқлар эшитила бошлаган эди. – Менимча, гап шундаки, Ангелинанинг ватани бу ер эмас. – Сўнгра бирдан кулиб юборди. – У жонивор ўз уйингдаки, сени ҳурмат қилмабди, тўғриси, хўрлабди, худо кўрсатмасин, у ёқда...

– Етади, амаки.

– Шундай бўлсин. Мана сенинг ватанинг.

– Ҳа, албагта.

– Шуни сев-е, жигар. Бошқаси бекор. Американинг ўз халқи бор. Улар ўз ватанларини севишади.

– Албатта.

Жаҳонгир отаси Шукур Холмирзаев билан ҳайвонот боғида.
1977 йил

Жаҳонгир синфдошлари билан. 1980 йиллар

Жаҳонгир rassom дўсти Абдужаббор Эрмеминовнинг
устахонасида. 2001 йил

Жаҳонгир Холмирзаев Олий адабиёт курсининг битирув кечасида. Куредошлари – Хосият Рустамова, Ориф Ҳожи ва Даврон Ражаб. 2003 йил

Жаҳонгир Холмирзаев адабий учрашувда (Жиззах). Чапдан иккинчи – дўсти Неъмат Ҳайрат. 2005 йил

Жаҳонгир Холмирзаев маъруза пайтида. 2005 йил

Жаҳонгир Чигатой қабристонида отаси Шукур Холмирзаевнинг қабрига ёдгорлик тошини ўрнатилиш маросимида. 2006 йил

Шу пайт устига лой сачраган, ялтираб-терлаб, оғизлари кўпириб кетган отлар симтўр деворга яқин келишди-ю, олдиндаги тақимига улоқни бостириб олган бўз от бошини бурди. Бошқа отлар сурилиб келиб симтўр девор қаршисида зўрға тўхташди. Битта зулукдек от нақ деворга сапчиди. Жаъфар донг қотиб қолди. Отнинг кўзлари қинидан чиққудай бўлиб кетган, бурун катаклари кенгайган, худдики дунёни босиб кетадигандек эди. Бошига танкчиларнинг шлемини кийган йигит жиловни калта ушлаб отни тислантирди. От орқа оёқларида тикка бурилди.

Бошқа отлиқлар ҳам ўлжани обқочиб кетаётган улоқчининг орқасидан зинғиллаб кетишди. Улар орқасидан фақат лой отилар эди.

ХОТИМА

Автобекат.

– Амаки, шу пулни олинг.

– Йўқ, дедим-ку, э... Лекин Самарқандга йўлинг тушганда бизнинг уйга кирарсан.

– Қандай бўларкан, улар билан бир кўчада турсангиз.

– Э, эсим қурсин, сени яхши кўриб қолдим, ука. Майли, Тошкентга борганимда, ўзим сени телестудиядан топаман. Яна гурунг қиламиз. Лекин сен ҳалиги «босмачилар» ҳақида серия-серия фильмлар яратиш керак, деб катталарингга айт.

– Албатта, – деди Жаъфар. – Иложи бўлса, ўзим ҳам қатнашарман фильм олишда.

– Албатта қатнашгин. Хўп, мен тезроқ уйга етиб борайин. Исминг ҳам менга ёқди. Балки жиянчангни ҳам Жаъфар деб атармиз. Вай, пулни киссангга сол!

– Раҳмат, амаки.

– Шошма, сизлар қаерда ЗАГСдан ўтгансизлар?

– Тошкентда.

– Ҳа-а. Узи боради. Ана, таниш такси!

– Йўқ, мен мана шу тепаликка чиқиб бир оз ўтирайин. Айтмоқчи, сигарет олишим керак. Дўкон қатда экан?

– Дўкон, дўкон. Дўкон бардачокда.

– Раҳмат сизга.

Бирпасдан кейин Жаъфар куртқасининг ёқасини кўтариб қўйиб, бекат тепасидаги тошлари чиқиб ётган қирда қунишиб чекиб ўтирар, қаршисида эски ўрикзор боғ ястаниб ётарди.

Унинг йиғлаётганини айтиш шартмикан?

2001.

(“Туркистон” газетаси, 2002 и.

Март–июль сонларида)

Бадиалар

ЙИГИРМА ЙИЛДАН КЕЙИН

– Бу киши – филология фанлари доктори, профессор Баҳодир Саримсоқов бўлади. Бугундан бошлаб сизларга фольклоршуносликдан дарс беради, – деди дунё адабиёти кафедрасининг мудири. Кейин тўғридан-тўғри профессорга мурожаат қилди: – Булар – ўша Олий адабиёт босқичининг тингловчилари.

Бизлар – бор-йўғи саккиз нафар, ҳар хил вилоятларданмиз. Ўқишнинг биринчи ҳафтаси бўлажак домлаларимиз билан танишдик...

Илк сабоқни бошламасданок профессорнинг назари менга тушди.

– Э, Жаҳонгир... Қалайсан?

– Раҳмат. Ёмонмас, – дедим. – Ўзингизнинг кайфиятларингиз яхшими, Баҳодир ака?

– Чидаса бўлади, – деб қўйди Баҳодир ака.

Мен билан ёнма-ён ўтирадиган наманганлик ёш шоира Гулчеҳра Беназир бошини эгиб, мендан сўради:

– Сизлар танишмисизлар?

– Ҳа.

Бу киши бировлар учун «профессор Баҳодир Саримсоқов» бўлса, мен учун шунчаки – «Баҳодир ака», дадам учун «Баҳодиржон» эди. Домла кўп йилдан буён дадамнинг яқин дўсти ва маслакдоши. Оиламизнинг яқин дўстига айланиб қолган. Домланинг яшил «Жигули»сида қилган саёҳатларимизни завқланиб эслаيمان. Хоҳласак, шаҳардан ташқарига – тоғларга чиқардик, хоҳласак–дадамнинг туғилган юрти Сурхондарёга кетардик. Бойсунга ҳам борардик. Дадам-

нинг ўзи ҳам Баҳодир аканинг туғилган юрти – Андижоннинг Шаҳрихонида ҳам бир неча марта бўлиб қайтган эди.

Баҳодир акам билан Бойсунга борганимизни эслаб кетдим. Ўшанда момом ҳам, бобом ҳам ҳаёт эдилар. Улар ҳам Баҳодир акамни ёқтириб қолиб, «улим» деб атаган эдилар.

Домла кейинчалик Сайёра опамнинг «Достонларда бадий шартлилик» мавзуидаги илмий ишига раҳбарлик қилди. Шунини айтиш лозимки, халқ ижоди билан шуғулланишни Сайёранинг миясига дадам қуйган, Сайёра талабалигидаёқ халқ оғзаки ижодидан курс иши қилган эди. Хуллас, у фан номзоди бўлгач, Тил ва адабиёт институтида бир неча йил ишлади. Бу орада янгича турмуш тарзининг ўзига хос қийинчиликларига чидай олмаган талай олимлар ҳам бошқа даргоҳларга ўтиб кетишди. Опам ҳам Қишлоқ хўжалик институтида иш бошлади: маош ҳам кўпроқ экан. Баҳодир акам эса ўз соҳасини кўзи қиймади: Тил ва адабиёт институтини тарк этмади...

У киши ҳақида дадамдангинамас, ойимдан ҳам эшитиб турардим: Баҳодир Саримсоқов – Ўзбекистонда саноқли фольклоршунос олимлардан бири. Бу соҳада ўнлаб тадқиқотлари чиққан, Боку, Анқара институтларида маърузалар ўқиган...

Хуллас, ана шу олим орадан йигирма йилча вақт ўтгач, Олий адабиёт босқичининг тингловчиси ҳисобланмиш менга ҳам дарс бераркан! Илк сабоқнинг ўзиёқ мени мафтун этди. Достончилик ҳақида сўзлаб, Бойсун билан боғлиқ «Алпомиш»га алоҳида тўхтади. “Кўп миллий қадриятларимиз айна шу достон қаҳрамонларида намоён”, деди... Бу гаплар менга ёқди, албатта. Аммо «Жаҳонгир... қалайсан?» деган биринчи луқманинг таъсири кучли бўлди. Айтишим лозимки, ўша «...қалайсан»ни эшитишим биланок умримда унутилмас бўлиб қолган бир воқеа ёдимга тушиб кетди.

Ўшанда, нари борсам, саккиз ёшларда эдим. Дадам билан Баҳодир ака уйимизда муҳим бир масалада баҳслашиб ўтиришар, ташқаридаги иссиқни гўёки сезишмас эди. Мен ётоқдаги ойнаи жаҳонда кўрсатилаётган қандайдир фильмни томоша қилиб бўлиб, кўчага чиққим келди. Йўлакда шиппагимни кияётиб, терга тушдим. Бунақа иссиқ кунда саккиз яшар боланингинамас, балки саксон яшар чолнинг ҳам кўнгли тусайдиган бир таом ёдимга тушди.

Хонага мўралаб, катталарнинг гапи ҳали-вери тугамаслигига иқрор бўлдим-да:

– Дада,–деб чақирдим.

Дадам ҳозиржавоблик билан:

– Лаббай, ўғлим?–дедилар.

– Музқаймоқ егим кевотти. Йигирма тийин бера қолинг.

– Ҳозир,–дея дадам чўнтақларини ковлай кетдилар. Биридан қоғоз пуллар чиқди, биридан, умуман ҳеч нима. – Ўғлим, майдам йўқ экан. Каттасидан берсам, томоғингни шамоллатиб келасан. Эртага ерсан музқаймоқни... – Дадам менга шўхчанлик билан шу гапларни айтиб, яна Баҳодир акага юзландилар.

Мен негадир Баҳодир акадан ҳам уялдим. Йўлакка бурилаётиб, у кишининг менга зимдан қараб турганларини сезгандим. Тагин енгил шиппагимни кийиб, боғичларини ўтказаетгандим, ёнимда бировнинг соясини сездим. Ва шу заҳоти соядан узатилган қўл менинг шимимнинг чўнтагига тушди. Қаддимни ростласам, Баҳодир ака ваннахонага ўтаётган эканлар. Албатта, бундан хурсанд бўлдим. Аммо хижолат ҳам тортдим. Кейин кўчада ҳам ўйлай бошладим: «Баҳодир акам менга пул бермоқчи экан, нега дадамнинг ёнида бера қолмади?» Ўшанда бу одамнинг нақадар одобли ва маданиятли эканини қайдан билибман!

Хуллас, мен дадамдан битта музқаймоққа пул сўраган эдим. Бир талай музқаймоққа етадиган пулга эга бўлдим!

Лифтдан чиққач, сахийлигим тутиб кетди: дадам айтганидек, шунча музқаймоқни еб, томоғимни шамоллатаманми? Биронта танишим билан баҳам кўраман энди...

Болалар гавжум бўладиган футбол майдончасига ўтсам, арғимчоқда Митя ўтирибди. У – яхши танишим эди, бизлардан бир-икки қават пастида туришар, ўзи машҳур ёзувчи Сергей Бородиннинг невараси эди.

Мен дарҳол Митяни чақириб, музқаймоқхўрликка таклиф этдим. Ёнимиздаги «Чархпалак» қахвахонасидан бешта музқаймоқ олиб, яна арғимчоққа қайтдик.

Мен чиндан ҳам бахтиёр эдим.

– Эй, Жаҳон, ким эди у – сенга бир сўм берган одам? – деб сўради Митя.

– Баҳодир ака, – деб жавоб бердим.

– Нега энди у сенга пул беради? Қариндошларинг бўладими?

Мен нима дейишни билмасдим.

– У киши менга... ҳа, «амаки» бўлади. Дадамнинг эса – яхши ўртоғи.

– Яхши «амакинг» бор экан, – деди Митя.

Шунда калламга шу гап келди:

– Митя, катта бўлсам, пулдор бўлсам, мен ҳам у кишини нима биландир меҳмон қиламан. Албатта сийлайман! – дедим.

Мана энди шу «амаким»нинг дарсида ўтирардим. У киши «Алпомиш»у қадриятлардан кейин жуда узок ўтмишдаги адабиётимиздан гапирарди. Албатта, Баҳодир аканинг гаплари жуда қизиқ, ҳар бир сўзи янгилик эди. Шунга қарамай мен муҳим фикрларни қайд этиб боришни унутган эдим. Ёнимда ўтирган Гулчехра шиғиллатиб ёзиб олмоқда эди. Унинг менга ҳайратланиб, бир-икки қараб қўйганини ҳам сездим.

Аммо болалик хотираларидан кейин уйғонган ҳаёлларимни бўлгим келмасди: «Баҳодир акага ўхшаган тағин неча «амаки»ни кўрибман экан?» Биттасини дарҳол эсладим: у киши яқинда вафот этган, дадам

билан таъзиясига борган эдик. У одамни сиз ҳам биласиз: «Гулхан» журналининг бош муҳаррири Сафар ака Барноев эди. Бу инсоннинг мен билан муносабатлари жуда ғалати эди. Таҳририятга кириб қолсам, оддийгина қилиб: «жиян» деб қабул қилар, хикоямни ўқир, фойдали маслаҳатлар берарди. Кўпинча ўзининг бир пиёла кўк чойидан қуйиб берар, кейин дадам, опам ҳақида сўрарди-да, гоҳида мана бундай гапларни айтарди: «Сен «Гулхан»га ўтмаяпсан ишга. Майли. Маоши кам... Яқинда кўпаяди. Кейин сени бўлим мудири қилиб ишга оламан. Қариб-чуриб нафақага чиққанимда эса, сени ўз ўрнимга тавсия этаман. Ўшанда сен менга муовин бўлиб ишлаётган бўласан. Қаламинг яхши. Қолаверса, ахир, сен менинг жиянимсан...»

— Яхши кунларни ҳам, яхши инсонларни ҳам қадрлашга улгуролмай қолар экансан...

Дадам ҳам, у кишининг дўстлари ҳам бир ёшга бориб қолишди. Оксоқол Рўзи Чори эса етмишни қоралади...

Уни сўнгги бор кўрганим кўз олдимга келди. Ҳа, ҳақиқатан ҳам, етмиш ёшни қоралаган, оппоқ соқоли кўксига тушган, сочлари тўзиган бу одам, яъни машҳур рассом, Бадий академиянинг академиги яланг шорти-шимда, қўлида резина ичак, атрофи четан девор билан ўралган боғчасида ирғишлаб юрар, кулар, бақирар ва боғчадаги расмларни кўргани кириб қолган қўшни қизларни шалаббо қилиб, уларнинг устига сув сепар эди.

Қизлар ҳам бу беғараз инсоннинг қилиғидан қулишарди. Бир маҳал Рўзи ака четан ортидан мени кўриб қолди-ю:

— Во-о, — деб юборди. — Ана ёзувчи! Ёзувчининг ўгли — ёзувчи! Жаҳонгир! Кел, кел.

Мен боғча эшигидан кирдим. Рассом менга тикилиб, ниманидир чамалаб турарди... Мен эса яхши кийинган, костюм, бўйинбоғда эдим. Ниҳоят, рассом бир

хулосага келди шекилли, қўлида осилиб турган резина ичакни менга қаратди. Бирпасда уст-бошим шалаббо бўлиб қолди.

У яна кула бошлаган, унга қўшилиб қизлар ҳам қиқирлашар, мен эса тек қотиб турардим.

Ниҳоят, ниятига етдими, қўлидаги ичакни ташлаб, олдимга келди.

– Кўпдан бери кўринмайсан? Мана, анча асарлар яратдим. Дўстинг Абдужаббор ҳам! Уларни кўришинг керак-да, ахир! – деди-да, кучоғини очди.

Вой, бу одамдан зиғирча ҳам нолиб бўлмас эди. Бунинг учун унинг кўзларига бир бор қараш кифоя қиларди. Бу кўзлар худдики ёш боланинг беғубор кўзлари бўлиб, уларда ўта соддалик ва қандайдир шўхчанлик кўриниб турарди. Тагин бу инсоннинг барча қилиқларида умрини ўтаб бўлаётган, ҳаётни беҳад севадиган доно қариянинг тотли эркаликлари бор эди.

Мен беихтиёр Рўзи ака билан кучоқлаша кетдим.

– Сизни соғинган эдим, Рўзи ака... Дадам сўраб юборди...

Хаёлим бўлинди.

Қўнғироқ чалинди. Дарс тугади. Аммо Баҳодир ака, афтидан, тарихлар тарихи Шумердан-у Гилгамиш достонидан гапирарди. Талабалар шошилиб савол бера бошлади. Баҳодир ака ёмғирпўши билан шляпасини кияётибди ҳамки, саволларга жавоб берар, маърузасининг кемтик жойларини тўлдирар эди.

Фольклор деганингизни адабиётдан ажратиб бўлмас экан. Аксинча, адабиётнинг онаси экан у... Шунинг учун Баҳодир ака кейинги дарсларда фольклор замирида яратилган асарлар ҳақида кўпроқ гапирадиган бўлди. Ана шунда фавқулодда сезиб қолдимки, Баҳодир ака тилга олаётган ёзувчилар орасида дадам йўқ... Ҳолбуки, адабиётшунос олимлар – Умарали Норматов ҳам, Қозоқбой Йўлдошев ҳам дадамни биринчилар қаторида тилга олишарди...

Бу нима сир бўлди? Баҳодир ака қайси ақидага кўра бунақа қилаётир?

Мен у «ақида»ни излаб-излаб Баҳодир аканинг соф ўзбекона андишасидан топдим: назаримда, шунча тингловчиларнинг кўзи олдида мени «алоҳида» қилиб кўрсатишни истамас эди... Ҳа, бу одамнинг қалбида ўзига хос ички маданият бор.

Хуллас, ўша куни дарсдан чиққанимизда ҳаво булутли эди. Тингловчилар тўғри ётоққа йўл олишди. Мен эса ёлғиз ўзим 82-автобус бекатига қараб юрдим: менинг ётоғим-уйимизда. Қўлимдаги соябонни очиб-ёпарканман, шундай четдаги ёғоч ўриндикда музқаймоқ ялаб ўтиришган ўзбек йигити билан рус қизга кўзим тушди. Кўзим тушди-ю, ўша кун – Митя билан мазза қилиб музқаймоқ еганимиз кўз олдимга келди. Ўшанда: «Катта бўлсам, пулли бўлсам, мен ҳам Баҳодир акам учун нимадир қиламан», деган эдим. Мана, кап-катта бўлиб қолдим, дурустгина стипендия ҳам беришар экан. Қачон ўша ваъдамнинг устидан чиқаман?

Ўйладим-ўйладим, ўйимнинг тагига етолмадим...

Орадан бир ой ўтди. Ўша куни ҳам ҳаво намчил эди. Бир финжон иссиқ қаҳва ичайин, деб университет ёнидаги қаҳвахонага кирдим. Пештахта ёнида тик турганча, жануб ичимлигини ҳузурланиб сипқора бошладим. Бармен ичувчи-ю хўрандалар билан қачондир бошланган гапларини давом эттирар, унинг орқасидаги деворда денгизга чўкиб кетаётган улкан кема тасвири бор эди. У – машҳур бўлиб кетган «Титаник» фильмидан кичкина лавҳа экан. Лавҳада фильмнинг бош қахрамонлари ҳам кўриниб турарди. Ўйланиб қолдим: «Титаник» кемасининг Атлантикада чўкиши ўз замонасида улкан фожиа бўлган. Кейинчалик унча-мунча йўловчилар умуман кемаларга тушмай қўйишган ҳам экан... Фалакнинг гардишини қарангки, бир улкан ре-

жиссёр майдонга чиқиб, ушбу фожиани иккита ёшнинг романтик муҳаббати тарихига айлантирди-қўйди.

«Ҳаёт шу экан, деб ўйладим. Дюма ўз ўғлига: «Сен асарларингда яратган тарих истиқболда ҳақиқий тарих бўлиб қолади, болам. Шунингдан чиқарма. Тарихчилар далилларни ёзишади, холос», деб бежиз маслаҳат бермаган экан».

Иттифоқо, калламга шу фикр келди: «Курск»нинг расми солинган сақични бозорга чиқарсалар ҳам, шундай талаш бўлармикан?» Кулимсираб қўйдим: вақти келганда, ушбу кеманинг ҳалокати ҳақида ҳам ижодкорлар қизиқроқ бир нималар тўқиб чиқаришар...

Қаҳвани ичиб тугатаётганимда орқа томонимдан таниш бир овоз эшитилди. Танишларим кўпайиб қолган эди. Хуллас, энди жилмоқчи эдим, шундай биқинимда Баҳодир аканинг гапини эшитдим. Ҳа, бармен ёнидаги официантга иссиқ овқат буюрмоқда эди. Шарт ўтирилдим. Бир-биримизга қараб қолдик. Жилмайишдик. Назаримда, у киши мени учратганларидан мамнун эди. У кишининг ёнида яна бир йигит бор экан: кейин билсам, Баҳодир аканинг аспиранти бўлиб чиқди. Баҳодир ака шундайгина ёнимиздаги бўш столга ишора қилди. Бориб ўтирдик. Кейин у киши:

– Жаҳонгир, биз овқатлангани кирувдик,–деди. – Буюртма бердик. Балки сизга битта лағмон...

Ана шунда кўзим очилиб кетди. Мигяга берган ваъданинг устидан чиқишнинг хонаси келгандек эди. Демак, у ерда ташаббусни ўз қўлимга олишим керак.

– Ҳозир, Баҳодир ака, – дедим-у, официантни чақирдим. Ва анча-мунча таому ичимлик, газак буюрдим. Ахир, мен ҳозир... саккиз яшар боламасман. Бўйим Баҳодир аканинг бўйи билан тенг! Қолаверса, йиллар давомида орзу қилганим, яъни бу инсонни «нима биландир сийлаш»нинг мавриди келмадими? Майли, энди, ўзимга яраша-да. Қолаверса, бугун ўн беш минг сўм пул олган эдим...

Менинг официантга айтаётган ҳар бир гапимга эътироз билдириб турган профессор Баҳодир Саримсоқов, ниҳоят, мени... ўзларига тенг кўргандек жимиб қолди.

Кейин суҳбатимиз бошланди. Домла дарҳол дадам ҳақида сўрадилар-у, дадамнинг ўтган йили чиққан ҳикоя ва бадиалари ҳақида ҳам тўлиқиб гапира кетдилар. Кейин беихтиёр фольклор мавзуйга ўтиб, дадамнинг «Алпомиш» достонини яхши билиши (беш яшарлигидан эшитиб катта бўлгани...), «Алпомиш»нинг неча ёшга кирганини аниқлаш мақсадида Тил ва адабиёт институтида бўлган муҳокама-мунозарада дадамнинг ҳам иштирок этганини айтиб: «Тавба дейсан. Шукур акамдан бошқа ёзувчи бормади...» дея афсусланди. Ва айни чоғда достоннинг ёши хусусида дадам билан келишолмаслигини айтди... Кейин суҳбатимиз Бойсунга кўчди.

Суҳбатимиз шу тариқа жиддий мавзуларга ўтди: бозор иқтисодининг, яъни рақобат бозорининг но-соғлом рақобатни ҳам туғдираётгани ҳақида гаплаша бошладик. Ана шунда менинг бир нарсага кулгим қистади: Баҳодир аканинг аспиранти кўзларини лўқ қилиб қолди-да, қўлини арта бошлади. Баҳодир ака ҳам бунни сезиб, менга кулимсираб қўйди-да, суҳбатни янада авж олдирди. Шуниси ёқимли эдики, мен – тингловчи билан у киши–профессорнинг кўпчилик фикрлари бир-бирига мос тушар эди...

Ниҳоят, Баҳодир ака соатига зимдан қаради, мен эса тушундим: ўрнимдан ирғиб туриб, официантни четга тортдим. Егуликнинг ҳақини тўлаб қайтдим. Шунда Баҳодир ака қўлимга пул қистирмоқчи бўлди. Қандайдир изтиробли нигоҳлар билан боқди. Кейин тирсагимдан олди-да, йўлга тушдик. У кишини кузатиб, метро бекатигача бордим. Кейин ўзимнинг автобусим тўхтайдиган бекатга йўл олдим.

Мен мақсадимга етган эдим. Ўриндиққа ўтиргандан кейин, ишонасизми, хаёл яна ўтмиш кунларга олиб кетди.

Барча саргузашт ва суҳбатлар сўнгида: «Митя, мен ваъдамнинг устидан чиқдим», деб ўйладим.

Автобуснинг орқа ойнаси бир оз туширилган, совуқ эпкиндан асрарди. Мен ёмғирпўшимнинг томоқ тугмаларигача ўтказиб олдим-да, қўлларимни чўнтагимга тикдим. Қўлларим пулга тегди... Ҳолбуки, мен қаҳвахонада охирги чақамгача тўлаган эдим. Ҳайрон бўлиб, у қоғоз пулларни ташқарига чиқардим.

– Жин урсин сени, – деб эзилдим. Чунки бу пуллар меники эмас, булар – Баҳодир ака ўшанда билинар-билинмас чўнтагимга солиб қўйган пуллар эди.

Назаримда, мен ҳамон саккиз яшар бола эдим-у, қўлимда бир сўм турарди.

2002.

*(“Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси,
2002 й. 6 декабрь)*

СЎНГГИ РОМАНТИК

Бир неча кундан кейин менинг асарларим хусусида семинар бўлиши керак эди. Миллий университетда. Табиий, семинарда адабиётшунос олимлардан ҳам, филология факультети магистратураси талабаларидан ҳам, кўйинг-чи, ўзим таҳсил олаётган Олий адабиёт курси тингловчилари ҳам иштирок этиши керак эди. Лекин деканимиз яна бир киши қатнашса яхши бўлишини айтди. У одам–Шукур Холмирзаев, яъни, менинг отам эди. Лекин яна айтдиларки, Жаҳонгирнинг асарлари ҳақида Шукур аканинг ҳам фикрларини эшитсак, ёмон бўлмасди. Кейин таниқли ёзувчимиз билан бир суҳбат–савол-жавоб қилардик, дедилар.

Хуллас, мен бу тўғрида дадам билан келишиб олиш учун шайланиб, йўлакка чиқдим.

Шундай қилиб, бир неча дақиқадан кейин биз – ота-бола кичкина столча ёнидаги креслоларда ўтирардик. Суҳбатимиз бўлажак семинар устида эди. Дадам семинар қатнашчиларига тегишли баъзи нарсаларни сўраб олди-да, боришга розилик билдирди. Хона бурчагида турган каттакон портретга кўзим тушди. Илгари бу сурат йўқ эди. Секин туриб, унинг олдига бордим. Портретдан ўрта яшар, дўппили, кўзлари шиддатли бир киши қараб турарди.

– Ада, ким бу? – деб сўрадим.

– Бу – раҳматли дўстим Менгзиё Сафаровнинг портрети.

Шу орада яна кўзим портретга тушди-ю, пастида Рўзи Чориевнинг имзосини кўрдим.

— Рўзи ака дадамнинг эски дўстларидан эди. Бу портретни, демак, Рўзи ака дадамга совға қилибди-да, деб ўйлаган бўлсам ҳам, сўрадим:

– Навбатдаги совғами бу?

– Қайда. Ўғирлаб келдим, – деди дадам сигаретни кулдонга босиб.

– Сиз? Сиз ўғирладингизми?

– Ҳа, мен. Устахонасининг коридорида осиглиқ турарди. Сурхондарёга борганида чизиб келган-да... Лекин Менгзиё акангни Рўзи яхши билмас эди. Мен учун эса, Менгзиё – Менгзиё...

Кулиб қўйдим-да, креслога ўтириб, сигарет тутатдим. Кейин истехзо билан шу гапларни айтдим.

– Кўзга кўринган ёзувчи–Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ўзбекистон халқ рассоми ва академиги Рўзи Чориевнинг коридорида осиглиқ турган Менгзиё Сафаровнинг портретини ўғирлаб келса... Биров эшитса, ишонмайди. Рўзи ака билиб қолса хафа бўлмайдими?

– Қаёқдан билиб ўтирибди мен ўғирлаганимни? Хўш, билса нима бўпти? Менгзиё Сафаров билан Рўзини мен таништирган эдим. Назаримда, Рўзи уни икки-уч марта кўрган, холос. «Сурхондарё одамлари» деган серияси бор Рўзининг. Ўшанга чизган-да. Лекин коридорда турарди. Осилиб... Чанг кўниб. Мен қачон борсам-у, Рўзи мастерскойида бўлмаса, коридорда кезинардим. Менгзиё эса мени кузатиб турарди... Қайтаётганимдаям кузатиб қоларди. Мен бир-икки марта «Менгзиё»ни обкетай», дедим Рўзига. Ўзини у ёқ-бу ёққа ташлади. Мана, ниҳоят...

– Тушунарли. Лекин, ада, бу киши қандай ёзувчи ўзи?

– Менгзиё аслида археолог эди. Олимлар бор – мозийни илм учун ўрганари. Менгзиё аканг, аввало, ўзи учун ўрганарди. Мен одам кўриб, ватанни, тупроқни учалик севадиган зотни кўрмадим. Айтмоқчи, унинг биринчи публицистик китоби «Она Ер қўшиғи» деб аталади. – Дадам ўрнидан турди. – Мен унинг портре-

тини, ана, Ботир акангнинг ёнига осиб қўяман, – деб ўзининг марҳум дўсти, ўзбек эстрада санъатининг асосчиси Ботир Зокировнинг портретига ишора қилди. Кейин яна Менгзиё акага боқиб давом этди: – Мен у билан гаплашишни яхши кўраман. Хе, болаликни эслаймиз. Тентирашларимиз... Айниқса, у дайди эди. Ажойиб кунлар, қайтиб келмас кунлар ўтди. Мен баъзан Менгзиёга ҳозирги адабий ҳаёт ҳақида, ўзимнинг дардларим ҳақида ҳасрат қиламан. Илгари у Сурхондарёда яшаганида, ҳасратларимизни мактублар етказарди бир-биримизга... Ҳозир у рўпарамда... Баъзан мунозараям қиламиз. Кейин ов, балиқ ови ҳақида гурунглашамиз. Сурхоннинг бўйлари, тўқайзорлар, Амударёнинг бўйи. Дарё ўртасида яшилланиб кўришиб турадиган Пайғамбар ороли... Умуман айтганда, Менгзиё тиниб-тинчимас, қандайдир... романтик эди. Ҳа, шунақа эди.

Шундан кейин дадамнинг ўзи ҳам дўсти ҳақида гапиришга қизиқиб кетди, гоҳ кулимсираб, гоҳ ғамгин тортиб, анча-мунча нарсани айтиб ташлади.

Менгзиё ака оғзини тўлдириб, пафос билан гапирар экан. У кишининг оҳангида кишини мафтун этадиган бир сир бордек – эшитувчиларни жойига ўтқазиб қўяркан. Ўзлари Деновнинг Хайробод қишлоғида туғилган, болалик-ёшлик йиллари пахтазорлар ёқасидаги тепаликларда ўйноқлаб юриш, Сурхону Тўполон бўйларида балиқ овлаш, шимолдаги Боботокқа тез-тез саёҳатларга чиқиш билан ўтган экан. У кишига тарихчи бир ўқитувчисининг таъсирида жуда ўтиб кетган, Менгзиё ака табиатан ҳар қандай масаланинг ҳам таг-томирига етишни исташи боис беихтиёр тарихлар тарихи – археологияга қизиқиб қолган эканлар. Ана ўшанда – талабаликда дадам билан танишган эканлар. Уларнинг танишуви ҳам кўтаринки руҳда бўлган экан...

Менгзиё ака университетнинг тарих-археология бўлимини битиргач, касбининг этагидан тутиб, ғоятда

хурмат қиладиган ўқитувчилари академик Галина Анатольевна Пугаченкова экспедициясига қўшилиб, олиманинг суюкли манзили Сурхондарёга кетибди: бориб, текшириб қарасалар, бу ўлка – энг қадимги Бактрия ёхуд «Минг шаҳарли мамлакат»нинг ўзгинаси экан. Айтмоқчи, ҳамон Ленинградда (Петербургда энди) «По следам исчезнувшийся культур Востока» сериясида «Страна тысяча городов» номли китоблар чиқиб турар экан. Сурхондарё тарихи ҳақида, демак...

Аммо Менгзиё ака бир жойда узок вақт ўтиролмас экан. Бунинг ҳар хил сабаблари ҳам бўларкан. Лекин асосий сабаби, масалан, нимадандир каноатланмаслик экан. Ана ўшанда ўзларини қаёққа уришларини билмасдан, Боботоғ чўққиларига чиқиб кетарканлар... Қарангки, Менгзиё Сафаров кутилмаганда ўзи ўқиган мактаб яқинидаги жойда ўқитувчи бўлиб ишга кирибдилар. Ўшанда дадамга «Катталар ва кичиклар» деган қиссининг қўлёзмасини юборган эканлар. Дадамнинг назарида, асар анча бўш чиққан экан. Аммо у асарда мактаб болаларига тарихимиз ҳақида ҳаққоний илм бериш масаласи қўйилган экан...

Менгзиё ака кутилмаганда мактабдан ҳайдалибдилар. Дадамга ёзган хатларида шундай сатрлар бор экан: «Шукуржон, ҳайдалдим. Кўчага чиқсам, уфқда катта-катта ошпоқ булутлар муаллақ турибди. Кўзимдан тирқираб ёш оқиб кетди!»

Дарвоқе, маорифдаги муҳокамада Менгзиё акамнинг тарафини фақат битта киши–шоир Низомжон Парда олган экан...

Шошиляпман. «Турналар баланд учади» асарлари археологик экспедицияда юрган маҳалларида ёзилган, аниқроғи, дадамга ёзган хатларининг йиғмасидан пайдо бўлган экан.

Кейин Менгзиё ака вилоят газетаси таҳририятига ўтиб кетибдилар. Афтидан, газетанинг раҳбари у кишининг тоғаси экан. Балки Менгзиё акага ёрдами

теккандир... Газетада ишлаган пайтларида, хусусан, Боботоғу Сурхон табиати ҳақида, яна мозий ҳақида қатор-қатор очерклар ёзган экан. Битта тарихий очеркларининг номи «Ер остидан репортаж» экан...

Ўшанда Менгзиё ака Ўзбекистон Ёзувчилар союзи (уюшмаси)га қабул қилинган эканлар.

Редакцияда нима бўлган-нима қўйган, дадамга яма номаълум, аммо бир куни Менгзиё ака Тошкентга келиб, дадамни топади ва ишдан бўшамокчи эканлигини айтади. Дадам у кишидан: «Энди нима қиласан?» деб сўрайди. Менгзиё ака: «Редакцияга яма сизга қолдим. Ғаламислик, ёлғончилар жонимга тегди... Бирон томонга бош олиб кетаман», деб жавоб берибди.

Орадан бир-икки ой ўтгач, Менгзиё ака яна Тошкентга келиб, дадамга «Айришоҳ» деган қиссани тутқазибди. Дадам ўқиб чиқиб (уйимизда), Менгзиё акани табриклабди. Эртаси «Шарқ юлдузи»га биргаликда боришибди. Қадимдан қолган хонгуллар (Бухоро буғулари) ҳақидаги бу қисса Менгзиё ака режаллаган етти қиссадан биринчиси экан...

Кунларнинг бирида дадам Менгзиё акадан ҳасратнома олибдилар. Номанинг охирида бир калима бор экан: «Шукуржон, мен кетдим. Биласизми, қаерга? Амударёнинг ўртасидаги «Пайғамбар ороли»га. Назоратчи-егар бўлиб кетяпман. Ўша хонгуллар орасида яшамокчиман. Бошқаси бекор экан. Кўришгунча хайр!»

Қисқаси, ёзувчи, археолог, ажойиб мухбир Менгзиё Сафаров Амунинг ўртасида жойлашган қадимги «Пайғамбар ороли»га қоровул-егар бўлиб кетади ва ўша оролда бир «вагончик»да икки йилча яшайди. Ўша ерда у кишининг «Пайғамбар ороли» деган, дадамнинг айтишича, «Пришвинона» ёзилган очерклари пайдо бўлади. Мен дадамнинг дидларига ишонаман. Айтишларича, ҳалигача ўзбек адабиётида «Пайғамбар ороли»чалик гўзал ва мафтункор асар яратилмаган экан...

Қисматни қарангки, кунларнинг бирида «Пайғамбар ороли»га яшин тушади. Яъни, «шаровая молния» тушади ва миллион йиллик тўқайзорлар ёна бошлайди. Ёнғиннинг шуъласини олти-етти километр йироқда жойлашган Термиз аҳли ҳам кўриб туради. Ниҳоят, ёнғин ўчирилгач, Менгзиё ака вагончиги билан ҳам, омон қолган тўқайзорлар, хонгуллару бемалол юрадиган бўрилар билан ҳам хайрлашиб, яна Термизга қайтибдилар. Энди нима қилмоқ керак?

Айтмоқчи, «Пайғамбар ороли» шундай орол эканки, унда Африкада ўсадиган ўсимликлар ҳам, Ҳиндистон ўрмонларидаги лианалар ҳам ўсаркан. Охирги йўлбарс 1945 йилда чегарачилар томонидан ўлдирилган экан. Дадамнинг айтишича, Термизга бир борганларида, Менгзиё ака у кишини «Пайғамбар ороли»га олиб борган (обкомнинг рухсатномаси билан) эканлар. Дадам пахта дарахтини ўша ерда кўрган эканлар. Катта-катта дарахтлардан қамиш тўзғоқларига ўхшаш оппоқ пухлар учар эмиш. Атроф шу тўзғоқларга тўла, уларни оралаб юриш... эртақда юришга ўхшаркан. Қамишларнинг бўйи эса икки қаватли уй баравари келаркан. Хуллас, бу эртақмонанд жой экан.

Ҳа, бир замонлар бу оролчада Александр Македонский ҳам, кейин Чингизхон ҳам, кейинчалик Амир Темури ҳам кўниб – дам олиб, ов қилишган экан...

Шундан кейин Сурхондарёда вилоят ёзувчилар уюшмаси тузилади-ю, обком секретари Ҳайитбой ака Азимов деган кишининг (у кишининг ўзлари ҳам «Азимий» тахаллуси билан шеърлар ёзаркан) тавсиясига биноан Менгзиё ака ёзувчилар бўлими (ҳа-ҳа, бўлими)га котиб этиб тайинланган эканлар.

Дадам кулимсираб ҳикоя қилди:

– Ўшангача Менгзиё шаҳар четидаги кўримсиз бир бетон уйчанинг нечанчидир қаватида яшарди. Балконида бир каклиги бўларди. Каклик кўп сайрар экан. Раҳматли айтар эди: «Назаримда, Шукуржон, шу бетон

айвонни тоғлар дарасига ўхшатади. Ўзининг туғилган маконига...» Ўша кунлари Менгзиёнинг уй йўриғидаям омади юришиб қолди. Обласполкомда Хуррам Жўрақулов деган бир адабиётсевар, олийжаноб одам ишларди. Иқтисод бўйича раҳбар эди. Арбоблардан бири ишдан кетадиган бўлиб қолибди. Демак, уйи бўшайди. Уйи – ҳовли экан. Хуррам ака Менгзиёга телефон қилиб: «Менгзиё, шу кечадан қолмай ўша ҳовлига кўчиб ўт. Ҳеч бўлмаса, китобларингни обориб жойлаштир. Эртага обкомдан биронтаси таъма қилиб борса, чиқа кўрма! Бу ёғини ўзим ҳал қиламан», дебдилар. Ҳа, ўғлим, яхши раҳбарлар ҳам бор эди. Лекин яхши раҳбар бўлиш учун санъатга, айниқса, адабиётга яқин бўлиши лозим. Тарих ҳам шуни кўрсатади. Бизда ўтган подшоларнинг қайси бири шеър ёзмаган, адабиётнинг ихлосманди бўлмаган. Ёки ёзувчи-адибларнинг бошини силамаган... Ўйлаб кўр. Хуллас, Менгзиё аканг ҳам ишли, ҳам ҳовли-жойли бўлди. Унинг севимли хотини Сайёра янганг учта ўғли билан ҳалиям ўша ерда яшайпти. Қизлари Саида узатилиб кетган. Рўзғори бўлак...

– Исмлари ўзимизга ўхшар экан-а? – дедим мен. – Сайёра, Саида...

Дадам завқланиб кетди.

– Ҳа, биз талабалиқда уйланганмиз. Ўшанда орзу қилган эдик. «Мен қиз кўрсам, отини Сайёра қўяман», дегандим. Менгзиё аканг: «Мен қиз кўрсам, отини Саида қўяман», деган эди. Мана, иккимизнинг ҳам тўнғичларимиз қиз бўлди. Онанг билади бу тарихни. Сайёра билан яқин ўртоқ эди. Термизга борсам-у, Менгзиёнинг уйидан хабар олсам, Сайёра янгангнинг биринчи саволи шу бўлади: «Саида яхши юрибдими?» Шунақа яқин эдик, ўғлим...

– Кейин нима бўлди?

– Менгзиё аканг толиққан экан. Оламдан ўтди. Лекин... Менгзиёнинг даврида вилоят ёзувчилар бўлими – бўлим эди. Ҳовлиси, хоналари бор эди. Вилоятдаги бар-

ча ҳаваскор адибларнинг қароргоҳи эди у ер... Йиғинлар, семинарлар, учрашувлар бўлиб турарди...

– Дада, мен гапларингизни эшитиб ўйлаяпман-да: Менгзиё ака ҳаётда нимани истардилар? Нимани излардилар?

– Э, болам, «Земля Санникова» деган фильмни кўрганмисан?

– Ҳа, яхши фильм.

– Ўшанда... кинонинг охирида музликлар орасида ёлғиз қолиб, бўриларга ем бўламан, деб ётганида, чанада келиб қолган чукчалар экспедиция бошлиғини ёнларига олишади. Эслаяпсан-а?

– Ҳа-ҳа.

– Кейин бир чукча ҳалиги кишига қараб: «Эй, человек, что ты ищешь в этом мире?» дейди.

– Ҳа.

– Менгзиё аканг ана шу гапни яхши кўрарди. У кино Обручевнинг романи асосида ишланган. Менгзиё аканг... – Дадам жимиб, портретга тикилиб, давом этди: – Ўша олим-археологнинг барча романларини ўқиб чиққан эди. «Плутоний» деган бир романини менга совға қилган эди... Эслайсизми, Менгзиё? Ҳа, эслайди. Нега ўша жумлани айтганингизда кўзингиздан ёш оқаверар эди?..

– Дада, чекасизми?

– Раҳмат. Тутатиб бер... Шунақа гаплар. Гапирсанг, гап кўп. Менгзиё ҳақида бир эссе ёзишим керак. Лекин сен яхши ёзсанг, мен ёзмай қўя қоламан.

– Мен у кишини яхши билмайман.

– Шу эшитганларинг ҳам мундайроқ асарга етади.

– Раҳмат.

Мен кетаётиб дадамга кўмаклашдим. Менгзиё аканинг портретини Ботир Зокировнинг портрети ёнига кўтариб жойлаштирдик. Кўчага чиқдим. Энди алашим келарди: шундай одамлар келиб-кетибди. Мен билмайман... Яна пиёдалаб йўлга тушдим. Уйимга кел-

дим. Қарангки, энди ечиниб бўлиб тамадди қилишга ўтиргандим, кўнғироқ жиринглади. Бориб, гўшакни кўтардим-у, «Ало!» деган бақириқдан Рўзи Чориев эканини билдим.

– Салом, Рўзи ака.

– Э, как дела, Жаҳонгир? – деб сўради у.

– Да, ничего, спасибо. Как у вас?

– Нормально. Отца навещаешь?

– Да, я сегодня был у него. Недавно пришёл.

– Тогда ты и портрет наверно видел.

– Какой портрет? – охиста сўрадим мен.

– Да, ладно! Портрет Менгзиё Сафарова, который он у меня украл. – Рўзи ака қаҳқаҳа отиб кулди, кейин яна давом этди: – Лучше бы я ему его подарил, когда он меня просил.

– Так вы не в обиде? – очикчасига сўрадим энди.

– Не-ет. Я знал Менгзиё и уважал его. Но Шукура с ним связывал дружба долгие годы. Лучше пусть портрет у него дома висит, чем будет пилиться в моей мастерской.

Тагин бир оз гаплашганимиздан кейин хайрлашдик. Хуллас, Рўзи ака дадамдан хафа эмас экан. Менинг эса кутилмаганда Менгзиё Сафаровга ҳавасим келиб кетди. Бироқ, масалан, ўн йилдан кейин ҳам бирон киши эслармикан менинг асаримни – Менгзиё Сафаровнинг асарини йигирма йилдан кейин эслаганларидек? Дўстларимдан биронтаси ўғирлаб кетармикан менинг ҳам портретимни? Кўриб туриш, суҳбат куриб туриш учун...

Шунақа бўлдики, бугунги кун менинг хаётимда Менгзиё Сафаровнинг сиймоси «хамроҳ»лигида кечди. Дарвоқе, нафақат ушбу кун...

Кечаси туш кўрдим. Кимсасиз – одам оёғи етмаган бир оролда эканман. Тагин денг, қандайдир ҳис билан бу оролни «Пайғамбар ороли» деб ўйлар эканман. Мен қалин чангалзор ичидан зўрға чиқиб олдим. Атрофдаги

қамишлар орасидан қирғовулар учишар, ёлғизоёқ сўқмоқда нотаниш ҳайвончалар югуриб юришарди. Анча нарида эса шохлари тарвақайлаб кетган баҳайбат буғу менга ҳайрат билан тикилиб турармиш. Мен унга яқинлашишдан қўрқиб, тагин чангалзорга кирдим-у, бир маҳал ҳамма ёғим тилиниб-шилиниб, сув бўйига чиқиб қолдим. Жуда катта сув эди. Аниқроғи, каттакон дарё эдики, унда қуёш нурлари жимирлар, осмон эса шишадек тиниқ эди.

— Соҳилдан сал нарида – чайқалиб турган қайиқда ўрта яшар бир киши сувга қармоқ солиб ўтирарди. Менинг шарпамни эшитиб, секин бурилиб қаради ва мен унинг шиддатли нигоҳини қаердадир кўргандек бўлдим.

2003.

(“Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси,
2003 й. 3 октябрь)

ТҮЙГА ТҮЁНА

Қароқчилардан бири вагон йўлагида турарди. Қолган иккитаси охирги купелардан бирига кириб кетишганди. Вагон мутасаддиси – проводник ҳеч курмаганда бу учовлондан нечук энди иккитаси купега кириб кетиб, учинчиси ташқарида қолганию атрофга олазарақ бўлиб турганидан шубҳаланиши лозим эди; аммо у ҳеч нарса бўлмаётгандек чойнак кўтарган кўли қалтираганча йўлакдан келмоқда, афтидан нимадандир кўрқиб қолганга ўхшарди. Тун эди, поезд Қозоғистоннинг бепоён даштлари узра елиб борарди.

Купеда эса барваста рус йигити:

– Давай быстрее, Эрсенқул. Скорa станция, ты же знаешь там патруль может подняться, – деди бир кўлида сумка, бир кўлини биқинига тираганча: биқинида эса, яъни камарга осиглиқ қинли пичоқ кўриниб турарди; бу золим шу пайтгача ўнг томонда ва сўл томонда ўтирган икки бечорани тунаб бўлган, эндиги гал – ўлжа Эрсенқулники эди. Шу тобда Эрсенқулнинг ўзи ҳам аламдан-ғазабдан қутуриб бормоқда: илло у бурчакда ўтирган Ўзбекистонлик Махмуд Парпиевнинг кафе ресторанда Русияда ишлаб топган олти ойлик жамғармасини уйига олиб кетаётгани ҳақида қувониб айтган гапларини ўз қулоғи билан эшитган эди. Яна шуни айтмоқ лозимки, бундан салгина олдин купега олиб киргани «Барматуха»ни ҳам Парпиев билан баҳам кўрган, тўғрироғи ўзи номига ичиб, уни сархуш қилаётган эди.

Улар икки кундан буён поездда келишмоқда. Биринчи кун Эрсен кўп буларнинг купесига «салом, кўноқлар!»

дея кириб, барчасининг кўйнига қўл солиб олган, энди – иккинчи куни амалиётга ўтишган эди.

Эрсенқул ўзи танлаган Маҳмуднинг чўнтаklarини ковлаб, уч-тўрт рубль Россия пулидан бошқа нарса топмаган, шундан жиғибийрони чиқиб турганида рус шериги ёрдамга келганди.

– Где твои деньги? – энди Парпиевга зулм қилиб сўради барзанги рус йигити. Эрсенқул эса эғнидаги пахталик бушлагидан чўнтагидан буклама пичоқ чиқарди.

– Сиз кўрдингиз-ку, ҳамма ёғимни титкилаб. Мен шунчаки мақтаниб кўйгандим-да, пул ишлаб келаяпман, деб. Кайфим бор эди, – деди ўрта яшар Маҳмуд Парпиев чиндан ҳам эзилиб ва деразага қаради.

Эрсенқул кулоқ солмади: пичоғини очиб, Парпиевни четга суриб юборди-да, остидаги тўшак-матрасни йиртиб-ёриб кўра бошлади. Кейин Маҳмудга қаршидаги ўриндикни кўрсатиб, энди унинг остиларини «чавақлаш»га тушди. Сўнг бурчакда ётган саквояжни дабдала қилди.

Бу ёқда бекатга яқинлашиб қолишган, афтидан, беш дақиқалардан сўнг қароқчилар тушиб кетишар эди.

Қозоқ Эрсенқул Парпиевнинг уст-бошини обдан тинтув қилиб, ҳеч бало тополмади. Кейин жаҳл билан тўшакни бурчакка – емак столчаси тагига отиб, рус шеригига:

– Ладно, к чёрту, пойдём, – деди.

Бироқ уни боядан бери шошириб турган қароқчи жавоб бермади. Зеро унинг назари полга қадалиб қолган эди. Эрсенқул ҳам қаради-ю, табассум қилди.

Дабдала бўлган тўшак ёнида – Парпиевнинг саквояжидан чиққан эски-туски кийимлари ёнида бир нарса йилтираб кўринар – у целофан қоғозга ўралган беш-олтита кирсовун эди. Эрсенқулнинг кўзи ҳалиёқ унга тушган (кийимларини титкилаганди), аммо эътибор қилмаган эди. Энди эса ўғриларнинг илинжлари

шу совунлардадек бўлиб туюлди. Қолаверса, совунлардан бири бўлиниб кетган эди. Ва бир бўлакнинг ичидан ўшандай салафанга ўралган долларлардан ҳам кўриниб турарди.

Эрсенкул энгашиб, совун ичидан ақчаларни чиқариб олди. Сўнгра шоша-пиша бошқа совунларни ҳам бўлаклай кетди. Аммо улар ичидан ҳеч нарса чиқмади. Ниҳоят, пулларни чўнтагига уриб, ранг-қути ўчиб ўтирган Маҳмуд Парпиевни тепасига борди.

– Ақча йўқ дейсан... – истехзоли илжайиб, бояқишнинг эгнидаги курткази ёқасидан тутиб силкитди. – Бу нима?!

Парпиев тамом бўлган эди.

Номард, кўлингни торт, – деди бирдан бўғилиб. – Олганларингни олдинг-ку... Худо ҳаққи, ёнингда бу барзанги бўлмаганда, пичоғингни ҳам ҳар дам чиқариб турмаганингда, сен билан эркакча гаплашиб кўярдим. Шу ердан қип-яланғоч қилиб чиқарардим, ҳароми!

– Сен-а, мени яланғоч қилиб, қанчиқ... Қани, курткангни чеч! Чеч деяпман! – дея яна пичоғини олди.

Маҳмуд Парпиев қаршилиқ билдирмади. Уни аёли ва еттита фарзанди кўзлари тўрт бўлиб кутишмоқда эди. Катта қизини икки ҳафтадан кейин куёвга узатиши керак, боёқишни унаштириб қўйилганига кўп вақт бўлган, аммо Парпиевнинг ночорлиги туфайли тўй орқага сурилгандан сурилиб келмоқда эди. Ниҳоят, Маҳмуд Парпиев мардикорликка кетаётганлар тўпига қўшилган – унинг қурувчиликдан ҳам хабари бор эди. Улар қандайдир бир рус мафиози учун Москва яқинидаги ўрмонда дача қуришди. Улар уч ойни мўлжаллашган эди – олти ойга чўзилди қурилиш. Чунки хўжайин инжиқ экан: қурилишга кўп таҳрирлар киритди. Бунинг устига дача битгач, келишган хизмат ҳақини тўлашдан бош тортди. 250 доллар ўрнига, яъни, ойига 250 доллардан тўлайман, жами бўлиб олти ойда 1500 дан олсизлар деган номард, 700 доллардан берди.

Ниҳоят, Маҳмуд билан Россияга борганлар бошқа иш топиш ва кўпроқ маблағ ишлаш учун қолишди. Маҳмуд эса қизининг тўйини ўтказиш учун ватанга йўл олди.

Ҳозир бўғзига пичоқ қадалиб турганда, болалари кўз олдига келди. Айниқса, катта қизи билан кенжа ўғли ва хотини кўриниб кетди. Табиий, меҳнатда суяги қотган Маҳмуд унга ташланиб қолиши мумкин. Аммо кўрқди: 30 долларга олган куртка учун пичоққа қарши бора олмади.

У ўтирган ерида икки кун бурун Москвадан харид қилинган курткани ечиб, ёнига қўйиб қўйди. Эрсенқул эғнидаги эски пахталик – бушлакни тезгина ечиб, ерга ташлади-да, янги курткани кийиб олди. Кейин эски куртканинг киссаларини ковлаб, бояги долларни ҳам, яна алламбалоларни-да олди- да, бир сония ўйлаб туриб, эски пахталикни Маҳмуд Парпиевга отди.

– Бу сенге землягингдан совга, совуққа қатиб ўлиб қалмайсан.

– Қанақа землягимдан? – чайналиб сўради руҳи тушиб кетган Парпиев.

– А, мен муни ўтган ҳапта битта тажигингдан шешиб алиб эдим. Аҳчаси жўқ экан, шуни ола қолдим. Кун совуб кетиб эди...

– Уходим! – Эрсенқулнинг сўзини бўлди рус шериги ва купенинг эшигини очди.

Шу пайт поезд тўхтади. Эрсенқул шеригига эргашиб чиқди ва учинчи ҳамроҳлари ҳам уларга қўшилиб, йўлакдан физиллаб кетишди.

Тахминан беш дақиқадан кейин поезд қўзғалиб, йўлида давом этди. Маҳмуд Парпиев ўзини қўярга жой тополмас эди. Қизининг кўзига, хотинига қайси юз билан рўпара бўлади? Тишлари гижирлаганча дам деразага қаради, дам ерда ётган бушлакка тикилди. Ноябрьнинг боши эса-да, Қозоғистон ерларига, у ёғи шимолдаги Россия ерларига ҳам қор тушган эди. Де-

разанинг зихлари орасидан совуқ ҳаво кирмоқда. Маҳмуд Парпиев битта жемперда бўлгани учун дарҳол совқота бошлади. Унинг рўпарасида ота-бола қозоқлар ўтиришар, барзанги рус шуларни тунаб олган эди. Ўғри – қароқчиларнинг миллати бўлмас экан. Йўлтўсарлар купега кириб оқ пичоқларини чиқариб ва уларга ўқ тилиб, пул талаб қилдилар. Қозоқ чол Эрсенқулга тикилиб қолиб, тавалло қилди:

– Биз-де қазақмиз-ку, балам. Бизге тегменгизлер.

– Жўқ, мен жугутмен, – деб жавоб берди Эрсенқул.

Маҳмуд шу мискин ҳолда ўтирар экан, чолнинг боласи ўрнидан туриб, полдан исқирт пахталикни олди-да Маҳмуднинг ёнига қўйди. Титраб қақшаганча ҳовучига куҳлаётган Маҳмуд Парпиев пахталикни кийиб, барча тугмаларини ҳам ўтказиб қўйди. Кейин ғамгин нигоҳ билан деразага қаради. Ташқарида Қозоғистоннинг бепоён дашти ястаниб ётар ва унда-бунда кичик-кичик кулбалар кўзга ташланарди. Уларнинг ҳар бири кимсасиз бўлгани боис қандайдир сағана-қабрларни эслатар, поезд бу ерлардан тезроқ узоқлашишни истагандек елиб бормоқда эди.

Бу орада Тошкентгача бир ярим кунлик йўл қолган эди. Эртаси куни Маҳмуд кутилмаган Ўзбекистонлик юртдошларини кўриб қолди. Сурхондарёлик ёш йигитлар Парпиевнинг бошига тушган савдони эшитиб, унга жуда ачиндилар ва буфет ресторанга таклиф қилиб обордилар. Овқатланиб ва ичиб – бир оз қизиб олишгач, шу ерда оз-оздан пул чиқариб, унга бердилар.

Яна бир кундан кейин Маҳмуд Парпиев ўз уйида ўтирарди. У Лайлаксой тумани четидаги эски қишлоқда яшарди. Бу қишлоқ Самарқанд вилоятига қарар, шунинг учун ўзбеклар билан тожиклар аралаш ҳолда истиқомат қилишарди. Маҳмуднинг хотини Сетора – тожик бўлиб, икки тилда сўзлашар, негадир болалари билан кўпроқ тожикча гаплашар эди. Улар рўзғор бошининг аламли ҳикоясини жим ўтириб тинглашган, фақат хўрсинишарди, холос.

– Энди нима бўлишини билмайман, бошим қотган, – деди ниҳоят Маҳмуд Парпиев. – Балки қуда томон билан келишармиз, а? Тўйни яна бирон йилга қолдирсак... – Шунда унинг кўзи бурчакда ётган ўша эски бушлакка тушди-да, бақирганча ўрnidан туриб кетди: – Хотинжон, анави бушлакни ол, йўқот, кўзимга кўринмасин! – деди.

– Нега йўқотиш керак? Ювиб тозаласа бўлади-ку? – деб жавоб берди Сетора. – Кейин уни кийиш ҳам мумкин.

– Мен буни киймайман, – яна бақириб юборди Маҳмуд, – сен йўқотмасанг, ўзим йўқотаман. Ёндираман.

– Вой, нимага мунча қичқирасиз? – яна муросага чақирди аёл.

– Ҳа, энди бўлар иш бўлибди... Лекин нима учун бутунгина буюмни йўқотиш, ёндириш керак экан? Қўйинг, тозалаб, ўзим кияман, дадаси, – дея бурчакда етимчадек ётган пахталикни олиб, ташқарига чиқиб кетди. Ва бир муддатдан кейин кириб келиб, ҳамон жаҳлидан тушмай, кўрпачада ўтирган эрига муштдеккина тугунчани узатди. Эр олдин тугунчага, кейин хотинига ғашлик билан тикилди-да, тугунчани тортиб олиб йиртгудек қилиб очди-ю, кўзларига ишонмай қолди: унда бир даста доллар бор эди. Кейин уни аста санай бошлади: 2000 экан.

– Буни қаердан, кимдан олдинг? – деб сўради Маҳмуд Парпиев астагина.

– Бушлакингизди ичида бир чок бор. Ипиям осилиб ётиб экан. Шу ипидан бир тортсам, йиртиқ очилиб кетди. Ман қайта тикмоқчи эдим. Лекин шунга кўзим тушиб қолди... Маҳмуд бир дақиқа ўйланиб қолди. Ва Эрсенкулнинг «землягингдан совға» деганини эслади; тагин землякнинг пули йўқлиги... Демак, унинг ақчаси шу хилват жойда экан! Сўнг ўзининг кирсовун ичига бор долларини жойлаб қўйгани ёдига тушди-да, ниҳоят ўзича жилмайди.

– Тавба, бировнинг тўшагини титкилаб кўришни билган Эрсенқул ўзининг устидаги курткани пайпаслаб кўришним билмапти-а хумпар, деди овоз чиқариб.

– Нима дедингиз? – сўради аёли.

– Эй, шунчаки кимдир-бирров ҳақиқатан ҳам бизга совға деб, тўйга тўёна берган экан-да, онаси... Энди сен жилла ачинмай бушлакни йўқотишинг мумкин. Пулимиз уч карра кўпайиб қайтиб келди... Қанақа ажойиб аёлсан-а «йўқот» деганимда – йўқотмадинг. Кайвони хотинсан-да.

Шундай қилиб, Маҳмуд Парпиевнинг саргузашти деймизми, Россия саёҳати деймизми – адо бўлди. Сетора эса ушбу пахталикни барибир ташлаб юбормади: оғилхонага бекитиб қўйди. У жуда хурсанд эди. Ахир уни йўқотганидами...

Алқисса, тўй куни қайтадан тайин бўлди. Бунинг устига Маҳмуд Парпиев хотинига қишлик-пахталиқ харид қилиб берди.

Тошкент, 2004.

(“Оила ва жамият” газетаси, 2004 й.)

Эсселар

БУ КУНЛАР ҲАМ ЎТИБ КЕТАР...

Ҳаёт ўз моҳиятига кўра фожиадир, бироқ унинг интиҳоси аввалдан маълум.

Эрнест Хэмингуэй

– Кечирасиз, Сизни йўқлаб келишибди, – деди мени парваришлаётган ҳамшира Жаннат каравотимга яқин келиб.

– Ким экан?

– Исмини Тўқли, деди шекилли, айтишича Сиз билан бирга ўқиган эмиш.

Жаннат мен учун нафақат ҳамшира эди. Кейинги икки йил давомида у менинг деярли барча турмуш ташвишларимни бўйнига олган; мен учун овқат пиширар, уйимни супуриб-сидирар, ҳатто кир-чиримгача ювиб берарди. Унинг эри бир неча йил аввал ароқхўрлик балоси туфайли нобуд бўлган, айна пайтда у бева эди. Бироқ шундай бўлса-да, у ханузгача ароқхўрликда эридан қолишмайдиган қайнотаси ҳамда қайниси билан яшашга мажбур эди. Уларнинг ҳар иккиси ҳам ҳеч қаерда ишлашмасди. Боз устига Жаннатнинг икки нафар боласи, уларнинг бири ўн ёшда, иккинчиси эса ўн бешларга кириб қолган. Мен шу сабабли имкониятим даражасида унга молиявий томондан кўмаклашишга ҳаракат қилардим. Аммо, билишимча, менинг кўрса-таётган кўмагим, унинг каттагина оиласи учун урвоқ ҳам бўлмасди. Икки йиллар муқаддам мен автоҳалокатга йўлиқиб, шол бўлиб қолдим, ўшанда бировнинг ёрдамисиз ҳатто ўрнимдан ҳам қўзғалолмасдим. Шу

сабабли, у-бу ишларимга кўмаклашиб туриши учун мана шу қозоқ қўшнимиз – Жаннат опани ишга ёллагандим.

Энди Тўқли ҳақида айтсам, чиндан ҳам биз у билан «Олий адабиёт курслари»да бирга ўқиганмиз. Тўғри, у бизлардан бир курс қуйида ўқирди. Мени у билан курсдошим Неъмат Ҳайрат (Саидвалиев) таништирган. Дарвоқе Неъматнинг ўзи ҳам зап аломат, юзлари баркашдек, бўйлари ҳам барваста йигит эди. У узок йиллар қассоб бўлиб ишлаганди. Менга бир нарса жуда ғалаги туюларди : зеро, мен ўта баҳайбат, вазни камида ярим тонна келадиган не-не буқаларни пинагини ҳам бузмай туриб бўғизлаб, гўштини нимталаб ташлайверадиган қассоб йигитнинг, қандай қилиб, ўта романтик шеърлар ёзиши мумкинлигини ақлимга ҳам сиғдиролмасдим. Яна қизиғи, у ўзини аввало шоир деб, гарчи тан олинмаган, унинг шеърларини ҳали ҳеч ким чоп этиб чиқармаган эса-да, айнан шоир деб биларди. Аммо, нима бўлганда ҳам, унинг ўзи одам сифатида ёмон бола эмасди. Бироқ, кейинчалик, у нимадир сабаб билан «Олий адабиёт курслари»дан ҳайдалиб кетди.

Жаннат менинг меҳмонхонамга чиқиб, диванга ўтириб олишимга кўмаклашди. Хонага Тўқли кириб келди. Биз қучоқлашиб кўришдик, кейин хонтахта ёнига чўкдик. Ҳар галгидек, Тўқли қуруқ қўл билан келмаганди. Унинг қўлидаги целофан пакетда, икки жуфт тандир нони, аллақандай ширин пишириқлар, ичимлик ва яна икки килоча эндигина сўйилган лаҳм гўшт бор эди. Мен Жаннатдан гўштни олиб, қовуриб келишини илтимос қилдим. Қолган нозу неъматларни эса хонтахтага ёзиқлик дастурхонга қўйдим.

- Қалайсиз, энди, Жаҳон? – кулимсираб сўради Тўқли.
- Ёмон эмас. Чидаса бўлади.
- Сиз ҳалиям тузалмадингизми? – қувлик билан сўради у.

– Эй, нимасини айтасиз, бу ётиш ўзимнинг ҳам жонимга тегиб кетди. Ростини айтсам, баъзан ўзимни ўлдириб, ҳаммасидан қутулиб қўя қолсамми, дейман.

– Худо сақласин-ей, қўйинг, бунақанги совуқ гапларни. Ахир Сиз ёзишингиз керак. Бунинг устига, ўзингиз ҳам катта бўлиб қолди.

– Ўғлим? Мен уч йилдан бери бир марта ҳам кўрмаган ўғлимни айтасиз-да?!

– Нима, хотинингиз уни Сизга кўрсатишни хоҳламайдими?

– Ҳа, мен уларга алоҳида квартира олиб бермаслигимни билгач, у менинг ўғлимни батамом ўзиники қилиб олган. Эҳ, агар мен улар ҳозир қаерда эканликларини билсам... агар ўзим юра олсам эди... Мен ўзим уларни, аниқроғи, ўғлимни қидириб топган бўлардим... Эҳ... қўйинг, Тўқли, бу гапларни. Яхшиси, ўзингиздан гапиринг. Ярим йилдан бери кўринмай кетдингиз?!

– Эй, дўст, нимасини айтай, оиламда яна битта қиз, тўртинчи қиз ҳам дунёга келди, – Тўқли шундай деркан, жуда хушқайфият билан коньякни очиб, рюмкачаларга қуя бошлади.

– Ўҳ-ҳў, зўр-ку! Табриклайман, умри билан берган бўлсин, – дедим мен худди қадах сўзи айтаётгандек қўлимдаги мўъжаз рюмкани бармоқларимнинг учлари билан тутиб. Кейин суҳбатни давом эттириш учун: – Ўзингиз, кейинги пайтлар нималар билан бандсиз? – деб сўрадим.

– Ижарага бир «Жигули» олувдим. Таксичилик қилдим. Энди эса Питерга қараб сурсамми, деб турибман.

– Санкт-Петербургдами? У ёқда нима қилмоқчисиз?

– У ерда менинг бир-иккита яқин дўстларим бор, ҳозир бир қурилишда ишлашяпти. Ўшалар сен ҳам келгин, деб сира қўйишмаётир. Шунга... бир пул ишлаб келсаммикин, деб турибман-да.

– Тўқли, биласизми, албатта, бу фақат ўзингиз ҳал қиладиган иш, аммо у ёқларда бизнинг юзлаб юртдош-

ларимиз алданиб, уйларига қайтишига ҳам пул тополмай қолаётганлари ҳақида эшитгандирсиз. Айтишларича, юртдошларимизнинг паспортларини олиб қўйишаркан-да, қул қилиб сотиб юборишарканлар...

– Йўқ, дўстим, бундан сира хавотир олманг, менинг дўстларим яхши одамларнинг қўлида. Уларга ишониш мумкин, дейишаяпти.

– Ҳай, майли, тағин ўзингиз биласиз.

– Жаҳонгир, мен иложи бўлса, кейинги ҳафтанинг ичидаёқ, жўнаб кетмоқчиман!.. – деди Тўқли бир оз, истиҳолали оҳангда.

– Хўш, хўш... айтаверинг, бу ёғини ҳа... тортинишга ҳожат йўқ?

– Биласизми... мен Сиздан озроқ пул қарз олмоқчи эдим... Йўлкирага етмайроқ турибди... Мен у ёққа боришим биланок, биринчи имкониятдан, сизга уларни қайтариб юборардим...

– Азизим, хабарингиз бор, мен бир муддат, аниқроғи беш йилларча, одамларга озгинагина фоиз эвазига қарз бериб келдим. Бироқ, бугун у ишларимни йиғиштириб қўйганман. Ростини айтсам, савобнинг кети тешик, деган гап рост экан. Бир гал мен ўз пулларимни, яъни фоизларимни олиш учун Жиззахга бордим. Мен қарз берган одам шу кунга қадар ҳамма пулларимни ўз вақтида тўлаб бораётганди. У мен берган пулларга қорамол олиб, чорвачилик билан шуғулланаётганлигини айтувди. Кейин пулларни жўнатишни чўза бошлади. Жиззахлик дўстим Неъмат Саидвалиев бизнинг ўртамизда кафиллик қилган эди. Шунинг учун мен уни ҳам ўзим билан эргаштириб, қарз олган танишимнинг аҳволидан огоҳ бўлай-чи, деб бориб кўрдим. Ишонасизми, уникага борсам, уйда қорамол тугул, эчки -улоғи ҳам йўқ экан. Аниқлаб билдим-ки, у менадан олган пуллар эвазига укасига бир енгил машина олиб берибди. Укаси шу машинада киракашлик қиларкан. Худди, мен уларникага йўқлаб борган кундан

бир кун аввал, укаси уйига қайтаётиб, ўша машинасида катта «КамАЗ» машинаси билан тўқнашиб, ҳалок бўлибди. Биз борганда уйда мотам эди. Марҳумнинг онаизори, йиғлаб-сиқтаб, кўз ўнгимда уйдаги бор тилла тақинчоқларини ўғилларининг қарзи эвазига менга товон пули деб, олиб чиқиб берди.

– Бир ҳовуч тилла-я...

– Нима дейсиз, мен шундай пайтда қандай йўл тутишим керак эди? – сўрадим Тўқлидан, қўлимга сигарет олиб тутатар эканман.

– Билмадим, ўртоқ...хўш, сиз нима қилдингиз?

– Ҳеч нарса, ўрнимдан турдим-у, индамай уларнинг уйидан чиқиб кетдим. Ахир у пайтда менинг тос суягим синмаганди, бемалол ҳаракатланардим, оёқ-қўлларим бут, мутлақо соғлом эдим-да. Олтинлар эса, жуда салмоқли эди... билмадим, неча миллионлик эди улар... Яна бир мисол айтай... Биласиз, мана шу уйимизнинг ёнгинасида «Табиат» деган бир тамаддихона бор. Ўша ерда менинг асли ўзи Тошкент вилоятидан келиб қолган Ҳамид деган бир танишим бармен бўлиб ишлайди. У менинг фоизга пул беришимни кимдандир эшитиб, қарз сўраб чиқиб қолди. Мен унга сўраган пулини беролмадим. Кейин орадан бирор ҳафта ўтиб нима бўлди, денг, ўша мендан қарз сўраган Ҳамид: «Одамларга фоизга қарз бериш судхўрлик бўлади. Бу ислом динимизда ҳаром қилинган», – дея ҳамманинг олдида мени изза қилмоқчи бўлди. Ўшанда мен унга: «Ислом дини ҳақида мен ҳам сендан кам нарса билмайман, динимизда судхўрлик қилган одамнинг ўзигина эмас, ундан пул олган одам ҳам гуноҳга ботади», дедим. Кейин яна мисоллар келтириб тушунтирдимки: мана мен бир одамга пул қарз бердим, у менинг берган пулим эвазига машина олиб, бола-чақасини ҳалол меҳнат билан боқаяпти. Ризқини топяпти. Аммо сен-чи, сен нима қиласан, ароқ сотасан, ароқ ичадиган одам болаларининг ризқини қийиб, сендан ароқ олади. Уйда ҳар

куни жанжал-тўполон, ҳатто оиласи ҳам бузилиб кетиши мумкин. Энди айт-чи, иккимиздан қайси биримиз кўпроқ гуноҳқормиз, одамларга яхши ишлари учун зарур пулдан кўмаклашган менми ёки уларнинг пулини ҳаромга сарфлашга мажбур қилаётган сенми, дедим?!

– Оббо, Жаҳонгир-ей, қаёқдаги думбул одамлар билан баҳслашиб, ади-бади айтиб юришингизга борман-да, – деди кулиб Тўқли.

Бу орада Жаннат ҳалиги гўштларни чиройли қилиб қовуриб олиб келди, Тўқли эса рюмкаларни яна қайта тўлдирди.

– Аммо, Дўстим, ҳали айтганимдай, энди бу ишларнинг ҳаммаси ўтмишда қолди. Ўша пулларимдан ҳозир менда бир мириси ҳам қолгани йўқ. Энди менга ёрдам бериб турган шу дастёрларимга ҳам қандай қарзимни узарканман, деб юрибман.

– Қайси дастёрларни айтасиз?

– Жаннатдан ташқари унинг Омон деган қайниси ҳам бор, у мени кечқурунлари сайрга олиб чиқади. Тагин зарур ҳолларда мени у ер-бу ерга олиб-бориб келадиган шофёрим ҳам бор. Унгаям уч-тўрт сўм бермасам хижолат тортаман...

– Жаҳонгир, Жиззахлик ошнаимиз Неъматни қардан топсам бўларкин... Бир гал келганимда унинг ишлари беш, анчагина кўтарилган, дегандингиз, шу гап ростми?!

– Ҳа, унинг пули бор-йўқлигини билмайман-у, аммо ҳозир дўстимизнинг обрўси жойида. У вилоят ҳокимлигининг Матбуот марказига раҳбар бўлган. «Сангзор» деган ижодий клуб, худди шу ном билан бир журнал ҳам ташкил этганлигидан хабарим бор. Бир нечта китобларини ҳам нашрдан чиқарди. Охириги марта қўнғироқлашганимизда, яқинда босмаҳона ҳам очмоқчи эканлигини айтувди. Ҳатто менга, ана шу ишларига шерикчилик асосида пул тикишимни ҳам таклиф қилди. Уни топиш унчалик қийин эмас. «Ол-

мазор» метро бекати ёнидан Жиззахга деб, таксига ўтирасиз. Жиззахнинг ҳокимияти ёнига борсангиз, иккита салобатли иморат бор, уларнинг бири тўққиз қаватли, икинчиси эса беш қаватли. Сиз беш қаватлигига кирасиз, ўзи узун қилиб солинган, ойнаванд қилиб ишланган, алоҳида ажралиброқ турган бино. Шу бинонинг тўртинчи қаватида ҳали мен айтганим – Матбуот маркази жойлашган.

Шундан кейин биз Тўқли билан бирор фурсат гаплашиб ўтирдик, едик, ичдик, суҳбат асносида у ўзининг янги ижод намуналаридан ўқиб берди. Кейин хайрлашиш учун жойидан қўзғалди.

– Сизни кўрганимдан жуда хурсандман, Жаҳонгир, – деди у ёйилиб куларкан.

– Мен ҳам хурсанд бўлдим, Тўқли, йўқлаб туринг.

– Хўп, унда... Мен эртагаёқ Жиззахга, Неъматнинг олдига бораман ва унинг кабинетидан Сизга кўнғироқ қиламан.

– Албатта, шундай қилинг. Унга саломимни айтинг. Мен ҳам уни анча соғинганман.

Тўқли қучоқлашиб хайрлашди-да, чиқиб кетди. У кетгач, мен яна ўтмиш хотираларига берилдим...

Мен Неъматни илк маротаба учратган кунимни эсладим. Бу ўн йиллар илгари «Ўзбекистон ёзувчилари уюшмаси»да бўлган эди. Биз «Олий адабиёт курси»га кириш учун суҳбатга чақирилгандик. Биз – бир неча даъвогарлар имтиҳон мақомидаги ушбу суҳбатга навбат кутиб турардик.

Шунда бир йигит менга дабдурустдан:

– Қалайсиз, ўртоқ? – дея қўл узатди. Унинг эғнида яшил рангдаги костюм бўлиб, бўйнига турфа рангларда жило қилиб турган хитойча галстук тақиб олганди. Мен ҳам беихтиёр қўлимни узатдим-у ажаблангандек унга қараб туравердим.

– Сиз мени танимаяпсизми? Ахир Сиз билан илгари ҳам, Жиззахда, тўғрироғи Зоминда учрашган-

дик-ку, – деди. Эсингиздами, бундан уч йил илгари... ўшанда Сиз наср соҳаси бўйича биринчи ўринни олган эдингиз.

– Ҳа, бўлди, эсладим. Сиз, янглишмасам, шоир эдингиз-а?! – тахмину таваккал аралаш сўрадим, гарчи уни ҳеч эслай олмаётган бўлсам-да.

– Ҳа, топдингиз. Исминим Неъмат, агар эсингиздан чиққан бўлса.

– Сиз Ўзбекистон ёш ижодкорларининг Зоминдаги ўқув-семинарини назарда тутаяпсиз-да?! Эсимда, ўшанда, наср йўналишида атиги олтига одам, шеърият бўйича эса нақд эллик чоғли йигит-қизлар иштирок этишганди.

– Афсуски, Сиз 1994 йили бўлиб ўтган Дўрмон семинарида қатнашмаган эдингиз-да.

– Ҳа, унда қатнашишим ҳам мумкин эмасди. Сабаби, менинг ҳикояларим фақат 96-йилдан бошлабгина матбуот нашрларида чиқа бошлаган. Дарвоқе, ўшанда нима бўлганди, ўзи, янглишмасам у пайтлар уюшма раиси Жамол Камол эди шекилли...

– Йўқ, шунчаки, ўша йили наср соҳаси бўйича семинарда биргина ижодкор иштирок этганди. Ниҳоят ўринларни тақсимлаш чоғида ана шу ягона ижодкорга биринчи ўринни ҳам, иккинчи ўринни ҳам беришганда... Роса кулги бўлганди ўзиям...

– Ҳа, зўр иш бўлган экан, – дедим кулиб. – Сиз чекасизми?

– Ҳа.

– Унда юринг, бир чекиб келайлик. Назаримда, хали бизнинг навбат келишига анча борга ўхшайди.

Биз у билан чекиш баҳонасида анча гурунглашдик. Орадан бир ҳафта ўтиб бизлар «Олий адабиёт курси»га ўқишга қабул қилинганлигимизни маълум қилишди. Курсимизда ҳаммаси бўлиб саккиз киши эдик. Тингловчилар республикамизнинг турли вилоятларидан келишган. Орадан кўп ўтмай, биз Неъмат билан жуда яқин дўст бўлиб кетдик.

Бир куни мен уни уйимизга меҳмонга чақирдим. Дамлар меҳмоннинг шарафига ўзларининг суюмли таомлари бўлган – палов дамладилар. Кечқурун биз учаламиз узок вақтгача ҳаёт тўғрисида, адабиёт ҳақида суҳбатлашиб ўтирдик. Ўша куни Неъмат бизникида ётиб қолди. Ярим тунда мен шигалаб ёғайтган ёмғирнинг шитир-шитиридан уйғониб кетдим. Бошимни ўтириб, Неъмат учун тўшак солинган диванга қарасам, у ётган ўрнида йўқ. Мен оҳиста ўрнимдан туриб қўшни хонага чиқдим, ундан эса балконга ўтдим. Неъмат уйлаганимдек, балконда экан. У балкондаги мўъжазгина столча ёнига ўтириб олган, стол устида эса эски стол лампаси нур таратиб турарди, шоир дўстимнинг қўлида дафтар ва қалам. Менимча, унинг айна тун чоғи илҳоми қайнаб кетган, шекилли, кўнглидаги туйғуларини қоғозга туширишга чоғланган. Мен унга халақит қилмаслик учун яна ўрнимга қайтдим. Эрталаб, чиндан ҳам, у менга ўша тунда битилган ажойиб шеърини ўқиб берди.

Баъзан биз – уч-тўртта сабоқдош дўстларимиз билан биргалашиб Миллий университет биноси ҳамда кўпқаватли ётоқхоналар оралиғидаги майсазорда ўтириб олиб обдон гурунглашардик. Шундай пайтларда Неъмат Есениннинг шеърларидан, айниқса, ўзининг таржимасида ўқишни хуш кўрарди. Шундай кунлардан бирида Неъмат яна ҳар сатридан романтик рух уфуриб турган шеърларини ўқиди. Лекин ўша куни менга дўстимнинг овозида аллақандай мунг ва изтироб оҳанглари сезилгандек туйилди.

– Неъмат, Сизга нима бўлди? – дея сўрадим, ҳайратимни сездирадиган бир оҳангда.

– Ҳеч нарса, нимаиди?

– Йўқ, дўстим, мен кўриб турибман-ку, Сиз нимадандир безовтасиз... хафарокмисиз-ей. Ахир кечагина уйингизга бориб келдингиз, ота-онангизни, оилангизни кўриб қайтдингиз... Уйдагилар, оилангиз тинчмикин?..

– Оилам... ҳа, ҳамма гап шунда-да... Ота-онамлар мен оиламни, яъни хотиним, яна уч нафар ўғлимни ўзим билан Тошкентга олиб келишимни хоҳлашяпти. Ё бўлмасам, уларни боқиш учун мен уйга пул жўнатишим керак эмиш. Энди ўзингиз ўйлаб кўринг, мен уларга қаердан пул жўнатаман? Ахир мен Кореядаги заводда ишлаётганим йўқ-ку...

– Ҳа, ётоқхонада турган тақдирингизда ҳам, агар бола-бақрангизни олиб келсангиз, стипендия-ю, унда-мунда чиқиб қоладиган гонорарлар билан оилангизни боқа олмайсиз.

– Ҳамма гап мана шунда-да. Ўқишимни ҳам ташлаб кета олмайман. Биласизку, адабиёт – менинг қисматим, деганман. Усиз менга ҳаётнинг ҳам қизиғи қолмайди...

– Неъматжон, келинг, кўп куйинманг. Эҳтимол, Сиз борган пайтингизда уйда пулга боғлиқ бир муаммоли вазият юз бергандир. Шунинг учун улар ҳам бор дардларини сизга тўкиб сочишгандир-да. Бунда ҳеч бир фожиа йўқ, аслида. Бир оз сабр қилсангиз, ҳаммаси ўз-ўзидан ҳал бўлиб кетади. Вақт ҳаммасини ўз ўрнига қўяди. Мени айтди дерсиз. Мен қаердадир ўқиганман, Эрон шоҳи Доро I нинг кўлида бир узуги бор экан, узукда бир сеҳрли сўз ёзилган бўлиб, шоҳ ҳар қандай тушкунликка тушган чоғда, ана шу ёзувни ўқиб ўзига таскин топаркан.

– Қанақанги ёзув экан ўша, Жаҳон?!

– Узукка «Ин ҳам мегузарат!», яъни «Бу кунлар ҳам ўтиб кетар!» деб ёзилган экан, – жавоб бердим мен.

Ҳа, ўқишга нафақат Неъмат, курсимиздаги ҳар бир тингловчи жиддий қарарди. Биз – барча курсдошлар: самарқандлик сабоқдошимиз Ориф Ҳожини ҳисобга олмаганда, деярли бирорта ҳам дарсни қолдирмасликка ҳаракат қилардик. Ориф Ҳожининг эса дарслардан баъзан қолиб кетиши сабаби ҳам жуда ғалати эди, у ҳаммани лол қолдириб, Тошкентда Олий адабиёт курсида ўқир, Самарқандда эса... дарс берарди. Ҳали

айтганимдек, курсимизда ҳаммаси бўлиб саккиз киши эди. Курсимиз оқсоқоли, хоразмлик модернист шоир Даврон Ражаб эди. Асл сабабини ҳозир аниқ эслай олмайман-у, аммо бизлар ўзимизча курсимизга Даврондан бошқа яна бир сардорни сайлаб олгандик. Бу шоира – Хосият Рустамова эди. Шунини таъкидлаш керакки, биз Хосиятни сардор қилиб сайлаганимизнинг иккинчи кунидек, ҳар жабҳада аёлнинг назокатли қўли сезила бошланди. Хонамиз деразасига ажабтовур бир парда осилди, хонамиз ўртасида ҳаммамиз бақамти ўтириб дарс тинглайдиган узун стол устига клеёнка-симон чиройли дастурхон тўшалди. Ҳаммамиз оладиган стипендиямиздан маълум қисмини курсимизнинг умумий жамғармасига ўтказиш ҳақида ҳам келишиб олдик. Қизларимиз эса дарсхонамизнинг тозалигини ўз зиммаларига олишиб, уни тартибга солиш, орасталлигини таъминлаш борасида навбатчилик ҳақида ўзаро шартлашдилар. Орамизда ёши ҳаммамиздан кичик бўлган қорақалпоғистонлик шоира қиз Нилуфар, дарс бошланишидан аввал бутун курс учун чой дамларди. У чой солинган чиройли финжонларни тақсимчаларга жойлаштириб, худди янги келинчакдек назокат ила ҳар биримизнинг олдимизга қўйиб чиқарди. Албатта, бундай лутфу карам билан чойхўрлик маросимларимиз узоқ давом этмади. Боиси, бундай эмин-эркин тингловчилар олдида сабоқ бериш, бизнинг мухтарам профессорларимиз ва адабиётшуносларимизга бир оз эриш туюлди, чоғи. Аммо нафсиламрини айтганда, бизларга, агар маърузалари ёқмаса, истаган ўқитувчининг сабоқларидан воз кечиш ва унинг ўрнига ўзимизга маъқул домлани танлаш имконияти берилган эди. Биз бир неча бор, ана шу ҳуқуқимиздан фойдаланган ҳам эдик. Менимча, ҳозирги тингловчиларда бундай ҳуқуқ бўлмаса керак. Аммо шунини унутмаслик лозимки, ҳар ҳолда бизлар ушбу «Олий курс»нинг илк қалдирғочлари эдик, шу боисдан ҳам барча қоидаларни бизнинг

Ўзимиз жорий қилардик. Бугунга келиб, «Олий адабиёт курси»нинг битирувчиларига магистрлик мақоми бериладиган бўлди. Бизнинг пайтимизда эса ҳали кўп нарса ноаниқ эди. Эҳтимол, шу сабабдандир, бизларнинг ҳар нарсани ўзимиз ҳал этиш имкониятимиз кўпроқ эди. Энди эса кўп нарса ўзгариб кетган, эшитишимча, ҳатто курснинг Низоми ҳам ўзгартирилибди.

Ҳафтанинг пайшанба кунлари биз турли газета ва журналларнинг таҳририятларига ташриф буюрардик ёки ҳаммамиз йиғилишиб, у ёки бу нашриётга борардик. Албатта, нашриётдагилар олдиндан бу ҳақда ҳабардор қилинарди. У ерда бизлар муҳаррир-ноширлару матбаачилар билан бугунги китобхонларнинг эҳтиёжлари, адабиётдаги янги тамойиллар ва оқимлар тўғрисида қизгин баҳсу мунозаралар ўтказардик. Ҳатто айримларимиз нашриётлар билан ўз асарларимизни чоп этиш борасида шартномалар тузишга ҳам муваффақ бўлардик. Ана шундай амалий учрашувларнинг шарофати билан кўп ўтмай китобларимиз ҳам дунё юзини кўрарди.

Биз ўқиш жараёнида устозларимиз билан тенгма-тенг мақомда муомала-мулоқотда бўлишга интилардик. Баъзан ҳатто улар билан қизгин баҳсларга ҳам киришардик. Албатта, ҳар қанча баҳсу мунозарамиз бўлсин, биз одоб доирасидан, устозларимизга ҳурмат билан муомалада бўлиш чегарасидан чиқмас эдик. Зеро, уларнинг ҳаммаси ҳам бири-биридан зукко ва маърифатли домлар эди. Хусусан, улар орасида профессор Умарали Норматов, Баҳодир Каримов, таниқли тилшунос олим Ёрмат Тожиев, адиблардан Усмон Азим, Хуршид Дўстмуҳаммад, Абдулла Шер, Ўзбекистон Республикаси Президенти девонининг маслаҳатчиси Абдулла Аъзам ва бошқалар бор эди. Бир куни курсимизга халқаро муносабатлар мавзуида қалам тебратувчи ижодкор-журналист Карим Баҳриев меҳмон бўлгандилар. Яна бир куни эса, мен ниҳоятда ҳурмат қиладиган профессор Баҳодир Сарим-

соқов (афсуски, айни пайтда улар оламдан ўтиб кетдилар) ташриф буюргандилар. Дарвоқе, кейинчалик мен улар ҳақида «Орадан йигирма йил ўтиб» номли бадиа ҳам ёзгандим.

Ўқиш чоғида бизларга стипендиялардан ташқари вақти-вақти билан турли мукофот пуллари ҳам бериб туриларди. Ҳатто бир гал бизга Самарқанд вилояти ҳокими томонидан махсус зиёфат ҳам ташкил этилганди. Бу талабалар шаҳарчасидаги «Ёшлик» ресторанида ўтказилиб, барчамиз учун кутилмаган хурсандчиликни бахш этгани ёдимда. Зеро, бу танганалар чоғида ҳар биримизга алоҳида халтачаларга солинган махсус совғалар ҳам тухфа этилганди. Бу ҳадялар орасида маълум миқдордаги пул, блокнот, ручка, қалам ва энг муҳими, эрталаб уйғотадиган қўнғироқли соат ҳам бор эди. Ҳа, буларнинг барчаси, назаримизда, биз «Олий адабиёт курси» тингловчилари учун айни зарур буюмлар эди.

Икки йиллик ўқиш гўё икки кундек ўтди-ю кетди. Ниҳоят бизларга диплом бериладиган кун ҳам етиб келди. Шу кунгача ҳар биримиз ўзимизча, бизга қизил диплом беришармикин ёки кўк рангли диплом беришармикин, деган ўй билан бош қотириб, ўзимизча муайян тахминлар қилиб юргандик. Бироқ олган дипломларимизнинг ранги ям-яшил эканлигини кўриб, ҳали кўп нарсани ўқиб, ўрганишимиз лозимлигини яна бир карра ҳис этгандек бўлгандик.

Нимадир сабаб бўлиб, Неъмат диплом олиш маросимига кела олмаганди. Бунинг сабабини мен орадан уч йил ўтгачгина билдим.

Неъмат доим ўқишни тугатгач, яна Жиззах телевидениесидаги ишини давом эттириши ҳақида гапирарди. Шу сабабдан мен ушбу шаҳарга келишим биланок, тўғри вилоят телевидениеси томон йўл олдим. У ерга боргач, эса дўстимнинг Вилоят ҳокимлиги қошидаги Матбуот марказига раҳбар этиб тайинланганини эшитдим. Орадан бирор соат вақт ўтгач, мен унинг

янги иш кабинети эшиги олдида пайдо бўлдим. Эшикни очишим билан эса :

– Э-э, Жаҳон, – хурсанд бўлиб, ўрнидан туриб кетди Неъмат мени кўрар-кўрмас. Унинг юзида аввалига ҳайрат ифодаси зоҳир бўлди, кейин эса бу туйғу ўз ўрнини алланечук ғурур ва фахр ҳиссига бергандек туюлди. Неъмат ёнимга шаҳдам қадамлар билан келиб, бағрини очди. Иккимиз кучоқлашиб сўрашдик.

– Хўш, дўстим, қайси шамоллар учирди? – ҳамон елкаларимдан қўлини олмасдан сўради у.

– Сизнинг соғинчингиз шамоли дўстим! – дедим мен ҳам кулимсираб, унга тикиларканман.

Унинг бир оз тўлишганиги, юзининг қирмизи ранги, эғнидаги ниҳоятда дид билан танланган кийим-боши, хуллас унинг бутун кўриниши киши кўзини қувонтирар, кўнгилга бир ёруғлик бахш этадиган даражада эди. Тушлик маҳали яқинлашиб қолганди ва биз Неъматнинг таклифига кўра ҳокимият биносидан ташқарига чиқдик. Кейин эса катта кўчани кесиб ўтдик-да, «Нафиса» дея аталган савдо маркази биқинидаги тамаддихонага кирдик.

– Неъмат, сизни биринчи марта ичкиликни рад этишингизни кўряпман. Нима чиндан ҳам ичишни ташладингизми? – дея сўрадим мен овқатланаётиб.

– Ҳа, Жаҳон, ичкиликни чинданам йиғиштирдим. Ростини айтсам, айти шу ичкиликни деб, мен ўшанда, дипломимни олишга ҳам бора олмагандим. Эй, ўша вақтларда бу балого шундай киришиб кетгандим-ки, асти қўяверасиз. Ўзимни ҳеч тўхтатолмасдим.

– Ҳа, бу дард менгаям бегона эмас. Хўш, шу даражага борган экансиз, ундан қандай халос бўлдингиз?

– Ҳозир, Сизга айтишим ҳам ноқулай, аммо, шу дарддан даволаниш учун ҳатто Тошкентга бориб келдим.

– Тошкентга?! Оббо Сиз-эй, нега менга бир оғиз қўнгиروق қилмадингиз- а?!

– Биласизми, мен ўшанда Тошкентга бордим-у, ўша куннинг ўзидаёқ қайтиб келдим. Аниқроқ айтсам, шаҳар наркологик диспансерига бориб қайтувдим.

– Агар сиз бир кунда борибоқ, ортингизга қайтган бўлсангиз, демак машҳур профессор Довженконинг шогирди Раиса Федоровна Рожкованинг муолажаларини олгани борибсиз-да. Яъни алкоголизмга қарши кодлаштирилгансиз, тўғрими?!

– Ие, Жаҳон, Сиз уларни қаердан танийсиз?!

– Эҳ, Неъмат, азизим. Мана, Сиз бу гапларни эслаш менга ноқулай, деяпсиз. Аммо эътиборингиз учун, мен у ерда сиздан аввалроқ бўлиб қайтганман... Ҳа, нима бўлмасин, бу менинг ҳаётим. Ҳаёт ҳам бамисоли бир яхлит китобдек, унинг у ёки бу саҳифаларидан воз кечиб, уларни йиртиб ташлашга ҳожат йўқ, деб ўйлайман. Шу сабабдан мен ҳаётим саҳифаларини бошқалардан яшириб ўтирмайман. Ҳа дарвоқе, бу усул, яъни гипноз усулида даволаниш менга таъсир кўрсата олмаса, мен яна хусусий бир реабилитация марказида ҳам даволандим. Ана шу кейинги даволанишим назаримда менга бирмунча самаралироқ бўлди шекилли.

– Шунақа денг? Аммо менга таъсир қилди гипнозиям. Мана, уч йилдирки оғзимга бир қултум ҳам олганим йўқ.

– Буниси яхши. Аммо ҳали айтганимдек, гипноз ҳаммага ҳам бир хилда таъсир қилавермас экан. Мен кейинги гал, оз эмас-кўп эмас роппа-роса бир ой давомида реабилитация марказида ётиб даволандим. Даволанишимга олам-жаҳон пул кетди, бироқ муолажаларнинг таъсир кучи менга атиги ярим йилга зўрға етди холос. Биласизми, у ерда арақхўрлар билан бирга гиёҳвандлар ҳам даволанишарди. Биз ҳар куни кечқурун футбол ўйнардик. Тасаввур қиляпсизми арақхўрлар жамоаси – гиёҳвандлар жамоасига қарши футбол жангида... Ҳа, бу чинданам ажойиб кунлар эди...

– Хўш, уларнинг қайси бири кўпроқ ютарди? – қулимсираганча сўради Неъмат.

– Эй, айтсам ишонмаслигингиз мумкин, аммо доим, ярамас гиёҳвандлар голиб чиқишарди.

Биз иккаламиз ҳам бирдек кулиб юбордик.

– Менинг эсимга шу тобда, курсдошимиз Даврон Ражаб тушиб қолди. Биласизми, бундан саккиз йиллар муқаддам мен Зоминда бўлиб ўтаётган ёш ижодкорлар семинарига эндигина борган эдим. Мени яна икки нафар ёшроқ шоирларни бир коттеджга жойлаштиришди. Бироқ, мени хайрон қолдиргани, бу ёш шоирларнинг иккалови ҳам мутлақо спиртли ичимлик ичишмас экан. Мен эса семинарга келишимдан аввалок бу анжуман даврида бир қултум бўлсин ичимлик ичмаслик учун ўзимга сўз бергандим. Зеро, бу ердагиларнинг ҳаммаси мени яхши танишар, ҳар бири ҳам кўзи зийрак, қулоғи динг кишилар бўлиб, уларнинг наздида таниқли ёзувчи Шукур Холмирзаевнинг ўғли ҳақида нотўғри таассурот қолдиришни истамасдим. Хуллас, ўшанда Даврон бир неча бор, хонамизга кириб бизларни ичкилик ичишга чақирди, аммо ҳаммамиз худди келишиб олгандек, унинг таклифини рад этавердик. Учинчи бор унга яна рад жавобини бергандик, у жаҳл билан эшикни катта қилиб очди- да, бизларга қараб баланд овозда:

– Эй, хайф сизларга-ей, Сизлар ароқ ичмасангиз қанақанги адабиётчисизлар ўзи! – дея бақира кетди.

Биз яна биргалиқда кулиб юбордик.

– Аммо, ростини айтсам, Неъматжон, сиз учун хурсандман. Менинг қанча-қанча дўстларим мана шу ароқхўрлик, гиёҳвандлик деб, гулдек умрларини хазон қилдилар. Мана, яқиндагина таниқли ёзувчи Сергей Бородиннинг набираси, менинг болалик дўстим Митя гиёҳванд модда қабул қилаётиб меъёрни ошириб юборганидан нобуд бўлди. Аммо, яна бир бор айтаман, сиз ичкиликни ташлаб жуда яхши иш қилибсиз...

– Ҳа, Жаҳон, асти гапирманг. Ростини айтсам, агар ичкиликни ташламаганимда мени ҳеч қачон Матбу-

от марказига раҳбар этиб тайинлашмасди, «Санзор» номли адабий клубимни ҳам ташкил этмаган бўлардим. Қолаверса, менинг иккита китобимнинг бирортаси ҳам дунё юзини кўрмаган бўларди. Айтганча, яқинда биз «Санзор» деган янги бир журнални ҳам нашр этишни бошлаймиз. Ҳа, агар ҳозиргача ичкиликнинг ортидан қувиб юрганимда, буларнинг бирортаси бўлмасди, ҳатто ўзим ҳам бор бўлармидим ёки йўқ, буни сени айтолмайман, дўстим...

– Э-эй, энди бу ёғини жа оширвордингиз, ўртоқ...

– Йўқ, йўқ, Жаҳон, сиз ишонаверинг, мен жудаям ночор аҳволга тушиб қолгандим. Хайрият бариси ортда қолди...

– Ҳа, бунақаси бўлади, азизим. Мана, мен ҳам баъзида ўз-ўзимга савол бераман: нега мен ароқ ичаман? Биласизми, айтсам ишонмайсиз, шу саволга тайинли жавоб тополмай қоламан... Ташқи томондан қараганда, ёмон яшамайман. Пойтахтнинг ҳам қоқ марказида ўсиб улгайдим. Таниқли ёзувчининг ўғли сифатида ҳеч бир камчиликларсиз ўсдим, ҳеч бир нарсага зориқмадим, муҳтож бўлмадим. Доим ҳам кўришиб турмасак-да, ҳар ҳолда ўғлим бор... Бир умр яхши кийинаман, еб-ичаман... Тўғри бакалавриатга ўқишга кира олмадим ва ўқимадим. Аммо, биратўла магистрлик мақомини таъминлайдиган «Олий адабиёт курслари»ни тамомладим, яъни бир зинани ташлаб бирваракай ундан баландроқ мартабага эга бўлдим. Одамлар беш-олти йиллаб заҳмат чекадиган даражани салкам икки йилга яқин муддат ичида қўлга киритдим. Аҳён-аҳёнда бўлса-да, асарларим босилиб турибди. Тагин менга нима керак ўзи... Менга бу ичкилик балоси нега ёпишган? Наҳотки, бу дард ҳам қисматнинг бир ёзиғи бўлса?!. Балки менинг пешанамга ҳам кўплаб адиблар, шоирлар каби ичкилик туфайли ўлиб кетиш ёзилгандир?!

– Ў-ў- ўв, дўстим, энди сиз бу ёғини оширвордингиз! – дея кулди Неъмат.

– Наҳотки?

– Энг муҳими – сиз ёзишни ташлаб қўяётганингиз йўқ. Менга сизнинг эсселарингиз жуда ёқади.

– Аммо, билиб, қўйинг, бир куни сиз ҳақингизда ҳам ёзаман.

– Худо хоҳласа! – у шундай дер экан, мийиғида чиройли кулимсиради.

– Неъматжон, назаримда суҳбатимиз бир оз чўзилиб кетгандек, эҳтимол мен сизнинг вақтингизни олиб, муҳим ишларингиздан чалғитаётгандирман. Иложи бўлса, кейинроқ бафуржа вақт топиб, сиз билан ўзимнинг маблағларимни бирор бир соҳага оқилона йўналтириш масаласида гаплашмоқчидим. Биласизми, менда унча-мунча пул бор. Уларни бирор манфаатли ишга тиксамми деб турибман, ахир пулнинг қадри бу ерда пойтахтдагидан кўра кучлироқ ва олинадиган самара ҳам шунга яраша бўлади. Кейин яна бир гап: сиз менга қайси меҳмонхонага қўнишни маслаҳат берасиз?

– Жаҳон, дўстим, нималар деяпсиз?! Қанақанги меҳмонхона, ахир сиз бугун менинг меҳмонимсиз. Ўзим уйимга олиб кетаман. Уйда ҳаммасини батафсил гаплашиб оламиз. Ҳозир эса бу ерга Шухрат билан Ғайбулла деган йигитлар келишади, уларнинг иккиси ҳам менинг ёрдамчиларим. Бу йигитлар сизни дунёга донғи кетган Жиззах сомсаси билан сийлашади. Унгача мен ҳам бу ердаги ишларимни тутатиб улгураман. Кейин биргаликда бизникига кетамиз. Эртага эса бизнинг адабий клубимиз мажлисида иштирок этасиз. Келишдикми?!

Ҳа, чиндан ҳам шундан кейинги барча воқеалар худди у айтгандек бўлиб ўтди. Кўп ўтмай ёнимизга Неъматжон тилга олган ёрдамчи йигитлар келишди ва бизлар биргалашиб шаҳар бўйлаб сайрга отландик.

Эртаси куни кечқурун, мен Жиззахдаги ҳамма ишларимни кўнгилдагидек саранжомлаб тугалладим ва ажойиб бир кайфиятда Тошкентга қайтдим. Шундан кейин ҳам мен тез-тез Жиззахга бориб турардим. Бироқ, автоҳалокатга учраб, тос суягимни синдириб

олгач, уйимдан бир қадам ҳам ташқарига чиқолмайдиган бўлиб қолдим.

Тўқли билан бўлиб ўтган суҳбатимизнинг эртаси куни эрталабданоқ, мен бу икки дўстимнинг қўнғироғини интиқлик билан кута бошладим. Ниҳоят чошгоҳ пайтида телефон қўнғироғи жиринглаб, гўшакни ҳамширам Жаннат кўтарди. У гўшакни олиб, оҳиста ёнимга келди-да менга тутқазаркан, – бу кечаги дўстингиз, Тўқли, сизни сўраяптилар, – деди мулойим оҳангда. Мен гўшакни олдим.

– Алло, Тўқли...

– Ҳа, Жаҳонгир, қалайсиз?

– Салом, дўстим, мен зўрман. Ўзингиз қалай етиб бордингиз? Неъмат қалай экан?

– Менда бир хунук хабар бор, дўстим... – Тўқли шундай деди-ю, бир неча сония жим қолди.

– Нима гап, тинчликми?

– Мен бугун ҳокимиятга боргандим. Борсам, Матбуот маркази берк экан. Неъматни сўрасам... у... уни оламдан ўтди дейишди...

Мен ўтирган жойимда қалқиб кетдим.

– Нималар деяпсиз, Тўқли?! Ҳазил бунақанги бўлмайди, дўстим... Қанақасига Неъмат ўларкан?! Ахир у соппа-соғ эди-ку?!

– Ҳа, ўртоқ, ҳазиллашганим йўқ. Айтишларича, уни машина уриб кетибди. Неъмат тўйдан қайтаётган экан. Ўзи анчагина маст ҳолда бўлган экан дейишяпти...

– Бўлиши мумкин эмас... Ахир у бир неча йилдан буён мутлақо ичишни ташлаган эди-ку...

– Билмадим, ўртоқ, аммо бу ерда айримлар бу иш атайдан уюштирилган бўлиши ҳам мумкин, деб ҳисоблашмоқда.

– Хўп, унда қолган гапларни Тошкентга келганингизда гаплашамиз, – мен шундай дедиму ортиқча гап тополмай, телефон гўшагини жойига қўйдим.

Кейин креслога суянганимча сигарет олиб тутатдим. Жаннат нимадир деб, ёнимга кулдон келтириб қўйди. Аммо мен унинг гапларини мутлақо эшитмас, гўёки

қулоқларим мутлақо том битиб қолгандек эди. Кўз олдимдан ҳаётимнинг Неъмат билан боғлиқ лавҳалари; у билан илк учрашувимиз, ёзувчилар уюшмаси олдидаги суҳбатимиздан бошлаб, ҳамма -ҳаммаси бамисоли кино тасмалари каби бир-бир ўта бошлади. Назаримда шу тобда мени энг қадрли нарсамдан мосуво этишган, хаттоки, танамдаги ўзимгагина хос бўлган энг муҳим бир бўлагимдан жудо қилишгандек эди. Ахир менинг ўзим ҳам йўл транспорт ҳодисасига гирифтор бўлганман, автоҳалокат туфайли мана шу мажруҳ аҳволга тушдим. Лекин, бахтли эканманки, тирик қолдим. Гарчи, ҳозир ўрнимдан туриб юра олмасам-да, ҳар ҳолда тирикман. Шу тобда, нимагадир, хаёлимга «қанийди Неъмат тирик қолиб, унинг ўрнига автоҳалокатда мен ўлганимда – яхшироқ бўлармиди?» деган бемаъни ўй келди... Зеро, мендан фарқли ўлароқ, у бу ҳаётда кўпроқ эзгу ишларни, хайру савоб амалларини қилиши мумкин эди. Қолаверса, унинг бир эмас учта ўғли етим қолаяпти... Миямда нимагадир шу тобда Неъмат севиб мутолаа қиладиган шоир Есениннинг «Алвидо, де, хайр дўстгинам» сатри чарх урарди. Кейин Шекспирнинг «Қирол Лир» асаридаги «Отлар яшар, итлар яшар, каламушлар ҳам, Бироқ Сенга торлик қилди бу кўхна олам» сатрларини эсладим.

Ҳа, чиндан ҳам Хэмингуэй айтганидек: «Ҳаёт ўз моҳиятига кўра фожиадир». Аммо яна бир ақидаги кўра: «Токи ўтган одамнинг хотираси кишилар қалбида яшар экан, у инсон барҳаётдир». Қадрли дўстим Неъматжоннинг хотираси эса менинг юрагимда ҳамиша барқарор. Лекин барибир, ҳаёт шу қадар шафқатсизки, унда барқарорлик деган тушунчанинг ўзи ҳам омонатдек. Борлиқ оламдаги ҳамма нарса ўзгаради, турланади, тусланади, ҳатто инсоний кайфиятлар, муносабатлар ҳам. Бир сўз билан айтганда эҳтимол, бу кунлар ҳам ўтиб кетар...

2011 йил, декабрь.

(“Аъло кайфият” журнали, 2012 йил №9)

ИЛК ҚАДАМ

Умрим йиллари – хазинам менинг.

Р.Рождественский

1994 йил, декабрь.

Адам (Шукур Холмирзаев) ўша пайтлар Дўрмондаги «Ёзувчилар ижод уйи»да яшардилар. Улар «Динозавр» номли янги бир роман устида иш бошлаган эдилар. Адам иш билан қанчалар банд бўлсалар-да, ҳар куни телевизорда кечки пайт бериладиган «Время» инфор­мацион дастуридан сўнг, албатта бизга – уйдагиларига қўн­гирок қилишни канда қилмасдилар. Баъзан бир-икки кунга бўлса-да шаҳардаги уйимизга ҳам келиб кетиб турардилар.

Аmmo бир куни улар телефонда мени ўз хузурларига боришимни, гаплашадиган гап борлигини айтиб қолдилар.

Адам яшаб, ижод қилаётган 36-рақамли хона, ижод уйининг учинчи қаватида жойлашган эди. Дарвоқе, уларнинг айни шу рақамдаги хонани танлаганлари ҳам, назаримда, бежиз эмасди. Боиси, бизнинг шаҳарнинг «Марказ-1» мавзесидаги уйимизнинг ҳам рақами 36 эди. Мен адамнинг олди­га борганимда, Ижод уйининг учинчи қавати йўлак­ларида осуда бир жимлик ҳукмрон бўлиб, бу жимликка уларнинг ёзув машинкасининг чиқиллаши-ю, менинг паркет пол юзаси бўйлаб таралаётган қадам товушларимдан бўлак ҳеч нарса дахл қилмаётгандек эди.

Орадан бир неча дақиқа ўтгач, биз ота-бола уларнинг хоналарида бафуржа гаплашиб ўтирардик. Хона-

нинг ҳар бир кунжагига адам чекадиган ўша пайтдаги «Карвон» деган тамакининг ҳиди ўрнашиб, сингиб кетгандек эди. Улар, сигаретани бирини иккинчисига улаб чекар, ора-сира, пиёладаги чойдан ҳам хўплаб қўярдилар. Пиёладаги чойнинг ранг-рўйи ҳам тим-қора бўлиб, чойдан кўра кўпроқ кофени эслатарди. Улар одатда доимий паст юрадиган қон босимларини кўтариш мақсадида чойни шундай аччиқ қилиб ичардилар. Менга чой берадиган бўлсалар, ярим пиёла қилиб қўярдилар, мен эса бу чойни устига бир оз қайноқ сув қуйиб ичардим.

– Мен янги роман ёза бошлаганимдан ва унинг номи қандай эканлигидан хабаринг борми? – деб сўрадилар улар дабдурустдан. Шундай дер эканлар, улар нимагадир ўзларининг узоқ йиллик қадрдони – қизил рангли ёзув машинкасига кўз қирларини ташлаб жим қолдилар, кейин лабларига сигарет қистириб тутатдилар.

– Ҳа, хабарим бор. Янги романингизни «Динозавр» деб атагансиз.

– Нима учун айнан «Динозавр» лигиниям биласанми?

– Йўқ.

– Бунинг сабабини ҳозир тушунтираман. Ҳеч ўйлаб кўрганмисан, нима учун минг йиллар муқаддам ер юзида яшаган, дунёдаги энг баҳайбат, кучли, чидамли ҳайвон саналган динозаврлар вақт ўтиши билан бирданга қирилиб битишган. Бунинг сабаби, улар янги иқлим шароитларига мослаша олишмаган. Менинг романим ҳам янги ҳаётга кўника олмаган, аниқроқ қилиб айтсам, мослаша олмаган инсоннинг тақдири ҳақида.

– Бу романим ўзим ҳақимда, демокчимисиз? – дея ўсмоқчиладим, бир оз кулимсираб ва ўзим ҳам адамнинг сигаретларидан бирини олиб тутатдим.

– Ҳа. Умуман олганда, ёзувчининг ҳар қандай асарида ҳам унинг ўзидан нимадир бўлади. Эсингдами, сен бир пайтлар Жек Лондоннинг «Мартин Иден» романидан қанчалар тўлқинланиб, ҳаяжонланиб юрардинг ёки

Нодар Думбадзенинг «Абадият қонуни» романини тилингдан қўймасдинг.

– Ҳа. Мен бу асарларнинг автобиографик характерга эгаллигини биламан.

– Дарвоқе, мен чиндан ҳам янги шарт-шароитларга мослаша олмаяпман. Бироқ, аминманки, вақти келиб ҳаммаси ўз ўрнига тушади. Ниҳоят, узок йиллик асоратдан, жабру ситамлардан кейин мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритди, озод ва эркин бўлди. Ҳозирги кунлар, менинг назаримда, ўтиш даври бўлиб, бу албатта, табиий жараён, деб ўйлайман. Худога шукрки, бахтимизга оналаринг бор. У чиндан ҳам янги замонга тез мослашиб, ўзининг уддабуронлигини кўрсатди. Мана мен учун ҳам, ўзи учун ҳам сизларни ҳар томонлама қўллаб-қўлтиқлаб юрибди. Унинг Ҳиндистон, Эрон каби давлатларига бориб келаётганлиги тўфайли тижорат ишларининг шарофати билан нафақат сен, балки опанг, аканг ва уларнинг оиласидагиларнинг ҳам еб-ичиши тайинли, кийиниши бадастир. Тўғри, менам тижорат асосидаги айрим таклифлар бўлганди.

– Ҳа, эсимда, ҳалиги, биз ҳақимизда бирор нарса ёзсангиз, деб илтимос қилган нефт базаси директори ёки бозоркомнинг таклифларини айтмоқчимисиз?

– Ҳа, шунга ўхшаган ва...бошқалариям бўлган.

– Буюртма бўйича ёзиш? Нимагадир, сизнинг бундай қилишингизга ҳеч кўзим етмайди-да, – дедим мен яна кулимсираб.

– Биласанми, бу галгиси, сен ўйлагандек, шунчаки пулдор корчалону тужжорлардан эмас...

– Ҳўш, унда ким ?

– У киши – Сурхондарё вилояти Касаба уюшмалари кенгашининг раиси Ҳумойиддин Шарофиддинов.

– Ҳўш, уларнинг Касаба уюшмасига раислигидан ташқари яна бирор фазилатлари ҳам борми?

– Сен ундай дема, ўғлим. Мен уларни узок йиллардан бери биламан. У тилла одам. Энг муҳими, у менинг

она юртим – Сурхоним учун ниҳоятда катта ишларни қилган. Ҳали ўзинг ҳам кўриб, бунга гувоҳ бўласан.

– Мен, гувоҳ бўламан?

– Ҳа, ҳа. Сени ўзим билан Термизга олиб кетмоқчиман.

– Нимага?

– Нима, десам экан... биринчидан, сен менга ёрдам берасан. Чой-пой дамлайсан, керак бўлиб қолса, магазинга чиқиб келасан... Ҳолбуки, Шарофиддиновнинг айтишича, у ерда бизга нимаики керак бўлса, ўзлари муҳайё қилишади. Ҳатто ихтиёримизга ҳайдовчиси билан машина ҳам беришади. Овқатларни ҳам ўз таъбимизга қараб буюртирамиз... Маъқулми...

– Ҳммм... Неча кунга боришимиз керак экан?

– Назаримда, бир ойлар етса керак-о-ов... эҳтимол, сал кўпроқдир.

– Ростини айтсам, ҳозир унчалик ҳам банд эмасман. Шошинч ишим ҳам йўқ. Қолаверса, сиз билан Сурхондарёни бир кезиб келишга ўзим ҳам қизиқяпман. Аммо сиз, ҳали менга «биринчидан сен менга ёрдам берасан», дедингиз, иккинчидан, нима қилишимни айтмадингиз-ку?!

– Ҳа, иккинчидан, мен сенинг ўша ерда нимадир ёза бошлашингдан умидворман. Чунки сенда қобилият борлигига ишонаман. Ахир илк ҳикоянгни ёзганингда атиги ўн ёшда эдинг.

– Э-э, қўйсангиз-чи, ада... Улар бари сизнинг таъсирингизда бўлган эди. Ҳалиям эсимда ўша ҳикоя. Унда онамларнинг туғилган кунларига совға бўлсин, деб кўп қаватли уйимизнинг кичкина балконида ўсма ўстирганим ҳақида ёзган эдим.

– Хўш, нима қипти? Яхшигина ҳикоя чиққан эди ўшанда. Тўғри, ўшанда мен сенга онангнинг туғилган куни учун ўсма ўстиришинг мумкинлигини айтиб, асосий декорацияни қуриб берувдим. Аммо, қолган ҳаммасини ўзинг бажаргансан. Ҳикоянгда онангдан сир

сақлаган ҳолда балконда ўсма ўстириб, унинг туғилган кунига қутилмаган совға қилганини жуда чиройли ёзувнинг. Менга ишонавер, яхши ёзувчи одатда яхши руҳшунос ҳам бўлади. Мен назаримда, унчалик ёмон ёзувчи эмасман. Шундай экан, мен сенда ёзиш иқтидори борлигига ишоняпман. Қолаверса, сен етарли даражада ўқимишлисан, сенда ёзувчи учун зарур бўлган ички туйғу, сезиш яъни воқеа-ҳодисаларни ҳис қилиш, идрок этиш, моҳиятини англаш қобилияти бор, мана шуларнинг ҳаммаси менимча, истеъдоднинг муҳим қирралари бўлади. Сени бир пайтлар муסיқа тўгарагига қатнаганинг ҳам эсимда, бироқ, мен ўшандаёқ, муסיқа йўлидан кетмаслигини билгандим ва боришинг шарт эмаслигини ҳам айтган эдим.

– Биласанми, нима, мен ҳам бир пайтлар, талаба-лигимда шеърлар ёзганман. Аммо, бир куни, бу талабалар ётоқхонасида бўлган эди, янглишмасам, Абдулла(Орипов)нинг шеърий дафтарини ўқиб қолдим. Унинг ижодидаги бетакрорликни кўриб, ҳайратга тушдим... ўзимнинг шеърларимдан воз кечдим, воз кечдимгина эмас, балки минбаъд шеъриятда ижод қилмасликка онт ичдим. Сабаби Абдуллажоннинг ёзганлари олдида менинг машқларим шунчаки қофиябозликдан иборатдек туйилганди. Одатда, барча ёш шоирлар ўз юртининг водийларини, дарёларини, боғу роғларини таърифу тавсиф этиб шеър ёзадилар. Гўёки ватанни фақат бирор бир фазилати учун севиш керакдай. Аммо Абдуллажоннинг «Мен нечун севаман Ўзбекистонни» номли ўша шеърда, масалага бутунлай бошқа ракурсдан қаралади. Унда шундай сатрлар бор эди:

Халқим, тарих ҳукми сени агарда
Мангу мулкларга элтган бўлсайди,
Қорликларни макон этган бўлсайдинг,
Меҳрим бермасмидим ўша музларга.
Ватанлар, Ватанлар,

Майли, гулласин,
Боғ унсин мангулик музга ҳам аммо
Юртим, сени фақат бойликларинг – чун
Севган фарзанд бўлса, кечирма асло!

Кўрдингми, шоир агар фақат бойликларинг учун севадиган фарзандингни кечирма асло, деяпти. Бунинг тагида бир оламча маъно бор...Ҳа, Абдуллажон буюк шоир, халқимизнинг фахри. Уни асрашимиз керак...

– Ада, суҳбатимиз зўр бўляпти-ю, аммо кеч тушиб қолди. Менга рухсат берсангиз, шаҳарга қайтсам. Айтган гапларингизнинг ҳаммасига розиман. Сурхонга қачон десангиз, ўша куниёқ мен шайман.

Эртаси куни адам Ҳумойиддин ака берган телефон рақамига қўнғироқ қилди. Гўшакни Ҳумойиддин аканинг Тошкентдаги дўстларидан бири кўтарди. У бизлар учун самолётга чипта олиб, Сурхондарёга кузатиб қўйди.

Термиз аэропортида ҳам бизларни икки киши кутиб олди. Улардан бири Ҳумойиддин аканинг ёрдамчиси, иккинчиси эса ҳайдовчиси экан. Бир неча дақиқалардан сўнг биз Шарофиддиновларнинг уйи ёнида эдик. Мезбонлар бизни жуда катта иззат-икром ва самимият билан кутиб олишди. Уйнинг кенг ва ҳашаматли меҳмонхонасида дабдабали дастурхон тузалган эди. Дастурхондаги айрим салатлар ва таомларни мен умримда биринчи мартаба кўриб турардим. Кенг стол устига спиртли ичимликлардан «Наполеон» коньяги ва шишалари ниҳоятда ғаройиб кўриниш касб этган бир неча турдаги ароқлар қўйилган эди. Ароқ идишларининг бири ичида илоннинг танаси, яна бирининг ичида эса, (албатта, мен буни кейинчалик сўраб билиб олдим) Хитойда ўсадиган женшен, яъни меҳригиёҳ ўсимлигининг илдизи солиб қўйилган эди. Ташқарида қаҳратон қиш бўлса-да, дастурхонда лиммо-лим ёзги нозу неъматлар, мева-ю узумлар турарди.

Хумойиддин Шарофиддиновнинг ўзларига келсак, бир нарсани айтишим керак. Улар менга биринчи кўрганимдаёқ ёқиб қолдилар. Бу одам чин маънодаги зиёли, билимдон ва айна пайтда аристократ, яъни оқсуяклиги билиниб турадиган ноёб кишилардан эди. Мен аввал бу тоифадаги одамлар даврасида ҳеч бўлмагандим. Биз билан бир дастурхон атрофида уларнинг яна икки ўғли ҳам ўтиришарди. Улардан бири тадбиркорлик билан шуғулланиб, ўзининг шахсий меҳмонхонаси бор экан. Иккичиси эса – милиция майори. Адам Хумойиддин ака Шарофиддинов билан жуда узок йиллардан буён таниш эканликлари туфайли, уларнинг суҳбат мавзуларининг чеки йўқдай эди. Улар ўзларининг умумий танишлари ҳақида бир-бирларидан тинмай сўраб-суриштиришарди. Масалан, адамнинг синфдошларидан бири – Денов ҳокими Тилла Менглиев, вилоят ҳокими Жўра Нуралиев ва бошқалар тўғрисида ўзаро гаплашиб ўтиришарди. Мен уларнинг суҳбатлари асосида билдимки, Хумойиддин Шарофиддиновнинг ўзлари ҳам қарийб ўттиз йил мобайнида масъулиятли ва катта раҳбарлик вазифаларида фаолият юритган эканлар. Улар суҳбатлари давомида адам билан тез орада Бойсунга боришлари, у ерда имкон бўлса, тоққа овга ҳам олиб чиқишлари ҳақида келишиб олдилар.

Ниҳоят, гап мавзуи айланиб, асосий масалага, яъни бизнинг бу ерга келишимизга сабаб бўлган ишга: – Адам қаерда, қандай шароитда ва энг муҳими Хумойиддин Шарофиддинов ҳақида нима ёзиши кераклиги мавзусига келди. Мезбонлар шу куннинг ўзида бизларга бир неча вариантларни таклиф этишди, яъни улар адамнинг ижод қилишлари учун ҳеч ким халақит бермайдиган бир ижара уйни, ёки «Сурхон» меҳмонхонасидаги супер – люкс хоналардан бирини, буям маъқул келмаса, Термиз шаҳрининг марказидаги Хумойиддин аканинг уйини таклиф этишди. Адам ана шуларнинг ичидан ўзларига маъқулини танлашлари лозим эди.

Ўзаро келишувларига кўра, ҳар куни муаяйн бир вақт оралиғида Ҳумойиддин ака Шарофиддинов келиб, бир неча соат ичида ўз ҳаётларига оид муҳим воқеаларни адамга ҳикоя қилиб беришлари ва адам ана шу хотиралар асосида бадиий асар яратишлари керак эди.

Дарвоқе, бу орада мезбонлар, хонадаги музлаткичларни озиқ-овқатлар билан лик тўлдириб қўйишларини, агар хоҳласак, ўз таъбимизга кўра тайёр овқатларни ҳам буюртма қилишимиз мумкинлигини айтишди. Улар ваъда қилганларидек, биз учун алоҳида машина ва ҳайдовчи ҳам ажратишган эди.

Сухбат ниҳоясида Ҳумойиддин ака ўз одатига кўра, кафтларини қулоғининг устидан бир оз сийпалаб, гўё сочларини тартибга келтираётгандек бўлдилар. Менинг кузатишимча, улар ҳаёлларига бирор бир муҳим воқеа келиб қолса, ёки сухбатдошларига бирорта савол бермоқчи бўлсалар, ана шундай ҳаракат қилардилар.

– Шукуржон, – дея гап бошладилар, кейин худди, мен тахмин қилгандек, – ўтган галги учрашувимизда ҳам мен пул ҳақида оғиз очсам, гапиртиргани ҳам қўймагандингиз. Аммо бутун мен билмайман, сиз билан қай тарзда...

– Ҳумойиддин ака, мен бу ерга пул учун келганим йўқ, – деб жавоб бердилар адам кулимсираб.

– Биладан, биладан, Шукуржон... аммо мен сизнинг бу олийжаноблигингизни қайсидир маънода қадрлашим керак-ку, ахир... Ҳа, майли, «бирор нарса» ўйлаб топармиз... – Ҳумойиддин ака ҳам мийиғида кулиб қўйдилар.

– Аввало, мен сизга берган ваъдамни бажарай. Ана ундан кейин жуда хижолат бўлишдан қўрқсангиз, мен учун ўйлаб топадиган ўша «бирор нима»нгизни ўғлим Жаҳонга бера қоларсиз, – адам шундай дея, мен томонга қараб қўйдилар.

Эртаси куниёқ, адам ўзлари айтганларидек, мезбонга берган ваъдаларининг устидан чиқиш учун

жиддий ишга шўнғиб кетдилар. Мен аввалдан тахмин қилганимдек, улар ижод қилиш учун на ижара уйни ва на-да ҳашаматли меҳмонхонанинг супер-люкс хонасини банд этдилар, балки аксинча, шаҳар четидаги оддийгина бир далаҳовлини танладилар. Келишувга мувофиқ, Ҳумойиддин ака ҳар куни адамнинг ҳузурига бир-икки соатга келар ва улар узок суҳбат қилардилар.

Орадан уч кун ўтиб, илк ҳикоя тайёр бўлди. Ҳикоя «Ўлдирса, мард ўлдирсин» деб номланганди. Шарофиддиновнинг ўзлари ҳам уни ўқиб кўриб, ниҳоятда тўлқинланиб кетдилар.

Менинг ўзим ҳам илк мартаба адамнинг бошқалар учун у қадар аҳамиятсиздек туюлгувчи оддий бир ҳаётий воқеадан, ўта чуқур маъноли ва ибратли, ҳаётий хулосаларга етакловчи бадиий асар яратганлигининг шоҳиди бўлиб турардим. Бу ҳол мени ҳам илҳомлантириб юборди.

Албатта, мен ёзувчи Шукур Холмирзаевнинг кенжа ўғли эмас, балки энг тўнғич ёки ягона фарзанди аржуманди бўлганимда ҳам, гарчи томиримда ана шу бетакрор ижодкорнинг қонлари мавжланиб турган бўлса-да, адамдаги юксак профессионализм ва истеъдоднинг менга кўчиб ўтишига ишонмайман. Бироқ, бундан қатъи назар, мен Сурхонга келишимиздан илгарироқ адам билан Дўрмондаги ёзувчилар ижод уйидаги суҳбатимизни эслаб, ўзим ҳам нимадир қоралаб кўришга аҳд қилдим. Ўша куннинг ўзидаёқ, ушбу қароримдан отамни воқиф этдим. Шундан сўнг биз узок суҳбатлашдик. Тўғрироғи, улар суҳбат асносида менга ижод борасида талайгина маслаҳатлар, ўғитлар бердилар.

Хусусан, улар менга:

– Ҳаётингда учрайдиган жуда кўп нарсаларга сен, ўзинг ёзадиган асарингнинг материали, яъни хомашёси деб қарашга ўрган, ҳатто ўз ҳис-туйғуларинг, кечинмаларингга ҳам, – дедилар.

– Билмадим, ўзимнинг ҳис-туйғуларим, кечинмаларимга, ҳали ёзилмаган асаримнинг материали сифатида қараш қўлимдан келармикин? – дедим ўйланиб.

– Келганда-чи, албатта, эплайсан, – далда бердилар адам. Ахир ёзувчилар худо эмаски, ҳар бир асари учун янги бир одамни яратсалар. Агар билсанг, ҳар қандай бадиий қаҳрамонда ҳам қайсидир бир тирик, реал шахснинг феъл-атвори, фазилатлари, айрича жиҳатлари намён бўлади. Улар мана шу ёнимизда ҳаёт кечираётган, яшаётган кимларнингдир прототиплари бўлишади. Қолаверса, ҳар бир асар қаҳрамонида ёзувчини ўзининг ҳам қайсидир бир қисми инъикос этилади. Сен ёзишдан аввал, ўз ҳаётингнинг турли лаҳзаларини эслаб кўришга ҳаракат қил. Майли бу лаҳзалар энг қувончли, ёки энг аянчли, ҳатто оғриқли дамлар бўлиши мумкин, бунинг аҳамияти йўқ. Муҳими, сенинг ҳиссиётларинг. Энди сен уларга ўз ихтиёрингга кўра нимадир қўшасан, ниманидир олиб ташлайсан, қарабсанки, бадиий образ, қиёфа шаклланади, кўяди. Ахир сен журналист эмассан-ки, ҳамма нарсани борица, реал акс эттириш масъулиятини зимманга олсанг. Сенда, яъни ёзувчида «бадиий ҳақиқат» бўлмоғи керак, энг муҳими – миянга оригинал, оҳори тўкилмаган гоёлар бўлиши лозим. Ана шунда, А.П.Чехов айтганидек; «Ҳар қандай кишининг ҳаёти асосида ҳам, ҳеч бўлмаганда, битта ибратли ҳикоя ёзиш мумкин бўлади». Айтганча, сени Жек Лондон, О'Генри, Э.Хемингуэй каби ёзувчиларнинг асарларини кўп ўқишингдан хабарим бор. Ирвин Шоунинг ҳам бирорта асарини ўқиганмисан?

– Ундан фақат битта асар – «Бой ва қашшоқ» романини ўқиганман.

– Унинг «Византия туни» романини ҳам ўқиб кўр. Яна бир нарсани айтаман, мутолаада ҳам фақат фарб адабиёти билан чекланиб қолмагин. Ўзимизнинг Чингиз Айтматовнинг асарларини ҳам синчиклаб ўқиб чиқишингни маслаҳат бераман. Дарвоқе, сен Робиндранат Тагордан ҳам ҳеч нима ўқимагансан, шекилли?

– Тагордан айнан нимани ўқишимни маслаҳат берасиз?

– «Гора» романини ҳамда «Ҳаёт бўстони» повестини албатта ўқигин.

– Яхши. Биласизми, ада, мен анчадан бери сиздан бир нарсани сўрамоқчи эдим. Бироқ ҳеч мавриди келмаганди. Назаримда, сизда ижтимоий ҳаётдаги воқеа-ҳодисаларнинг ривожини интуитив тарзда, ички сезги билан аввалдан билиш, башорат хусусияти борга ўхшайди. Бундай дейишимга сабаб, сиз бир пайтлар «Қора камар» номли пьесангизни ёзганингизда мен, уни сахнада кўриб, ундаги воқеа-ҳодисаларни таҳлил этиб, ҳаётингиздан ташвишга тушганлигим ва ҳатто «Ада, бу асарингиз учун сизни турмага қамаб қўйишмайдими?» – деб савол ҳам бергандим, шу эсингиздами?

– Ҳа, болам, эслайман, – деб, нимагадир қулиб қўйдилар.

– Ахир унда ҳали 1989 йил эди, сизнинг пьесангизда эса миллий истиқлол ҳақида, эркинлик, мустақиллик ҳақидаги кескин фикрлар айтилган эди. Бу ҳам етмаганидек, пьесанинг якуний сахнасида «Эрк учун, озодлик учун кураш ҳали давом этади!» деган чақириқлар бор эди. Аммо, не бахтким, менинг ҳадикларимга қарши ўлароқ, сизни қамаб қўймадилар ва бугина эмас, балки аксинча, айнан шу асарингиз учун сизни юксак мукофот билан тақдирладилар. Ҳамза номидаги Давлат мукофоти. Ўтган йили газетада сизнинг «Адабиёт ўладими?» номли мақолангиз чоп этилганлиги ҳам жуда катта шов-шувларга сабаб бўлди. Мақоланинг мавзусидан ташқари унинг сарлавҳасининг ўзиёқ, не-не кишиларнинг қалбидаги тугёнларини жунбишга келтириб юборди. Ахир ўша пайтлари, нашриётлар ёпилиб, бир қатор адабиётчилар қўлидаги қаламни ташлаб, ижодларини ҳам йиғиштиришиб, адабиётдан бошқа ҳар қандай иш билан шуғуллана бошлаган эдилар-да. Бундай шароитда, ҳақиқатан ҳам «Адабиёт ўладими?»

деган савол ҳамманинг фикру хаёлини банд этган эди. Бироқ, ҳамма шу ҳақда ўйласа-да, сиздан бошқа бирор кимса шу саволни баралла овоз билан ўртага ташлай олмаганди. Бунга ҳеч кимнинг журъати ҳам, фикрати ҳам етишмаганди.

– Ҳа, ўғлим. Мен ҳали айтганимдек, буларнинг бариси, вақтинчалик, ўтиш даврига хос бўлган табиий жараёнлар эди. Мақолада кўндаланг йўйилган саволга келадиган бўлсак, унга истаган одам «йўқ, адабиёт ўлмайди», деган тўғри жавобни бериши мумкин эди. Агар эсласанг, Назар Эшонқул телевидениеда ҳам худди шу номдаги бир неча кўрсатувлар ташкил этиб, ҳамманинг эътиборини тортганди.

– Ҳа, эсимда, – дедим мен, ўша қизгин мушоҳадаларни қайта идрок этарканман, яна бир карра ҳаяжонланиб.

– Энди аввалдан сезиш, интуиция ва башорат ҳақидаги гапларга келсак, мен бундай деб ўйламайман. Балки, гапингда жон бордир, бироқ, менинг интуициям ақлу шуурим даражасида. Мен ҳамма нарсани фикрим, ақлим воситасида таҳлил этаман ва унга таянган ҳолда хулосалар чиқараман. Хулосаларимнинг ҳақиқат бўлиб чиқиши эса менга боғлиқ эмас.

– Бу жуда зўр-ку. Афсуски, менда бундай хусусият йўқ, деб қўрқаман.

– Сен ҳеч нимадан қўрқма. Кўпам ўйлайверма. «Ўйчи ўйини ўйлагунча, таваккалчи ишини битирибди» деган нақлни эшитганмисан? Шундай экан, қўлингга қаламни олу, ёзишга кириш. Сен ёзавергин, бу ёғи бир гап бўлар...

Шундай дея, адам ўзларининг хоналарига, навбатдаги ҳикояларини ёзиш учун чиқиб кетдилар.

Мен ҳам ўзимга ажратилган ётоқхонага чиқиб ўрнимга ётдим-да, адам айтган гаплар ҳақида мушоҳада қила бошладим. Кўп ўтмай, ёзилиши лозим бўлган ҳикоямнинг сюжети ҳақида ўйлашга тутиндим.

Адам томонидан ёзилган ҳар бир ҳикоя Ҳумойиддин ака томонидан ўқиб чиқилгач, маъқул деб топи-

лар ва мен уларни бирин-кетин «Сурхон тонги» газетаси таҳририятига олиб бориб топширардим. Орадан бир-икки кун ўтар-ўтмас, ушбу ҳикоялар мазкур газета саҳифаларида босилиб чиқарди.

Вақти-вақти билан Ҳумойиддин ака Шарофиддинов бизларни турли тадбирларга ҳам чақириб турардилар. Масалан, бир куни биз, бир янги рестораннынг очилиш маросимида иштирок этдик. У айтишларига кўра, Ўзбекистон ва Хитой республикаси қўшма корхонаси тадбиркорларининг савб-ҳаракатлари билан ташкил этилган экан. Яна бир кун Ҳумойиддин аканинг ўғилларидан бири – милиция майориникида жойлашган саунага бордик, иккита коллежга қўймай учрашувга таклиф этишган эди, адам «йўқ» дея олмадилар. Ўқувчиларнинг ҳайратини кўрсангиз эди, «тирик» ёзувчини кўриш, дастхатлар ёздириб олиш, саволлар бериш, расмларга тушиш уларга чексиз қувонч бахш этган эди.

Шундай қилиб кунлар, кунлар кетидан ҳафталар ўтиб борарди... Баъзан адамни йўқлаб, ҳузуримизга меҳмонлар ҳам келиб қолишарди. Масалан, уларнинг синфдоши бўлган Асқар Хўжақулов бир неча бор меҳмонга келиб кетгандилар. Янглишмасам, улар ўшанда Термиз Аграр коллежининг директори бўлиб ишлардилар. Яна бир гал отамни йўқлаб, Сурхондарё вилояти ёзувчилар уюшмасининг раҳбари Болта Ёриев ҳам ўзларининг Ўроқ исмли дўстлари билан ташриф этган эдилар. Мен ўшанда нимагадир, уларнинг исмларини эшитиб: «Ола, ана холос... нақд қишлоқ хўжалик буюмлари магазини-я» – деб ўйлагандим. Яна шоира Шафоат Раҳматуллеванинг келганлари ҳам эсимда. Дарвоқе, адамнинг яна бир шогирдлари – рисоладагидек исму шарифга эга бўлган Раҳим Искандаров ҳам бизга ажратилган «ижодхона»да бир кеча тунаб кетгандилар. Қизиғи, нимагадир улар «Фолькин» деган тахаллус остида ижод қилар эканлар. У киши элнига

мовий тусли ёмғирпўш кийиб олган, бошида эса шунга мос кўкимтир беретка. Унинг юзлари кенг, қолаверса, ўзи ҳам хийла тўладан келган киши эди. Фолькин нуқул кулиб турар, гап-сўзларидан, ўзини тутишларидан отамни ниҳоятда ҳурмат қилиши шундоққина сезилиб турарди.

– Кечирасиз, амаки, «Фолькин» деган ғаройиб таҳаллусни қаердан олгансиз?–дея қизиқсиниб сўрадим мен.

– Фолькин дегани, бу фольклор сўзидан олинган. Мен аслида фольклорчи, яъни халқ оғзаки ижодини пухта ўрганувчи олим, филолог бўлишни истаганман, – дея кулиб жавоб берди у. Ва муҳим бир гапни айтишга чоғлангандек, фикрларини жамлаб, берилиб гапир кетди: – Биласизми, Жаҳонгир, менинг Ёзувчилар уюшмасига аъзоликка ўтишим жуда қизиқ бўлган.

– Қани, айтиб беринг-чи?

– Менинг Ёзувчилар уюшмасига аъзо бўлиш-бўлмаслигим ҳал этиладиган мажлис куни, минбарга бир неча киши кўтарилиб менинг ижодим ҳақида, китобларим хусусида ўз фикрларини айтишди. Бироқ, бу фикрларнинг бирортаси ҳам менинг фойдамга эмасди, аксинча, улар ҳали уюшмага кириш учун кўп ўқиб-ўрганишим, излашим лозимлигини таъкидлашганди. Шунда... Шунда бирдан сизнинг отангиз, Шукур ака ўринларидан турдилар-да, қўлларига сигарет олиб тутатдилар ва «Бу йигит уюшмага аъзо бўлиши керак», – деб, оҳиста мажлис залдан чиқиб кетдилар. Зал сув қуйгандек жимжит бўлиб қолди. Уларнинг гапини ҳамма эшитди. Бироқ ҳеч ким изоҳламади ҳам, эътироз ҳам билдирмади. Хуллас, ордан икки кун ўтиб, билдимки, мени Ёзувчилар уюшмасига қабул қилибдилар.

– Ўшанда мен уюшмага қабул қилиш бўйича махсус комиссиянинг раиси эдим, – дея бу воқеага шарҳ бердилар адам.

Кейин бир-икки бор менинг амакиваччам, Сурхондарё вилоят театрида режиссёр бўлиб ишлайдиган

Искандар Эркаев ҳам бизни йўқлаб келдилар. Хуллас, бундай ташрифларнинг кети узилмасди. Майли, санъат, адабиётга алоқадор кишиларнинг ёки қариндош – уруғларнинг келишини тушунса бўлади, аммо баъзан бизларга, тўғрироғи адамга мутлақо нотаниш ва бегона кишилар ҳам «Шукур Холмирзаев шу ерда эканлар», – деб сўроқлаб келиб қолишарди. Шунда мен улар адамнинг Термизда эканлигини қаёқдан билиб олишдикин, дея ўйланиб қолардим. Масалан, бир гал аллақандай билим юртининг бир гуруҳ талабалари келиб, адам билан бир-икки соат суҳбатлашиб кетишганди. Адам уларнинг раъйига қараб барчаси билан бафуржа суҳбат қилишга ҳаракат қилган эдилар. Гарчи ўзларининг вақtlари зик бўлса-да, бундай ҳурмат учун бағрикенглик билан муносабатда бўлардилар. Аммо, қизиғи шундаки, баъзан адамга жудаям ғалати илтимослар бўлиб турарди. Бир куни бир аёл келиб, адамдан ўзи учун ҳокимият орқали бир квартира ундириб беришларини илтимос қилиб қолди. Бундай илтимосдан адам ҳангу манг бўлиб қолганлари ҳали-хануз кўз олдимдан кетмайди. Эҳтимол, бу ҳам ёзувчи Шукур Холмирзаевнинг оддий одамлар орасидаги обрўсидан, уларнинг тасаввурида «ёзувчининг имкониятлари шу қадар беқиёс бўлади, уларнинг айтганини ҳамма инобатга олади» – деган содда ишончнинг ҳосиласидир, тагин билмадим... Ҳар ҳолда ана шундай воқеа ва ташрифлар шарофати билан бу ерда зерикишининг умуман иложи йўқ эди.

Ана шундай кунларнинг бирида мен оҳистагина адамнинг ёзув столлари ёнига бордим-да, уларга индамасдан ўз қўлларим билан битган беш-олти варақли қўлёзмани қўйдим. Бу менинг «Абориген» номли ҳикоям эди.

Адам ҳам худди шуни кутиб тургандек, уни бамайлихотир қабул қилдилар. Кейин лом-мим демасдан, кўзларига кўзойнақларини қўндириб, ҳикояни ўқишга

тушдилар. Улар ҳикояни ўқир эканлар, мен диванда ўтириб, ҳаяжонланганимдан адамнинг сигаретларидан бир-иккитасини худди улар каби бирини иккинчисига улаб чекиб қўйдим. Ниҳоят, улар ҳикоямни ўқиб тугатдилар. Кўзойнақларини пешаналарига суриб қўйдилар-да, истехзоли жилмайдилар.

– Жуда яхши-ку, баракалла, – улар шундай деб, қўлларини мен томон чўздилар. Уларнинг мени алқаган пайтларида елкамга қоқиб қўядиган, ёки оталарча меҳр билан пешанамдан ўпиб қўядиган одатлари бор эди, ҳозир ҳам шундай бўлишини гумон қилиб, мен ўнг кифтимни уларга тутиб, бошимни қуйи эгдим. Мен янглишмаган эканман...Бу гал ҳам шундай бўлди.

– Биласанми, ўғлим, менинг яна озгина ишим қолди, эҳтимол, ўн беш дақиқа, балки ярим соатларда тугалларман. Кейин бир-икки жойга қўнғироқ қилишим керак. Сен ҳозирча яхшилаб бир дастурхон тузатгин-да, мени кутиб тур. Менимча, бугун «қиттак-қиттак» олишиб, бир отамлашсак бўлади, – адам шундай деб, пешанасидаги кўзойнақни яна тақиб оддилар.

– Мен ошхонадан бир литрлик сиғимга эга «Распутин» ароғини ва газак учун хилма-хил егуликларни, яна беш-олтита бежирим тунука идишдаги немис пиволаридан олиб келиб дастурхонга қўйдим. Дарвоқе, бу неъматларнинг ҳаммасини галма-галдан Ҳумойиддин аканинг одамлари келтириб, музлаткични тўлдириб туришарди. Мен ҳали битта пивони ичиб улгурмасимданок, адам ёнимга келиб ўтирдилар. Биз ота-бола, бир-биримизнинг кайфиятимизни кўтариб, далда бериш асносида менинг «ижодий йўлим, учун, ижоддаги илк қадамим учун» қадах кўтардик.

– Ада, ростини айтсам, ҳикоямни у бирор бир нашрда чоп этилгандан кейин «ювсак», маъқул бўларди, дедим мен.

– Парво қилма, мен аллақачон бу ҳақда ўйлаб қўйдим, – дея далда бердилар адам. – Сен ҳикоянгни рус

тилида ёзгансан. Бу ўз-ўзидан тушунарли. Зеро, сен рус мактабида ўқигансан, ҳаётинг давомида ўқиган китобларингнинг ҳам деярли барчаси рус тилида бўлган. Керак бўлса, ҳикоянгни Тошкентга борганимизда ўзбек тилига ўгирамиз. Мен ўзим сенга бу масалада ёрдам бераман. Балки бора-бора ўзбек тилида ҳам ёза бошларсан. Аммо бунга ҳали анча бор, деб ўйлайман. Лекин сен ҳикоянгни имкон қадар тезроқ, иложи бўлса, шу бугуноқ чоп этилишини истаяпсан, тўғрими? Шундай экан, бу ишни чўзиб ўтиришдан нима наф? Биласан, Термизда рус тилида «Заря Сурхана» номли газета нашр этилади. Мен ҳозиргина Володя билан гаплашдим.

– Ким у, Володя деганингиз?

– Ана шу газетанинг бош муҳаррири. Газетанинг таҳририяти сен ҳар куни менинг ҳикояларимни олиб бориб топшириб келаётган «Сурхон тонги» газетасидан бир қават юқорида жойлашган. Ушбу нашр ҳафтасига бир маротаба чоп этилади. Янглишмасам, яна тўрт кундан сўнг унинг навбатдаги сони чоп этилиши керак. Шунинг учун, сен ҳозирнинг ўзидаёқ ҳикоянгни «Заря Сурхана» таҳририятига олиб бориб топширганинг маъқул.

– Ахир, мен ҳали уни оққаям кўчириб улгурганим йўқ. Ҳикоя кўлёзма ҳолида-ку, лоақал, машинкада ёзсам ҳам майли эди.

– Хавотир олма, мен бу ҳақдаям Володьяни хабардор қилиб қўйдим. Сендан бор-йўғи ўз кўлёзмангни унинг қўлига топшириш талаб қилинади, холос. Айтганча, унчалик ҳам хаяллаб қолма. Сабаби яна роппа-роса икки соатлардан кейин Шарофиддиновнинг машинаси келади ва бизлар Бойсунга жўнаб кетамиз.

– Нима, бугун биз Бойсунга кетамизми? – дедим мен, беихтиёр еевпичимни яшира олмай.

– Ҳа, ўғлим. Менинг ишларим деярли тугади ҳисоб. Ҳозир сўнги ҳикоям устида ишляяпман. Бойсунда

бир-икки кун бўламиз. Мен бир оз дам олганимдан сўнг Тошкентга қараб учамиз. Мен Шарофиддинов билан ҳаммасини келишиб олдим. Ўзинг ўйлаб кўр, бир ярим ой Сурхонда бўлсам-у, қадрдон, туғилиб ўсган тупроғим, Бойсунни зиёрат қилмай кетсам, уят бўлмайдими, ахир. Ўйлашимча, биз Бойсундан қайтишимизга, сенинг ҳикоянг ҳам чиқиб қолса керак.

Шундан кейинги ҳамма воқеалар айнан шу тарзда кечди. Мен ҳикоя қўлёзмасини «Заря Сурхана» таҳририятига, Володя амакининг қўлларига олиб бориб топширдим. (Ҳа, айтганча уларнинг тўлиқ исми шарифларини ҳалигача билолмаганимдан хижолатдаман.)

Орадан озгина фурсат ўтиб, биз Бойсунга қараб йўл олдик. Бойсунга борган кунимизоқ, бизни йўқлаб бор қариндош-уруғларимиз, адамнинг дўсту қадрдонлари жамулжам бўлишди. Биз у ерда адам тахмин қилганларидек, бир-икки кун эмас, балки нақд тўрт кун қолиб кетдик. Термиз шаҳри ҳудудига киришимиз биланоқ, мен ҳайдовчидан машинани биринчи матбуот нашрлари сотиладиган дўконча олдида тўхтатишларини сўрадим.

Қўлимга «Заря Сурхана» газетасини олиб, юрагим хаприққанча уни варақлай бошладим. («Заря Сурхана», 1995 й. 27 июль.) Дастлабки саҳифаларда ҳикоямни топмадим, кейинги саҳифаларини очар эканман, юрагим тобора гурсиллаб ураётганини ҳис қилардим. Ниҳоят, ҳаяжондан кўзларим ёниб, охирги саҳифани очдим. Не бахтким, газетанинг энг сўнгги устунда ҳикоямга сарлавҳа қилганим – «Абориген» деган ёзув гўё ял-ял ёниб турар эди. Шу лаҳзаларда шод-у қувончимнинг чеки йўқ эди. Мен газета дўкончасидаги «Заря Сурхана» газетасининг ҳаммасини сотиб олишимни айтгандим, сотувчи менга атиги беш дона газетани тутқазди ва бори шу дегандек жилмайди.

Биз Тошкентга қайтишга чоғланиб, ҳатто Хумойилдин ака билан ҳам хайр-хўшлашиб бўлганимиздан сўнг, ён ойналари қорайтирилган бир ваҳимали автомобиль

келиб ёнгинамизга тақалиб тўхтади. Ундан ўта чакқонлик билан баланд бўйли ва басавлат икки киши тушиб келишди. Уларнинг уст кийимларининг ўнг томонида пистолет солинадиган ғилоф кўзга ташланиб турарди. Тўғри, мана шу ўтган бир ярим ой мобайнида адамнинг ҳузурига турфа тоифадаги одамлар келиб-кетишганди, аммо мен қуролли кишиларни илк маротаба кўриб, бир оз ҳадик ва ҳайрат ичида эдим.

– Ассалому алайкум, Шукур ака, – дейишди ҳалиги салобатли амакилар деярли бир вақтда.

– Ваалайкум, – дея алик оларкан, адам ҳам уларга саволомуз тикилиб қолдилар.

– Бизни Сафар ака юборгандилар, Сафар Сафаров, – деди улардан бири.

– Сафар? Ахир, биз ҳозиргина Бойсундан қайтиб келдик-ку?! Янглишмасам, сизлар Бойсуннинг прокурори Сафарни айтаяпсизлар-да, тўғрими?!

– Ҳа, бироқ Сафар Сафаров мана қарийб икки йилдирки, Термиз шаҳрининг прокурори бўлиб ишлайдилар. Улар сизнинг шаҳримизга меҳмон бўлиб келганлигингни эшитиб, бизни юбордилар. Улар шахсан ўзлари кутиб ололмаганликлари учун узрларини қабул қилишингни сўрадилар. Аммо, ҳализамон келиб қоладилар.

Мен ушбу гап-сўзлардан тушундимки, бу барваста икковлон прокуратура ходимлари экан.

Адам прокуратура ходимининг ҳозирги жумласини англамадилар, чоғи, қайта сўрадилар:

– Ўзлари келиб қоладилар, деганингиз нимаси, қаерга келадилар Сафаржон?

– Қаерга бўларди, Термизнинг энг зўр ресторанигада! – кулиб деди улардан бири.

– Биласизми, инижонларим, мен ҳам албатта, Сафаржонни жудаям ҳурмат қиламан. У менинг энг яхши укаларимдан. Аммо-лекин, бир соатдан кейин бизнинг самолётимиз учиб кетади.

– Шукур ака, агар биз сизларни кейинги рейс билан учириб юборсак-чи? Бунга нима дейсиз? Аслида-ку, сиз бир оз ушланаман, десангиз, самолётни ҳам тўхтатиб тураверамизку-я, – дея ҳазиллашди иккинчи ходим.

Бундай мулозаматдан адам ҳам кулимсираб мен томон юзландилар.

– Хўш, Жаҳон, болам сен нима дейсан? Мана, худо хоҳласа, ҳикоянг ҳам чоп этилди. Бу ерда қилишимиз зарур бўлган ҳамма ишлардан қутулдик. Сенинг илк ҳикоянгни Термизнинг энг зўр ресторанида, бунинг устига шаҳар прокурори ҳисобидан, у билан бирга нишонласак, деган таклифга нима дейсан? Мен розилик билдириб, бошимни қуйи эгдим. Бизни аэропортга ча кузатиб қўйиш учун чиққан Ҳумойиддин аканинг ёрдамчиси ва шофёри, вазиятни тўғри англаб, машинадан бизнинг нарсаларимизни тушира бошладилар. Прокуратура ходимлари эса уларни олиб, ўз машиналарига юкладилар. Кейин биз Шарофиддиновнинг одамлари билан хайрлашиб, прокуратура ходимларининг машинасида ресторанга йўл олдик. Дарвоқе, энди бизнинг Тошкентга кейинги рейсда учишимиз ҳам ҳал бўлган эди.

Ҳозир қандай номланиши ёдимда йўғу, лекин биз ташриф буюрган ресторан чиндан ҳам ўта ҳашаматли эди. Бизга пешвоз чиққан прокурор ҳам адамга ниҳоятда катта иззат-ҳурмат билан муносабатда бўларди. Биз улар билан роса маза қилиб ўтирдик. Ҳали «унинг учун», ҳали «бунинг учун «дегандай қадах сўзларининг охири кўринмасди. Ростини айтсам, ўшанда мен умримда илк маротаба адамнинг ҳузурларида сал кўпроқ ичиб қўйдим. Аммо бунинг у қадар сездирмасликка тиришардим. Билмадим, ўша куни бу «базми жамшид» қанча давом этгани аниқ эсимда қолмаган-у, бироқ, биз барибир ўша кунги самолёт рейсларидан бирида Тошкентга қайтдик. Эсимда, мен самолётда ўтирар эканман, ушбу сафарнинг энг нузли ва ёрқин

саҳифаларини бирма-бир хаёлимдан ўтказардим. Дарвоқе, ўшанда Ҳумойиддин ака хайрлашув чоғида бизларга бир олам совға-саломлар ҳадя қилдилар, кийим-кечаклардан тортиб, қимматбаҳо ручкаларгача бор эди. Яна улар келганимизнинг биринчи куни «бирор нарса ўйлаб топарман» деган ваъдасига кўра, менга бир пакет ҳам бердилар. Пакетда «озроқ пул» ҳам бор экан. Бироқ бу пул Шарофиддиновнинг наздидагина «озроқ пул» эди. Аслида мени хурсанд қилган нарса на бу совға – саломлар ва на бу пул эди, балки менинг юрак-юрагимдан шодланиб, кўзларимдан қувонч учқунлари сачрашига мана шу камтаргина «Заря Сурхана» газетаси, янада аниқроғи, унинг сўнгги варақлари – менинг «Абориген» номли ҳикоям босилган саҳифалари эди.

Кейинчалик ҳам биз адам билан турли сабабларга кўра яна саккиз маротаба Сурхондарё вилоятига бориб келдик. Аммо менинг хотирамда айнан ўша биринчи галги сафаримиз бир умрга муҳрланиб қолган. Зеро, худди ана шу сафар чоғида мен ўзимни адабиёт оламига илк қадамимни ташлаб, ижодий фаолиятимни бошлагандим. Мен ҳали, ҳикоям бошида Дўрмондаги суҳбатимиз асносида, адам мени ижод билан шуғулланишга даъват қилганлари хусусида айтган эдим. Аслида, улар мени ўзимни ана шундай қарорга келишимни, қалб амри билан қўлимга қалам тутишимни истаган эдилар. Ва алал-оқибат шундай бўлди ҳам. Гарчи бу иш қайсидир маънода адамнинг менга кўрсатган таъсирлари ҳосиласи сифатида юз берган бўлса-да, мен барибир... мана орадан ўн тўққиз йил ўтса-да, бир нарсани баралла айтишим мумкинки, мен бундан бениҳоя хурсандман.

Нима ҳам дердим, шунинг билан ушбу ҳикоям ҳам ўзининг мантиқий интиҳосига етиб қолди. Ўша илк ҳикоядан кейин ҳам мен албатта бошқа ҳикоялар, эсселар, қиссалар ёздим, турли ижодий танловларда

иштирок этдим, Олий адабиёт курсига кириб тахсил олдим. Аммо бугун мен булар ҳақида эмас, балки ижодимдаги илк қадам хусусида тўхталишни истагандим. Мен ўшанда 20 га кирган эдим.

Дарвоқе, ўша Сурхон сафаридан бирор ой ўтиб, мен адамнинг ҳузурига ўзимнинг илк қиссам қўлёзмаси билан ташриф буюрдим...

Аммо бу энди, тамоман бошқа бир ҳикоя деб ўйлайман....

Тошкент, 2013

ЕТТИНЧИ ҲАЁТ

Онам Саида Холмирзаевага
багишлайман

Ким чекмаган бўлса дард, бешак,
Бошламабди яшашни, демак...

Расул Ҳамзатов

Яратгандан неча бор ўзимга завол сўрадим... Ахир, мендан, мавжудлигимдан нима наф? Кўзим фақат шарпанигина сезади, оёғим ишламай қолган. Кўрпа-тўшакка парчинланиб, жойимдан қўзғала олмасам. Менимча, бу – барча гуноҳларим учун Худонинг жазоси.

Ҳеч қачон ўлимдан кўрқмаганман, бироқ қон ва оғриқдан нафратланганман. Худди санъаткор Владимир Висоцкий куйлаганидек:

Эҳ, биз қанчалар хоҳлар эдик,
Нақадар буни биз истар эдик,
Уйқуга кетгандек ўлимга кетсанг...

Нариги хонадан телевизор овози эшитилади. Қандайдир қизиқиш билан, зим-зиё хаёллардан чалғиб унга қулоқ бердим. Бошловчи кўрсатув иштирокчиларига Марсел Прустдан ўн савол берарди. Саволлардан бири шундай эди: “Сизга эвазига ҳеч нима сўрамасдан мангу яшашни таклиф қилишса, рози бўлармидингиз?”. Суҳбатдошлар таниқли шахслар эди. Уларнинг бирортасиям бу саволга тасдиқ жавобини беролмади. Ҳақиқатан ҳам, фарзандларингнинг, яқинларингнинг, дўстларингнинг қазосини кўриш жуда даҳшатли бўлади. Шунда мен Оскар Уайлднинг “Дорион Грей пор-

трети” романидаги бош қахрамонни нафрат билан эсладим.

Гўё гапираётган бошга айланиб қолганман. Танамнинг бошқа қисмлари илгари бўлмагандек... Буни ҳис қилиш мутлақо тоқат қилиб бўлмайдиган даражада эди. Худди жароҳатланган бўридек бор кучинг билан увиллашни хоҳлайсан. Мени кўришга келадиган одамлар олдинига ҳар куни, кейин ҳафтада бир марта йўқлашар, сўнгра умуман кўринмай кетишарди. Ягона ишончли ёрдамчим менга қарайдиган ҳамшира эди.

Бир жойда йиллаб ётавериб шуни англадимки, инсон оиласисиз, яқинлари ва дўстларисиз кўрпа-тўшакка миҳланиб қолиб ҳам яшашда давом этиши мумкин экан. Агарда ёнимда онажоним бўлмаганида, билмадим, қанча яшаган бўлар эдим. Буни айтмаслик, албатта, инсофсизликдан бошқа нарса эмас. Доим шундай эди, эсласам, алланечук бўлиб кетаман. Оиламизга қандай бало, хавф-хатар йўламасин, асосий зарба онамнинг гарданига тушар эди. Мен онамни қуёшга тенглаштираман. Негаки, қуёш бизга нур, илиқлик ва ниҳоят ҳаётни бахш этган ва эвазига ҳеч нарса сўрамаган.

Шу ерда оиламиз қадрдони Ўткир Ҳошимовнинг отам Шукур Холмирзаев 60 ёшга тўлиши муносабати билан айтган бир гапи эсимга тушди. “Ҳар бир ёзувчининг рафиқасига бир ҳайкал қўйиш керак, – деган эди у. – Шукурнинг рафиқасига эса икки ҳайкал қўйиш лозим”.

Ҳозирги аҳволимда фақат бир нарса билан машғул бўлишим – хаёл суришим ва хотирамда ниманидир тиклашим мумкин, холос. Негаки, энди на ўқий оламан, на ёзишни уддалайман. Шунда хаёлимга ҳаётимни бошқатдан бошлаш имкони бўлганида нимани ўзгартирар эдим, деган фикр келди. Тушундимки, энди ҳеч нарсани ўзгартириб бўлмайди. Мен Яратганга ва тақдирга ишонаман. Айнан шундай, бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас. Ҳа, яна шундай қилган бўлар эдим...

Балки бошидан ўзгача тахаллус билан чиқсам яхши бўлармиди? Менга буни жуда кўп танишларим айтишган эди. Жумладан, ёзувчи Назар Эшонкул ёзганларимни доимо отамнинг асарлари билан қиёслаб кўрарди. Бироқ энди ғишт қолипдан кўчди.

Гап тахаллус ҳақида кетганда ғалати бир воқеа эсимга тушади. Бир вақтлар Жиззахга раҳматли дўстим ва курсдошим Неймат Ҳайрат олдига кўп борардим. У ҳақда кейинроқ “Бу ҳам ўтади” номли эссе ёздим. Унинг шарофати билан Жиззах адабий муҳитига сингишиб, кўникиб кетгандим. У “Сангзор” адабий клубида фаол эди. Бир сафар адабий клуб муҳокама-сида қатнашишимга тўғри келди.

Ўшанда 20–25 ёшдаги бир йигитча ёнимга келиб сўради:

– Сиз ҳам шоирмисиз?

– Йўқ, мен ёзувчиман.

– Сиз қандай тахаллус билан ижод қиласиз?

– Жек Лондон, – дедим жилмайиб.

Йигит менга бир лаҳза таажжубланиб қараб қолди.

Тез орада у, мен ва вестибюлдагилар – ҳаммамиз залга кириб, жой-жойимизни эгалладик.

Тепада Неймат, Ёзувчилар уюшмасининг Жиззах вилояти бўлими котиби Туроб Мақсуд ва ҳокимиятдан бир аёл ўтирарди. Залда юзга яқин киши бор. Шоирлар бирма-бир даврага чиқиб шеърларидан ўқирди. Ва дафъатан Неймат менга маъноли қараб, сўзга чиқишимни эълон қилди.

Ўқилган шеърлар ва адабий клуб фаолияти ҳақида фикрларимни билдирдим. Шундан сўнг ўтирганлар ичидан бир қиз: “Сизни кўпроқ нима илҳомлантиради?” деб сўраб қолди.

– Пушкиндан иқтибос олиб шундай дейишим мумкин: “Ҳақиқий ижодкор илҳом изламайди, балки илҳомнинг ўзи ижодкорни излаб келиши керак”.

– Айтинг-чи, нега ўзбек фарзанди бўла туриб Жек Лондон деб тахаллус олгансиз? – бу савол эгаси ўша, вестибюлдаги йигитча эди.

– Бу нима деганингиз? Ахир, Жек Лондон америкалик буюк ёзувчи-ку! Унинг тахаллусини олишга ким журъат этар эди?! Ўзимга келсак, умуман тахаллус қўйишни ёқтирмайман. Шунинг учун ҳам сиз вестибюлда кимлигим билан қизиққанингизда, хаёлимга келган биринчи ёзувчининг исмини айтиб юборгандим. Бу хазилимни тушундингиз, деб ўйлагандим. Шундай адабий клубнинг аъзоси буни фахмлай олмаслиги, Жек Лондон ҳақида билмаслиги хаёлимга ҳам келмаганди.

Залда кулги кўтарилди. Шундан кейин ёзувчи Туроб Мақсуд ўрнидан туриб Жек Лондон ҳақида гап бошлади ва унинг “Мартин Иден” романининг мазмунини сал бўлмаса тўлиқ гапириб берди.

Бир оз ўтиб мени Жек Лондон деб ўйлаган ўша йигитча ёнимга келиб ғўлдиради:

– Узр, мен сизни тушунмабман. Бундан кейин кўп ўқишга ҳаракат қиламан...

Бу воқеани “тахаллус” шарофати билан эслаяпман.

Шундан сўнг Неъмат бахтсиз ҳодиса туфайли кутилмаганда оламдан ўтганини эшитдим. Жуда ғалати. Бу воқеа мен автоҳалокатга учраб ётиб қолган пайтларда юз берганди. Уни дафн этишганида реанимацияда эканман. Бироқ кўзим ожизлашиб бораётганини бундан анча олдин – 2002 йилнинг декабрида пайқаган эдим.

У пайтда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳамда Миллий университет қошидаги Олий адабиёт курсида ўқирдим.

Ҳар куни эрталаб, одатдагидай, 82 автобустга чиқиш учун уйимиз яқинидаги шоҳбекатга борардим. Ўша кун ҳам худди бошқаларидан фарқ қилмасди, назаримда. Ҳавони ҳарир туман пардаси қоплаб олгандек эди. Декабрь ойи бўлгани учунми, табиатнинг бу манзарасидан ажабланмадим. Ўшанда менга жуда яқин турган автобуснинг рақамини ажрата олмадим.

– Бу нечанчи автобус? – дея сўрадим ёнимда турган ёши улуг кишидан.

– Саксон иккинчи, – деди у таажжуб билан қараб.

Бир неча лаҳзадан кейин автобусда кетардим. Атрофимни яна ўша туман қоплаб олди. Шунда ўйладим: агар бу туман бўлса, унда нима учун бу чол мен кўрмаган автобус рақамини дарров фарқлай олди?! Ахир, кечагина атрофимдаги манзараларни аниқ кўрардим, гўё ҳеч нарса юз бермагандек эди. Бироқ ҳозир, чамамда, уч метр узоқликда турган кишиларнинг юзларини ҳам кўрмаётгандим.

Биз Қорақамишга яқинлашганимизда кимнингдир овози эшитилди.

– Илтимос, Республика кўз касалликлари шифохонасига қайси бекатда тушилади, айтолмайсизми?

– Кейингисида, – дея жавоб берди чиптачи аёл.

Мен ҳам тушишга ҳозирландим. Ўқиш бир гап бўлар, аввало кўзимга нима бўлаётганини билишим керак эди.

Кўриқдан ўтдим. Ўшанда кўз шифокорининг айтган гаплари худди ҳукмдек этимни жунжиктириб юборди. Бу – кўз нерв толаларининг қуриши экан. У менга кўзим гавҳари асаб ҳужайраларидан таркиб топганини, улар ўлиб бўлганини бамайлихогир айтди. Маълумки, асаб толалари қайта тикланмайди. Мен тўқсон олти фоизга сўқир эдим. Қолган тўрт фоизни ушлаб туриш учун мунтазам даволанишим керак экан. Кўзимнинг бу аҳволга тушиши кучли толиқиш, менингит ёки кучли мия чайқалиши асорати, дейишди.

Ҳа, мен рафиқам билан ажрашганимда кучли асабийлашгандим. Бундан ташқари, мия чайқалишини ҳам бошдан кечирганман. Ўшанда ўн кун даволанишим керак эди. Мен эса олти кун шифохонада ётиб, зерикканимдан чиқиб кетдим.

Кейин яна Республика кўз касалликлари шифохонасида даволандим. Бир неча хусусий шифохоналарга ҳам бордим. Уфадан тажриба алмашиш учун келган кўз шифокори ҳақида эшитиб, кўриқдан ўтишга бордим. Тошкентга Америкадан врачлар келгани ҳақидаги миш-

мишларларни ҳам эшитдим. Ўша куниёқ уларнинг ёнига ошиқдим. Кейин Самарқандда таниқли профессор даволади. Икки марта Термизда Ўзбекистон Қаҳрамони, профессор Раҳмон Муҳаммадиев операция қилди. Жуда кўп бора халқона даволаш усули билан шуғулланувчи табиблар қабулида бўлдим. Хуллас, югура-югур кўп бўлди-ю, натижа чиқмади.

Шундан сўнг ҳаммасига қўл силтадим. Даволанишни тўхтатдим. Барчаси жонимга тегиб, бутунлай кўрмай қолишимни кута бошладим. Хаёлимга тез-тез ўз жонимга қасд қилиш фикри кела бошлади. Чунки ҳадемай бутунлай кўрмай қоламан, деб ўйлардим.

Бироқ орадан ойлар, йиллар ўтса-да, ҳеч нима содир бўлмаётган эди. Шунда борига мослаша бошладим. Сўқир полковник ҳақидаги “Аёл ифори” фильмини қайта-қайта кўрардим. Ҳиндларнинг кўзи ожиз қиз ҳақидаги “Зулматдаги рақс” фильми ҳам бутун рухимни жодулаб қўйган эди. Бу фильмда кўзи ожиз, қулоғи қар қиз университетга киради ва аъло баҳолар билан яқунлайди. Кўзи ожиз рус қўшиқчиси Диана Гурская ва сўқир рок юлдузи Стивен Уандернинг қўшиқларини мунтазам эшитадиган бўлиб қолдим. “Маслин В билимлари” кўзи ожизлар жамиятининг раиси маърузаларини диққат билан эшитиб кўрдим. Бу жамоада ўзимни яхши ҳис қила бошладим.

Кейинчалик яқинларим ва таниш кишиларнинг юзларини кўрмасдан, масофадан туриб таниб олишга ўрганиб қолдим. Уларнинг овозлари ва бўй-бастидан таниб олардим. Йўлни кесиб ўтаётганда яқинлашиб келаётган машинанинг мотор товушини эшитиб, мендан қандай масофада эканини билиб олардим. Баъзида нима ёзганимни кўрмасам ҳам, ёзишга ҳаракат қилардим. Ҳаммаси хотирамда эди.

Қандай содир бўлди, билмайман, хаёл олиб қочдим, ёз оқшомларининг бирида хориж машинасининг мотор товушини эшитмай қолибман. Ёки йўлни кесиб

ўтаётиб ўртада тўхтадимми? Менинг хира тортган кўзларимга машина чироклари жуда яқин келди. Кучли тормоз товушини эшитдим...

Зарба!!! Ҳушдан кетдим...

“Тез ёрдам” машинасида кўзимни очдим ва оғриқдан чинқириб юбордим. Кейин билсам, тос суягим синган экан.

Яна шифохона. Олдинига травматология бўлими, кейин неврология. “Турон” сиҳатгоҳида анча ётдим. Турли дориларни қабул қилаверганимдан кўнглим айнийдиган бўлиб қолди.

Вақт ўтиши билан суяқларим тузалди. Бироқ энди юра олмас эдим. Гарчи шифокорлар: “Ҳаммаси яхши бўлади, оёққа туриб кетасан”, деган бўлса ҳам.

Энди кунларимни шунчаки ётган ҳолда ўтказишим керак. Тирик мурдадек эдим. Ўзининг сўнгги дамларини кечираётган, қуриб қолган дарахтдан фарқим қолмаганиди.

Бир замон Архимед: “Менга таянч нуқтасини кўрсатинг, ерни ўрнидан кўзгатаман”, деган эди. Бирорта таянч нуқта тополмасдим. Хаёлимга фақат ёмон фикрлар келарди. Баъзида бошимни сал кўтариб, барчасини унутиш учун устимдан сув қуярдим.

Ҳиндулар инсон кетма-кет еттита ҳаётни яшаб ўтади, дейишади. Мен эса яна қачондир оёққа турсам, ҳеч иккиланмасдан айтишим мумкин, иккинчи эмас – янги ҳаётимни бошлайман.

Бир пайтлар Махатма Гандининг “Ёмон нарсага қараманг, ёмон нарсани эшитманг, ёмон нарсани гапирманг ва ёмон нарса ҳақида ўйламанг”, деган мулоҳазаларини ўқигандим. Ўша пайтларда бу маслаҳатларни умуман бажариш мумкин эмасдек туюларди. Мен энди асабийлашишдан чалғиш учун фақат яхши нарсалар ҳақида ўйлашга ҳаракат қилиб кўрдим.

Бир замонлар Жюль Вернга “Асарларингизни ўқиган китобхон Сизни худди бутун дунёни айланиб

чиққан бўлса керак, деб ўйлайди. Бу ҳақиқатан ҳам шундайми?” деб савол беришгани ёдимга тушди. Ёзувчи шундай деб жавоб қайтарган экан: “Ҳа, ҳақиқатан ҳам, бутун дунёни айланиб чиқдим. Бироқ буни мен ўз кресломдан қўзғалмасдан, ўз тасаввуримда амалга оширдим”.

Мен ҳам худди шундай йўл тутдим, кўзларимни юмиб (дарвоқе, улар барибир кўрмайди-ку) хаёлларим ва тасаввурим билан дунёнинг қай бир четига сафарга отландим. Бироқ қанча уринмайин, Швейцариянинг кенгликлари, Ниагара шаршараси ёки ҳинд жунглиларига кўчиб ўтишни эплотмаётган эдим. Балки ўша жойларда ҳеч қачон бўлмаганим учундир? Бироқ мен Қримга, Қора денгиз бўйларига осонликча бориб келардим. Кавказнинг Бештов ва ҳайбатли Маъшук тоғининг яйловларини кезардим. Бу жойларнинг манзарасини тасаввур этиш жуда осон эди. Негаки, болалигимда ўша жойларни кўрганман-да!

Йўқ-йўқ, кирк йил умримни бежиз яшамаган эканман. Эслаган сайин хаёлимда жуда кўп хотиралар жонлана бошлади. Менинг ҳам дўстларим, душманларим бор эди. Кимдир менга ёрдам берган, кимгадир мен ёрдам берганман. Тўғри, оилавий ҳаётда омадим чопмади.

1996 йил, август. Ўша йиллари мен ҳар йили ёзнинг бир ойини Ёзувчилар уюшмасининг “Дўрмон” ижод уйида ўтказишга кўниккан эдим. Чунки у ерда отам ижод қиларди.

Бир куни ижод уйининг мраммар зиналаридан кўтарилаётиб Жумагул опага дуч келдим ва салом бердим.

– Ваалайкум ассалом. Отангиз сизга яна 20 кунга хона олиб қўйди.

Чап томонимда бир гуруҳ одамларнинг яқинлашганини кўрдим ва беихтиёр уларга қайрилиб қарардим.

– Ассалому алайкум, – деди менга ҳаммадан ҳам яқинроқ турган қиз.

Унга қарашим билан нигоҳим бир лаҳза тўхтаб қолди. Менга бир жуфт чарақлаган катта кўзлар тикилиб

турарди. Ферузаранг кўзларда нур акс этарди. Бу нур ўшанда менинг кўзларимда ҳам акс этган бўлса керак. Унинг тим қора сумбул сочлари, узун киприклари ва ўзига ярашган бурни қалбимни ром қилди. Қиз тахминан менга тенгдош эди, назаримда. Ёнида яна икки қиз бўлиб, сингиллари бўлса керак, деб ўйладим. Ва яна бир аёл бор эди.

– Узр, сизни ҳеч танимадим, – ўхшовсиз гудурладим унинг ферузаранг кўзларидан кўзларимни узмай.

– Бу – қизим Гулчеҳра. Мен бўлса, Гани Жаҳонгировнинг қизи бўламан. У киши бир вақтлар отангизни ўқитган экан.

– Ҳа, ҳа, эсимга тушди. У киши бир пайтлар адабиёт фондида ишлаган.

– Ҳа, шундай, – жавоб берди аёл.

– Бу ерга келганингизга анча бўлдими?

– Бугун уч кун бўлади.

– Демак, унда яна кўришамиз. Мен ҳозиргина етиб келдим. Яхши қолинглар, – дея хайрлашдим.

Зинадан секин “Менинг феруза кўзларим учун сен мени жодугар дединг” деган ашулани хиргойи қилиб кўтарилиб борардим. Учинчи қаватга етганимда ёнимдан икки киши ўтиб кетди. Бири бақувват, кенг елкали киши, чеҳраси жуда таниш кўринди. Бироқ қанча уринмайин, уни эслай олмадим. Унинг ёнида эса башанг кийинган аёл.

– Жаҳонгир, – дея фикримни бўлди аёл овози. Қайрилиб қарадим.

– Мен Фотима опангиз бўламан. Бу кишини таниган бўлсангиз керак. Бокс тарихида афсонага айланган жаҳон чемпиони Руфат Рисқиев! Деярли ҳар куни отангиз билан учрашиб турибмиз.

Улар билан хайр-хўш қилгач, ниҳоят отамнинг хужрасига етиб келдим. Хонадан ҳар доимгидек тамакининг ёқимсиз ҳиди анқирди. Отам ёзув машинкаси олдида хаёл суриб ўтирибди. Мен отам билан кўришдим-да, балконга қараган деразани очиб қўйдим.

– Ишларинг қалай? – сўради у қўлларимни сиқиб кўришар экан.

– Яхши, ёмон эмас.

Отам ўчиб қолган тамакисини ёндирди.

– Қачондан буён боксёрлар сиздан хабар оладиган бўлиб қолди? Яна қандайдир ғалати аёллар билан?

– Нима, сен Руфатни кўрдингми? Ёнидаги аёл – Фотима, Руфат ҳақида китоб ёзган. Ўша китобни уч тилда нашр қилишмоқчи. Улар китобни ўқиб фикр билдиришимни ва маъқул бўлса, сўзбоши ёзишимни ишташяпти.

– Ҳа, тушунарли.

– Янги ҳикоя ҳақида ўйлаяпсанми?

– Ҳа.

– Бу бошқа гап.

– Дада, мен боя пастда Жаҳонгировлар оиласи билан учрашиб қолдим.

– Бу ерда унинг қизи ва неваралари дам олишяпти. Сен туғилиб ўсган ёзувчилар уйи калитини раҳматли Ғани Жаҳонгиров топширган эди. Ҳа, айтганча, уч кундан кейин айланамиз.

– Бўпти, тушундим, – дея жавоб бердим.

Дадам “айланамиз” деганда газета ва журналлар, телерадиокомпания таҳририятларидан ёзилган гонорарларни бориб олишни назарда тутар эди. Бу сафар биз яна театр арбоблари жамиятига ҳам кириб ўтишимиз керак эди. У ерда дадам “Театр санъати ривожига қўшган ҳиссаси учун” мукофоти билан тақдирланиши кутилаётган эди. Бироқ буларнинг ҳаммаси яна уч кундан кейин юз бериши керак. Уша куни дадам билан яна бир оз суҳбатлашиб ўтирдим-да, кейин хонамга ўтдим. Нарсаларимни жой-жойига қўйдим ва сочиқни олиб бассейнга йўналдим.

Бассейн олдидаги ўриндиқларда одам кўп эди: Уйғуннинг невараси, Учқун Назаровнинг фарзандлари, Асқад Мухторнинг неваралари... Бурчакда эса менга

таниш Жаҳонгировлар оиласи... Гулчеҳра онаси ва синглиси билан турарди.

– Сиз нимага чўмилмаяпсиз? – дедим Гулчеҳрага кўзим тушиши билан.

– Мен сузишни билмайман.

– Унда мен сизга ўргатиб кўярман.

Гулчеҳра сокин жилмайди. Мен эса ўзимни сувга отдим. Бир оздан кейин бассейндан чиқиб, яна уларга яқинлашдим.

– Билмайсизми, бу ерда ким шаҳарга тез-тез тушиб туради? Ахмоқлик қилиб сигарет обкелишни унутибман. Агар кимдир борса, илтимос қилмоқчи эдим.

Сўзимга онаси жавоб берди.

– Бу ерга яқин маҳалладаги бир ховлида дўконча бор экан.

– Узоқ эмасми?

– Йўқ, йўқ, унчаликмас. Гулчеҳра бир марта қатик учун борганди, ярим соатда келди. Қизим унда Ҳамид билан борган эди. Энди эса у билан ҳамроқ бўлгиси йўқ. Бир ўзини эса у ёққа юбормайман. Балки сен Жаҳонгир билан бориб келарсан? – дея сўради у Гулчеҳрадан.

Гулчеҳра “хўп” дегандек бошини қимирлатди.

Бир оздан сўнг қалин узумзор оралаб суҳбатлашиб кетиб борардик.

– Эшитишимча, сиз ҳам ёзувчи экансиз, шу тўғрими?

– Ҳа, тўғри. Ўзингиз нима иш қиласиз?

– Мен педагогика институтининг учинчи курсида ўқийман.

– Қайси факультетда?

– Музика бўйича.

– Мактабда мусиқа ўқитувчиси бўласизми?

– Болалар боғчасида музикачи бўлишим ҳам мумкин. Мен болаларни яхши кўраман.

– Мен ҳам.

– Сиз, менимча, “Ц-1” даги Ёзувчилар уйида турсангиз керак.

– Ҳа, бу уйнинг калитини дадамга сизнинг бобонгиз топширган экан.

– Ўша уйларга яқин жойда менинг дугонам Мавлуда яшайди...

– Шундай денг. Айтинг-чи, Ҳамид ким ўзи?

Гулчеҳра жилмайди.

– Ҳа, у-ми, “Литфонд” раисининг жияни. Шу ерда яшайди. Доим мен билан суҳбатлашишга ва нима биландир меҳмон қилишга уринади.

– Англашимча, у сизга ёқмаса керак.

– Ҳа, у менга ёқмайди.

Яқинимиздан от туёқларининг товуши эшитилди.

Ўгирилиб қарадик. От ёнимизга келиб тўхтади. Унда қўлида бир даста атиргул ушлаган йигит ўтирарди.

– Сизга нима керак, Ҳамид? – дея Гулчеҳра хўмрайиб сўради.

– Бу сизга, – дея ғудурлади Ҳамид қўлидаги гулдастани узатаркан.

– Гулни яхши кўрган қизингизга совға қиларсиз, менга керак эмас, – деди Гулчеҳра.

Ҳамид изимиздан қолмасди.

– Ҳамид, чамамда, Гулчеҳра сизни кўришни истамаяпти, – дедим.

– Мен унга шунчаки гул совға қилмоқчи эдим. Ахир, бу гул-ку, олса нима бўпти?!

– Биринчидан, Гулчеҳра гулни олмоқчи эмас, иккинчидан, гулни олса нима бўпти, деб нотўғри айт-япсиз. Қиз бола бегона эркакдан гул олавермайди-ку. Билмадим, сизларда қандай, аммо Тошкентда бўлғуси куёв ва келин уч марта учрашади. Биринчи марта – танишув, иккинчи учрашувда кафе ёки кинога боришади. Учинчи учрашувда эса йигит қизга гулдаста совға қилади. Агар қиз гулни олса, демак, унга турмушга чиқишга рози бўлган бўлади. Агар олмаса... бу ёғини

ўзинг тушунарсан. Кейин, Гулчехра бу ерда ёлғиз эмаслигини айтмасам ҳам кўрган бўлсанг керак.

Ҳамид отини буриб чоптириб кетди.

– У бу атиргулларни анча танлаган кўринади.

– Келинг, у ҳақда гапирмайлик, – деди Гулчехра ва чапга бурилиб бир шингил узумни узиб олди. Бир донасини эҳтиёткорона артди-да, менга узатди.

– Қара, қўлларим ювилмаган, сен уни оғзимга яқин обкела олмайсанми?

У қўлларим тоза эканини биларди, албатта. Бироқ узум донасини оғзимга ташлади. Орқага қайтаётганимизда ундан бирпас кутиб туришни илтимос қилдим. Яқинимиздаги дала гулларидан гулдаста ясадим. Совғамни Гулчехрага берганимда у жилмайиб гулларни қучоғига олди-да, тўйиб ҳидлади.

Унинг нафасини бутун туйғуларим билан сезгандек бўлдим. Бу жуда гўзал лаҳзалар эди, атрофимиздаги манзаралар ҳам нафосатга бурканган эди.

Шу кундан бошлаб бу каби сайрларимиз одатий тус олди. Кун ўтган сайин бир-биримизга кўника бошладик.

Дам олиш кунларимиз дадам режалаштирганидек яхши ўтди. Бир неча кундан кейин Руфат Рисқиевнинг ҳайдовчиси билан бориб онам, опам ва жиянларимни олиб келдим. Дадам ош дамлади. Мен онамни Гулчехра билан таништирдим. Ҳаммаси кўнгилдагидек яхши кетарди.

Эртасига дадам билан тахририятларни айландик. Ундан кейин театр жамиятида ўзбек балети афсонаси Бернора Қориева дадамни мукофот билан тақдирлади. Яна ижод оламининг қатор намояндалари ҳам мукофот билан тақдирланди. Мукофот шарафига базм уюштирилди.

Ўша базм кечасида дадамга Гулчехра ҳақида гапирдим. Отам бу қароримдан хурсандлигини яширмади. У бизнинг бирга сайр этганимизни бир неча бор хона-

си деразасидан кўрган ва шундай бўлишини олдиндан билган экан.

Отам бизни ҳар томонлама бир-биримизга мос ва тўғри келади деб ҳисоблади. Ёнимизга Хусан Шарипов келиб ўтирганида, улар оилавий ҳаётимга оқ йўл тилаб қадаҳ кўтардилар. Гўё тўйимиз аллақачон бўлиб ўтгандек эди.

Шаҳарга қайтганимиздан кейин Гулчехра билан яна бир неча бор Анҳор бўйида учрашдик. Бу сайрларимиз аввалгиларидан-да сурурли ва эсда қоларли эди.

“Дўрмон” ижод уйидан қайтганимиздан икки ҳафта ўтгач, 1996 йилнинг 29 августда бизнинг тўйимиз бўлди.

Аммо иккимизнинг биргаликдаги ҳаётимиз кўп чўзилмади. Бор-йўғи бир неча йил давом этди. Бунга бизнинг ёш ва иродасизлигимиз сабаб бўлди, деб билман. Майда-чуйда гап-сўзлар, гап кетидан кўп қувганимиз ва ҳеч қачон бир-биримизга ён бермаганимиз туфайли муросамиз келишмади. Ўйлашимча, мен биринчи бўлиб кўнишим ва таслим бўлишим керак эди.

Кейин мен яна уйландим, аммо бахтли бўлолмадим.

Чеховнинг бир ҳикоясида ўқиган эдим. Ўша асар қаҳрамони кема саҳнида ётганича жон таслим қилаётиб, қонталаш боши билан дод-уввос соларкан, ўз аёлини чақиради. Ёнидаги аёлини эмас – у иккинчи хотини эди – қачонлардир ажрашиб кетган биринчи хотинини чорлайди.

Баъзан мен билан ҳам худди шундай бўлади, деб ўйлаб қоламан. Ўзимнинг турли ёқимсиз фикр-хаёлларимдан, хотираларимдан тийилиб, бугунги кунимга қайтаман. Баъзи хотиралар эзгин руҳимга илинж, ёруғлик бағишлайди.

Мен уларни Бабуга айтиб бердим. Бабу бу тукли духобадан қилинган ўйинчоқ айиқча. Унинг ёқимли панжасига “Baby” ёзуви туширилган. Албатта, бу инглизча талаффузда “Бейби” бўлиб жаранглайди. Менга эса ўзбек-лотин имлосида ўқиб-талаффуз қилиш ёқади.

Бабу билан жуда узок дардлашган пайтларимиз бўлган. У доимо менинг фикримга қўшилади.

Бир пайтлар таниқли француз кўшиқчиси Эдит Пиафдан “Сиз ўлимдан кўрқасизми?” деб сўрашган экан.

– Йўқ, мен кўпроқ ёлғизликдан кўрқаман, – деб жавоб берган экан у. Мен унинг жавобини ич-ичдан тушунаман. Ёлғизликдан ақлдан озишимга бир баҳя қолган пайтлар ҳам бўлган.

Бироқ худди қўллаб-қувватлаб туришга келишишгандек, дабдурустдан ҳол-аҳвол сўрагани яқинларим келишарди. Бир неча марта курсдошим ва дўстим Даврон Ражаб йўқлаб кетди. Мана, ким билан суҳбатлашишим керак. Ҳа, бу Бабу эмас. Кейин қариндошларим, танишларим кела бошлади. Қўлларимга жон киргандек бўлди ва ўрнимдан туриб ўтиришга ҳаракат қилдим. Олдинига иккала қўлим билан каравотим ёнида турган тумбочкани ушлаб, ўрнимдан туришга ҳаракат қилдим. Кейин эса тумбочкани ушламай ҳам тик тура оладиган бўлдим. Илтимосимга кўра, турли аудио китоблар олиб келишди. Аристотелнинг “Помпей”и, Гюгонинг “Париж черкови илоҳаси”, Робинзон Крузо, Шекспирнинг бир нечта фожиаларини овозли китоблар ёрдамида “мутолаа” қилдим. Гарчи қачонлардир бу китобларни ўқиган бўлсам-да, уларни интиқлик билан навбатма-навбат тинглаб чиқдим.

Хаёлимда иккита ҳикояни пишитиб қўйгандим. “Баҳор қайтади” ва “Дайди булутлар”. Қогозда нима ёзаётганимни кўрмасам ҳам, ёза бошлаган эдим. Кейин “Бу ҳам ўтади”, “Биринчи қадам” деб номланган эсселаримни хаёлимда тиклай бошладим. Дўстим Даврон Ражаб мен билан учрашгани адабиётшуносларни бошлаб келарди. Бу орада олдинги ҳамширам Жаннат ҳам хабар олиб турадиган бўлди. Унинг қизиқ қилиқлари бор. Ўзи қозок миллатига мансуб бўлиб, ўзбекчани тўла-тўқис ўргангиси келади. Аслида ўзбекчада жуда яхши гапиради.

У охирги келганида мендан “Зимистон қаерда жойлашган?” деб сўради. Мен ўзимни кулгидан тутиб тура олмадим.

– Сен бу сўзни қаерда эшитдинг?

– Уйимиз олдида ўзбек аёллари гаплашганида эшитдим. Бир аёл иккинчисига, қаранг, зимистон бўп қолди, кетишим керак, деганди. Билишимча, Сирдарёда Гулистон бор, Самарқандда эса Регистон, аммо ҳайронман, “Зимистон” қаерда жойлашган экан.

– Жаннат, зимистон бу – қоп-қоронғи дегани. Бу туман ёки кўча номини англамайди. Тунда кўчага чиқсанг, зимистонга дуч келишинг мумкин, – дедим мен.

Хуллас, нимадир юз бераётгандек эди. Ўзгариш яхшилик томонга эди, назаримда. Мен тикилаётган қоронғилик охирида ғира-шира нур кўринаётгандай бўлди. Ва бу ғира-шира нур борган сайин ёруғлашиб бораётгандек. Мен пайпасланиб эшикни топдим ва уни ушлаб ўрнимдан турдим. Бошида беш, кейин ўн лаҳза ва бир дақиқа...

Назаримда, олдингига нисбатан равшанроқ кўра бошлагандекман. Бундай бўлиши мумкин эмас эди-ку. Куч топиб, оғриқларга бардош бериб, машқ қила бошладим. Ҳар кун шу тартибда ҳаракат қилишга уринардим.

Мен жисмонан ва руҳан ўлгандим. Қайта тирилишим пешонамда ёзилган бўлса, бу албатта, биринчи навбатда онам шарофати билан эди. Бошимдан кечган воқеаларни қоғозга туширар эканман, ҳаммаси учун онамга қарздорлик ҳиссини туяман. Тақдиримнинг бахтли якун топишига ишонмаган, умид қилмаган эдим. Бироқ яна қайта ва такрор айтаманки, Худога ва тақдирга ишонаман. Шу кунларда секин, эҳтиёткорлик билан қадам ташлаб зинамиз суянчиқларини ушлаганча ташқарига чиқдим. Юзимни куз қуёшининг ожиз нурлари силагандек бўлди. Бу нурлар менга илиқдек туюлди. Енгил шабада кўнглимни кўтарди.

Агар тақдир ҳукми билан оёққа туриб кетишим керак экан, демак, бу дунёда ҳали қиладиган ишларим кўп, деб ўйладим. У дунёни ўйлашга эса ҳали вақт бор, чамамда.

Олий адабиёт курсида ўқиган йилларимни тез-тез эслаб, хотираларни қоғозга туширишга ҳаракат қилиб тураман. Билмадим, ёқимли хотира бўлгани учунми, ўша даврлар руҳимда соғинч туйғусини уйғотади. Агар қирқ йиллик ҳаётимнинг энг яхши уч йили ҳақида сўрашганида, бир йилни ўйлаб кўрардим-у, қолган икки йилини ўйлаб ўтирмай ўша Олий адабиёт курсида ўқиган чоғларим, деб айтган бўлардим. Негаки, у ерда ўзимга ўхшаганлар билан адабиёт уммонида бирга сузган эдик.

Бизга дарс берган ўқитувчиларни-ку айтмай қўя қолай. Улар ўқитувчилардек маъруза ўқишмас, машғулотлар ўзаро дўстона суҳбат тарзида ўтар эди. Дарс чоғида биз ўзимизни профессор ва таниқли адабиётшунослар билан тенгдек тутардик. Ҳар бирининг ўзига хос дунёси, ўзига хос дарс ўтиш услуби бор эди. Сабқларни қандай “ҳазм” қилиш бизнинг ишимиз эди.

Масалан, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али бизга эстетика фанидан дарс берарди. Эсимда, у аудиторияга кириши билан бугунги дарсимиз ҳинд эпоси “Рамаяна” ҳақида бўлади, дея эълон қилган эди. Баъзи ҳамкурсларимиз норозинамо бир-бирларига қараб олишди. Менга эса ҳиндларнинг бу халқона асари қизиқарли туюлди ва асар ҳақида кўпроқ маълумотга эга бўлишни хоҳладим. Бунинг устига, билишимча, у киши эпосни ўзбек тилига таржима қилган. У асар мазмунини гўё Браҳма илоҳининг ёнида тургандек ҳикоя қилиб берарди. Хонада барча тингловчилар, ҳатто боя мавзудан норози бўлаётганлар ҳам эпоснинг давоми билан қизиқиб қолишганди.

Ҳа, Муҳаммад Али мавзуни тингловчиларга етказиш психологиясини мукамал эгаллаганди. Ахир, ҳар

йили бир ой давомида АҚШнинг Вашингтон шаҳрида дарс бераётгани бежиз эмасди-да.

У бир гал биздан: “Сиз дунё деганда нимани тушунасиз?” деб сўраб қолди. Шоирларимиз ҳар доимгидек биттадан шеър ўқиб беришди. Доим шундай бўлади: шоирни даврага таклиф қилсанг ёки сўз берсанг, ўзининг энг яхши чиққан шеърини ўқиб бериб, вазиятдан чиқишга ҳаракат қилади. Шунинг учун ҳам шоир деймиз-да уларни.

Курсда носирлардан икки киши эдик. Иккинчи прозачимиз саволга жавоб берар экан, дунё – ҳеч қачон чиқиб бўлмайдиган панжара, деб фалсафа сўқишга ҳаракат қилди.

– Сиз айтгандек панжара бўлса, демак, уни бузиб ташқарига чиқиш керак, – деди Муҳаммад Али.

– Мен бу панжарани бузолмайман. Бу нарсанинг имкони йўқ, деб ўйлайман, – деб ўз фикрида туриб олди курсдошимиз.

Жавоб бериш навбати менга келди. “Назаримда, – дедим, – дунёни қандай кўришимиз, бу бизнинг айни пайтдаги руҳий ҳолатимизга, ички нигоҳимизга боғлиқ. Агар ичимизда зулумот бўлса, оғриқ-қийноқлар таъсирида бугун олам бизга жаҳаннам каби туюлиши мумкин. Аксинча бўлса, яъни борлигимиз ёруғ туйғулар оғушида бўлса, дунёни жаннатга тенглаштирамиз. Яъни, ҳаммаси айни дамда суянган ҳақиқатимизга боғлиқ”.

Жавобим устозимизга ёққанини англадим. Назаримда, у дунёнинг аслида нимадан иборат эканини билишимизни, тўғри идрок қилишимизни истагандай эди. Руҳий нотинчлик, безовталиқ билан ёзилган асарлар доим баҳсга сабаб бўларди. Мен у киши билан уч йилдан кейин, отам вафот этган куни учрашдим. Отамнинг шогирдлари, тутинган укалари кўп эди. Уларнинг айримлари ўша куни ҳамдардлик билдиришга ҳам келмади. Бироқ Муҳаммад Алини отамнинг барча маърака кунларида кўрдим. Гарчи, тўғриси айтган-

да, у киши билан отам жудаям яқин эмас эди. Аммо ёзувчи сифатида бир-бирларига ҳурмат билан қарардилар.

– Ёзаяпсанми? – деган эди у отамнинг маъракаларидан бирида.

– Ҳа.

– Бу яхши, энг муҳими шу, унутма...

Бу жумла отамнинг сўзларини эслатди. У доим ёзишдан тўхтатмаслигимни, биринчи навбатда ижод муҳим эканлигини таъкидлар эди.

Шу кунларда Сайёра опам билан телефонда гаплашдим.

– Ёзувчилар уюшмаси раиси қабулида бўлдим. Отамнинг асарлари бешинчи жилдининг нашри ҳақида суҳбатлашдик. У сени ҳам сўради.

– Мен ҳақимда нима деди? Майли, айтмасангиз ҳам бўлади, биламан. У “Жаҳонгир ёзаяптими?” деган бўлса керак?!

– Ҳа, у айнан шундай деб сўради.

Бу гап менга катта куч, далда бўлганини сездим. Ичимда бир овоз “Таслим бўлма, Жаҳонгир, сен яна ёзишинг керак” дегандай бўлди. Ва ҳозирча ёзганларимни сизга илиндим...

2014.

(«Ёшлик», № 2. 2016.)

ТУМОР

Зулфия опа Мусоқова хотирасига

Мен Зулфия опа ҳақида бир неча йил олдин эшитган эдим. Бу аёл олтмиш ёшларни қоралаган, набираси унинг туғилган кунида отам — Шукур Холмирзаевнинг уч жиддик сайланмасини совға қилган экан. Аёл бу китобларни ўқиб, отам ижодининг ихлосмандига, янаям аниқроқ айтадиган бўлсам, унинг садоқатли мухлисига айланганди. Орадан сал вақт ўтиб, аёл эсселар тўплами бўлган тўртинчи жилдини ва отам ҳақидаги яқинда нашр этилган китобни ҳам харид қилганди. Ёзувчи ҳақида бор нарсаларни билиб олган Зулфия опа унинг қабри олдига ҳар йили бир неча марта зиёратга борарди. Унинг туғилган ва вафот этган кунларида, шунингдек, “9 май — Хотира ва кадрлаш куни” да ҳам зиёрат қиладиган бўлибди. У ҳар сафар зиёратга келганида гул олиб келар ва қабри атрофини тозалаб, узок вақт шу ерда хаёлга чўмиб ўтирар экан. Аёл муҳим саналарда келишга одатлангани сабабли, бир куни оиламиз аъзоларини учратиб қолибди. Вақт ўтиши билан улар билан яхши танишиб олган. Биринчи навбатда, албатта у Сайёра опам билан яқин бўлиб олган. У опамга тез-тез кўнгироқ қилишга одатланган. Аёл ҳар сафар телефон орқали бешинчи жид, қиссалар тўплами қачон чиқишини сўрар экан. Умуман олганда, у турли сабаблар билан телефонда тез-тез суҳбатлашиб турган, негаки, бу аёлга Шукур Холмирзаевнинг қизи билан суҳбатлашиш жуда ёқимли эди. Эсимда бор, бир куни менга унинг: “Қани эди, олтинчи жид, романлар тўплами чиққанини ҳам ўз кўзим билан кўрсам эди”, деганини етказишди. Бу гапни у жуда оғир ётган пайтида айтган ва бу унинг орзуси экан.

Баъзан ўйлаб қоламан, қани эди менинг ҳам Зулфия опа каби мухлисим бўлса, ҳаётимни бежизга яшамабман, деб ўйлармидим?!

Хуллас, Зулфия опа нафақат опам билан, балки жиянларим Қаҳрамон ва Жавлонбеклар билан ҳам ҳол-аҳвол сўрашиб турган экан.

Бу аёлнинг жиянларимга оналарча меҳри бор экан. Жиянларим ҳам ўзларини катталардек тутиб бу аёлга ҳурмат билан ёндашишар, ёшларига нисбатан ўзларини расо тутишар эди. Уйлайманки, уларнинг ўзларини тутиши ва ташқи кўриниши ҳам кўнгилдагидек эди. Мен буни улар менинг опамнинг ўғиллари бўлгани учун эмас, балки менинг ҳам жигарларим бўлгани учун айтяпман (бу ҳазил).

Шундай қилиб, икки йил олдин катта жияним Қаҳрамон Олма-Отадаги Жаҳон иқтисодиёти ва менежменти университетига ўқишга кирган эди.

Энди яна ўша отамнинг мухлиси Зулфия опага қайтамиз. Чунки у киши яқинда Олма-Отага худди шу жиянимга бир қарашдан жуда ғалати нарсалар жўнатибди. Бу — бир доллар пул ва бир банка қулупнай мураббоси.

Бу омонатни у Олма-Ота шаҳрига бориши лозим бўлган қўшнисидан бериб юборибди. Гўё бир бўлмаган гапга ўхшайди, аммо бу айти ҳақиқат эди. Яқинда бир учрашганимизда дўстим Давлат Ҳабиб менга шундай деб қолди:

— Жаҳонгир, нега кейинги ёзаётганларингизнинг ҳаммаси биринчи шахс томонидан ҳикоя қилинади?

— Негаки буларнинг ҳаммаси — менинг ҳаётим. Мен ўйлаб топилган ёки бегона нарса ҳақида ёзолмайман. Ишонаманки, ҳаётимнинг турли лаҳзаларидан ҳали пиштиб юрган эссе сифат хотираларим бор. Улар менга гўё ҳикоядек туюлади. Бироқ бу ёзишмаларим нечоғли қизиқарли ва оригинал чиқади, бу ўқиганларга ҳавола, — дея жавоб бердим.

Албатта, бир долларга Олма-Отада ҳатто бир сиккабоп ҳам олиб бўлмаслиги ҳаммага тушунарли. Аммо

у ўзида борини ва қўлидан келганини берган эди ва бу купюра ва мураббо Қаҳрамоннинг оғирига ярайди, деб ўйлаган.

У опам Сайёрага ҳар сафар қўнғироқ қилиб, совғаси борган-бормаганини сўрар экан. Жияним бўлса телефонда ҳеч нима етиб келмагани айтар экан, зотан бу нарсалар аллақачон етиб бориши керак экан. Гўё Тошкент билан Олма-Ота ўртасида Қаҳрамонга аталган совға йўқолиб қолгандек.

Мен оромкурсида кўзларимни чирт юмиб олиб хаёл суриб ўтирардим. Ва шу алпозда уйқуга кетибман. Тушимда эса менга О'Генри асари қаҳрамонлари бўлмиш гоҳ олийжаноб қаллоблар, гоҳ америка президенти Жорж Вашингтон бир долларлик купюрадан менга қараб жилмайиб турармиш. У менга тикилиб туриб, негадир, қозоқ тилида гулдирармиш...

Телефон қўнғироғи уйғотиб юборди. Гўшакни олдим.

— Алло.

— Алло, Жаҳон, салом.

— Санжар, сенмисан?

— Ҳа.

— Сен қаерга йўқолиб кетдинг, телефонинг доим “хизмат доирасидан ташқарида”.

— Нима, сен эшитмадингми? Мен ҳозир Европада ишляпман.

— У ёқларда нима қилиб тентираб юрибсан.

— Яхши иш таклиф қилишди, моянаси ҳам анчагина.

— Сен ахир яхшигина нейрохирург эдинг-ку. Яхши ишни шу ерда ҳам топар эдинг. Яна ўзинг биласан. Ҳозир Тошкентдамисан?

— Ҳа, жигарим хуруж қилиб қолувди. Шу ерда операция қилишди...

— Англашимча, овозинг яхши эшитиляпти, ҳаммаси яхши ўтдимми?

— Ҳа, ҳаммаси жойида.

— Менимча сен номеримни автоответчикдан таниб олдинг шекилли. Мен сендан Ҳакимов Омон ҳақида сўрамоқчи эдим. Уни кўп бўлди кўрмадим. Ахир сизлар синфдош эдингизлар-ку!

— Ҳакимов Омон мана етти йилдирки Канадада.

— Қаерда?

— Канадада дедим-ку, нега хайрон бўласан? Ҳар қалай Шимолий Америка!

— Бунча тўзғимасанглар. Сен бошқа жойда, Жалил аллақаерда, Омон тупканнинг тубида. Сизларга туғилиб ўсган юртни бошқасига алмаштириш шунчалик осонми, энди ота-оналарни ҳам алмаштиришни хоҳламаяпсизларми?

— Айтганча, мен Тошкентда анчадан бери юрибман. Эшитишимча, сенинг қадрдон жиянинг ҳам Қозоғистонда яшаётган экан?!

— Қаҳрамон у ёқда ўқияпти. У менинг маслаҳатларим билан улғайган. У ҳеч қачон у ёқда умрбод қолмайди. Эшит, Санжар, у ёқда яшаш яхши дейсану, даволанишга эса бу ёққа келасан? Бу нимаси?

— Биласанми, у ёқда даволаниш ҳаддан ташқари қиммат эканини? Бу ерда эса қиммат эмас.

— Кўрдингми нима бўляпти. У ёқда сенга кўп тўлашади. Касал бўлганингда эса ҳаммасидан воз кечасан. Ва ўзининг она юртинга қараб югурасан. Майли, ҳечқиси йўқ, бизнинг юртимиз салга хафа бўлавермайди. Яхши қол, Санжар, — дедим мен ва телефонни ўчирдим. Шунда бирдан отамнинг “Қора камар” пьесаси қаҳрамони Хуррамбекнинг: “Наҳотки сенларни на юрт, на миллат тақдири қизиқтирмаса. Наҳотки, сенлар бир парча нон кетидан итдай эргашиб юрсаларинг!”, деган юракни титратадиган сўзлари қулоғим остида жаранглаб кетди.

Орадан бир қанча вақт ўтгандан сўнг Зулфия опанинг касали янада оғирлашганини эшитдим. Бу аёл ўлим тўшагида ётиб, ҳамон Қаҳрамонга бериб юбор-

ган совғанинг борган-бормаганини билишни истаётган экан.

Дунёнинг ғалати ишлари бор. Ахир...

Бир пайтлар мен ҳам бир доллар топаман деб анча елиб-югурардим.

Бу воқеа 1996 йилнинг сентябрида бўлганди. Яқинда уйланганим ва ота-онамдан алоҳида яшаганим туфайли зудлик билан иш топишим керак эди. Тез топилган бу ишим курьерлик вазифаси эди. Идора қўшма корхона эди. Бу ташкилот почта компанияси бўлиб, у ерда менга ўхшаган кўплаб курьерлар хизмат қилишар экан. Ишхонамиз бизга ҳар бир етказилган конверт учун бир доллар тўларди. Ҳар биримиз, кўпроқ пул топиш илинжида иложи борича кўпроқ конверт тарқатишга уринардик. Ҳаммамиз шаҳар бўйлаб қушдай учардик, кечқурун эса чарчаб-қақшаб уйга етиб келардик. Баъзан рафиқам Гулчеҳра менга почта тарқатишда ёрдам берарди. Эсимда бор, қорли кунларда пойабзалим титилиб кетганди. Янгисини олишни эса ўзимга эп кўрмасдим. Ота-онамдан сўраш эса... тўғри келмасди. Гулчеҳра бўлса пойабзалим ичига нималарнидир қўйиб йиртилган жойларини тикиб берарди. Ишлаш керак эди. Ҳар бир доллар ҳисобда эди-да!

Қўшма корхонадаги ишим ҳам кўпга бормади. Ярим йилдан сўнг ишдан бўшаб, телевиденияга ўтдим, бошланишига режиссёр ёрдамчиси, кейин эса “Пойтахт” ахборот дастурида телемухбир бўлдим.

Икки йилдан сўнг бир танишим менга бошқа иш таклиф қилиб қолди. Бу танишим бундан йигирма йил олдин чет элга уч ойга маъруза ўқиш учун кетган адабиётшуноснинг ўғли эди. У Тил ва адабиёт институти томонидан жўнатилган эди. Бироқ унга янги иши шу қадар ёқиб тушибдими, ҳатто ҳозирги кунгача ўша ерда. Ўғлининг ишларига эса унинг ҳеч қандай алоқаси йўқ экан. У кишини отамнинг таниши бўлганлиги учун ҳурмат қилардим. Отам вафот этганида ҳам узок

жойда бўлишига қарамасдан ҳамдардлик билдириш учун ўз номидан одам юборганди.

Унинг ўғли бир куни хорижда эмиграция бўлимида ишлашини айтиб қолди. Ҳа, шундай деб ишонтирганди. Гўёки у хорижга боришни хоҳловчиларга ёрдам бера олар экан ҳамда у ерда муҳожирларни иш билан таъминлаш ва ҳоказолар қўлидан келаркан. Аммо буларнинг ҳаммаси ёлғон бўлиб чиқди. Ўша пайтларда долларнинг яшил рангига учиб, телевидениедан ишдан кетиб, унга қўшила бошлагандим. Унинг отасига ҳурматим баланду аммо у учига чиққан фирибгар бўлиб чиқди.

Доллар ортидан қувиб жинойтчи бўлишимга бир баҳя қолди. Ҳозир юз, кейин минг доллар... буларнинг ҳаммаси негадир менга моғор ҳиди босган жирканч бир тушдек бўлиб кўринди.

Зулфия опа жўнатган бир доллар эса дунёдаги энг тоза бебаҳо пулдек туюлди. Мен учун бу бир долларлик эмас. Бу пулдан ҳам анча катта нарсани англаганди. Мен О' Генрининг "Сўнгги япроқ" ҳикоясини эсладим. Унда қизалоқ охириги япроқ узилиб тушиши билан ўлишга тайёр эди. Бироқ фақир рассом ўз ҳаётини таҳликага қўйиб, шу бир дона япроқни деразада акс эттиради. Нега ахир биз Қахрамон бу бир долларни ва қулупнай мураббосини аллақачон олган деб айтмадик-а! Зулфия опа буни ростми-ёлғонми эканини қаердан ҳам биларди?!

Мен шуларни ўйлаб, Зулфия опага қўнғироқ қилишга аҳд қилиб телефонга яқинлашдим. Бироқ шу пайтда телефон жиринглаб қолди. Гўшакни кўтариб мен жиянимнинг овозини танидим.

— Ассалому алайкум, тоға.

— Ваалайкум ассалом, Қахрамон, қалай, яхшимисан?

— Жуда яхши. Бугун менга Зулфия опа номидан бир доллар ва бир банка қулупнай мураббо бериб кетишди.

— Йўғ-ей, нималар деяпсан. Хайрият! Менга қара, бу бир долларликни алоҳида асраб қўй. Бу сенга бир гумор бўлсин. Жиян, шуни унутмаки, сен бу каби тоза ва ҳалол пулни бошқа ҳеч қачон ҳаётингда учратмасанг ҳам керак.

Ҳа, мен ҳақиқатан ҳам шундай ўйлаяпман, омонат ўз эгасини топибди.

Бир кундан кейин опам қўнғироқ қилди. У Зулфия опага жияним совғани олганини айтганида у аллақачон гапиролмай қолган экан. Бироқ унинг юзларида мамнунлик акс этибди.

2014

(“Китоб дунёси” газетаси, 2014 й. 11 июнь)

УКАЖОНИМ, ЖАҲОНГИР...

Йиллар, ўтаётган йиллар ҳақида, хотирага айланган ва айланаётган, қайтарилмас лаҳзалар ҳақида ўйлагим келяпти. Ҳа, уларни фақатгина эслаш, таҳлил қилиш мумкин, таҳрир қилишга ва ўзгартиришга ожизмиз.

Яшаш – бу эртанги кунга умид билан қарашми? Қўйилган мақсаду орзулар сари интилишми? Умр йўлларимизни, ўтган йилларимизни, қувончли ва бахтли дамларимизни ёдга олиб, шукроналик қилишми? Ҳар бир ўтаётган кунимиздан маъною юпанч излашми? Ушалмаган орзуларимиз, кимгадир айтилмай келган, меҳрли сўзларимиз армоними? Қутилмаган қийинчиликлару, ҳаётнинг турли зарбаларига чидаб, енгиб ўтишми? Ҳаётнинг ҳар бир куни тухфа, ганимат эканлигини қадрлашми?

Укажоним, Жаҳонгир, сен оиламизда фарзандлардан кенжаси эдинг, ҳаммамиз сени болалигиндан эркалатардик, раъйинга қарардик, яхши кўрардик. Сени – киприклари узун, кўзлари катта-катта чиройли болачани қўлдан қўймай кўтариб юрардик.

Барчамизни гафлатда қолдириб, нега бувижонларимнинг, адажонимнинг ёнларига боришга бунчалар шошилдинг, ҳали ўйлаган ишларинг, эртанги кундан бизга айтган, айтмаган умидларинг, ишончларинг бор эди-ку!

Қайси дамларни эслай, укажоним. Бундан 42 йил аввал, 1974 йилнинг 7 август куни кучли шамол – бўрон турган куни туғилганингими, бувим, адам, мен, Жамшид сен билан опамни туғуруқхонадан чиқишинглар-

да кутиб олганимиз, кейин Тинчликдаги ҳовлимизга(ўша пайтлар ёзда ҳовлида яшар эдик) борганимизними, сени болалар боғчасидан олиб келишларимними ёки илк ҳикоянг чоп этилгандаги қувончларингними?

Болалигингда якшанба кунлари ҳайвонот боғига олиб боришимизни сўрардинг. Галма-гал, баъзан адам, баъзан опам, баъзан мен бўш вақтимизга қараб, сени ҳайвонот боғига олиб борардик (у пайтлар ҳайвонот боғи уйимизга яқин жойда эди). Сен болалингдан саёҳатларга чиқиб, юрт кезишни яхши кўриб вояга етдинг. 2–3 ёшингдан бошлаб, опам билан ёзги таътилда Кавказ, Қрим, Сочи, Иссиқкўл каби дам олиш масканларига борар эдинглар. Мен ҳам, аканг Жамшид ҳам талаба эдик, яъни, “катта” бўлиб қолган эдик. Адам эса ҳар йили сизлар билан дам олишга бирга боришга ваъда берардилар-у, лекин яқинлашганда доимгидек ишларини (ёзаётган асарларини тўхтатишга) кўзлари қиймасди. Бувим, адам, мен ва Жамшид сизларни интиқлик билан қайтишингларни кутардик. Келгач эса, сен опамга ҳам гап бермай, кўрган жойларинг, нарсаларинг, бўлган воқеалар ҳақидаги таассуротларингни айтиб чарчамасдинг. Ҳаммамизга совғалар, ўша юртнинг бирор белгисини билдирувчи ёдгорликлар олиб келардинглар. Ўша йиллардан қолган бўлса керак, улғайганингда ҳам турли совғаларни яқинларингга, дўстларингга ҳадя қилишни ёқтирардинг. Сенга ҳам ёдгорликлар, совғалар беришганда хурсанд бўлардинг. Ўз хонангда турли юртлардан келтирилган ёдгорликлар, буюмлар худди ўша мамлакат тарихи ҳақида сўзлаётгандек қаторлашиб турарди. Рус боғчасига борганлигинг ва рус мактабида таълим олганлигинг сабабли баъзан русча сўзларни ҳам аралаштириб гапирардинг. Кейинчалик ўзбек тилида соф, чиройли гапириб кетдинг.

Укажоним, қўлимда сенинг қўлёзмаларинг, турли йиллардаги газета, журнал ва адабий тўпламларда чоп этилган асарларинг нусхалари, ҳужжатларинг, керак-

таъкидлашган эди. Бу ўртада 2005 йилнинг 29 сентябрь куни оиламизнинг суянган тоғи, меҳрибон адажоним Ўзбекистон халқ ёзувчиси – Шукур Холмирзаев вафот этдилар. Ҳамма нарса тамом бўлди деб ўйладим, ҳатто мен ҳам қандай яшашни, қаердан куч олишни билмай қолдим. Ўшанда опамга қандай далда бўлишни, бу оғриқларни, қайғуларни енгиб ўтишларига қандай ёрдам бера олишимни ҳам билолмай қолгандим. А.Навоий бобомиз айтганларидек, “сабр этагини тутиш, барча қийинчиликларни сабр-чидам билан енгиш” дан бошқа иложимиз йўқ эди.

Сенга докторлар бирор кишининг ёрдамисиз, ҳеч бўлмаганда ҳассасиз кўчага чиқмаслик кераклигини тайинлашган эди. Четдан қараганда, кўзларингнинг нурсизлигини дарров илғаш қийин эди. Шунинг учун сен аввалгидек, иш юзасидан кўчага чиқавердинг, лекин бу хавфли эканлигини ўзинг ҳам билардинг. Опам ҳам, мен ҳам сени кўчага ёлғиз чиқармасликка ҳаракат қилардик, “хавотир олманглар, жудаям эҳтиёт бўлиб юраман” деб ўз айтганингдан қайтмасдинг. Ҳар 6 ойда касалхонага ётиб, кўзингга зарурий муолажаларни олардинг.

Эй худойим, “дард келса, кўшалок келади”, деб шуни айтсалар керак-да. 2007 йилнинг ёзида ғира-шира қоронғида машина йўлидан ўтаётганингда машина яқинлашганини сезмай қолиб, автоҳалокатга учраганинг оиламиз учун яна битта оғир мусибат бўлди. Укажоним, омон қолганинга шукр қилдик. Бир неча ой касалхонада ётганингдан сўнг (умуртқангни операция ҳам қилишганди) уйга рухсат беришди ва шу кундан бошлаб опам билан ҳамшира назоратида бўлдинг. Домий массажлардан, жисмоний ҳаракатлардан сўнг бир кўлда деворни ушлаб, иккинчи кўлда ҳасса билан туришни машқ қила бошладинг. Кетма-кет келган касалликлар, турли майда гаплар, шахсий оилавий нотинчлик сени тушкунликка тушириб юборди,

хамма нарсага қўл силтадинг. Ҳаётнинг кутилмаган эврилишлари ёнида ўзингни бутунлай ожиз сездинг. Ҳаёт тугагандек туюлди, ёзмай қўйдинг. Ҳатто яқин дўстларингни сени бундай бемор ҳолда кўришларини, ачиниб қарашларини истамасдинг. Уйга ҳам энг яқинларгина келадиган бўлди. Опам ва сенга қаровчи ҳамширагина асл ҳолатингдан хабардор эдилар. Вақти келса, менга ҳам оғриқларингни билдиргинг келмасди, сездирмасликка, ўзингни тетик, бардам тутишга ҳаракат қилардинг.

Бирин-кетин кунлар, ойлар, ҳатто йиллар ҳам ўта бошлади. Сен аста-секин шундай ҳолатда яшашга ўзингни кўниктира бошладинг, мослашишга ҳаракат қилдинг.

Укажоним, сенга яшашга куч берадиган ягона нарса – бу қалам тебратиш, ёзиш эҳтиёжи эканлигини айтганингда сени руҳлантирадиган қандайдир гаплар айтгандим-у, ўзим эса бошқа хонага чиқиб кўз ёшларимни артгандим. Шунда, эсингдами, Жаҳонгир, опамга нималар деганинг, мени кечагидек ёдимда турибди-я. Сен, “Опа кўчага чиққанингизда иккита қалин дафтар, иккита ручка олиб келинг. Ёзишни бошлайман. Қатори текис бўлмаслиги мумкин, майли, секин-секин машқ қиламан. Кейин ўзингиз чиройли қилиб кўчириб, менга ўқиб берасиз” – дединг. Энди сенинг ёстигинг ёнида қалин дафтар (ичида ручкаси билан) пайдо бўлди. Кунларнинг бирида “И это пройдёт” (“Бу кунлар ҳам ўтиб кетар”) номли эссенгни тугатганингни, ҳозир опам уни дафтардан оқ қоғозга кўчираётганларини айтганингда, овозингдаги қатъийлик, дадиллик мени қувонтирганди, ўзингдан қониқиш ҳисси пайдо бўлгани шундай сезилиб турарди.

Укажоним-а, бир бошингга шунча нарса-я. Эссени опам яна бир неча марта ўзингга ўқиб берганларидан кейин, сўнги нуқтани қўйдинг. Энди эссени рус тилидан ўзбек тилига ўгиртириш масаласи турарди. Бу

масалани ҳал қилишни мен ўз бўйнимга олгандим. У ёқ-бу ёқдан суриштириб, шоир Муҳиддин Омон бадий асарларнинг таржимаси билан шуғулланишини билгач, унга бериб келган эдим. Бир неча ойдан кейин эссе “Аъло кайфият” (2011й.) журналида чоп этилганди. Кейинги йилларда “Илк қадам” (2013й.), “Еттинчи ҳаёт” (2014 й.), “Тумор” (2014 й.) номли автобиографик эсселарингни ёздинг. Асарларинг чоп этилган газета ва журналларни пайпаслаб ушлаб, хурсанд бўлдинг.

Жаҳонгир, ўзингга ҳеч қачон айтмаган эканман, энди айтаман – сен кучли инсон эдинг. Бир неча йиллар давомида кўрпа – тўшакка миҳланиб, уйдан ташқарига чиқолмай қолганигда ҳам яшашдан маъно-мазмун изладинг, ҳаётнинг берган қувончли дамларига шукроналик қилдинг, эртанги кунга режалар тузиб, умид билан қарадинг, яқинларингга ҳамдард бўлдинг, жиянларинг келажагига ишонч билан қарадинг ва улар тарбиясига ижобий таъсир кўрсатдинг. Ҳаётни борича қабул қилишни ўргандинг.

Жаҳонгирим, болаларни, ёш болачаларни қанчалар яхши кўрардинг. Танишларимизни, қўшниларимизни фарзандларини уйга тўплаб, улар билан гаплашиб, ҳазиллашиб, кулишиб ўтирардинг. Улар ҳам сенга интилишарди. Лекин ўз фарзандинг Жавоҳир сендан йироқда эди, дийдорига тўя олмадинг. Унга ҳам бутун умрлик армон бўлиб қолганингни йиллар ўтган сари янада ҳис қилади. Менинг икки ўғлим Қаҳрамон ва Жавлонбек учун эса, сен – ҳам тоға, ҳам дўст, ҳам сирдош эдинг. Уларга кичкинтойлигиданоқ бўлакча меҳр билан қарардинг, умринг давомида уларнинг ўқиши, қизиқиши, интилиши, қисқаси уларнинг тарбияси сен учун муҳим эди, улар ҳам буни кадрлардилар. Сен уларни қанчалик яхши кўрган бўлсанг, уларники ҳам сеникидан кам эмасди.

Укажоним, қалбинг кенг эди, кундалик ҳаётдаги баъзи арзимас нарсалардан хафа бўлганимни эшитиб, менга суянч бўлардинг, кўнглимни кўтарардинг. Мен

хар гал борганимда, овозимни эшитишинг билан, ётган жойингдан сўрашишни бошлардинг. Мен эса шоша-шоша янгиликларни гапириб кетардим. Сен ҳам шуни пойлаб тургандек, жиддий тинглардинг. Опам хонтахтани турли егуликлар билан тўлдириб ташлардилар, кейин ўтириб чой ичардик. Баъзан ҳазиллашиб, “Зериккан пайтларимда мени ҳамма гапимни сўзсиз тинглайдиган, эътироз билдирмайдиган, фикримга доим қўшиладиган айиқчам бор,” – деб қўярдинг. Дарҳақиқат, кулранг айиқча каравотингнинг бўш жойини эгаллаб, сенга қараб ўтирарди.

Уйнинг тўрисида сенинг энг бахтли дамларингдан хотира бўлиб, дўстинг, рассом Абдужаббор Эрмеминовнинг “Жаҳонгир” номли портрети осифлик турарди, энди шу портретдан ҳаммамизга қараб, кузатиб турибсан-а.

Асарларинг матбуотда чиқа бошлагач, таниш-билишлар, дўстларинг, адамнинг шогирдлари қўнғироқ қилиб, ҳал-аҳвол сўрайдиган, эсселаринг ҳақида фикр билдирадиган бўлишганди. Уларнинг уйга ҳам келиб туришларидан, адабиёт ҳақида, санъат ҳақида ва умуман турли мавзуларда суҳбатлашиб ўтиришларидан қувонардинг, нафақат қувонардинг, балки бир неча кун кўтаринки кайфиятда бўлардинг.

Энди битта дафтарга телефон рақамларни катта-катта ҳарфлар билан ўзингга қулай қилиб ёзиб юрадиган бўлдинг. Мана телефон рақамлари – Ёзувчилар уюшмасиники, Сирожиддин Сайидники, Қўчқор Норқобилники, Нодир Жонузоқники, Даврон Ражабники, газета ва нашриётларники... Қўнғироқ қилиш зарурати туғилганида дафтарни қўлингга яқинлаштириб, лупа орқали қидирардинг. Кўпини хотирангга сақлашга ҳаракат қилардинг.

Классик киноларнинг (овозини эшитардинг), қўшиғу мусиқаларнинг, бадиий асарларнинг дискларини олдиардинг. Умуман, мусиқаларни, қўшиқларни

тинглашни яхши кўриш ҳаммамизга хос шекилли, биласан-ку, адам ҳам кўшиқ тинглашни ёқтирардилар, кўшилишиб хиргойи ҳам қилишлари мумкин эди. Мен ҳам яхши кўшиқларни тинглаб, роҳатланаман, қайсидир маънода улардан малҳам излайман. Сен ҳам ўринда ётганча, сенга ёд бўлиб кетган кўшиқларни қайта-қайта тинглаб ўйга толардинг. Нималар ҳақида ўйлардинг, укажоним, кўшиқлар қай кунларингни ёдингга соларди-а.

Турли хаёллар сурардинг. Узоқ-узоқларга саёҳатга яна чиқиш ҳақида орзулар қилардинг. “Оёққа туриб кетсам эди, Сурхондарёга, Учқизилга борардим, Жиззахга бориб дўстим Неъмат Ҳайрат оиласидан хабар олардим. Фарзандларига совғалар олиб борардим,” дердинг (Неъмат Ҳайрат бахтсиз ҳодиса туфайли вафот этган эди). Бир неча йил аввал оиланг билан Жиззахга, Неъмат Ҳайратникига борганларингда бундан кейин албатта, оилавий борди-келди қиламиз, деб келишганларингни кўп эслардинг.

Жаҳонгирим, куни кеча қабрингга бориб бир даста оппоқ гуллар қўйиб келдим. Қарагин-а, қайси гулларни яхши кўришингни билмас эканман. Чунки шу пайтгача сен менга гуллар совға қилардинг, хатто сўнгги йилларда ҳам байрам ва туғилган кунларимда курьер орқали юборардинг. Мен эса сенга қўнғироқ қилиб, гулларни келтиришганларини айтиб, миннатдорлик билдирардим.

Дўрмондаги далаҳовлимиздан хабар олгани борар эканман, Ёзувчилар боғининг ёнидан ўтиб кетаётиб, шу ерда сен илк бора, 21 ёшингда – Гулчехрани учратганинг, бахтиёр дамларни бошдан ўтказганингни эслайман. Бор овозимни тўлдириб “Жаҳонгир” деб бақиргим келади. Лекин ҳар қанча бақирмай, ҳеч ким кўринмайди, ҳеч қандай садо чиқмайди...

Кўлимда сенинг дафтарга ёза бошлаган иккита чала хикоянг. Бири “Узбек”, иккинчиси “Когда засыпают

ангелы” деб номланган. Укажоним, ётган жойингда секин каравотингга ўтириб, “Опа, мен ёзувчиман-а, ҳали кўп асарлар ёзаман-а,” дер эдинг.

Ёзувчилар уюшмасининг китобингни чоп этишига бош-қош бўлаётгани ҳамда уюшмага аъзо қилишни ҳам тезлатиш ниятида эканликлари ҳаммамиз учун кутилган хабар эди.

Шунда, эсингдами, укажоним, китобингни қандай номлашни муҳокама қилгандик. Сен ўйлаб кўриб, адам, Р. Чориев ва ўзинг билан боғлиқ воқеалар тасвирланган “Сўнги романтик” номли асарингни номини қўйишни таклиф қилган эдинг. Бу гап опамга ҳам, менга ҳам маъқул келганди. Кейин бир нечта суратларингни китоб учун танлаб олган эдик. Китобнинг биринчи корректураси ўқиладиганини нашриёт таҳририятдан қўнғироқ қилиб айтишганда, сен тез кунларда китобингни қўлингга олишни кўз олдингга келтиргандинг. Туғилган кунинг арафасида китобинг чоп этилиши сен учун қилинадиган энг катта совға бўларди. Бизлар туғилган кунингга кимларни таклиф этишимиз, қандай ташкил қилишимиз ҳақида бирга ўтириб фикрлашган эдик.

Ҳеч қандай тўсиқ йўқдек эди... Лекин бир кун келиб кундалик муолажалар ҳам ёрдам бериши қийинлигини, соғлигинг ёмонлашаётганини сезардинг. Шунинг учун нималарнидир тезроқ қилишга, улгуришга ҳаракат қилардинг-а, укажоним.

Эртага нима бўлиши, бир ҳафтадан кейин, бир ойдан кейин нима бўлиши бандасига маълум эмас экан. 19 июль куни докторни уйга чақирганимизда, сени текшириб кўргач, “иситмасини туширсак бўлди, ёш экан, тузалиб кетади, ҳар куни келиб ўзим хабар оламан” деган эди. Эртаси куни эрталаб йиғи-сиғи устига кириб келганида, ёшгина аёлнинг аҳволини кўрсанг эди-я.

Биз ҳам ўғлим Жавлонбек билан кечқурун сен уйкуга кетгач ўз уйимизга кетишга отланган эдик. Кет-

масимдан олдин секин бошингни кўтариб, сенга совук чой ичирдим, чиройли сочларингни, қўлларингни силаб кўйдим, “эртага эрталаб вақтлироқ келамиз” дедим. Сен “яхши” дегандек, бош ирғадинг ва кўзингни юмдинг. Эй укажоним-а, жоним-а, бу сўнгни хайрлашув эканлигини қайдан билайин?

Укажоним, туғилган кунингда сени ёдга олиб яқинлар тўпланишди, асарларингни бир-бир варақладик, суратларингни томоша қилдик, турли воқеаларни эсладик, сўнг... Чиғатой қабристонига йўл олдик. Қабринг тепасида бир калима қуръон ўқидик, шундан кейин энгашиб, нималар деганимни эшитдингни, мен шундай дегандим: “Жаҳонгиржон, ҳеч ҳам кўркмагин, бу ерда бувиларим, адажонимнинг паноҳи остидасан, улар сени доим ҳимоя қилишади. Ёнингда тез-тез келиб тураман. Ҳамма янгиликларни ўзингда айтиб кетаман. Ахир, ҳаётимдаги тўртта яқиним шу ерда-я. Укажоним, жойларинг жаннатда бўлсин. Сени жуда яхши кўрамыз”.

Жаҳонгиржон, Оллоҳ менга қанча умр ажратган, билмайман, ўзига маълум. Аммо бир нарсани аниқ билман, сенинг қўлёмаларинг, сен учун муҳим бўлган буюмлар, суратларинг адамнинг архивлари қаторида сақланади ва бир куни келиб адамнинг уй-музейларидан жой олади.

Сайёра Холмирзаева
филология фанлари номзоди,
доцент

ТАҚДИР ҲИНИ

Жаҳонгир (ўғлим) “Еттинчи ҳаёт” эссесини “Яратгандан неча бор ўзимга заволад сўрадим...” деб бошлайди.

Ҳақиқатан ҳам шундай бўлган. Кўзи ожизланиб, оёқлари юрмай, тўрт девор ичида яшашга маҳкум бўлганидан кейин у ўзига ўлим тилай бошлаган эди. Баъзан мен унга дори берганимда ҳатто “Опа менга заҳар беринг, мен ўлай...” дер эди.

Адасининг (Шукур Холмирзаев) вафотидан кейин унинг қулоғига “Энди Жаҳонгир ёза олмайди” деган гаплар чалинган эди. Шунинг учун ҳафсаласи пир бўлиб, у “Энди мен ёзмайман, барибир адамнинг соясида қолиб кетаман”, дер эди. У янги асар ёзиш ҳақида ўйламай ҳам қўйди. Аммо туриб-туриб бирор бир таъсирли воқеани эслаганда, у “яхши эпизод экан, бирорта асарга киритиб юборса бўлар экан”, деб қўярди. Унинг томирларида ёзувчининг қони оқарди, шунинг учун миясида ўз-ўзидан қандайдир сюжетлар, воқеалар айланиб юраверар эди.

Ниҳоят бир куни “Опа, мен ёзаман, ёзмасам бўлмайди, қўлимдан бошқа нима ҳам келарди,” деди. У ётган жойида аста-секин ёза бошлади. Кўзи яхши кўрмагани сабабли катта-катта, қийшиқ-бийшиқ ҳарфлар билан бирин-кетин тўрт асар ёзди. Охирги асарлари “Тумор” ва “Еттинчи ҳаёт” ўқувчиларга, хусусан, адабиёт аҳлига манзур бўлганида, уларнинг мақтовига сазовор бўлганида унинг дили қувончга тўлди. “Мени ёзувчи сифатида тан олишди, мен ёзувчиман” деб баралла, бор овозда бақирди. Ёзувчилар уюшмаси раҳбарлари

унинг китобини чоп этишга розилик берганларида, у ўзида йўқ хурсанд бўлди. “Демак, мен бекорга яшамаган эканман,” – деди.

Унда яна бир бор яшашга, ижод қилишга ишгиёқ пайдо бўлди. У яқинлашиб келаётган туғилган кунини қандай нишонлашни, китоби нашрдан чиққанида ким-кимларни уйга таклиф қилиш ҳақида режалар туза бошлади.

Аммо у аҳволи оғирлашиб бораётганини ҳис қилар, жон ҳолатда нашриёт муҳаррирларига, уюшма ходимларига қўнғироқ қилар эди. “Наҳотки, китобим энди чиқаётганида ўлиб қолсам-а”, – дер эди. Нашриётга боғлиқ айрим сабабларга кўра китоб чиқиши кечикди. Афсуски, унга китобини кўриш насиб этмади. “Еттинчи ҳаёт” эссесида у Владимир Висотскийнинг қўшиғидан бир мисра келтирган.

“Эҳ, биз қанчалар хоҳлар эдик,
Нақадар биз буни истар эдик
Уйқуга кетгандек ўлимга кетсак...”

Худди шу қўшиқда айтилгани каби Жаҳонгир ўзи хоҳлагандек уйқусида бу дунёни тарк этди...

Саида Холмирзаева

МУНДАРИЖА

Бу йўл: «Борса – ё келар, ё келмас».....	3
Фақат ҳаёт абадий	5
Олтинчи ҳукм	17
Ўткан кунлардан	44
Ўлмаган жондан умид	56
Совға	66
Овчи.....	72
Орзу дарахти	82
Хуш қол... ..	94
Йигирма йилдан кейин	131
Сўнги романтик	141
Тўйга тўёна.....	151
Бу кунлар ҳам ўтиб кетар... ..	158
Илк қадам	178
Еттинчи ҳаёт	200
Тумор	219
Укажоним, Жаҳонгир	226
Тақдир ўйини.....	237

Адабий-бадий нашр

Жаҳонгир Холмирзаев

Қиссалар, бадиалар ва ҳикоялар

Мухаррир Санжар Турсунов

Бадий муҳаррир Дилмурод Жалилов

Техник муҳаррир Екатерина Корягина

Мусаҳҳих Доно Тўйчиева

Компьютерда саҳифаловчи Зилола Алиева

Нашриёт лицензия рақами АИ № 290. 04.11.2016

2017 йил 1 июнда босишга рухсат этилди.

Бичими 84x108 ¹/₃₂. Palatino Linotype гарнитураси.

Офсет босма. 12,6 шартли босма тобоқ. 11,5 нашр тобоқ.

Адади 1000 нусха. 504-рақамли букюртма.

Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигининг

Ғафур Ғуллом номидаги нашриёт-матбаа

ижодий уйида чоп этилди.

100128, Тошкент, Лабзак кўчаси, 86.

Телефонлар: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29

Факс: (371) 241-82-69

www.gglit.uz,

e-mail: info@gglit.uz

Жаҳонгир ХОЛМИРЗАЕВ

*Сўнги
романтик*

ISBN 978-9943-03-931-5

9 789943 039315